

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

АНДРІЙ НОВАК

**ЯК
підняти
українську економіку**
Трифункціональна Економічна Модель України

Видання третє, доповнене

**Фонд «Україна-ЮНЕСКО»
Кредитна спілка «Будучність» (Канада)
Український Вільний Університет (Німеччина)**

**Київ – Торонто - Мюнхен
2011**

ББК 65.5я73

Н- 43

Редагування – О. Б. Новак

Дизайн, макет – В. Я. Сидорович

Новак А. Я.

Н-43 Як підняти українську економіку: Монографія. – Вид. 3-тє, доп. – К.: «Гнозис», 2011. – 368 с.

ISBN 966 – 95321 – 2 – 4

У монографії автор пропонує долучитися читачеві до пошуку об'єктивних системних та суб'єктивних методологічних першопричин затягування економічної стагнації в Україні крізь призму визначальних параметричних факторів економічної політики.

Поряд з аналізом функціональних складових економічної системи, розглядаються методологічні засади проведення економічної політики в Україні.

Сутнісною складовою книги є пропозиції автора щодо запровадження в Україні комплексної методології взаємоузгодженого використання фіскальних та монетарних важелів економічної політики як необхідної передумови забезпечення зростання вітчизняної економіки.

Автором запропоновано, у книзі, цілісну модель формування конкурентноздатної та ефективної української економічної системи, в сучасних умовах де-факто глобалізованих світових економічних відносин – *Трифункціональну Економічну Модель України*.

Книга розрахована на фахових економістів, державних управлінців, студентів, які вивчають економічні спеціальності, журналістів економічних видань та читачів, які цікавляться економічною проблематикою.

ББК 65.5я73

Персональний сайт автора:

www.andriynovak.info

ISBN 966 – 95321 – 2 – 4
2007, 2011

© А.Новак, 2006,

© ТОВ «ГНОЗИС», 2011

Уклінно дякую батькам
за те, що дали мені
такий дух, тіло і розум,
таке виховання і світогляд

Щиро дякую однодумцям і помічникам у справі публікації цієї книги:

Юрій Єхануров (Екс-Прем'єр-міністр України),
Володимир Мойсик (Народний депутат України),
Микола Плав'юк (Останній Президент УНР в екзилі),
Дмитро Павличко (Голова Української Всесвітньої Координаційної Ради),
Михайло Ратушний (Директор Інституту Національного Державознавства),
Ігор Вінтонюк (Член Ради Асоціації Платників Податків України),
Валерій Жалдак (Радник з правових питань ОБСЄ),
Віталій Поплавський (Президент Центру Енергозберігаючих Технологій),
Любомир Грицак (Голова ВМГО «Молодий Рух»),
Юрій Бойко (Голова компанії «ЛИТЕР»),
Олександр Солонтай (Співголова ФРІ),
Володимир Сергієнко (Президент «Донмет», м. Донецьк),
Михайло Соловій (Аудитор, м. Львів),
Віталій Сидорович (Голова правління iSec Ukraine).

а також дякую організаціям-партнерам:

Інститут Конкурентного Суспільства
Банк «Хрещатик»
Фундація Регіональних Ініціатив
Центр Енергозберігаючих Технологій (www..cet.kiev.ua)
Кредитна спілка «Будучність» (Торонто, Канада)
Український Вільний Університет (Мюнхен, Німеччина)

ЗМІСТ

Вступне слово до третього видання – д.е.н. Лановий В...7

Вступне слово до другого видання – академік Чухно А.А...9

Слово про книгу – професор Устенко О.А. ...16

Передмова...19

ВСТУП...26

1. Регулювання економіки як благо...35

2. Об'єктивні і суб'єктивні обмежувачі...46

3. Економічна політика - компроміс регулювання...55

4. Фіскальні важелі економічної політики...68

5. Монетарні важелі економічної політики...90

6. Переваги і вади...114

**7. Взаємний зв'язок фіскальних і монетарних
важелів економічної політики...120**

8. Двоє крил економіки. Літати хочемо?...131

9. Як підняти економічну ефективність України...162

Умова перша. *Економічна безпека держави...167*

Умова друга. *Розвинене фінансове середовище...188*

Умова третя. *Суспільноприйнятне оподаткування...203*

Умова четверта. *Раціональний бюджетний розподіл...221*

Умова п'ята. *Взаємоузгодженість фіскальної
і монетарної політики...231*

Умова шоста. *Корпоратизація...244*

Умова сьома. *Маркетингова атака...259*

Умова восьма. *Економічний розділ Конституції України...270*

Умова дев'ята. *Модельний шлях економічного розвитку...287*

10. Трифункціональна Економічна Модель України...292

У відповідь на кризу:

Технологія Антикризового Бюджетування України...321

Післямова...328

Найважливіше...343

Література...353

Вступне слово до третього видання

Третє видання вже відомої у фахових економічних колах книги Андрія Новака «Як підняти українську економіку» є, саме по собі, свідченням значної актуальності проблематики книги, з одного боку, та резонансності запропонованих методів її вирішення, з іншого. Книга викликала великий суспільний інтерес серед економістів, державних службовців, журналістів, які спеціалізуються на економічній тематиці, серед широкого кола громадських неурядових організацій, громадських та політичних лідерів.

Автор відрізняється неординарністю підходів та оригінальністю оцінки і аналізу економічної ситуації, та методів і інструментів вирішення національних економічних проблем.

Найбільший інтерес викликає в книзі запропонована автором, так довго очікувана суспільством, Стратегія національного економічного розвитку, яка набула в нього цілісної форми у вигляді Трифункціональної Економічної Моделі України – це дійсно науково-практичний механізм не лише виведення вітчизняної економіки з перманентної кризи, а й системний змодельований проект виходу української економіки на якісно і кількісно вищий рівень розвитку.

Дійсно, відсутність стратегії економічного розвитку є головною першопричиною постійних економічних негараздів, проблем, та джерелом глибоких і важких економічних криз, які переживає Україна з болючою регулярністю, - енергетична, продовольча, фінансова

кризи найгірше проявляють себе саме в слабкій функціонально українській економіці.

Очевидно тому, автор у своїй Трифункціональній Економічній Моделі України акцентується на функціональному підході до економічної системи і розглядає саму сутність економічного механізму взаємодії трьох економічних функцій: виробництва, продажу і розподілу. Це дозволяє побачити корінну економічну проблематику української економічної системи та суть причин її неефективного функціонування.

Запропоновані Андрієм Новаком практичні алгоритми одужання і підсилення ефективності кожної із трьох функцій - «вертикальна корпоратизація», «маркетингова атака», «економічний розділ Конституції України» є, можливо, дещо незвичними і сміливими, але, ймовірно, це єдино можливі дієві механізми перезапуску української економічної системи на вищому функціональному рівні розвитку.

Справа залишається за «малим» - переконати найвищих державних посадовців і політичних лідерів у необхідності, врешті, стратегічного змодельованого шляху економічного розвитку України, або ж, можливо, змінити неефективну сучасну політичну «еліту» на людей, які володіють новими знаннями, ідеями і мають внутрішню мотивацію до державотворчої діяльності в інтересах українського суспільства.

Володимир Лановий

*Екс-міністр економіки України,
доктор економічних наук.*

Вступне слово до другого видання

Перед тобою, шановний читачу, книга Андрія Новака «Як підняти українську економіку». – Це – корінна проблема нашої країни. Тим більше дивно, що цю тему нерідко обходять. Ось пройшла чергова виборча кампанія. В ній, вчергове, розгортались гострі дискусії навколо важливих політичних проблем, а що стосується економіки, то здебільшого все зводилось до обіцянок про поліпшення умов життя населення. Хоча, напевно, багатьом зрозуміло, що проблеми піднесення та удосконалення економіки України є ключовими.

Те, що трапилось з нашою економікою, потребує глибокого усвідомлення. За довгі роки небаченої економічної кризи, виробництво в Україні впало на дві третини – такого історія не знала! Ні «велика депресія» 1929-33 рр. у США, ні Велика вітчизняна війна у колишньому Союзі за рівнем спаду виробництва не йдуть у порівняння з тим, що трапилось з економікою України у мирний час! Тому поява публікації, в якій ставиться питання про підняття економіки нашої країни не може не викликати інтересу.

Автор показує, що великий спад виробництва, недооцінка ролі держави, некерованість економіки привели Україну до катастрофічних наслідків: фізичне вимирання значної частини населення, масовий виїзд громадян за кордон на заробітки, низький рівень оплати праці і пенсійного забезпечення, наявність критичної більшості підприємств, які працюють на третину і менше своєї номінальної потужності, наднизьке забезпечення коштами місцевих бюджетів. Причина цього – непрофесійність влади, політичної еліти та відсутність в країні будь-якого стратегічного бачення національного економічного розвитку.

Все це визначило створення і обґрунтування автором книги економічної моделі розвитку країни, а саме – Трифункціональної Економічної Моделі України.

Ця модель є алгоритмом практичних економічних дій, що потрібні для підвищення якісно-кількісного рівня розвитку української економічної системи, - адже модель спрямована на роботу базових механізмів функціонування економічної системи – функцію виробництва продукту, функцію продажу його та функцію розподілу результатів проданого продукту. Безперечно, що це глибинні процеси економіки, які знаходяться у внутрішньому взаємозв'язку і взаємодії.

У функції виробництва дуже значимим є висновок автора про необхідність формування в Україні ряду крупних і середніх вітчизняних вертикальних корпорацій, виробників готового споживацького продукту. Цей висновок автора вагомий. Курс на утвердження приватної власності привів до перебільшення ролі дрібного і середнього бізнесу і недооцінки крупного виробництва. Всіляке сприяння утворенню і розвитку дрібних і середніх підприємств супроводжувалось розукрупненням крупних підприємств. В результаті всупереч процесам посилення корпоратизації, ми і сьогодні бачимо лежачі і подрібнені раніше крупні підприємства, які до цього часу не знайшли своє місце у ринковій економіці. Тому проблеми корпоратизації, створення крупних і високоефективних українських корпорацій є дійовим напрямком економічної політики держави, важливим шляхом виходу вітчизняної економіки на рівень сучасного світового розвитку. Цілком зрозуміло, що створення крупних корпорацій не суперечить зростанню дрібного і середнього бізнесу. Досвід розвинутих країн свідчить, що корпорації є локомотивами національних економік. – У цьому русі відкриваються можливості і для дрібного та середнього бізнесу знайти свою нішу, свою сферу застосування.

Функція продажу, як зазначає автор, забезпечує реалізацію продукту, тобто зв'язок виробництва із споживанням. Сьогодні ситуація у сфері обігу, тобто купівлі-продажу характеризується високою конкуренцією переважно імпортних товарів, що, безумовно, сприяє задоволенню потреб споживачів. Але для багатьох

вітчизняних товарів ця конкуренція є непосильною. Однією з головних причин цього є те, що конкурувати наш виробник, який є переважно дрібним чи середнім виробником, змушений з імпортним виробником який є, як правило, крупним виробником, що прийшов на український ринок. Така конкуренція для вітчизняного товару є, здебільшого, наперед програшною, як за ціною товару, так, переважно, і за його якістю. До того ж, маркетингові можливості дрібного чи середнього виробника незрівнянно нижчі від конкурентних дій на ринку крупного виробника. Тому пропозиція автора про необхідність проведення, у функції продажу, «комплексної маркетингової програми» підтримки вітчизняних товарів, ініційованої і забезпечуваної державою за допомогою спеціалізованої «Національної маркетингової компанії», є слушною. Інакше вітчизняний товаровиробник неминуче втратить навіть вітчизняний ринок, не говорячи про зовнішні ринки, у конкуренції з іноземними виробниками.

У функції розподілу пропозиції автора викликають особливу увагу. Це запропоноване автором прийняття у вигляді законодавчих актів «регуляторного формуляру» та «економічної конституції, або економічного розділу в загальній Конституції України». Регуляторний формуляр, за задумом автора, повинен містити конкретні формули, принципи і механізми регуляторного впливу держави на економічні процеси в країні. А Економічна Конституція чи економічний розділ в загальній Конституції України, автор бачить як десять чітких цифрових економічних параметрів податкової, бюджетної, грошової, кредитної та соціальної сфери економічної політики держави, яких повинні дотримуватись всі представники влади, незалежно від політичних кольорів – це необхідний гарантований захист економічних процесів в державі.

Автор показує, що існування надмірної кількості партій, гостра політична боротьба завели Україну в глухий економічний кут, перетворивши колись розвинену індустріальну державу у ресурсно-сировинно-транзитний придаток в центрі Європи.

Економічна Конституція або економічний розділ у загальній Конституції України має встановити загальні, але конкретні економічні параметри, за межі яких влада не може виходити. Так, автор пропонує дотримуватись частки Зведеного бюджету країни у структурі ВВП у розмірі не менше 40%; у структурі витрат Зведеного бюджету не менше 50% спрямовувати на соціальні витрати; міжбюджетне співвідношення між центральним і місцевими бюджетами встановити на рівні 50:50, а не 70:30, як зараз. Граничний розмір дефіциту Зведеного бюджету не повинен перевищувати 3% ВВП. Мінімальний розмір пенсії повинен дорівнювати 1,5 величини прожиткового мінімуму, а мінімальна зарплата – двом величинам. Мінімальний розмір погодинної оплати праці повинен становити 1/100 частки мінімальної зарплати. Гранична девальвація курсу національної валюти Гривні не повинна перевищувати 2% протягом фінансового року. Гранична облікова ставка НБУ повинна не перевищувати 5%, а зараз близько 9%. Граничне негативне зовнішньоторгівельне сальдо не повинно перевищувати 3% ВВП. Автор пропонує, також, чіткі нормативи кількості і розмірів податків на фізичні і юридичні особи.

Треба зазначити, що використання економічних нормативів економічної діяльності держав як дійового чинника досягнення певної стратегічної мети знайшло своє відображення у світовій науці і практиці. Особливо показовим у цьому відношенні є досвід Європейського Союзу. Ще у 1989р. Європейська Рада визначила стратегічну мету, а згодом була розроблена програма утворення єдиного європейського ринку, європейського валютного Союзу і перехід до єдиної європейської валюти. У відповідності з цим здійснювалась конвергенція економік країн, поглиблювалась економічна інтеграція, розвивались механізми єдиної валютної системи, які уможлилювали встановлення фіксованих валютних курсів. Розвиток цих процесів ще у 1998 р. поставив питання про відповідність економіки країн умовам введення єдиної валюти. Для цього були

розроблені критерії досягнення третього етапу готовності країн:

- стабільність цін (рівень інфляції не може перевищувати середні рівні інфляції трьох держав-членів із найнижчою інфляцією більше як на 1,5%);
- відсоткові ставки (довгострокові відсоткові ставки не повинні різнитися більше як на 2% стосовно середніх відсоткових ставок трьох держав-членів із найнижчими відсотковими ставками);
- дефіцит бюджету (дефіцити державного бюджету мають бути близькими до 3% ВВП або нижчими);
- борг (державний борг може перевищувати 60% ВВП лише за умови, якщо до цього рівня схиляються загальна тенденція);
- стабільність обмінного курсу (національна валюта не повинна девальвуватися протягом двох попередніх років і має залишатися в межах 2,25% коливання ЄВС).

Ми спеціально навели ці критерії, бо вони дають можливість для порівнянь з пропозиціями нашого автора як за змістом самих критеріїв, так і відповідними нормативами. Звичайно треба враховувати, що ці показники визначались для досягнення різних цілей, що позначилось і на змісті, і на самих показниках. Так, є окремі критерії, які співпадають за змістом, але розрізняються за нормативами. Але, безперечно, при всіх відмінностях у ряді випадків, використовуються схожі показники, для їх обґрунтування застосовуються однакові принципи.

Постановка автором питання про Економічну Конституцію чи економічний розділ в загальній Конституції України заслуговує на увагу. Як свідчить досвід Європейського Союзу, це могло б відігравати значну стимулюючу роль в економічному зростанні держави.

Аналіз роботи Андрія Новака свідчить, що автор не тільки поставив питання про підняття економіки нашої країни, але й обґрунтував ряд пропозицій щодо

розв'язання цієї проблеми. Не можна бути байдужим, коли Україна, яка входила до числа розвинутих індустріальних держав, внаслідок недолугих ринкових реформ перетворена у другорядну країну з переважаючим сировинним характером економіки. Передові позиції, які займала Україна в авіакосмічній галузі, по ряду напрямків військово-технічного виробництва, на превеликий жаль, не розвиваються, а скоріше просто зберігаються. Можливості, які мала Україна, наприклад, у галузі кібернетики використовуються дуже слабо, особливо на фоні такої країни як Індія, яка в останні десятиліття перетворилась у світового лідера по виробництву програмного забезпечення, експортуючи його на 20-30 млрд. дол. щорічно. Інтелектуальні продукти пов'язані з малими матеріальними витратами, вартість яких визначається висококваліфікованою працею програмістів, утримують високу питому вагу доданої вартості, що робить таке виробництво дуже вигідним, ефективним. А в той час, ми значною мірою перекопали пів-України заради добування руди і вугілля, виплавки металу, що значно погіршує екологію і здоров'я людей, заробляючи на цьому 7-8 млрд. дол. на рік. Тому удосконалення структури економіки залишається невирішеною актуальною проблемою.

Дуже серйозною і наболілою є проблема техніко-технологічного переозброєння економіки, переходу її на інноваційний тип розвитку. За роки незалежності оновлення техніки і технологій майже не здійснювалось, устаткування морально і фізично застаріло, що зумовлює низьку ефективність економіки і, ще страшніше, є джерелом технічних катастроф. Україна, яка пережила Чорнобильську трагедію, стоїть перед небезпекою нових потрясінь. Всі ці проблеми диктують необхідність розробити по кожній галузі, по кожному підприємству програму оновлення техніки і технологій для попередження техногенних катастроф.

Кожен з нас має усвідомлювати, що проблема підняття економіки України складна і багатогранна. Над

нею працюють немало науково-дослідних інститутів, економістів і управлінців різних рангів. Заслуга нашого молодого автора полягає в тому, що він поставив цю проблему перед усією країною і розробив цілий ряд пропозицій щодо її вирішення.

Будемо сподіватись, що цей заклик знайде широкий відгук у вчених і практиків, зумовить активізацію колективного розуму і досвіду, прискорить процеси формування ідеології піднесення економіки України.

Чухно А.А.

*Академік НАН України,
доктор економічних наук, професор.*

Слово про книгу

Україна прагне стати заможною державою і це закономірний процес. Але зростання економіки не є самоціллю, а стає засобом для покращення добробуту людей. Усім зрозуміло, що чим швидше і якісніше буде розвиватися економіка країни, тим краще буде жити народ України. За даними міжнародних експертів, найвищого приросту світового багатства за період з 2001 по 2006 роки досягли Китай і Бразилія. Відомо, що завжди із зростанням багатства у світі зростає і нерівність у його розподілі. За показником індексу нерівності розподілу соціальних і матеріальних благ у 2007 році Україна посіла 79 місце серед 191 країн, що свідчить про низьку ефективність економічних процесів у державі.

Монографія молодого економіста Андрія Новака під назвою: «Як підняти українську економіку», якраз присвячена обґрунтуванню і подальшому використанню усієї гами економічних важелів і є оригінальною спробою проаналізувати шляхи такого піднесення. Погляд автора на економічні процеси є нестандартним, а в деяких аспектах, навіть, «провокаційним» у розумінні відходу від загальноприйнятих суджень і традиційного мислення. Разом із усталеними методами аналізу економічних процесів під кутом зору «що робити?» і «як робити?», автор через всю монографію розвиває думку «навіщо це робити?» і «чому саме так треба робити?», і головне, розробляє концепцію рушійних механізмів економічної системи.

Автор велику увагу приділяє ролі держави у здійсненні економічної політики, деталізує функції, пов'язані з реалізацією переходу країни на ефективні ринкові засади, і, що дуже важливо, окреслює етапи цього переходу та умови їх виконання. В монографії основним стрижнем є позиція автора про необхідність створення власної високоефективної економічної системи та формування нових підходів до регулювання

макроекономічних процесів, що в свою чергу вимагає змін у проведенні податково-бюджетної та грошово-кредитної діяльності, як складових економічної політики держави.

Особливо слід відзначити як новий погляд в економічній літературі, обґрунтований автором, розробку принципів спадкоємності економічної політики в Україні, що одержав вигляд у монографії як принцип «економічної конституції». Наслідком цього є надзвичайно актуальна думка автора, що різні українські уряди виробляють свої власні різні методи, підкорені корпоративним цілям з використанням різноманітних економічних механізмів, але успішними ці механізми можуть стати лише тоді, коли буде створена єдина концепція української економіки і саме суспільство засвоїть нові парадигми економічного мислення та поведінки.

Монографія А.Новака - це широкомасштабне фундаментальне дослідження і розробка цілісної моделі формування конкурентноздатної української економіки – Трифункціональної Економічної Моделі України.

Нова економіка вимагає неортодоксального, інноваційного підходу, зруйнування загальноприйнятих догм, а ефективність державного управління якраз і полягає у здатності піднятися над традиційними рішеннями. Саме тому монографія А.Новака надзвичайно актуальна, корисна і повинна пробудити до дій.

Устенко О.А.

*Ректор Прикарпатського Національного Університету
(колиш. ІФПІ) – 1967-80рр.,*

*Ректор Тернопільського Національного Економічного
Університету (колиш. ТАНГ) – 1984-2002 рр.,
кандидат економічних наук, професор.*

Передмова

Відродження політичної Незалежності України у 1991 році відкрило нові можливості українському народові у ствердженні своїх світоглядних культурних, політичних та господарських ідеалів.

Слідом за політичним відродженням Незалежності, для її закріплення, необхідним є економічне відродження України після майже столітнього радянського низькоефективного економічного комунізму та декількастолітнього польського і австро-угорського з одного боку, та російського, з іншого, імперського економічного експлуатування.

Проте, політичне відродження все ще не перейшло в економічну парадигму Незалежної України. Українська незалежна держава так ще і не сформувала своєї моделі економічного розвитку. Україна ще не створила чіткої цілісної параметричної економічної системи, яка б функціонувала для досягнення конкретних соціально-економічних цілей. – Є лише загальні наміри побудови «ринкової соціально-орієнтованої економіки». Це дуже поверхневий орієнтир, який все ще не конкретизований до цільових економічних параметрів та методологічного механізму досягнення економічних цілей.

Розрізненість поглядів українських вчених-економістів, неоднозначність рекомендацій міжнародних організацій, прискорений процес первинного накопичення капіталу після зміни державної політичної системи, та надмірна політизація економічної проблематики не дозволяють, досі, сформувати в державі єдину позицію щодо стратегічного економічного курсу України. Кожна зміна Уряду, навіть окремих міністрів, приносить нове бачення економічного розвитку країни в цілому, та окремих сфер економіки зокрема.

Процес формування нової економічної системи на основі ринкових відносин, який переживає сьогодні Україна, породжує комплекс суперечливих підходів, як на

науково-теоретичному рівні, так і в практичних діях, щодо двох головних проблем трансформації економіки: методів трансформації та параметрів цільової моделі ринкової економічної системи країни.

Єдиним можливим засобом вирішення першої і другої проблеми є економічна політика держави, основними важелями якої є податкова, бюджетна, грошова і кредитна політика (Верховної Ради, Уряду та Національного банку).

В Україні формування національної економіки відбувається під впливом двох визначальних факторів:

- 1) створення незалежної економічної системи на зміну провінційної економіки колоніального типу;
- 2) створення нових засад функціонування економічної системи на основі ринкових відносин на зміну командно-адміністративних.

Обидва фактори вимагають докорінних трансформаційних змін системи господарювання, переосмислення і перевтілення організаційних, виробничих, технологічних, наукових, інноваційних відносин, відносин власності та взаємодії суб'єктів економіки між собою і у відносинах з державою в загальному економічному процесі. Нові вимоги висуваються і до методів управління суб'єктами економіки та методів регулювання їхньої взаємодії, тобто, постає потреба формування нових підходів регулювання макроекономічних процесів. Це, в свою чергу, вимагає новітніх підходів у проведенні податково-бюджетної та грошово-кредитної політики як складових єдиної економічної політики держави.

Колишня командно-адміністративна економічна система сформувала ряд сталих стереотипів щодо методів проведення економічної політики. Серед цих методів переважали адміністративні управлінсько-контролюючі засоби, які, до того ж, керувались, часто, політичними, а не суто економічними цілями. Такий підхід використовувався як у внутрішній економічній діяльності колишньої держави, так і в її зовнішньоекономічній діяльності - економіка була

інструментарієм політики, а не навпаки, як це має бути. В таких умовах податковий, бюджетний, грошовий, кредитний та виробничий інструментарій економічної політики був заручником не економічних, а політичних мотивів. Трансформація економічних процесів означає, для посткомуністичного суспільства, в першу чергу, відмову від подібних стереотипів у сфері економічної діяльності як держави, так і всіх інших суб'єктів економіки.

Особливістю України в трансформаційному процесі є наявність факторів необхідності, з одного боку, створення власної економічної системи та, з іншого боку, оволодіння і використання нових методів та принципів проведення державної економічної політики на засадах ринкових економічних відносин та, при цьому, в умовах глобалізації світової економіки.

Ключовим моментом у змінах підходів до реалізації державної економічної політики є відхід від догматичних заполітизованих комуністичних економічних принципів та озброєння сучасними ринково-регуляторними інструментами, головними з яких є податково-бюджетні (фіскальні) та грошово-кредитні (монетарні) важелі економічної політики.

Проблеми практичного здійснення фіскального регулювання та монетарного контролю знайшли відображення в світових дослідженнях з економічної теорії.

Значний внесок у розвиток економічної думки в питаннях методів реалізації економічної політики держави зробили К.Маркс, А.Маршалл, Дж.Мілль, А.Пігу, Ж.-Б.Сей, А.Сміт, І.Фішер, Д.Юм.

Особливу роль у виявленні ролі грошей і грошового обігу та місця держави у їх регулюванні відіграли дослідження Дж.М.Кейнса, які знайшли широке практичне застосування в економічній політиці багатьох країн. Загострення інфляційних процесів та розвиток, з цієї причини, загальноекономічних проблем об'єктивно викликало появу і розвиток монетаристської теорії грошей М.Фрідмена.

Економічна політика сучасного ліберального неоконсерватизму базується на теоретичних моделях, що представлені сучасними теоріями неокласичного та кейнсіанського синтезу П.Самуельсона, Г.Джонсона, Дж.Хікса, Е.Долана, К.Кембелла, Р.Селдена, Л.Харріса. Аспекти державної економічної політики глибоко досліджені в працях Ш.Бланкарта, А.Кульмана, Дж.Стігліца, С.Фішера, П.Хейне. Особливості економічної політики держав в умовах глобалізації світової економіки виявлено відомим фінансистом Дж.Соросом.

В умовах командно-адміністративної економічної системи економічна політика в її податковому, бюджетному, грошовому і кредитному напрямках проводилась не економічними, а силовими адміністративними методами, що унеможливило практичний і значно звужувало теоретичний напрямок розвитку відповідних економічних відносин.

Але реалії зміни політичної та економічної систем викликали необхідність опису, аналізу та обґрунтування ринкових економічних механізмів та поведінки держави в новій економічній ситуації, в умовах іншого типу економічних відносин та принципів функціонування економічної системи.

Сутність та методи економічної політики в цілому та податково-бюджетної і грошово-кредитної її складових ретельно досліджені в працях провідних українських вчених-економістів: В.Базилевича, Л.Бесчасного, В.Бодрова, С.Боринця, С.Брагінського, О.Василика, А.Гальчинського, В.Гейця, А.Даниленка, П.Єщенка, Г.Климка, Т.Ковальчука, В.Кравченка, А.Кредісова, П.Леоненка, В.Лагутіна, В.Лисицького, В.Міщенко, М.Павловського, Ю.Пахомова, В.Пинзеника, Г.П'ятаченка, М.Савлука, В.Сизоненка, А.Соколовської, В.Черняка, А.Чухно, О.Шарова, В.Федосова, А.Філіпенка, І.Юхновського, В.Ющенко та ін.

Проте податковий, бюджетний, грошовий, кредитний напрямки економічної політики розглядаються у вітчизняній науковій літературі як розрізнені, майже автономні важелі впливу на економічні процеси, лише

об'єднані за сферами економічної системи (розподільча і обігова) у податково-бюджетну та грошово-кредитну. При цьому, часто ці напрямки співставляються один з одним, порівнюються, чомусь, в ефективності, важливості, першозначимості в контексті конкурентності за лідерство в економічному регулюванні.

Економічна політика, в Україні, не розглядається, практично, як єдиний, однонаправлений, єдиноцілеспрямований механізм реалізації певних економічних цілей з усіма його взаємозалежними і взаємопов'язаними функціональними складовими.

Процес ринкової трансформації вимагає здійснення сукупності реформаторських заходів засобами економічної політики, спрямованих на досягнення певних економічних цілей коротко-, середньо- і довгострокового характеру, і потребує проведення комплексної економічної політики із взаємоузгодженим використанням податково-бюджетних та грошово-кредитних її важелів.

Економічна політика періоду ринкової трансформації володіє, безумовно, певними особливостями, притаманними лише даному процесу. До того ж, процес ринкових перетворень переживає одночасно декільканадцять країн, які обрали кожен свій тип економічної політики на цей період. Досвід економічних реформ цих країн, його систематизація, узагальнення і вирізнення особливостей "економіки трансформації" є цінним науково-практичним матеріалом для визначення цільових параметрів політики економічного зростання в Україні.

На сучасному етапі економічного розвитку України, виходячи з тривалого глибокого кризового стану економіки, доцільним є аналіз причин затяжної економічної стагнації в державі, нереалізованості економічного потенціалу, низької ефективності використання надбагатих національних природних, трудових, наукових, виробничих геополітичних, гео економічних і, навіть, фінансових ресурсів країни. При цьому, важливе значення має вивчення принципів

економічної політики, які використовувались в перехідний період в цілому та її податково-бюджетних і грошово-кредитних важелів зокрема, як в Україні, так і в інших економіках трансформаційного типу.

Виявлення та виправлення помилок, які були допущені в економічній політиці за роки незалежності є єдиною можливістю покращення економічної ситуації в країні у реальному, а не статистичному виразі. При цьому, важливо не обмежуватись пошуками недоліків окремих напрямків економічної політики, а розглядати в єдиному, цілісному контексті вимоги до її проведення органами державного економічного регулювання.

Прийняття і виконання будь-яких рішень базується на існуючих, на даний момент часу, знаннях і досвіді, які в своєму систематизованому вигляді складають теорію знань відповідної галузі. Прийняття і виконання господарських, економічних рішень базується на сукупності існуючих, на сьогодні, економічних знань і досвіді ведення господарства в різних історичних, культурних, природонаділених і геополітичних умовах, що складає систематизовану науку - економічну теорію.

Економічна теорія сформувалась і постійно збагачується практичними результатами економічної діяльності суб'єктів господарювання та їх взаємодії і, водночас, служить досвідно-планово-прогнозним підґрунтям їх подальшої діяльності. Теоретична економічна база є фундаментальним чинником формування господарського світогляду та господарських знань і навиків. – Особливо в такій масштабній економічній сфері як державне макроекономічне регулювання і контроль.

Таким чином, економічна теорія визначає певний тип політики економічної поведінки суб'єкта господарювання серед всіх можливих варіантів, тобто економічну політику суб'єкта господарювання. Але типів економічної політики є, гіпотетично, стільки ж, скільки можливих комбінацій поєднання окремих економічних досвідів-рішень.

Держава може здійснювати, в певний період часу, лише певний один тип економічної політики в межах одного обраного напрямку економічного розвитку.

Отже, виникають запитання: яким чином визначаються критерії для параметрів економічної політики держави? Які фактори впливають на формування певного типу економічної політики в державі? Який тип економічної політики є найоптимальнішим на даному етапі економічного розвитку України?

Відповіді на ці запитання є необхідними для визначення передумов, на яких може базуватись економічна політика держави, зорієнтована на стратегію економічного зростання України.

Реалізація національної стратегії економічного зростання можлива лише за допомогою втілення в життя цілісної моделі економічного розвитку країни.

В цій книзі маю честь запропонувати вам її - Трифункціональну Економічну Модель України.

ВСТУП

Книга побудована відповідно до класичної методології наукової роботи – опис предмету (розділи 1-5), констатація і аналіз проблеми (розділи 6-8), пропозиція з вирішення проблеми (розділ 9 з дев'ятьма умовами та розділ 10).

У стилі подання матеріалу я намагався поєднати необхідну наукову академічну стилістику і термінологію з максимально можливою публіцистичною чи популярною стилістикою, - для більш простого і цікавого сприйняття змісту книги, а, значить, і його розуміння.

Перші п'ять розділів книги присвячені опису предмету економічних знань людства, починаючи від давніх знань ведення господарства до досягнень класичної і сучасної економічної теорії, та трансформації знань економічної теорії у практику державної економічної політики через сито об'єктивних правових, соціальних і політичних обмежувачів. Далі, два головні напрямки державної економічної політики, два набори її інструментарію, своєрідні два її крила – податково-бюджетний (фіскальний) та грошово-кредитний (монетарний), описані в тій достатній доцільності, яка дає можливість зрозуміти суть цих механізмів та можливостей їх використання.

У наступних трьох розділах констатується нездатність кожного з фіскального чи монетарного напрямку державної економічної політики самостійно вирішувати багатогранні і різноманітні завдання ефективного економічного регулювання та логічно доводиться необхідність їх взаємоузгодженого єдиноцілеспрямованого використання для досягнення певних економічних цілей як короткотермінового, так і довгострокового характеру. При цьому, за допомогою офіційних даних демонструється не лише неузгодженість фіскального і монетарного напрямків економічної політики в Україні, а й практично хронічна хвороба вітчизняної економічної влади – протилежність впливу

фіскальної і монетарної політики на економічний розвиток, в один період часу, за своїм стимулюючим чи стримуючим вектором. Така взаємозаперечність двох головних напрямків економічної політики є однією з основних причин стагнаційного типу економічного розвитку України. Але ця причина є лише наслідком головної першопричини економічної відсталості України від європейських країн, навіть тих, з якими ми ще на початку 90-х стартували з рівних посткомуністичних економічних умов і політичних обставин – відсутність в державі національної економічної моделі розвитку.

Саме завдяки змодельованості національного економічного розвитку ми спостерігаємо високі економічні досягнення провідних країн світу та достатньо швидкі темпи, а головне - якісні параметри економічного поступу як азіатських «тигрів» і «левів», так і постсоціалістичних країн Східної Європи.

Саме модельний шлях економічного розвитку країни дає можливість не лише систематизувати державну економічну політику в її оперативних заходах, а й спрямовувати економічну діяльність суб'єктів господарювання країни у перспективних і конкурентноздатних формах та методах, при цьому в контексті вже де факто глобалізованого типу сучасної світової економіки.

Тому, в останніх двох розділах книги подано її наукову результуючу, тобто, головну змістовну мету і суть – Трифункціональну Економічну Модель України.

Ця модель є не просто описом і теоретичним вирішенням певної задачі за типом математичних моделей, а є вже практичним алгоритмом конкретних економічних дій, які необхідно здійснити для досягнення високих економічних цілей виведення української економіки на якісно і кількісно вищий рівень розвитку.

Необхідні складові елементи Трифункціональної Економічної Моделі України як передумови її ефективного функціонування подано у відповідних пунктах дев'яти умов дев'ятого розділу книги.

Цілісний контекст моделі відображено у десятому розділі книги, де продемонстровано її фундаментальну спрямованість на роботу первинних механізмів економічної системи – трьох фаз-функцій економічного процесу: *функцію виробництва* продукту, *функцію продажу* виробленого продукту, *функцію розподілу* результатів проданого продукту.

Взаємодія трьох економічних функцій і є суттю економічного процесу – будь-яка господарська чи фінансова операція відноситься до якоїсь із трьох функцій економіки – функції виробництва, функції продажу або функції розподілу, чи комбінаційного їх поєднання.

Причинно-наслідковий взаємозв'язок трьох функцій економічної системи робить їх залежними не лише від стану один одного, а й формує залежність ефективності всієї економічної системи від ефективності кожної її функціональної складової та ефективності їх взаємодії.

Жодні чудово розписані і добре профінансовані окремі галузеві, регіональні, ВільноЕкономічноЗональні програми не дають високих, навіть середньострокових, економічних результатів, а тим більше не стають поштовхом для підвищення ефективності національної економіки саме з цієї причини, що не охоплюють всі три фази-функції економічного процесу. Тому для підвищення ефективності всієї економічної системи України необхідно підвищити ефективність кожної з трьох функцій та ефективність їх взаємодії. Слабкість стану будь-якої з трьох функцій нівелює ефективність інших та ефективність всієї економічної системи. Саме поняття ефективності полягає в ефекті взаємодії зв'язкових елементів певного механізму та їх індивідуального стану – від цього залежить якість цілого механізму.

Отже, українська економіка потребує системи комплексних заходів у всіх трьох функціях економічного процесу та їх взаємодії задля підвищення ефективності всієї національної економічної системи.

Саме тому, для реального і порівняно швидкого виведення національної економічної системи на вищий рівень ефективності, необхідна системна і комплексна, охоплююча всі три функціональні складові економічного процесу та їх взаємодію, - Трифункціональна Економічна Модель України.

Таким чином, я пропоную конкретні заходи у кожній із трьох функцій економічної системи.

Функція виробництва. Головною, формуючою функцією економічної системи є функція виробництва матеріальних благ - товарів і послуг. Функція виробництва започатковує колообіг всіх трьох функцій економічної системи. Цією функцією, власне, розпочинається сам господарський, економічний процес. Функція виробництва пройшла довгий еволюційний шлях. Ця еволюція змінювала форми, принципи і масштаби виробничих відносин - від примусових робіт на основі повинних зобов'язань праці до вільного найму з дотриманням високих соціальних стандартів праці, від широкопрофільних універсальних робіт до вузької спеціалізації та поділу праці, від товарного індивідуалізму до стандартизації та уніфікації. Найбільший еволюційний крок функція виробництва пройшла за останнє століття, коли виробничі відносини прийшли до крупної корпоративної форми організації виробництва продукції. Саме крупна корпоративна форма сьогодні є найбільш ефективною, а тому, і домінуючою формою виробничих відносин у світі. Вона дозволяє максимально уніфікувати, стандартизувати, спеціалізувати виробничі технології, прагматизувати наукові розробки та розширити збут виробленої продукції. – Це природний шлях еволюції господарювання, економічної еволюції.

Корпорації домінують в економічному світі тому, що вони є найбільш продуктивними, найбільш ефективними виробниками товарів та найкраще організовують збут і обслуговування власної продукції. Переваги корпоративних об'єднань підприємств: мінімізація собівартості продукції за рахунок уніфікації та

здешевлення вартості робочої сили та ресурсів; підвищення якості продукції за рахунок об'єднання науково-дослідних досягнень; розширення збуту продукції за рахунок об'єднання ринкових можливостей; покращення рівня обслуговування через обмін досвіду і взаємне додавання сервісних точок; укрупнення капіталу, що підвищує можливості експансії та конкурентного витіснення або поглинання.

Отже, функція виробництва в українській економічній системі повинна отримати свою головну рушійну силу – ряд крупних і середніх українських корпорацій.

При цьому, треба особливо підкреслити, що мова йде про «вертикальні» корпорації, ті, до складу яких повинні входити підприємства, що здатні забезпечити всю вертикаль організаційного, техніко-технологічного, наукового, фінансового процесу виробництва кінцевих споживацьких товарів і послуг – від сировини до готового товару.

Таким чином, для забезпечення максимальної ефективності та високої конкурентності української економіки в умовах глобалізації, в Україні необхідним є формування високоефективної функції виробництва вітчизняної економічної системи через проведення системоформуючого організаційного процесу - корпоратизації. Цей організаційний механізм повинен стати відповідним напрямком державної економічної політики і проводитись з врахуванням дотримання всіх прав власності та інвестиційних і кредитних зобов'язань українських підприємств. – Корпоратизація є єдиним засобом і останнім шансом виведення української економіки на рівень найпродуктивніших економічних систем світу.

Звичайно, функція виробництва в Україні не може і не буде виконуватись за допомогою лише корпоративної форми організації виробничих відносин, а ще й за допомогою малих і середніх підприємств, природньою нішою яких є сфера послуг, а не виробництво матеріальних товарів. Але крупні корпорації

в сучасних найрозвинутіших країнах світу є виробничими локомотивами національних економік. Тому й українська економіка для входження до ряду провідних економік світу повинна сформувати в себе ці локомотиви – крупні вертикальні корпорації.

Функція продажу.

Наступною ланкою механізму економічної системи, після функції виробництва, є функція продажу, яка покликана забезпечувати реалізацію продукту, виробленого функцією виробництва. Це надзвичайно важливий міжфункціональний зв'язок в системі економічних відносин – від функції виробництва до функції продажу. Вироблений економічний продукт – товар чи послуга, не має для економіки ніякої цінності, якщо він не проданий. Більше того, непроданий продукт стає для економіки тягарем, адже ресурси для його виробництва вже були затрачені. В цьому ракурсі функція продажу в економічній системі виглядає не менш важливою за функцію виробництва, а, можливо, навіть вирішальною.

Сьогодні ситуацію у сфері функції продажу в Україні треба сприймати таким чином: на більшості ринків широка присутність імпорту забезпечує високий рівень конкуренції, що сприяє задоволенню потреб споживачів, але для вітчизняних товарів, тих, які не поступаються імпортним якістю і ціною, ця конкуренція є, переважно, завідомо нерівносною. Причина одна – значно більші фінансові можливості іноземних виробників, що є, в основному, крупними корпораціями, які, реалізуючи принципи «політики завоювання нових ринків», можуть дозволити собі значно кращі і масштабніші маркетингові дії. Крім того, іноземні корпорації володіють ефективнішими методами продажів. За допомогою сучасних маркетингових технологій іноземні виробники завоювали серця і думки українських споживачів, а значить і їх гаманці. Таким чином, конкуренція вітчизняного продукту з такими світовими виробниками виглядає, на сьогодні, малоперспективною. Ця ситуація, окрім її розуміння і

усвідомлення, потребує відповідних контраргументів, тобто, контрзаходів. Найпростіше і найефективніше ці контрзаходи можна реалізувати, якщо вони будуть системними і масштабними. А це під силу здійснити лише методом відповідного напрямку державної економічної політики – національної маркетингової політики. Лише системоформуюча ініціативна роль держави здатна, по-перше, об'єднати і сконцентрувати зусилля українського виробничо-торгівельного середовища, а по-друге, спрямувати його ресурси у спільному напрямку завоювання вітчизняних ринкових долей на внутрішньому і зовнішньому ринках – тільки тоді функція продажу в українській економічній системі буде працювати на інтереси українського виробника. Оскільки, за 15 років було втрачено багато часу, а це значить втрачено багато економічних ринкових позицій, то національна маркетингова політика, окрім своєї системності та масштабності, повинна носити і надзвичайно динамічний та агресивний характер – характер своєрідної «маркетингової атаки».

Функція розподілу.

Завершальною ланкою функціонального кругообігу в економічній системі країни є функція розподілу результатів реалізованого функцією продажу, створеного функцією виробництва. Тобто, функція розподілу визначає те, як будуть розподілені фінансові результати виробленого і проданого економікою країни матеріального продукту.

Найважливішу роль у функції розподілу відіграє держава, оскільки саме в цій функції і знаходиться основний сенс існування державного утворення і влади як такої. Саме через функцію розподілу в економічній системі країни влада держави за допомогою системи Державного і місцевих бюджетів може забезпечувати виконання своїх прямих політичних, інфраструктурних і соціальних завдань. Свій внесок в роботу функції розподілу роблять і всі суб'єкти економічної діяльності, розподіляючи за певними напрямками чистий залишок

своїх доходів після сплати всіх витрат і податків, а також самою структурою своїх витрат.

Роботу функції розподілу забезпечують багато механізмів і сфер економічної діяльності. Це зумовлює потребу певної синхронізації роботи цих механізмів, а також їх системності, плановості, передбачуваності і надійності, та з мінімальними можливостями впливу мінливих політичних течій. – Забезпечити синхронність і системність роботи всіх складових механізмів функції розподілу може певний єдиний надмеханізм, за допомогою якого можна регулювати роботу в економіці всієї функції розподілу. Таким надмеханізмом регулювання функції розподілу в економіці України може стати запровадження законодавчо забезпеченого та інституційно врегульованого макроекономічного інструменту - «регуляторний формуляр». Він призведе до певної системності і стратегічності у здійсненні державою своїх розподільчих функцій.

«Регуляторний формуляр» повинен містити конкретні формули (принципи і механізми) регулювання державою процесів розподілу результатів роботи економіки, та його впливу на всі сфери життєдіяльності країни – це системний формульний регулятор роботи функції розподілу в економічній системі країни. Цей економіко-правовий документ має поєднувати в собі середньо- і довгострокові програми забезпечення економічної безпеки держави, механізми розвитку фінансового середовища країни і його суб'єктів, розвиток системи оподаткування, принципи бюджетного розподілу та міжбюджетних співвідношень, методи і засади взаємоузгодженого використання податково-бюджетних і грошово-кредитних інструментів економічної політики. «Регуляторний формуляр», при умові його дотримання, здатен максимально автоматизувати планові і оперативні заходи цілісної стратегії економічної політики держави, мінімізувавши вплив на неї політичних (політиканських) процесів та корупційних діянь.

Для більш надійного закріплення первинності економічних процесів та економічних інтересів держави

над політичними примхами політиків, необхідно затвердити ряд загальних, але цифрових економічних параметрів, за межі яких не може виходити і які буде зобов'язана виконувати влада будь-яких політичних кольорів і назв, у високій законодавчій нормі, яку важко буде часто змінювати і не виконувати – Економічній Конституції України, або ж у формі економічного розділу загальної Конституції України.

Отже, Трифункціональна Економічна Модель України включає необхідні механізми, які підсилюють роботу трьох функцій економіки, систематизують її, та виводять на рівень сучасних світових економічних відносин: у функції виробництва – «корпоратизація»; у функції продажу – «маркетингова атака»; у функції розподілу – «регуляторний формуляр» та «економічна конституція».

При цьому, базовий підхід у здійсненні економічної політики повинен бути за такою послідовністю трьох кроків:

Національна економічна модель > щорічні програми розвитку для реалізації моделі > щорічні держбюджети на виконання щорічних програм розвитку

1. Регулювання економіки як благо.

В пошуках відповідей на чисельні “риторичні” запитання щодо майбутнього нашої економіки ми не втомлюємось придумувати нові принципи, засади, підходи, “особливі шляхи”, “національні економічні дива”, “концепції поєднання” та інші новаторські економічні конфігурації. Біда, що від виконання усіх цих економіко-гімнастичних фігур вийшов один великий економічний вивих, що переріс у параліч із пронизливими безупинними “стагнаціями” (а ще інфляціями, корупціями, тінізаціями, безробіттям, боргами). Намагання швидко і яскраво здивувати світ своїми, або запозиченими економічними «ноу-хау» у поєднанні з неминучим, після політичних змін, періодом первинного накопичення (у нашому випадку - перерозподілу) капіталу, призвели до реального здивування світу тим, як при наявності таких багатючих економічних ресурсів Україна все ще знаходиться серед найбідніших країн Європи. – Тут поєднались у своїй найгіршій комбінації бажання народу отримати все й одразу після політичних змін, і небажання влади змінювати принципи свого владарювання, особливо враховуючи те, що зміни людей влади по суті ще не відбулося (лише численне перефарбування у всеможливі політичні формати старої комуністично-комсомольської номенклатури). Водночас патріотичні сили, які доклались до політичного відродження Незалежності так і не зрозуміли необхідність переходу від політичної до економічної парадигми розвитку держави. Найгірше те, що такі надто тривалі політичні перипетії поставили у залежність економічний поступ України, тобто, законсервували його. В цей час, економічний світ не стоїть на місці – він впевнено і стабільно розвивається, не чекаючи на відставаючих. – Час зайнятись економічним розвитком України системно і стратегічно.

Ми все ще займаємось винаходженням економічного велосипеда в той час, коли людство вже

дуже давно визначило основні правила та закономірності господарських взаємовідносин та принципи “ведення господарства” (з гр. – економіка). І сталося це не у XX ст. в роботах Кейнса, Фрідмена, Самуельсона чи Фішера, і не у XIX ст. в потугах Маркса, Рікардо, Сея чи Мілля, і навіть не у XVIII ст. у “відкриттях” Сміта чи Стюарта, а значно раніше – сталося це, не дивуйтесь - ще до нашої ери. Саме так, практично всі відомі нам сьогодні принципи господарювання визначались і використовувались із формуванням перших державних утворень.

***Розвиток і охорона приватної власності,
підтримка власного виробництва, сприяння
дрібним і середнім виробникам – постулати XVIII
ст. до н.е.!***

Перші економічні ідеї з'являються в історії древньої Вавилонії під збіркою законів царя Ешнунни (XX ст. до н.е.) в яких тлумачились господарські питання. Найбільш визначним пам'ятником Вавілонського царства є кодекс царя Хаммурапі (1792 – 1750 рр. до н.е.), який широко відобразив економічні основи суспільства, найважливіші тенденції його розвитку. В законах Хаммурапі вперше були відображені основні елементи економічного життя: право на приватну власність (посягання каралось смертною карою або віддачею в рабство!), право на виробничу діяльність, розвиток товарно-грошових відносин (трактувались як засіб розширення торгівельних операцій) – порівняйте з нашою бартеризованою економікою. Та особливу увагу в кодексі Хаммурапі привертає той факт, що в ньому зазначений обов'язок царської влади турбуватись про захист інтересів власних виробників, особливо дрібних! Мимоволі приходять на згадку сучасні, лише словесні, заклики в Україні про необхідність підтримки вітчизняного виробника та дрібних і середніх підприємств. Людство зрозуміло це ще у XVIII ст. до н.е.! Величезний внесок в розвиток економічних ідей зробили древні китайські філософи і мудреці. Першим з них був Кун Фуцзи (Конфуцій), який жив у 551- 479 рр. до н.е.

Економічні погляди Кун Фуцзи систематизував один з його послідовників Мен-цзи (372-289 рр. до н.е.), вплинувши на економічну думку Китаю на тривалий період. Вплив цей носив здебільшого негативний характер, оскільки обґрунтовував консерватизм тодішньої рабовласницької системи класового устрою. На противагу конфуціанству виступив Мо-цзи і його прихильники (моїсти), висунувши ряд прогресивних і до сьогодні актуальних тверджень: всебічний розвиток виробництва для задоволення потреб всього населення; суцільна участь людей у фізичній праці; розвиток вільної ініціативи дрібних виробників. Останній постулат моїстів перегукується із законом Хаммурапі щодо турботи царської влади про дрібних виробників.

Прерогатива економічних важелів управління економікою держави над адміністративними – досягнення IV- III ст. до н.е.!

Однією з найвизначніших пам'яток історії економічних ідей є китайський трактат “Гуань-цзи” (IV- III ст. до н.е.), який належить перу невідомих авторів. Автори, з метою зміцнення економічного становища селян та інших виробників, пропонували змінити систему податків, зробити її більш помірною. В трактаті підкреслювалась необхідність втручання держави в хаотичний порядок економічного життя шляхом вживання таких заходів: активне втручання в економічне життя через податкову систему і стимулювання виробників “необхідних” суспільству товарів; ліквідація причин, що заважають благополуччю народу – “несправедливі” ціни, спекуляція; створення запасів зерна для стабілізації цін; вживання заходів з подолання несприятливих природних умов. Всі наведені способи впливу держави на господарство в трактаті “Гуань-цзи” мають економічну, а не адміністративну основу і є, фактично, першою системою економічних важелів управління економікою держави.

Розвиток економічної думки древньої Індії відобразився в літературно-релігійних пам'ятках. Найвідоміші з них “Закони Ману”, які склалися з

третього тисячоліття до н.е. на протязі декількох століть, остання систематизація датується III ст. до н.е. В законах обґрунтована брахманська концепція економічної політики, в якій, навіть з позиції сьогодення, є декілька актуальних положень: втручання держави в економіку для забезпечення її стабільного росту; забезпечення державою доходів своїх підлеглих; регламентація господарської діяльності в інтересах народу (!); експлуатація вільного населення.

Видатною пам'яткою економічної думки є древньоіндійський трактат “Артхашастра” (кінець IV-початок III ст. до н.е.), автором якого є радник царя Чандрагунти I, брахман Каутіл'я. “Артхашастра” створювалась як настанова для царя по веденню державного господарства, але за своїм змістом і значенням вийшла далеко за межі збірки порад – це об'ємна економічна праця, яка охоплює широке коло питань соціально-економічного і політичного характеру, робить спроби пізнати світ господарювання. Трактат безпосередньо наділяв царську владу турботами про виконання багатьох господарських справ: активне втручання держави в господарське життя країни, в регламентацію громадянських та господарських відносин; впровадження суспільного поділу праці та обміну; колонізацію (розвиток господарства) окраїн (провінцій); підтримка іригаційних систем та будівництво колодязів; створення нових сіл, міст; організація виробництва із залученням специфічного контингенту робітників – вдови, сироти, бідняки, інваліди, засуджені. “Артхашастра” детально описувала економічну політику царської адміністрації, податкову систему, основні джерела доходів та статті витрат держави, ведення царського господарства.

Твердження сучасних та класичних економічних теорій є повторенням древніх постулатів ведення господарства.

Якщо узагальнити ряд господарських постулатів древніх держав, що існували в XVIII – III ст. до н.е. та

порівняти окремі з них із сучасними принципами управління економікою отримаємо дивовижні результати:

1. Приватна власність як основа господарства та її недоторканість (кодекс Хаммурапі, Вавилон, XVIII ст. до н.е.).

2. Свобода вибору виду діяльності (кодекс Хаммурапі, Вавилон, XVIII ст. до н.е.).

3. Товарно-грошові відносини і розвиток торгівлі як основа господарського життя (кодекс Хаммурапі, Вавилон, XVIII ст. до н.е.).

4. Всебічний розвиток виробництва для задоволення потреб всього населення (Мо-цзи та моїсти, Китай, IV- III ст. до н.е.).

5. Розвиток власного виробництва, захист інтересів дрібних виробників (кодекс Хаммурапі, Вавилон, XVIII ст. до н.е.), розвиток вільної ініціативи дрібних виробників (Мо-цзи та моїсти, Китай, IV- III ст. до н.е.) – аналог сучасної підтримки вітчизняних виробників та дрібних і середніх підприємств.

6. Державне втручання в економічне життя через податкову систему (трактат “Гуань-цзи”, Китай, IV- III ст. до н.е.) - аналог сучасної податкової політики.

7. Стимулювання виробників “потрібних” суспільству товарів (трактат “Гуань-цзи”, Китай, IV- III ст. до н.е.), регламентація господарської діяльності в інтересах народу (“Закони Ману”, Індія, III ст. до н.е.) – аналог сучасної галузевої політики.

8. Державний обов'язок з ліквідації причин, що заважають благополуччю народу: “несправедливі” ціни, спекуляція (трактат “Гуань-цзи”, Китай, IV- III ст. до н.е.) – аналог сучасної цінової політики держави.

9. Забезпечення державою доходів своїх підлеглих (“Закони Ману”, Індія, III ст. до н.е.) – аналог сучасної економічної політики в галузі доходів та мінімальної їх величини.

10. Створення державою запасів товарів для стабілізації цін (трактат “Гуань-цзи”, Китай, IV- III ст. до н.е.) – аналог сучасної стабілізаційної політики через державні закупівлі та витрати.

11. Максимальна зайнятість населення у виробництві (Мо-цзи та моїсти, Китай, IV- III ст. до н.е.), забезпечення експлуатації вільного населення ("Закони Ману", Індія, III ст. до н.е.) – аналог сучасної політики зайнятості та мінімізації безробіття.

12. Державна підтримка іригаційних систем, будівництва колодязів (трактат "Артхашастра", Індія, IV- III ст. до н.е.) – аналог сучасного забезпечення комунальних послуг та інфраструктури країни.

13. Організація виробництва із залученням специфічного контингенту робітників: вдови, сироти, бідняки, інваліди, засуджені (трактат "Артхашастра", Індія, IV- III ст. до н.е.) – аналог сучасної політики соціального забезпечення і підтримки малозабезпечених та непрацевдатних верств населення.

Отже, чим не "Програма дій уряду України по стабілізації економічної ситуації та забезпеченню економічного зростання" XXI ст. нашої ери? Знай древніх – рекомендації з XVIII – III ст. до н.е.!

Сучасний рівень розвитку економічних відносин потребує, звичайно, більш глибокого, у функціональному розумінні, і більш ширшого, у розумінні ефективності, сприйняття і творення економічних механізмів, особливо враховуючи глобалістичний характер розвитку світової економіки.

Про що запитують себе економісти роздумуючи над функціонуванням економічної системи ринкового типу? Найчастіше - чи потребує така система управління, регулювання, корегування, тобто втручання, і якщо потребує, то в якій мірі і якими методами. Відповіді на ці запитання можна знайти серед сукупності знань як древніх філософсько-господарських праць, наведених вище, так і економічних наукових доробок новітньої історії, об'єднаних наукою "економічна теорія". Проблема в тому, що ці відповіді є різними, неоднозначними, протилежними і, як правило, супроводжуються певними умовностями та припущеннями. В такій ситуації залишається приставати, фактично, на один з варіантів відповідей. Але, на щастя,

існує добрий орієнтир в подібних пошуках - відповідь досвідом економічних результатів, досягнутих кожним з варіантів економічних рішень.

Економічна теорія, описуючи об'єктивні економічні відносини, формує з сукупності своїх знань підґрунтя для їх використання суб'єктами економіки у своїх економічних цілях.

Влада, як один із суб'єктів економіки, може і повинна регулювати економічні відносини, описані економічною теорією, таким чином, щоб досягати поставлених економічних та політичних цілей. При цьому, досягнення статистичного економічного зростання є не остаточною самоціллю економічного регулювання. На цьому наголошує один з провідних українських спеціалістів з фінансів Василик О.Д. підкреслюючи, що можна досягти високих темпів економічного зростання, але багатство держави, при цьому, може навіть зменшуватись, населення ставати все біднішим, оскільки, дуже важливо, з якими затратами досягнуто економічне зростання.¹ Тому, необхідним є регулювання, корекція ринкових економічних процесів, оскільки неконтрольовані господарські відносини призводять до дисбалансу доходів різних суб'єктів господарювання, внаслідок чого відбувається цілий ланцюг деструктивних для економіки явищ: монополізація ринків та видів діяльності, узурпація економічної та політичної влади, різке розмежування індивідів за рівнями доходів, знищення конкуренції, домінування екстенсивного розвитку над інтенсивним, формування штучного дефіциту та ін.

Звідси очевидним видається недоречність самоплинного розвитку економіки на основі відносин ринку в чистому вигляді. Мова йде про "впорядкування хаосу", в даному випадку економічного.

Як зауважують Е.Нікбахт і А.Гропеллі, на рішення, які приймають люди, впливають мінливі економічні умови... Якщо вони погіршуються, споживачі

---

¹ Василик О.Д. Теорія фінансів. - К.: НІОС, 2000. – С.59.

починають менше витратати грошей, стримують звичку щось купувати. І навпаки, коли умови покращуються, люди схильні частіше відкривати свої гаманці. А такі зовнішні економічні фактори, як підвищення та спад ділової активності або зміни в законодавстві, впливають на поведінку фірм.² Для того, щоб мінливість економічної поведінки суб'єктів економіки не розхитувалась до рівня хаосу, необхідним і, на щастя, можливим є регулювання економічних процесів через коригування взаємовідносин між суб'єктами економічної системи. М.Павловський вірно зауважує про те, що класичний капіталізм (вільний ринок) є вже даниною історії в розвинутих країнах.³ Дійсно, "чисті" ринкові відносини не здатні забезпечити повноцінне задоволення суспільних соціальних благ.

Відомий фінансист Дж.Сорос зізнається в тому, що чим швидше ми визнаємо, що для підтримки стабільності деяке регулювання необхідне, тим вищі наші шанси на те, що ми зможемо зберегти достоїнства майже вільної ринкової системи. Він пояснює це тим, що як регулювання, так і необмежена конкуренція можуть виявитись згубними, якщо вони досягають крайньої точки, але невдачі, викликані однією крайністю, не повинні слугувати приводом, щоб впадати в іншу. Обидві крайні точки, підкреслює Дж.Сорос, повинні вважатись не альтернативами, а лише межами, між якими і має бути досягнуте балансування.⁴ О.Д.Василик, підсумовуючи дискусії щодо необхідності коригування ринку, говорить про те, що суспільні блага і послуги – це національна безпека і правопорядок, оборона, захист природного середовища, освіта, охорона здоров'я, наука, фізична культура, тощо. Ринок, вважає О.Д.Василик, неспроможний забезпечити задоволення таких благ і послуг, ринкові механізми своєчасно й ефективно не реагують на зазначені потреби суспільства.⁵

² Нікбахт Е., Гропеллі А. Фінанси. - К.: Вік, Глобус, 1992. - С.11.

³ Павловський М. Світ і Україна на порозі третього тисячоліття – шляхи розвитку // Економіка, фінанси, право. - 1999, - №12. – С.3.

⁴ Сорос Дж. Алхимия финансов - М.: "ИНФРА-М", 1996. - С.366-367.

Для багатьох країн перехідної економіки, в тому числі України, ще не зрозуміло, яку модель ринкової економіки їм слід вибрати - вільноринкової чи регульованоринкової. Певні вади притаманні як адміністративному регулюванню, так і ринковому самоналаштуванню. За словами М.Т.Пашути і А.В.Калини, виникла об'єктивна необхідність поєднання державного впливу на макроекономічні процеси з одночасним наданням самостійності в прийнятті господарських рішень виробникам товарів і послуг.⁶ Ринкове та державне регулювання здатні, при належному співвідношенні, посилити можливості одне одного, що підтверджується світовим досвідом.

Так, провідні американські економісти вважають, що держава повинна відігравати центральну роль в сучасних змішаних економіках. Існують вагомі теоретичні доводи, зазначають вони, на користь того, що державне втручання може допомогти покращити розподіл ресурсів. Основна діяльність держави має місце в тих сферах, де ринки працюють погано, наприклад в забезпеченні суспільних благ. Друга сфера діяльності держави - перерозподіл доходу, передача доходу від одних людей іншим. Тут аргументи на користь державного втручання включають етичні та моральні оцінки.⁷ Такої ж думки дотримується автор і реалізатор чи не найуспішніших посткомуністичних польських ринкових реформ Лешек Бальцерович: "За умов вільного ринку відбувалося б надмірне використання або споживання деяких благ... Цілковито вільний ринок може також виробляти занадто мало важливих благ... Оптимальний діапазон певної діяльності повинен зумовлюватися порівнянням сукупних витрат і сукупної користі, а не тільки їхніх окремих фрагментів. Неповне врахування витрат може призводити до надмірного розростання певного

⁵ Василик О.Д. Фінанси в економічній системі держави //Фінанси України. - 2000, - №1. - С.8.

⁶ Пашута М.Т., Калина А.В. Прогнозування та макроекономічне планування. - К.: МАУП, 1998. - С.3.

⁷ Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. - М.: Дело, 1998. - С.72.

різновиду діяльності. Неповне врахування користі, в свою чергу, може призвести до того, що того чи іншого блага вироблятиметься замало”.⁸

Сукупність об’єктивних економічних відносин є загальним єдиним матеріалом, з якого створюються економічні системи незалежно від того, де вони створюються, хто є творцем, і які в нього цілі. Цільовий же вигляд, характеристики економічної системи досягаються за допомогою інструменту, що обробляє цей матеріал – економічної політики.

Отже, економічна політика є інструментом, який врегульовує економічні відносини суб’єктів економіки, створюючи параметри економічної системи країни. – Це своєрідний інженерний проект і конструкторська модель національного економічного механізму. Характеристики параметрів економічної системи країни залежать від виду економічної політики, спрямованої на врегулювання економічних відносин. І.Галиця вважає, що економічна політика має бути спрямована на прогнозування, профілактику конфліктів, усунення причин, що їх породжують, а в разі їх виникнення – на ліквідацію з мінімальними наслідками.⁹

Вид економічної політики, що проводиться в країні, залежить від суб’єкту, який її проводить, його тактичних економічних цілей та стратегічної мети.

Головним суб’єктом економічної політики є держава, як інститут влади. При цьому, як наголошує академік Чухно А.А., економічна діяльність держави не є чимось незмінним. В процесі історичного розвитку змінюється характер і методи державного втручання в економіку. Якщо на перших етапах державно-монополістичного регулювання нерідко застосовувались силові, відносно грубі адміністративні методи, то зараз переважають економічні методи. Чухно А.А. звертає увагу на те, що змінюються самі цілі державного

⁸ Бальцерович Л. Свобода і розвиток: економія вільного ринку. – Л.: Львів, 2000. – С.184.

⁹ Галиця І. Деякі аспекти економічної політики на сучасному етапі. – //Економіка України». - 2000, №4.

регулювання, що веде до посилення фактору свідомого впливу на економічні процеси, до помітного скорочення стихійності в розвитку економіки.¹⁰ Виходячи з цього, економічна політика, так чи інакше, є державною економічною політикою, яка відображає економічні, політичні та соціальні цілі держави. Автори “української політекономії” зауважують, що головне питання політики – це питання про владу і що не є виключенням з цього правила і економічна політика. Для неї, на їх думку, найважливішим є питання про економічну владу та її використання для досягнення довгострокових та поточних цілей в економіці, реалізації певних економічних інтересів.¹¹ Саме тому, питання влади є не лише політичною ширмою для функціонування держави, а, перш за все, економічною парадигмою, що формує і активізує господарські механізми забезпечення цього функціонування.

Економічні інтереси невід’ємно пов’язані з політичними інтересами, виходять один з одного. Але, політичні інтереси “змушені” досягатись в певних нормативних рамках державного права, в межах існуючої форми державного устрою (якщо не ставляться, звичайно, радикально-революційні політичні цілі). Крім того, політичні та економічні інтереси повинні враховувати відповідні соціальні зобов’язання, які гарантують збереження існуючого конституційного ладу та стимулюють до продуктивної праці, тобто економічного розвитку.

Проте, найважливішим базисом, що визначає зміст економічної політики, є, безумовно, економічна теорія, яка відображає об’єктивні економічні відносини між суб’єктами економіки.

---

¹⁰ Чухно А.А. Рынок. – К.: Україна, 1995. – С.9.

¹¹ Основи економічної теорії: політекономічний аспект/ За ред. Г.Н.Климко - К.: Вища школа. – Знання, 1997. – С.561.

2. Об'єктивні і суб'єктивні обмежувачі.

Економічна теорія є своєрідною базою даних про реальну поведінку економіки при тих чи інших умовах, її реакцію на ті чи інші дії зі сторони кожного із суб'єктів економіки. Але, як застерігає Анрі Кульман, поняття економічна теорія і економічні механізми не співпадають. Економічні механізми – це лише один із багатьох елементів, аналіз яких дозволяє економічній теорії будувати свої узагальнення.¹²

Економічна теорія виступає загальним полем для використання необмежених можливостей економічної діяльності суб'єктів економіки (обмеженість можливостей існує лише в частині об'єктивності економічних відносин та обмеженості природних ресурсів), своєрідним “білим листком”, готовим до сприйняття і використання найширшої палітри виробничих, організаційних, наукових економічних досягнень за допомогою важелів економічної політики.

Але, між економічною теорією та економічною політикою знаходяться чинники, які значно звужують можливості останньої щодо використання всіх наявних досягнень економічної науки:

- політична доктрина;
- норми Державного Права;
- система соціальних зобов'язань.

По-перше, політичні доктрини, прийняті державною владою, розмежовують сукупність надбань економічної теорії на окремі її частини, концепції, підходи для подальшого їх впровадження у потрібному (необхідному) для політичної доктрини ракурсі.

Так, наприклад, політичні доктрини демократії, комунізму, монархії формують суттєво різні підвалини для використання економічних знань, створюючи, часто, власні економічні теорії, які спотворюють об'єктивність

---

¹² Анрі Кульман. Экономические механизмы. – М.: "Прогресс", "Универс", 1993. – С.12.

економічних відносин. Чим авторитарнішою, догматичнішою є політична доктрина, тим більше вона звужує можливості у використанні знань економічної теорії.

По-друге, в межах кожної політичної доктрини існують держави з різними нормами Державного Права (конституційного, господарського, адміністративного...), які створюють специфічні рамки для певних аспектів економічної діяльності (співвідношення державної і приватної власності та їх структура, адміністративно-бюджетні розмежування, норми граничної рентабельності, екологічні норми і т. ін.), що також позначається на вимушеній обмеженості у використанні наукових економічних знань та, відповідно, інструментів економічної політики.

По-третє, навіть в межах однієї політичної доктрини, держави зі схожими нормами Державного Права беруть на себе різний рівень соціальних зобов'язань (обов'язковий безкоштовний рівень освіти та медичного обслуговування, пенсії, соціальна допомога інвалідам та малозабезпеченим, допомога безробітним та ін.), що додатково окреслює можливості з використання економічного інструментарію. Прикладом можуть слугувати такі країни як Франція, Італія, Швеція або ж Куба, Північна Корея, Китай.

Система соціальних зобов'язань певною мірою є поясом, що ступенем своєї затягнутості регулює діапазон можливих дій державної влади при проведенні економічної політики.

Таким чином, економічна теорія як сукупність знань об'єктивних економічних відносин, слугуючи науковою базою для проведення економічної політики, зазнає обмежень політичними доктринами, нормами Державного Права та системами соціальних зобов'язань, зводячись до прийняттого за цими чинниками значення, і лише в такій прийнятній, звуженій частині економічної теорії служить практичною базою для використання інструментів економічної політики.

Хочемо ми цього, чи ні, але економічна політика ніколи не зможе мати у своєму арсеналі повного комплекту інструментарію регулювання економікою, який можна було б використати, виходячи з відомих на сьогодні знань економічної теорії. Причиною цьому, як не парадоксально, є сам суб'єкт, який займається проведенням економічної політики – держава.

Будь-яка держава вже своїм існуванням, “невидимими ножами” своєї політичної доктрини, нормами свого Державного Права та своєю системою соціальних зобов'язань відрізає частину надбань економічної теорії, не допускаючи їх впровадження відповідними інструментами економічної політики.

Цей процес здійснюється через соціально-політичні дискусії та громадянські домовленості, що відображається на результатах всенародних виборів до органів влади, а практично узаконюється в законодавчих актах, прийнятих обраними органами влади. Адже обрані органи влади представляють певну політичну партію (блок партій) чи коаліцію партій, котра сповідує певну політичну ідеологію, невід'ємною частиною якої є економічна парадигма, що визначає прийнятні для цієї політичної сили засоби і параметри економічної політики.

Так, політична ідеологія та її складова - економічна парадигма, штучно обмежують використання всіх засобів економічної політики на основі всього спектру досягнень економічної теорії.

Звичайно, в сучасних реаліях України важко говорити, що українські політичні партії у своїй діяльності, та, особливо, при здійсненні влади керуються якимись ідеологіями, чи, тим більше — економічними парадигмами. Але, навіть відсутність ідеологічної парадигми є також фактором обмеження використання всіх наукових надбань економічної теорії.

Отже, явище звуження надбань економічної теорії до реальних можливостей її використання в економічній політиці відбувається в декілька причинно-наслідкових етапів.

Схематично це явище можна зобразити таким чином:

Рис. Об'єктивна обмеженість можливостей економічної політики у використанні досягнень економічної теорії.

Наведені вище фактори обмеження можливостей економічної політики у використанні надбань економічної теорії мають політичну природу, хоча й безпосередньо впливають на потенціал економічного розвитку.

Але, крім політичних обмежувачів існують обмежувачі, що носять вже суто економічний характер.

Це, перш за все, наявна економічна ситуація, яка диктує свої умови щодо можливостей використання засобів економічної політики і окреслює друге економічне коло обмежень – ряд економічних теоретичних течій, здобутки яких можуть бути використані з врахуванням всіх політичних та економічних обмежувачів.

Економічних теоретичних течій багато, а конкретна економічна ситуація все одно є особливою в конкретний період часу в конкретній ситуації, певної країни з конкретним набором ресурсів.

Схематично цей процес виглядає таким чином:

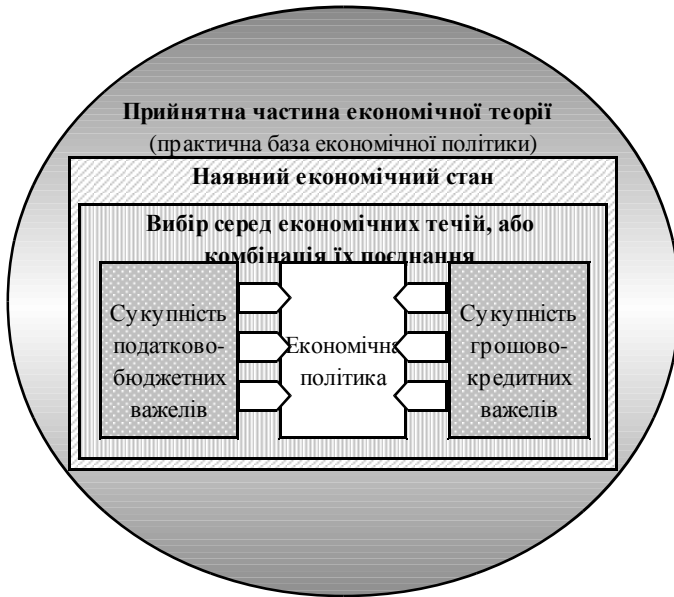

Рис. Науково-практичне підґрунтя для проведення економічної політики.

Вибір серед економічних течій, придатних до застосування в наявному економічному стані та політичних обмежувачах, здійснюється вже не в політичній, а в економічній площині, хоча із залученням всіх категорій суспільства. Процес вибору проходить в декілька етапів із залученням декількох інституцій. Кожна із інституцій (влада, громадяни, наукові та політичні кола) має свою точку зору щодо вибору, свої інтереси та симпатії. Кожна із сторін відстоює свою позицію, розуміючи, втім, необхідність узгодження компромісу. Про це влучно говорить німецький економіст Шарль Бланкарт: “Зрозуміло, сучасний світ складається з різних за своїм характером, інтересами та преференціями індивідів. Багато з них прагнуть отримати із суспільних благ споживчу ренту і з цією метою стимулюють процес прийняття колективних рішень... Аби взагалі прийти до

якого-небудь рішення з приводу суспільних благ, напрошується висновок про необхідність переходу до правил неодностайного прийняття рішень, наприклад до правила простої більшості."¹³ Здійснення політичного, а за ним економічного вибору, або ж вибір напрямку економічного розвитку, який обстоюється певною політичною силою, становить основу функціонування демократичного суспільства.

Вибираючи економічну систему, ми вибираємо і політичну систему, і систему соціальних відносин, закладаємо систему цінностей і, навіть, формуємо напрямки культурного розвитку.

Основою для такого складного суспільного вибору виступають декілька факторів:

- характеристики поточної економічної ситуації;
- сукупність загальних економічних пріоритетів (цілей), задекларованих державою;
- задекларовані терміни досягнення поставлених цілей;
- пануючі в суспільстві симпатії щодо досвіду економічних досягнень певних країн;
- пануючі в науково-економічних колах країни схильності-симпатії до певних напрямків економічної теорії;
- пануючі в політичних колах симпатії до певних напрямків економічного розвитку;
- політичний, а за ним і відповідний економічний вибір громадян, здійснений на виборах (референдумі);
- науково-економічний вибір влади у використанні надбань певної течії економічної теорії чи їх комбінації та відповідних засобів економічної політики.

Найскладніше в такому виборі - примирити емоції з холодним розумом, бажання з реаліями, і вдало визначити оптимальне співвідношення потреб суспільства з можливостями сьогодення та найближчої перспективи.

---

¹³ Бланкарт Шарль. Державні фінанси в умовах демократії/ За ред. В.М.Федосова. – К.: Либідь, 2000. – С. 88.

Процес вибору засобів економічної політики, що здійснюється суспільством, можна зобразити схемою:

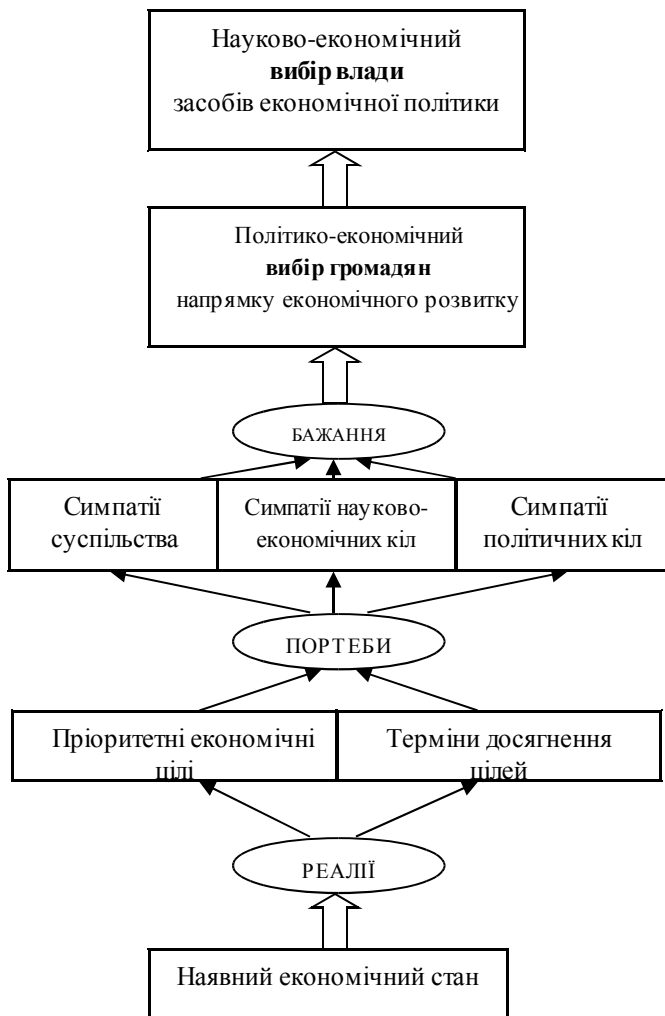

Схема. Суспільний процес вибору економічної політики.

Кінцевий політичний вибір громадян та науково-економічний вибір влади, обраної громадянами, визначає стратегію економічного розвитку держави. – Тут

необхідною є певна гармонія між бажаннями суспільства, вираженими на виборах, і реальними економічними діями влади, обраної на цих виборах. Така гармонія найкраще може мати вираження в розробці, а головне, дотриманні і реалізації стратегії економічного розвитку країни, яка б у своїх визначальних параметрах відповідала економічним бажанням суспільства.

Стратегія економічного розвитку держави відображає, здебільшого, ставлення влади до міри задоволення суспільних потреб та типу практичних засобів реалізації цього задоволення - ринкових, адміністративних, змішаних. Крім цього, стратегія економічного розвитку повинна прогнозувати і передбачати тенденції економічного розвитку з врахуванням декількох визначальних факторів-впливів: по-перше, науково-технічного прогресу; по-друге, світової кон'юнктури ринків; по-третє, світової політичної кон'юнктури; по-четверте, світових фінансових ризиків; по-п'яте, національних економіко-політичних переваг в контексті дії вищезазваних факторів. Останній фактор потребує ретельного осмислення і прорахунку, адже від точності його відтворення залежить ефективність використання економічних ресурсів країни.

Реалізація стратегії економічного розвитку країни повинна відбуватись за допомогою сформованої економічної моделі, яка б відповідала науково-економічному вибору влади, якій громадяни доручили повноваження для здійснення економічної політики.

Модель економічного розвитку країни має бути розроблена і запущена в стратегічну реалізацію та має бути максимально захищеною від політичних перестановок, які перманентно виникають після кожного виборчого періоду. – Тут важливо не допускати впливу змін політичної кон'юнктури на зміну політичного курсу держави, а, отже, і стратегічного економічного курсу.

Модель економічного розвитку країни повинна враховувати стан не лише внутрішнього, а й зовнішнього економічного середовища. Вона має органічно вплестись у світову економічну павутину на юридично-інституційних

правах та економічних умовах, які вже в ній сформувались, переважно, на жаль, без нашої участі. На сьогодні світові економічні відносини набули глобалізованого характеру – це незаперечний факт і, водночас, це реальні умови для проведення економічної політики не лише на зовнішніх напрямках, а, навіть, всередині країни. Модель економічного розвитку країни мусить поєднувати власні національні економічні амбіції з реаліями світового глобалізованого економічного розвитку.

У випадку невідповідності економічної політики влади з економічними бажаннями і потребами суспільства відбувається громадянський спротив, протест, у вигляді зміни влади під час виборів, або, в разі неможливості виборчої зміни, виникає силовий варіант зміни владної верхівки.

При цьому треба врахувати, що суспільство завжди об'єктивно оцінює наявні економічні ресурси своєї держави і, відповідно, її економічні можливості і перспективи, а, звідси, і власні претензії на рівень соціально-економічного і гуманітарного розвитку.

3. Економічна політика - компроміс регулювання.

Без сумніву, стратегія економічного розвитку своєю реалізацією передбачає певне втручання держави в економічні відносини між суб'єктами економічного процесу. Дилемою є міра та методи втручання. Однак, безперечно те, що рано чи пізно політичний процес з характерною для нього динамікою почне суперечити розвитку економічної ситуації. – Як правило приватна економічна ініціатива випереджає консервативний політичний поступ, особливо, якщо мова йде про консервативних політиків минулого, які намагаються будь-що подовжити своє перебування в політичному полі, а, значить, у полі влади.

Сучасні економічні потреби розвитку вимагають значно більшої динаміки ніж тривалі політичні дебати і «консенсуси». Та, в умовах перехідного типу економічної системи політична владна ініціатива може і повинна бути стимулятором економічної діяльності, а найбільше - при формуванні нового типу економічних взаємовідносин, нового типу власника.

Політична влада країни з перехідною економічною системою наділена особливою відповідальністю за державні економічні ініціативи, тобто, за економічну політику держави. Наприклад, невеликі розміри приватного сектора в країнах з перехідною економікою змушують уряд надавати тимчасову бюджетну підтримку приватним ініціативам.

Але, державні економічні ініціативи, державне втручання має бути організоване таким чином, щоб при цьому не виникало конфлікту з процесом становлення і діяльності приватного сектора.

Таке втручання і пов'язані з ним наслідки щодо розподілу ресурсів також призведе до конфлікту з вимогою зниження податків, а ця вимога буде все більш настійливою в міру того, як у країнах з перехідною економікою впроваджуватиметься податкова система, що ґрунтується, здебільшого, на особистих доходах та

особистому споживанні. На думку Г.Башнянина, якщо ми йдемо в напрямку формування розвиненої змішаної економіки (принаймні так, як це декларуємо), то неминучим є існування як державної, так і приватної власності, як “лівої”, так і “правої” економічних ідеологій. Проблеми, за його твердженнями, полягають в тому, щоб оптимізувати структуру економіки, визначити найраціональніше співвідношення між державним і приватним секторами економіки, що залежить від соціально-політичних цілей, що їх вибирає суспільство в даний час.¹⁴

Важливість співвідношення державного і приватного в економіці пояснюється залежністю від цього співвідношення системи податкових відносин та бюджетних розподільчих пропорцій.

Система податкових відносин між державою та платниками податків є відображенням ставлення і турботи держави про розвиток кожної групи суб’єктів економічного процесу.

Податкова і бюджетна політика перехідного періоду формує нові правила економічних відносин між суб’єктами економіки на всіх напрямках відносин:
фізичні особи ← → юридичні особи ← → місцеві бюджети ← → центральний бюджет.

Треба розуміти, що держава є монополістом у правах проведення податково-бюджетної політики і “змушена” вести антагоністичну для монополіста поведінку турботи про “чужих” суб’єктів економіки – недержавного сектору. Крім того, соціальні зобов’язання формують для держави ще одну групу “чужих” – тих, кого не стосуються соціальні програми.

При здійсненні економічних реформ перед державним сектором мають стояти такі завдання:

- зменшення макроекономічного дисбалансу;
- підвищення ефективності використання ресурсів;
- стимулювання стабільного економічного зростання;

---

¹⁴ Башнянин Г.: Чому не йдуть реформи? // РІС: економіка і культура. - 2000, - №1. – С.4.

- створення умов, сприятливих для досягнення соціальних цілей.

Виходячи з суто економічних міркувань, можна сказати, що політика суворої бюджетної регламентованості не повинна викликати особливих труднощів, оскільки багато статей державних видатків пов'язано з неекономічними і далеко не найнеобхіднішими видами діяльності. Це спадок ірраціонального способу бюджетних витрат у країнах колишнього соцтабору, коли державні витрати були керовані військово-політичними, об'єктно-показовими, соціально-популістськими мотивами.

Взагалі, країни з перехідною економікою мають значні резервні можливості щодо перебудови, а то й ліквідації багатьох державних програм, при підвищенні економічної ефективності використання ресурсів, що виділяються державою.

Першими об'єктами таких заходів можуть бути значні бюджетні субсидії і дотації споживачам і підприємствам, на які припадає від 10 до 30 відсотків від ВВП, а в деякі роки до 50 відсотків від загальної суми бюджетних видатків. М. Мельник визначив чітку залежність економічного зростання від великої частки в економіці країни дотаційних підприємств, підкреслюючи, що зупинення інфляції є передумовою для відродження економічної активності. Щоб зупинити інфляцію, стверджує М. Мельник, треба зрівноважити державний бюджет, а щоб зрівноважити державний бюджет, треба не тільки реформувати податкову систему, але й передати в приватні руки підприємства, а зокрема ті, які живуть із державних дотацій.¹⁵ Різке скорочення цих традиційних субсидій і дотацій з наступною повною відмовою від них не тільки може покращити становище бюджету, а й підвищити економічність використання ресурсів, що виділяються. У деяких країнах з перехідною економікою, включаючи країни Східної і Центральної Європи, видатки на озброєння поглинають значно більше

¹⁵ Мельник М. Українські проблеми. – К.: Смолоскип, 1999. – С.647.

частку ресурсів, ніж у країнах з ринковою економікою. А тому в цих країнах є реальна можливість істотного скорочення військових витрат.

Процес трансформації має супроводжуватися наближенням заробітної плати робітників і службовців державного сектора до рівня компенсації за працю в приватному секторі. Державний сектор повинен відмовитися від намагання забезпечити повну зайнятість, хоча на нього водночас покладається певний мінімальний гарантований рівень держзамовлень на спеціалістів, що реалізується, починаючи з освітньої галузі. При цьому має бути змінена структура заробітної плати в бік більшої диференціації виплат на користь кращих працівників державних служб. На думку М.І.Карліна, принципом, який повною мірою може реалізуватися в перехідній економіці, є розподіл за витратами і результатами праці. Нині, за його твердженням, на перше місце при оцінці трудового внеску працівника повинні виходити не витрати, а результати праці, причому не індивідуальні, а всього підприємства.¹⁶

У міру поглиблення реформ капіталовкладення державних підприємств мають здійснюватися за рахунок їх власного нерозподіленого прибутку, а також за рахунок позичок на фінансовому ринку. Приватизація цих підприємств приведе до подальшого скорочення їх залежності від державного бюджету. Однак, країни з перехідною економікою стоять перед важким вибором - вони змушені або надавати фінансову підтримку у справі реорганізації державних підприємств до моменту їх приватизації, або віддавати їх вітчизняним та зарубіжним інвесторам за безцінь. Зростаюче безробіття лише посилить тиск на уряд з боку тих, хто вважає, що ця реорганізація економіки може проводитися без надмірного скорочення кількості робочих місць.

Водночас, багато країн з перехідною економікою змушені визначати роль центрального чи федерального

¹⁶ Карлін М.І. Теоретичні аспекти стимулювання праці в умовах фінансової нестабільності //Фінанси України. - 2000. - №2. – С.3.

уряду по відношенню до регіональних і місцевих адміністративних одиниць. С.Мельник та С.Криниця влучно визначають, що соціально-економічний розвиток регіонів залежить насамперед від фінансових ресурсів територіальних органів управління, підкреслюючи, що внаслідок зростаючої диференціації регіонів наповнюваність їхніх бюджетів вкрай нерівномірна: одні регіони є донорами, інші - реципієнтами.¹⁷

У недалекому минулому видатки та їх пріоритетність для місцевих органів влади встановлювалися центральними фінансовими інстанціями. Такий підхід не тільки суперечить духові запроваджуваних нині політичних реформ, а й духові економічних реформ. Адже ефективність використання бюджетних коштів реалістичніше оцінюється на місцях, там де ці кошти і освоюються.

У результаті проведення реформ має змінитися порядок формування, використання і розподілу ВВП.

Відповідні зміни макроекономічних агрегатів впливатимуть як на державні видатки, так і на надходження до бюджету. В міру економічного розвитку України, в перехідний період, повинні скорочуватися їхні першорядні і другорядні сектори, що змусить вжити обтяжливих заходів для захисту безробітних і забезпечення передчасного виходу на пенсію (таке явище спостерігалось в 70-80-х роках у деяких промислово розвинутих країнах Заходу).

Одночасно, економніше використання ресурсів у країнах з перехідною економікою дозволяє цим країнам скоротити свої досить великі видатки на основний капітал і запаси без одночасного зниження темпів економічного зростання. При цьому слід зробити ремарку, вказавши на те, що під час перехідного періоду вони будуть змушені піти на істотне збільшення державних капіталовкладень. Нарешті, частка заробітної плати у ВВП країн з перехідною економікою становить порівняно невелику частину (близько 35 відсотків, а в

¹⁷ Мельник С., Криниця С. Про формування місцевих бюджетів // Економіка України.-2000.- №1.- С.17.

Україні набагато меншу) поряд з тим самим показником для країн з ринковою економікою (55 відсотків).

У будь-якому разі до деяких пір бюджет буде обтяжений прихованими в минулому субсидіями, наявність яких необхідно поступово ліквідувати. – Тут важливо не впасти у спокусу заміни субсидій податковими пільгами, ніби в якості компенсації. Бо податкові пільги, даючи короткострокову вигоду виробнику, заганяють його самого у пастку зниження власної конкурентноздатності, адже, рано чи пізно, пільги ліквідуються, і настане необхідність на рівних умовах боротись з конкурентами, які вже спромоглися працювати у звичайному режимі.

Для успіху економічних реформ необхідне коригування співвідношення цін шляхом лібералізації внутрішніх цін, переходу до позитивних реальних процентних ставок, проведення адекватної політики щодо обмінних курсів. Коригування реальних процентних ставок і обмінних курсів валют, що відбувається здебільшого в бік підвищення, спроможне вплинути на розмір доходів і їх розподіл, що викличе потребу в додаткових бюджетних субсидіях для осіб, що опинилися в ситуації чистої фінансової заборгованості.

В Україні особливо гостро відчувається поки що відірваність монетарної політики від інтересів громадян. На думку І.О.Лютого, в такій ситуації для України особливо важливо розробити дієвий передатковий механізм впливу важелів грошово-кредитної політики на реальну економіку. Необхідно, щоб такий взаємозв'язок мав зворотний характер і реальні зміни в економічній сфері здійснювали стабілізуючий вплив на фінансово-кредитний та фондовий ринок.¹⁸

Світовий досвід регулювання грошово-кредитних та податково-бюджетних відносин відкриває широке поле для аналізу і оцінки можливостей податково-бюджетної та грошово-кредитної політики у впливі на економічні процеси, які відбуваються в країні.

¹⁸ Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки: Монографія.- К.: Атіка, 1999. – С. 231.

Приклади економічного розвитку кожної із країн у різних їх історичних, географічних, політичних, соціокультурних, природонаділених умовах є яскравим свідченням вирішальної ролі міри та якості державного втручання в економіку через податково-бюджетну та грошово-кредитну політику.

Це приклади державного втручання не адміністративно-карального типу, а системного спрямовуючого, стимулюючого типу. Країни з абсолютно різними економічними передумовами змогли однаково успішно або ж однаково невдало організувати власну економічну систему – Німеччина, Японія, Швеція та Індія, Мексика, Бразилія. Так само, країни з дуже схожими економічними факторами розвивались по-різному в наслідок запровадження вдалих та не зовсім вдалих економічних правил гри – Південна та Північна Кореї, Західна та Східна Німеччина, Франція та Іспанія, Італія та Греція.

Це наштотує на висновок, що рівень економічного розвитку країни залежить не так від її природонаділених багатств та геополітичного становища, як від параметрів економічної політики, яку проводить в країні уряд.

Економічна політика відображається в тому, як держава використовує податково-бюджетні, а як - грошово-кредитні методи регулювання економічних відносин. Так, на думку С.А.Циганова, в економіці, що нормально функціонує, використання грошово-кредитних методів зводиться до точного настроювання економічних механізмів, максимально можливої їх синхронізації... В умовах же серйозного розладу економіки, на його переконання, непрямих методів виявляється недостатньо, і вони мають бути доповнені прямим регулюванням з боку держави.¹⁹

Вирішальне значення при цьому має те, які важелі, в який час, і в якому параметричному

---

¹⁹ Циганов С.А. Шляхи підвищення ефективності грошово-кредитного регулювання економіки // Фінанси України. - 2000. - №1.

співвідношенні використовуються на кожному етапі економічного розвитку країни.

В той же час, необхідно зазначити, що пряме державне регулювання, під яким розуміють використання податково-бюджетних інструментів, не завжди може призводити до прямих очікуваних результатів. Мова про те, що не всі податки здатні адекватно виконувати призначену їм безпосередню функцію розподілу, перерозподілу чи регулювання окремих фінансових потоків, з двох причин:

- по-перше, зменшивши один фінансовий потік, податки можуть викликати його перенесення або зміщення на інший неоподаткований або меншоподаткований напрямок, створивши ефект податкового заміщення;

- по-друге, зібрані податками кошти, потрапивши в бюджет, можуть не виконати належну їм функцію розподілу через неадекватне бюджетне регулювання з кон'юнктурних економічних або й політичних причин.

Про це застерігають й О.Завгородня і В.Тарасевич, наголошуючи, що ототожнення матеріального підґрунтя фіскального регулювання із бюджетними ресурсами передбачає, що в регулюванні соціально-економічних процесів безпосередньо задіяні без будь-яких винятків усі бюджетні доходи та видатки. Однак слід визнати, як вони підкреслюють, що не кожна складова бюджетних ресурсів може бути використана в ролі важеля регулювання.²⁰

Практика регулювання економічних взаємовідносин між суб'єктами економіки демонструє декілька характерних закономірностей:

- по-перше, з усіх форм взаємовідносин в межах трикутника головних суб'єктів економічної системи – фізичні особи, юридичні особи, держава – найефективнішою є відносини на основі розвитку вільного ринку попиту і пропозиції;

---

²⁰ Завгородня О.О., Тарасевич В.М. Фіскальні ресурси держави та їх роль в активізації інвестиційних процесів // Фінанси України. - 2000. - №3. – С.20.

- по-друге, державне втручання в систему економічних взаємовідносин є необхідним для спрямування економічних ресурсів держави та приватного сектору (матеріально-технічних, наукових, трудових, фінансових) у найбільш рентабельні та перспективні сфери економіки даної країни;

- по-третє, спроби держави надто соціалізувати результати економічної діяльності перерозподілу доходів для вирівнювання доходності всіх призводить до паразитування найменш ефективно працюючих та зниження загальної продуктивності праці;

- по-четверте, в процесі регулювання економічних відносин методами податково-бюджетної та грошово-кредитної політики надмірне зловживання на користь будь-якого із напрямків призводить, рано чи пізно, до дисбалансу в стратегічному економічному ланцюгу – прибутковість → заощадження → інвестиції;

- по-п'яте, податково-бюджетна та грошово-кредитна політика повинні мати єдині стратегічні економічні цілі, які мають бути наперед вироблені і проголошені з обумовленими періодами їх досягнення;

- по-шосте, різкі зміни напрямків проведення як податково-бюджетної, так і грошово-кредитної політики, особливо у протилежних за своїми цілями напрямках, дають довготривалі негативні наслідки для економіки країни. "Уповільненість змін у відносинах власності, у бюджетній системі та системі оподаткування, яка є в нашій державі, призвела до того, що грошовий сектор є самотнім лідером реформ...Монетарні механізми не можуть компенсувати невміння (або небажання?) прискорювати реформи, в результаті яких і має сформуватися ліберальне економічне середовище та економічні агенти, які цивілізовано використовуватимуть переваги цього середовища."²¹

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою показує, що основними засадами ефективної економічної системи є: переважаюча приватна власність на засоби

²¹ Ющенко В., Лисицький В. Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні. – К.: Скарби, 1998.-С.283.

виробництва; вільний вибір виду діяльності на основі власних можливостей та перспективності сфери діяльності; мінімальний бюрократизм формальностей та адміністративних стосунків з державою; державний патронаж вільної конкуренції; державне забезпечення середовища приватного конкурентного функціонування життєзабезпечувальних систем економічного організму – енергетичної, транспортної, комунікаційної. М.Мельник засвідчує переконливий досвід країн, що розвиваються: “Останніми роками... роль урядів... в проведенні реформ у більшості латиноамериканських країн... не збільшується, а зменшується, і це є причиною їхніх успіхів”.²²

Поява на світовій економічній арені нових країн, що динамічно розвиваються, була можливою лише завдяки здатності цих країн знайти і розвинути в себе нові (новітні) сфери економіки на основі розробки новітніх технологій, або ж завдяки вибору вузької спеціалізації з виробництва трьох-чотирьох груп товарів для досягнення найнижчого рівня їх собівартості з метою їх продажу на світовому ринку.

Стрімкий розвиток країн, що розвиваються, став можливим завдяки цілісному комплексному підходу при проведенні грошово-кредитної та податково-бюджетної політики, які спільно були спрямовані на реалізацію вищенаведених завдань з власної економічної ідентифікації у світовому економічному просторі.

Особливістю економічної ситуації в країнах з перехідною економікою, в тому числі й України, є те, що ці країни стоять перед необхідністю не лише економічної, а й політичної ідентифікації.

Особливо це стосується країн, що виборювали власну незалежність і стоять перед проблемою побудови внутрішньої політичної системи і зовнішньополітичного місця на світовій арені.

Політична система відіграє роль регулювальника економічної системи. Д.Чистилін зауважує, що

---

²² Мельник М. Українські проблеми. – Смолоскип, 1999. – С.670.

ефективна політична система, відхиляючись від рівноважних станів, обмежує амплітуду циклічних коливань економічної системи, стабілізуючи проходження кризових етапів економічного циклу, з одного боку, і стимулюючи зростання виробництва – з іншого.²³ Крім цього, економічна ідентифікація країн з перехідною економікою носить дворівневий характер – внутрішньоекономічна ідентифікація з вибору по-перше, типу економічної системи (ринкова, адміністративна, “ринково-адміністративна”), по-друге, моделі економічного розвитку в рамках однієї із систем, та зовнішньоекономічна ідентифікація з виборювання власних економічних позицій на світовому ринку. Ті країни, які швидше і результативніше пройшли перший рівень (Польща, Словенія, Чехія, Словаччина, Угорщина, країни Прибалтики, Болгарія) вже пройшли етап економічної стагнації і вийшли на стійкий шлях економічного росту наближаючись до співтовариства розвинутих країн.

Ті країни, які застрягли ще на первородних засадах вибору шляху свого розвитку (Україна, Росія, Білорусь, Молдова, колишні радянські країни Азії), досі відчують економічну стагнацію, зубожіння населення та, чим далі, тим більше відстають від цивілізованого світу. В економічній політиці цих країн відчувається невизначеність цілей, пріоритетів та напрямків розвитку, що відображається в неузгодженості, а часто і протилежності, використання податково-бюджетних та грошово-кредитних методів регулювання економічних відносин.

Важливим моментом є те, що в Україні податково-бюджетні та грошово-кредитні відносини не розглядаються у своєму цілісному взаємозв'язку як складові елементи відображення єдиного і цілісного економічного процесу і, відповідно, тісно взаємозв'язані, хоча й різнофункціональні, взаємозалежні напрямки єдиної економічної політики. Багато в чому, причиною

²³ Чистилін Д. Проблеми самоорганізації у перехідній економіці // Економіка України.- 2000.- №4.-С.50.

такого стану неузгодженості двох напрямків єдиної економічної політики є надмірна політизація економічного регулювання в Україні. Якщо Національний Банк України, який повноважний проводити грошово-кредитну політику, має певну інституційну незалежність, то Уряд, що є провідником податково-бюджетної політики, є постійним інструментом політичної боротьби, політичних перестановок, що завжди, супроводжується зміною напрямку урядової економічної політики, майже без дотримання принципів спадковості економічного курсу.

Тому, в Україні все ще актуальною є проблема цілісного підходу у розробці і реалізації системної державної економічної політики.

Основними засобами проведення економічної політики держави є податкові, бюджетні, грошові та кредитні важелі впливу на економічні процеси в країні. В процесі організації практичної реалізації економічної політики їх згруповують за функціональною спорідненістю характеру впливу на суб'єктів економіки та державними органами регулювання на податково-бюджетну та грошово-кредитну.

Податково-бюджетна політика своїм функціональним призначенням має вплив на сукупний попит та пропонування шляхом вилучення частини грошового потоку через податки та його перерозподіл через бюджетну систему для досягнення загальнодержавних економічних цілей інституціонального, соціально-економічного та політичного характеру.

Грошово-кредитна політика виконує ті ж завдання, але шляхом впливу на сукупний попит і пропонування безпосередньою зміною кількості грошей в обігу і/або їх вартості через кредит, з метою стимулювання чи стримування економічного росту на певних етапах економічного розвитку.

Тісний зв'язок кількісного і вартісного відображення результатів економічної діяльності та адміністративного і економічного методів її регулювання

породжує об'єктивний взаємний зв'язок податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів економічної політики. Та цей же зв'язок забезпечує нерозривність впливу кожного з напрямків економічної політики на загальну економічну ситуацію і на стан параметрів кожного із напрямків економічної політики.

Це зобов'язує розглядати податково-бюджетний та грошово-кредитний напрямки економічної політики у цілісності впливів на економіку, а, значить, у цілісності використання їх інструментів для бажаних змін економічних процесів.

Наукове обґрунтування та практичне використання взаємозв'язку податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів економічної політики має визначальне значення для реалізації політики економічного зростання України.

4. Фіскальні важелі економічної політики.

Податково-бюджетна (фіскальна) політика як сукупність заходів, що здійснюються шляхом регулювання державного бюджету та системи оподаткування для досягнення зростання національного виробництва, максимальної зайнятості та мінімальної інфляції, може проводитися у двох формах:

- 1) дискретна податково-бюджетна політика, а саме:
  - а) стимулююча податково-бюджетна політика;
  - б) стримуюча податково-бюджетна політика;
- 2) недискретна податково-бюджетна політика.

Дискретна податково-бюджетна політика являє собою свідоме регулювання податків, державних закупівель (держзамовлень) та структури бюджетів з метою зміни реального об'єму національного виробництва, зайнятості, контролю над інфляцією і прискорення економічного росту.

В залежності від економічної ситуації в країні дискретність податково-бюджетної політики набирає вигляду стимулюючої або стримуючої політики.

Стимулююча податково-бюджетна політика стає потрібною в періоди спаду економіки.

Основними важелями її є:

- 1) збільшення державних закупівель;
- 2) зниження податків;
- 3) поєднання першого і другого;
- 4) зміна структур бюджетів, центрального і місцевих, на користь реального (виробничого) сектору економіки.

Стимулююча податково-бюджетна політика потрібна, коли виникає інфляція спровокована недостатньою пропозицією товарів на ринках (інфляцією пропозиції).

Стримуюча податково-бюджетна політика необхідна, коли в економіці виникає інфляція, викликана надлишковим сукупним попитом (інфляцією попиту).

Основними важелями, в такому випадку, виступають:

- 1) зменшення державних закупівель;
- 2) підвищення податків;
- 3) поєднання першого і другого;
- 4) зміна структур бюджетів, центрального і місцевих, на користь соціально-культурних секторів економіки.

Якщо перед економікою стоїть проблема контролю над інфляцією, податково-бюджетна політика повинна орієнтуватись на позитивне сальдо державного бюджету.

Недискретна податково-бюджетна політика є певною альтернативою, хоча, одночасно, може служити як додаток до дискретної.

Суть недискретної податково-бюджетної політики полягає в тому, що необхідні зміни у величинах державних витрат і податків впроваджуються автоматично.

Важелями недискретної політики є автоматичні стабілізатори. Автоматичний стабілізатор – це будь-яка міра, яка має тенденцію збільшувати дефіцит державного бюджету (або скорочувати його позитивне сальдо) в період спаду, і збільшувати його позитивне сальдо (або зменшувати дефіцит) в період інфляції без необхідності прийняття будь-яких спеціальних рішень з боку політиків.

В частині змін рівня державних закупівель податково-бюджетна політика впливає найбільше на зміну сукупних витрат, тобто на величину сукупного попиту.

В частині змін податків податково-бюджетна політика впливає на величину сукупної пропозиції.

Таким чином, кожна із таких змін або ж їх поєднання, в рамках проведення податково-бюджетної політики, впливає на основне макроекономічне співвідношення: рівень виробництва – рівень цін.

В частині змін структур бюджетів, як центрального, так і місцевих, податково-бюджетна

політика може визначати галузеву, соціальну та науково-технологічну спрямованість економічного розвитку країни в цілому та її регіонів зокрема.

Суть податково-бюджетної політики полягає у свідомому втручанні держави в кругообіг товарів і доходів. Вилучення частини доходів через податки та їх перерозподіл через держзамовлення і соціальні витрати дозволяє державі вирішувати завдання, які не може чи не хоче вирішувати ринок, тобто його учасники.

Схематично цей процес має такий вигляд.

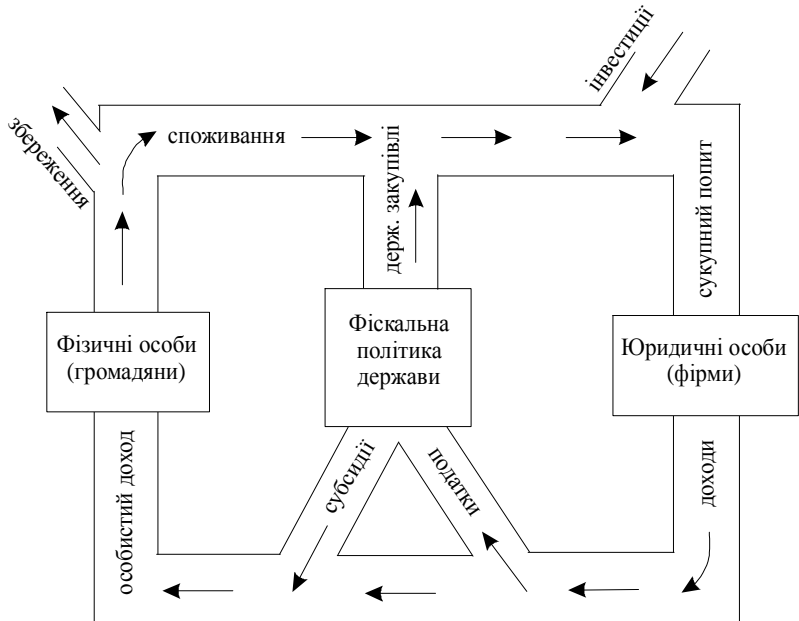

Схема. Вплив податково-бюджетної (фіскальної) політики на кругообіг доходів.

Як бачимо зі схеми, держава за допомогою фіскальної політики має три засоби впливу на грошові потоки в економіці. По-перше, це податкові платежі, які вилучаються з обігу і дістаються у розпорядження державі. Після цього приходить час розподілу державою цих засобів і приходять ще два способи втручання держави. По-друге, наявні фінансові ресурси держава

використовує для забезпечення виконання своїх функцій та стимулювання розвитку економіки, що відображається у здійсненні державних витрат (закупівель). По-третє, іншу частину засобів держава використовує для здійснення своїх соціальних зобов'язань у вигляді соціальних витрат (субсидій) — освіта, медицина, культура, соціальні гарантії та ін. Аксиоматичним є твердження про те, що, вилучаючи за допомогою податків певну частину доходів економічних суб'єктів, можна стимулювати або стримувати їх діяльність у відповідних напрямках, а отже, регулювати соціально-економічні процеси в країні. При цьому, А.М.Соколовська зазначає, що лише зміни в суспільно необхідних функціях держави мають спричинити зміни в податковій системі країни. Це, в свою чергу, за А.М.Соколовською, дозволяє говорити про закон обумовленості податків обсягом суспільно необхідних функцій держави.²⁴

Стягуючи податки та здійснюючи соціальні виплати, держава впливає на величину особистого наявного доходу, що має такий вираз:

$$\text{ОНД} = \text{НД} - \text{П} + \text{СВ}$$

де ОНД – особистий наявний дохід;

НД - національний дохід;

П – податки;

СВ - соціальні виплати; звідки:

$$\text{ОНД} = \text{НД} - \text{ЧП}$$

де ЧП – чисті податки.

Чисті податки зменшують особистий наявний дохід — суму, яка реально залишається у споживачів для здійснення своїх витрат, а значить, для формування споживацького та інвестиційного попиту. Це - так званий непрямий вплив держави на сукупний попит. Але держава здатна впливати на сукупний попит і

²⁴ Соколовська А.М. Податкова система України: теорія та практика становлення. - К.: НДФІ, 2001. - С.78.

безпосередньо, здійснюючи витрати, необхідні для виконання своїх функцій — оборони, внутрішнього правопорядку, управління, охорони природи, науки, розвитку економіки та ін.

Держава виступає окремою складовою, що формує сукупний попит:

Сукупний попит = споживацький попит + інвестиційний попит + попит держави, або у вигляді відповідних символів:

$$AD=C+I+G$$

Звичайно, існує ще одна складова сукупного попиту — чистий експорт, або різниця між експортом та імпортом товарів у зовнішньоторговельних операціях. Тому повна формула сукупного попиту має такий вигляд:

$$AD=C+I+G+X-Q,$$

де, X - експорт товарів, Q - імпорт.

Вплив держави на зовнішньоекономічну сферу є ще одним непрямим методом впливу на сукупний попит.

Безумовно, важливою складовою податково-бюджетної політики є бюджетне регулювання. Як зазначає В.М Іванов, розвиток економічних відносин в умовах переходу до ринку, їх зміцнення і вдосконалення потребують підвищення ролі бюджету як системи економічних відносин розподілу і перерозподілу національного доходу через державні фінанси. При цьому, за твердженням В.М.Іванова, не можна забувати, що бюджет не тільки виконує розподільчі функції, а й бере активну участь у створенні фінансових ресурсів держави.²⁵

Державний бюджет визначає те, які витрати буде здійснювати держава в наступному році, які товари і

---

²⁵ Іванов В.М. Бюджетна система. - К.: МАУП, 1999. - С.29.

послуги буде купувати, які соціальні виплати буде здійснювати, які галузеві пріоритети буде сповідувати.

При цьому, пріоритетність не повинна означати політично домовленого субсидування. За твердженням В.Симоненко, для реального поліпшення фінансово-економічної ситуації доцільно зосередити увагу і зусилля не на субсидуванні чи виборі “переможців” та їх захисті, а на створенні конкурентного середовища, яке надає всім виробникам рівні шанси на успіх – тобто на запровадженні в практику стратегії конкурентоспроможності.²⁶

Крім того, надзвичайно важливим є те, чи держава буде витратити відповідно до своїх доходів, чи її витрати будуть перевищувати можливості, або ж доходи перевищуватимуть державні витрати.

Досвід успішних польських реформ вчить, що у міркуваннях над бюджетом придатним є просте правило: сукупні видатки варто визначати не шляхом простого додавання потреб різних галузей, а лише за допомогою визначення можливостей реального фінансування, і то за умови, що величина податків не загальмує розвитку.

Визначення видатків, згідно з існуючими потребами, неминуче призведе до велетенського дефіциту, а то й до стрімкої інфляції, яка зжере реальну вартість виділених сум, а економіку доведе до кризи.²⁷

Для економіки дуже важливо, чи має місце бюджетний дефіцит, бюджетний надлишок чи нульовий дефіцит.

Витрати > доходи = бюджетний дефіцит

Витрати < доходи = бюджетний надлишок (профіцит)

Якщо прийняти до уваги, що витрати дорівнюють сумі державних закупівель товарів і послуг плюс загальний об’єм соціальних витрат, а чисті податки – це

²⁶ Симоненко В. Удосконалення фінансово-економічної бази бюджетів України // Економіка України. - 2000. - №3. – С.33.

²⁷ Бальцерович Л. Свобода і розвиток: економія вільного ринку. – Л.: Львів, 2000. – С.188.

сума податкових надходжень мінус соціальні витрати, то бюджетний дефіцит отримує такий вимір:

Бюджетний дефіцит = державні закупівлі – чисті податки

Наявність бюджетного дефіциту, надлишку, або нульового дефіциту залежить як від політичних рішень, так і від економічної доцільності (необхідності) в залежності від стану економіки. Важливе значення має те, як фінансується бюджетний дефіцит, або як використовується бюджетний надлишок. Місце та величина фінансових вливань або витоків значною мірою впливають на весь грошовий потік.

Предметом дискусії є те, який із способів впливу на грошові потоки є для держави ефективнішим: прямий вплив – через державні закупівлі чи непрямий – через систему оподаткування і соціальні виплати. При цьому слід зазначити, що система оподаткування є домінуючою в регулюванні фінансових потоків, адже податкова система повинна забезпечити оптимізацію розподілу і перерозподілу національного доходу.²⁸

При цьому важливим є зниження загального податкового тиску, а воно, в свою чергу, вимагає скорочення державних витрат, принаймні – на перших стадіях змін. Скорочення витратної частини бюджету, констатує відомий вітчизняний фахівець А.С.Філіпенко, це ключ до оптимізації податкової системи і принципової зміни акцентів у фіскальній політиці – від пригнічення виробництва до його пожвавлення і зростання.²⁹ Таке завдання можна, частково, вирішити зміною фіскального пріоритету в податковій політиці на регуляторний. «Велике значення має регуляторна функція податкової політики, суть якої полягає в тому, щоб спрямовувати потоки інвестицій в ті сфери економіки, які є:

²⁸ Єпіфанов А.О., Сало І.В., Дяконова І.І. Бюджет і фінансова політика України – К.: «Наукова думка», 1997, - С. 88.

²⁹ Філіпенко А.С. Економічний розвиток цивілізації. – К.: «Знання», 2000. – С.156.

недостатньо розвиненими, не можуть функціонувати без модернізації технологій, потребують створення сучасної інфраструктури, інформатизації, системи управління.”³⁰

Важливе значення для економічного розвитку має структура бюджетів, як центрального, так і місцевого, а також система взаємовідносин між ними. Особливо це суттєво в умовах перехідної економіки, коли існує проблема обмежених фінансових ресурсів та зміни принципу їх розподілу.

Зміна принципу фінансового розподілу є, для держави, важким і вкрай необхідним процесом, бо, як підкреслює Н.Гончарова, на відміну від командно-адміністративної системи, в якій застосовується директивне планування, в ринковій системі, що зберігає державний сектор, але базується на приватновласницьких відносинах, макроекономічне планування приймає форму індикативного, тобто рекомендаційного. Прямим завданням плану, за її твердженням, є координація використання державних ресурсів.³¹ Від того, як ці обмежені ресурси будуть використовуватись, в яких співвідношеннях, які сфери економіки будуть обрані пріоритетними, і якою буде “черговість пріоритетів” залежить швидкість та ефективність економічних перетворень. І.В.Розпутенко вірно наголошує на тому, що певною мірою державні видатки сприяють економічному зростанню, але насправді важливий не їх обсяг, а структура... У центрі уваги, на його погляд, повинні бути відмінності між видатками, що мають продуктивний і непродуктивний характер.³² В умовах великої частки державного та змішаного сектору в економіці, як сьогодні в Україні,

---

³⁰ Новак А.Я. Податкова політика як регулятор іноземних інвестицій. // Зовнішньоекономічна політика України... / Матеріали III НПК УАЗТ, 26 травня 2000 р. – С.123.

³¹ Гончарова Н. Державне регулювання економіки: індикативне планування у Франції // Економіка, фінанси, право. - 1999. - №12. – С.32.

³² Розпутенко І.В. Державні видатки в перехідних економіках. – К.:УАДУ. – 1998. – С.30.

проблеми структури бюджету та взаємовідносин з місцевими бюджетами стають особливо гострими.

Дискретність податково-бюджетної політики полягає в тому, що держава ситуативно впливає на грошові потоки, реагуючи відповідно до певної економічної ситуації за допомогою економічних рішень політиків.

Як вже зазначалось, основними важелями впливу держави на економічні процеси є державні витрати (закупівлі), система оподаткування та структура бюджетів всіх рівнів.

Державні (урядові) витрати (закупівлі) мають прямий і безпосередній вплив на сукупний попит. Система оподаткування впливає на сукупний попит непрямим чином, за рахунок зміни доходу, що залишається після сплати податків і через це – зміна споживання. Але треба розуміти, що можливості системи оподаткування є об'єктивно обмеженими. Один з провідних українських спеціалістів з державних фінансів О.Д.Василик погоджується з думкою про те, що висока частка податків у валовому внутрішньому продукті – це сильнодіюча отрута для економічного зростання.³³ А це означає, що часто бажання держави виявляються більшими за реальні можливості. Тоді ціною задоволення бажань виступає бюджетний дефіцит.

При заданій величині дефіциту державного бюджету його стимулююча дія на економіку буде залежати від методів фінансування цього дефіциту. Відповідно: при заданій величині бюджетного надлишку його дефіцитний вплив залежить від того, як він буде ліквідуватись.

Існує два відомі способи фінансування дефіциту бюджету:

І. Позики. Залежно від місцезнаходження позикодавця позики можуть бути двох видів:

1) внутрішні позики, які можливі з двох джерел:

³³ Василик О.Д. Державні фінанси України. – К.: Вища школа, 1997. – С.69.

а) позики у населення; б) позики у вітчизняних підприємств (резидентів).

Якщо уряд виходить на грошовий ринок і розміщує на ньому свої позики (шляхом продажу цінних паперів – ОВДП), він вступає в конкуренцію з приватними підприємцями за фінансові ресурси. Додатковий попит на фінансові засоби викличе ріст рівня процентної ставки. Інвестиційні витрати обернено пропорційні до ставки процента. Звідси, урядові позики призводять до підвищення рівня ставки проценту і, таким чином, будуть “виштовхувати” деякі витрати інших інвесторів;

2) зовнішні позики, також з двох джерел: а) позики у зарубіжних компаній (нерезидентів); б) позики у міжнародних фінансових організацій. Позики у зарубіжних компаній здійснюються через механізм облігацій уряду (ОВДП).

На сьогоднішній день найбільшими кредиторами України є міжнародні фінансові організації (МВФ, СБ, ЄБРР та ін.). Останній вид позик здійснюється безпосередньо урядом України і носить, як правило, характер цільового призначення.

В цілому, перевагами позик є те, що вони не роздувають інфляцію, але при неправильному їх використанні стають важким тягарем у майбутньому. Саме таке явище переживає сучасна економіка України.

II. Створення грошей є другим методом фінансування дефіциту бюджету. Емісія нових грошей може запобігти «виштовхуванню» приватних інвестицій.

Витрати можуть збільшуватись, не здійснюючи негативного впливу на інвестиції і споживання. За своїм характером, створення нових грошей є, по суті, більш стимулюючим способом фінансування дефіцитних витрат.

Небезпека емісійного методу полягає у визначенні об'ємів необхідної емісії.

Якщо величина емісії перевищить потреби економіки (товарне забезпечення), це неодмінно викличе надмірну інфляцію і весь наступний ланцюг проблем. Монетарист В.Пинзеник констатує той факт, що

зростання споживчих цін, різке зниження курсу національної валюти є індикатором, сигналом, термометром для хворої економіки.³⁴

Викликаний надлишковою грошовою масою попит, спричинивши інфляцію, вимагає від держави фіскальних дій на формування бюджетного надлишку – профіциту. Тобто, уряд, в такому випадку, повинен подбати про те, щоб державні витрати були меншими за податкові надходження. Але антиінфляційний ефект такого бюджетного надлишку залежить від того, як уряд буде його використовувати. Тут є два варіанти поведінки.

I. Погашення боргів. Уряд може використати надлишкові засоби для погашення своїх боргів, як внутрішніх, так і зовнішніх. Ця міра може знизити антиінфляційний вплив бюджетного надлишку. Викуповуючи свої боргові зобов'язання у населення, уряд передає свої надлишкові податкові надходження назад на грошовий ринок, викликаючи падіння ставки проценту і стимулюючи, таким чином, інвестиції і споживання.

II. Вилучення з обігу. Іншим методом може досягти більшого антиінфляційного ефекту свого бюджетного надлишку просто за рахунок вилучення цих надлишкових сум, призупинивши їх подальше використання.

Вилучення надлишку означає, що уряд вилучає купівельну спроможність в певних розмірах із загального потоку доходів і витрат і утримує її. Якщо надлишкові податкові доходи таким чином не вливаються знову в економіку, то зникає можливість витрачання будь-якої частини бюджетного надлишку. Тобто, ці засоби не створюють інфляційної дії, яка б протидіяла дефляційному вилученню надлишку.

Дискусійною залишається проблема: що має перевагу в покритті інфляційних кризових явищ – державні витрати чи податки. Вибір між тим, чим краще маніпулювати – державними витратами чи податками,

³⁴ Пинзеник В.М. Коні не винні, або Реформи чи їх імітація. – К.: «Академія», 1998. – С.19.

тягне за собою вибір між розширенням державного сектору в економіці чи, навпаки, його скороченням.

Ряд економістів вважають, що державний сектор потрібно розширяти для того, щоб компенсувати різноманітні недоліки ринкової системи і рекомендують розширення сукупних витрат в період спаду за рахунок росту державних закупівель і обмеження сукупних витрат в період росту інфляції за рахунок підвищення податків.

Група економістів пропонує використовувати принцип “підвищення” – підвищення держзакупівель в період спаду і підвищення податків в період росту інфляції. Не важко зрозуміти, що підвищення ролі держави в економічних процесах неминуче буде призводити до росту державного сектору в економіці.

Так, деякі вітчизняні економісти вважають, що національна економіка не є ідеальним об’єктом саморегулювання через відсутність у ній достатніх передумов для самоактивізації процесів капіталотворення на засадах ліберальних підходів, і це є найвагомим аргументом на користь того, що провідним суб’єктом регулювання в ній повинна стати держава.³⁵

Інша група вітчизняних економістів має позицію, яка притаманна більшості західних експертів, вважаючи навпаки, що державний сектор неефективний, виступають за ріст сукупних витрат в період спаду за рахунок зниження податків, а в період росту інфляції пропонують скорочення сукупних витрат за рахунок зниження державних витрат. Їх аргументом, і досить вагомим, є те, що державне втручання, на жаль, набагато частіше шкодить розвиткові економіки, аніж сприяє, що шкідливе для економіки регулювання, окрім усього, полегшує досягнення короточасних політичних переваг.³⁶

Третя група економістів займає, певною мірою, “центристську” позицію, будучи переконаними в тому, що

³⁵ Завгородня О.О., Тарасевич В.М. Фіскальні ресурси держави та їх роль в активізації інвестиційних процесів // Фінанси України. - 2000. - №3. – С.19.

³⁶ Бальцерович Л. Свобода і розвиток: економія вільного ринку. – Львів, 2000. – С.186.

на сучасному етапі розвитку вкрай важливим і необхідним є симбіоз і гнучке поєднання ринкового та державного регулювання економіки при тому, що абсолютизація та гіперболізація як ринкової, так і державної компонент в економічній системі рано чи пізно ведуть до стагнації, а згодом – і до занепаду господарства.

Мистецтво економічної політики, на думку економістів-центристів, і полягає саме у гнучкому та несуперечливому поєднанні ринкових та державних підойм регулювання. Водночас їх структура та питома вага не є чимось раз і назавжди незмінним: це – речі динамічні, вони можуть змінюватися під впливом економічних, політичних, міжнародних, соціальних, екологічних, ментальних та ряду інших факторів.³⁷

Отже, важливо зазначити, що активна податково-бюджетна політика, спрямована на стабілізацію та розвиток економіки, може спиратись як на розширюваний, так і на скорочуваний державний сектор.

Важливим є не так об'єми застосування державного виробництва, як його місце, вид і значення саме на певному етапі економічного розвитку країни.

При цьому, напевне, ефективнішим методом використання державних підприємств є їх співучасть в змішаній формі у корпоративних відносинах з приватними підприємствами, які відзначаються, як правило, вищою продуктивністю праці, економнішим використанням ресурсів та гнучкішим і ефективнішим менеджментом.

Поєднання цих переваг приватного сектору та сировинних, виробничих, комунікаційних і дозвільних переваг державного сектору здатне сформуванати високопродуктивний гібрид ресурсно-виробничо-збутової моделі підприємництва змішаної форми власності.

Такі моделі можуть значно полегшити швидкість, об'єми і цільове використання політики державних

---

³⁷ Галиця І. Деякі аспекти економічної політики на сучасному етапі // Економіка України.-2000. -№4. - С.40.

закупівель в системі дискретної податково-бюджетної політики.

Окрім цього, поєднання у виробничих організаційно-правових формах державної і приватної власності, а значить, державних інтересів і приватних мотивів, сформує природні сприятливі передумови для об'єктивно необхідного поєднання ринкових і державнорегуляторних методів економічної політики в країні. – Це своєрідний подвійний симбіоз поєднання вільних ринково-приватних та державних регуляторно-контролюючих мотивів і інтересів, які природньо закладені в основі самого економічного процесу.

Складові дискретної податково-бюджетної політики діють таким чином:

Таблиця. Принцип дії стимулюючої та стримуючої видів податково-бюджетної політики.

Стимулююча податково-бюджетна політика	Стримуюча податково-бюджетна політика
<p><i>Проблема: економічний спад або повільний ріст</i></p> <p>□</p> <p>Стимулююча податково-бюджетна політика:</p> <p>Зростання держ. закупівель</p> <p>Зниження податків або поєднання першого з другим</p> <p>Більш висока ставка проценту</p> <p>Збільшений зовнішній попит на нац. валюту</p> <p>Подорожчання національної валюти</p> <p>Скорочення чистого експорту</p>	<p><i>Проблема: інфляція</i></p> <p>□</p> <p>Стримуюча податково-бюджетна політика:</p> <p>Зменшення держ. закупівель</p> <p>Зростання податків або поєднання першого з другим</p> <p>Більш низька ставка проценту</p> <p>Знижений зовнішній попит на національну валюту</p> <p>Знецінення національної валюти</p> <p>Збільшення чистого експорту</p>

Окрім ситуативних податково-бюджетних дій, держава має у своєму арсеналі деякі економічні

механізми, які діють автоматично, і вносять зміни у відносні рівні державних витрат і податкових надходжень.

Це так звані автоматичні стабілізатори – механізми в економіці, дії яких автоматично зменшують реакцію валового національного продукту на зміну сукупного попиту без необхідності прийняття додаткових рішень зі сторони політиків.

Головними автоматичними стабілізаторами є виплати по безробіттю і пропорційний податок на доходи.

Так, податок на доходи фізичних осіб має прогресивні ставки і в міру росту чистого національного продукту дає пропорційний приріст податкових надходжень.

Більше того, по мірі росту ЧНП і росту об'єму закупок товарів і послуг будуть збільшуватись надходження від податку на прибуток підприємств, акцизів. І, аналогічно, зростає величина податків на зарплату по мірі того, як під час економічного підйому створюються нові робочі місця.

У випадку падіння ЧНП податкові надходження від всіх цих джерел будуть зменшуватись.

Трансфертні платежі мають протилежну тенденцію.

Виплати по безробіттю, виплати малозабезпеченим, різного виду субсидії зберігаються (скорочуються) під час економічного підйому і зростають в періоди спаду виробництва.

Якщо відбувається щось, що призводить до зростання безробіття, то безробітні, отримуючи виплати, не будуть різко знижувати свої витрати, як вони змушені були б зробити, якби виплат по безробіттю не було.

Таким чином, падіння сукупного попиту відбувається м'якше. Автоматичні стабілізатори володіють двома відмінними характеристиками.

По-перше, пом'якшуючи наслідки зміни сукупного попиту вони, водночас, допомагають стабілізувати випуск продукції.

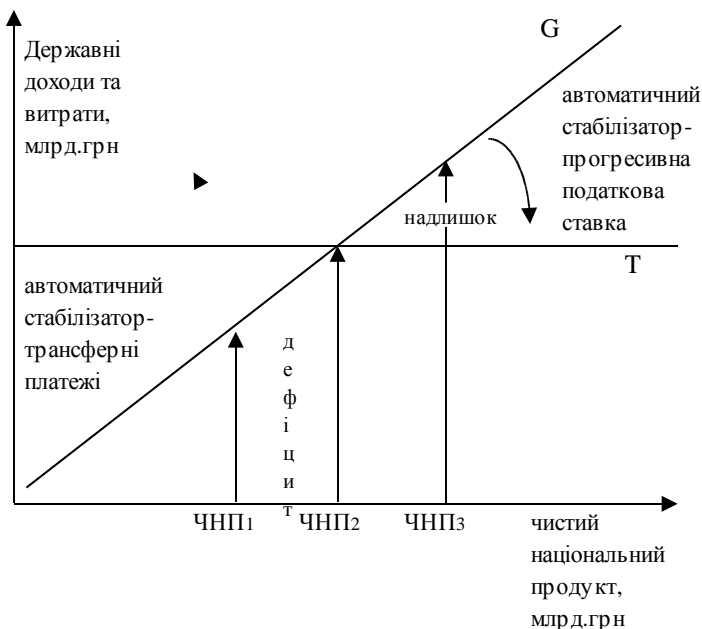
По-друге, вони діють автоматично.

Вони не потребують того, щоб будь-хто вирішував, коли їм слід вступати в дію.

Не потрібно приймати спеціального рішення для того, щоб прогресивний податок на доходи або трансфертні платежі пом'якшували реакцію економіки на шок.

Прогресивна податкова ставка вже одним своїм існуванням сприяє стабілізації випуску продукції, а соціальні виплати по безробіттю та малозабезпеченим не допускають різкого падіння сукупного попиту.

Механізм дії автоматичних стабілізаторів графічно має такий вигляд:

Графік . Механізм дії автоматичних стабілізаторів.

Державні витрати (Т) вважаються заданими і не залежними від ЧНП, витрати затверджуються Верховною Радою на фіксованому рівні.

Верховна Рада визначає величину податкових ставок, але не в змозі визначати величину податкових надходжень, які коливаються у тому ж напрямку, що і рівень ЧНП, якого досягає економіка.

Прямий зв'язок податкових надходжень і ЧНП зафіксовано на висхідній лінії G.

Економічне значення цих прямих взаємозв'язків між податковими надходженнями і величиною ЧНП набуває особливого значення, оскільки:

1. Податки являються витком або втратою потенційної купівельної спроможності в економіці.

2. З точки зору стабільності бажано збільшити об'єми вилучень в періоди, коли економіка рухається в інфляційному напрямку. Величина вилучень купівельної спроможності має бути мінімізована в період сповільненого росту.

Таким чином, система автоматичних стабілізаторів створює деякий елемент стабільності в економіці, автоматично викликаючи зміни у податкових надходженнях і, відповідно в державному бюджеті, які протидіють як інфляції, так і безробіттю.

Тобто, по мірі росту ЧНП в період процвітання податкові надходження автоматично зростають і – оскільки вони являють собою вилучення ресурсів – стримують економічний підйом і формують тенденцію до ліквідації дефіциту бюджету і створення бюджетного надлишку.

Коли ЧНП скорочується в період спаду, податкові надходження автоматично скорочуються, і це скорочення пом'якшує економічний спад.

Провідні американські економісти вважають, що через розвиток автоматичних стабілізаторів картина розвитку економічного циклу стала іншою: економічні спади стали більш короткі і легкі, автоматичні стабілізатори зменшують негативний вплив шоку сукупного попиту на рівень випуску продукції і, таким чином, допомагають уникнути економічних спадів,

автоматичні стабілізатори зменшують коливання об'єму ВВП в обох напрямках.³⁸

Пол Хейне, визначаючи роль автоматичних стабілізаторів, твердить, що автоматичні прирости доходів часто діють як стабілізатори, які компенсують коливання доходів і, відповідно, коливання приватних витрат. Він узагальнює, що автоматична фіскальна політика сприяє стабілізації, оскільки вона послаблює залежність споживацьких доходів від інвестиційних, а коли особисті доходи послаблюють чутливість до коливань виробництва, то це послаблює кумулятивну силу різного роду порушень, дестабілізуючих економіку. Автоматична фіскальна політика, таким чином, виконує роль амортизатора і сприяє більш “плавному” розвитку економіки.³⁹

Однак, автоматичні стабілізатори не здатні скорегувати небажані зміни рівноважного ЧНП. Все, що здатні робити автоматичні стабілізатори – це обмежувати розмах або глибину економічних коливань.

За оцінками, на сьогоднішній день в США автоматичні стабілізатори в стані зменшувати коливання національного доходу приблизно на третину.⁴⁰

Для полегшення розуміння впливу податково-бюджетної політики на економіку економісти ввели поняття бюджету з припущенням повної зайнятості.

Бюджет повної зайнятості показує, якими були б бюджетні дефіцити або надлишки, якби економіка функціонувала при повній зайнятості впродовж року.

Дані про бюджет повної зайнятості говорять, що якби в економіці мала місце повна зайнятість, то мали б місце і бюджетні надлишки.

Структурний дефіцит означає, що податкові надходження були б менші, ніж державні витрати, навіть

³⁸ Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – М.: Дело, 1998. – С.528.

³⁹ Хейне Пол. Экономический образ мышления. – М.: Новости, 1991. – С.602.

⁴⁰ Бровкава Е.Г., Продиус И.П. Финансово-кредитная система государства. – К.: Сирин, 1997. – С. 117.

якби економіка досягла рівня виробництва при повній зайнятості.

Бюджет повної зайнятості може мати значний дефіцит, що означає необхідність проведення стимулюючої фіскальної політики.

Але поєднання майже повної зайнятості і стимулюючої фіскальної політики може не торкнутись інфляції попиту.

Однією з важливих причин може бути негативний чистий експорт.

Зменшуючи сукупні витрати на внутрішній ЧНП, негативний чистий експорт може частково погасити стимулюючу дію дефіциту бюджету повної зайнятості.

Щоб дізнатися, яким чином податково-бюджетна політика буде впливати на сукупний попит – в сторону його розширення чи, навпаки, зменшення, треба розглянути “зміну” стану бюджету повної зайнятості.

Ріст дефіциту бюджету повної зайнятості (або скорочення бюджетного надлишку), зумовлений, наприклад, більш низькими податковими ставками або збільшеними державними витратами, означає приріст сукупного попиту, і, відповідно, буде мати позитивний вплив на випуск продукції. І, навпаки, зменшення дефіциту бюджету повної зайнятості означає скорочення рівня сукупного попиту і зниження випуску продукції.

Якщо бюджет повної зайнятості залишається незмінним, то податково-бюджетна політика, в цілому, не спричиняє ніякого впливу на сукупний попит.

Але в реальній економіці стану бюджету повної зайнятості не існує і не може існувати.

Тому, насправді, зміна податкового навантаження і державних витрат впливає на сукупний попит з певною кореляцією, характер якої залежить від багатьох факторів: структура попиту і цільова спрямованість державних витрат; ступінь, вид, швидкість і тривалість податкових змін та кон'юнктура ринків; характер, соціальний рівень, галузевість і територіальність зайнятості; еластичність зміни витрат до зміни попиту; ступінь ефекту податкового заміщення; характер і

еластичність взаємного впливу механізму «витрати-попит-заощадження» та ін.

Головним питанням при проведенні податково-бюджетної політики, як ручного так і автоматичного регулювання, є питання доцільності втручання в економічні процеси в кожному конкретному випадку та прийнятності такого втручання для суспільства. – В Україні, сьогодні, лише формується суспільне відчуття відповідальності і необхідності контролю за витрачанням державою бюджетних коштів. Українці починають усвідомлювати себе платниками податків, за чії гроші фінансується державний сектор і державні витрати.

З роками таке підвищення економічної свідомості громадян буде лише зростати, що, безумовно, буде сприяти і підвищенню ефективності використання державних ресурсів.

Державне втручання - це конкретизовані державні витрати з бюджетів, які формуються загальними внесками всіх платників податків. – Більшість податків не мають прямої спрямованої статті використання в бюджетах країни.

А це значить відповідальність укладачів державного і місцевих бюджетів та розпорядників бюджетних коштів за доцільність і ефективність їх використання.

Німецький економіст Ш.Бланкарт зауважує, що завдання вчених-фінансистів полягає в розробці ефективних і водночас прийнятних для більшості громадян варіантів вирішення проблем, що виникають при державному регулюванні економічних процесів.⁴¹

При цьому, не останнє значення тут має не думка вчених, а бажання політиків задовольняти свої амбіції та прихильність своїх виборців, що може не відповідати реальним потребам економіки та її розвитку.

Це грані, з якими потрібно рахуватись постійно, при будь-якій системі влади, при будь-якій економічній моделі.

---

⁴¹ Бланкарт Шарль. Державні фінанси в умовах демократії. – К.: Либідь, 2000. – С.95.

При цьому, необхідно усвідомлювати, що свобода дій економістів і політиків обмежена факторами, що вже були вказані раніше, а саме: політичною доктриною держави (влади), нормами Державного Права, системою соціальних зобов'язань.

Такі політико-юридично-соціальні обмеження часто завдають великого клопоту відповідальним особам та інституціям, які реалізують владні економічні повноваження – можливості звужуються зобов'язаннями.

Практично це виглядає як податкові рамки, за межі яких влада не може вийти, ризикуючи отримати масове незадоволення платників податків, тобто ризикуючи своїм переобранням.

А також як бюджетні політичні і соціальні домовленості, невиконання яких може призвести до втрати політичних союзників та, знову ж таки, довіри громадян.

Найбільше це стосується соціальних статей бюджетних витрат і витрат позабюджетних фондів, які лобіюються соціально-орієнтованими політичними силами, а також галузевих програм розвитку, які лобіюються, як правило, впливовими бізнесовими групами, що можуть бути представленими у різних політичних силах та тимчасових політичних проектах.

Національне і міжнародне законодавство та внутрішні і міжнародні економічні і політичні угоди створюють межі того поля, на якому може діяти владна вертикаль при проведенні економічної політики в цілому, та податково-бюджетної її складової зокрема.

Отже, податково-бюджетні важелі економічної політики держави, розпорядником яких є Уряд, можуть бути використані для впливу на економічні процеси в країні, виходячи з національного економічного курсу, та з врахуванням існуючих об'єктивних і суб'єктивних обмежувальних факторів політичного, правового, соціального, бізнесового та внутрішнього і зовнішнього загальноекономічного характеру.

Підсумовуючи, функції, цілі, інструменти та типи податково-бюджетної політики можна наочно її зобразити у вигляді такої схеми:

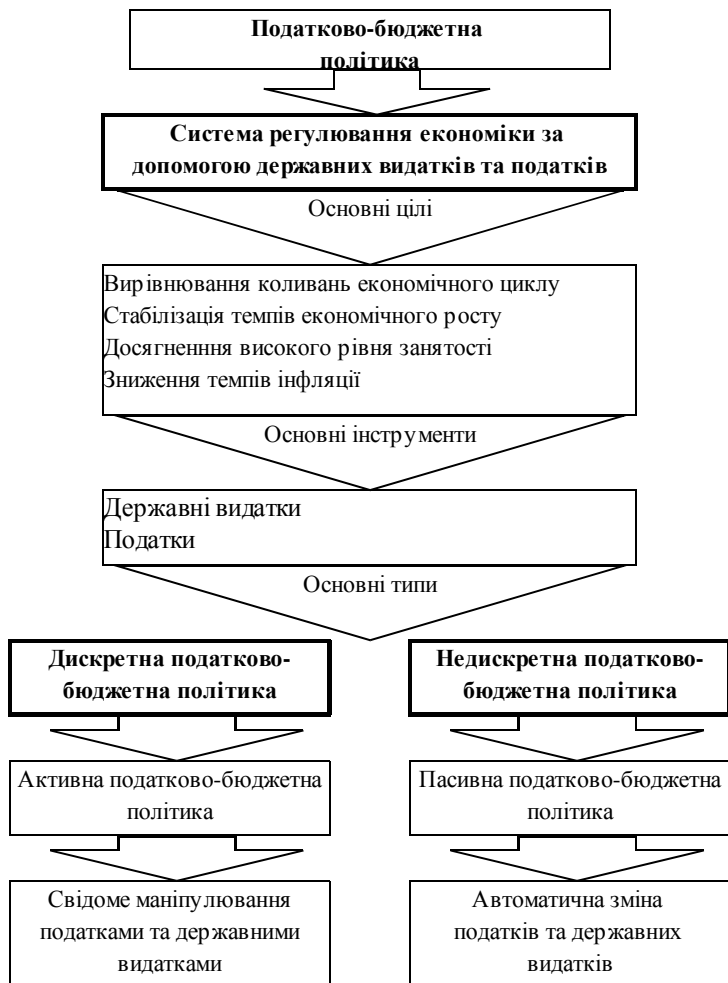

Схема. Схематичне зображення податково-бюджетної політики⁴².

⁴² Протас В.Ф. Макроэкономика: структурно-логические схемы. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. –С.158.

5. Монетарні важелі економічної політики.

Грошово-кредитна (монетарна) політика є, окрім фіскальної політики, іншим головним елементом економічної політики держави. Вона складає ту частину економічної системи, яка відповідає за грошовий обіг та обмін грошима.

Економісти вважають, що гроші є одним з основних феноменів економічного життя суспільства, що сприяє встановленню реальних зв'язків між господарюючими суб'єктами держави.⁴³

Спершу форми грошей набували різні товари, їх елементи, речі — по-різному на різних територіях. Перетворення грошей відбувалось таким чином: товари → срібло → золото → паперові гроші → чеки → електронні гроші.

Перетворенням піддаються і функції грошей.

Відомий український економіст А.Гальчинський звертає увагу на те, що в процесі розвитку грошових відносин відбуваються не лише ускладнення наявних функцій, але й поява нових і відмирання старих. У цьому, на його думку, відображається загальна діалектика розвитку грошових відносин, принцип їхнього історизму.⁴⁴

Варто додати, що грошам наділяють і певну соціально-політичну характеристику. Так, перший міністр фінансів незалежної України В.І.Кравченко підкреслює, що гроші – то є символ нації. Сильні гроші – сильна нація. Сильна нація – сильна держава.⁴⁵

Протягом досить тривалого історичного періоду вартість грошей ототожнювалась із їхнім золотим забезпеченням, що значною мірою ототожнювало багатство країни із величиною її золотого запасу.

⁴³ Стельмах В.С., Єпіфанов А.О., Гребенік Н.І., Міщенко В.І. Грошово-кредитна політика в Україні. – К.: Знання, 2000. – С.15.

⁴⁴ Гальчинський Анатолій. Теорія грошей. - К.: Основи, 1998, С. 72.

⁴⁵ Кравченко В.І. Грошова реформа в Україні і особливості становлення національної грошової системи. / Матеріали НПК в НДФІ, 23-24 травня 1996. – С.54.

Але в другій половині ХХ ст. економісти переконались у безпідставності такої залежності і довели, що купівельна спроможність грошей може змінюватись без усякого зв'язку із золотим запасом країни.

Сьогодні купівельна спроможність грошей порівнюється з вартістю “споживчого кошика”, який являє собою набір найнеобхідніших для життя товарів і послуг.

Не дивлячись на це, золото й сьогодні є найнадійнішою і найбажанішою формою виразу багатства. Це відбувається ще й тому, що склад «споживчого кошика» для кожного споживача є індивідуальним, та й продемонструвати всю його повноту неможливо, і обміняти на інші матеріальні цінності важко.

В той самий час, золото та інші дорогоцінності є загальноприйнятим критерієм матеріального стану і легко піддається обміну чи продажу практично у всіх куточках світу і за приблизно однаковою міноюю вартістю.

Гроші розвиваються не лише за своєю формою, а й за своїми функціями.

Розвиток функцій грошей є безперервним процесом, і на сучасному етапі стимулюється розвитком кредитних відносин, які, у розвинутих країнах, вже давно переважили передоплатні та фактологічнооплатні міжгосподарючі відносини. А.А.Чухно дає вичерпну оцінку значенню кредитних відносин у розвитку функцій грошей в економіці, зазначаючи, що кредитні засоби обігу стали “загальним товаром”, який функціонує як реальні гроші і виконує класичні грошові функції. Він вважає, що було б великою помилкою не бачити, що сучасні гроші характеризують якісно новий етап їх еволюції і тому мають якісно нові риси в своїй природі, сутності, безпосередньо в функціях, основу яких складає рух позичкового капіталу як якісно нове явище в порівнянні з таким специфічним грошовим товаром, як золото. Ця обставина знайшла відображення і в розвитку

функцій сучасних грошей.⁴⁶ Таким чином, відбувся розвиток кредиту як форми оплати, що поступово перейшов у розвиток кредитних відносин як функції самих грошей.

Функції грошей можуть виконувати й деякі цінні папери. Залежно від ступеня ліквідності цих фінансових активів економісти розуміють їх як різні форми грошей і поділяють за означеннями. У різних країнах цей поділ відрізняється, але схожий за принципом побудови – ступенем ліквідності фінансових активів.

У фінансовій системі США використовується поділ грошей за означеннями M1, M2, M3, L.⁴⁷ Відповідно до такого поділу:

M1 – готівка + всі види чекових депозитів, а саме: 1) готівка поза банками; 2) чекові рахунки або депозити до запитання; 3) національні рахунки, рахунки з автоматичною очисткою, рахунки автоматичного перерахування коштів; 4) дорожні чеки.

M2 – M1 + подібні до чеків активи + інші високоліквідні активи: 1) депозитні рахунки грошового ринку; 2) цінні папери грошового ринку; 3) ощадні депозити; 4) дрібнономінальні терміноводепозитні сертифікати; 5) банківські угоди про продаж активів із зворотнім викупом наступного дня; 6) євродолари із зворотнім викупом наступного дня.

M3 – M2 + менш ліквідні активи: 1) крупнономінальні терміноводепозитні сертифікати; 2) банківські угоди про зворотній викуп цінних паперів; 3) євродолари із зворотнім викупом в обумовлений термін.

L – M3 + високоліквідні цінні папери, а саме: 1) короткотермінові цінні папери казначейства; 2) комерційні папери (прості та переказні векселі, чеки, депозитні сертифікати); 3) ощадні облігації; 4) банківські акценти.

⁴⁶ Чухно А.А. Концепція сучасних грошей: природа і розвиток // Економіка і управління. - 1999. - №2. - С12

⁴⁷ Гриценко О. Гроші та грошово-кредитна політика. – К.: Основи, 1997. – С.16.

Тут слід зазначити, що категорію L не завжди відносять до виду грошей. До неї входять цінні папери, що по суті вже не є грошима, але при виконанні певних умов можуть ними стати.

Згідно фінансової системи Великобританії розрізняють означення грошей, M0, N1BМ1, M1, M2, M3, M3с, M4, M4с, M5.

Їх групують у дві категорії: гроші у вузькому та гроші у широкому розумінні. Гроші у вузькому розумінні -- M0, N1BМ1, M1, M2 – до цієї групи входять активи, що використовуються як засіб обігу (банкноти та монети, поточні рахунки, легкодоступні рахунки в банках та товариствах).

Гроші у широкому розумінні -- гроші у вузькому розумінні + M3, M3с, M4, M4с, M5 – сюди на додаток до першої групи входять ще й активи, які зорієнтовані на нагромадження, але при цьому є ліквідними (термінові депозити та акції в банках та будівельних товариствах, які можуть бути швидко переведені в платіжні засоби).

В Україні всі форми грошей зведено у грошові агрегати M0, M1, M2, M3, M4. За цією класифікацією M0 – банкноти+монети; M1 – M0+безготівкові гроші на рахунках НБУ; M2 – M1+безготівкові поточні рахунки в комерційних банках; M3 – M2+високоліквідні цінні папери – грошова маса; M4 – M3+інші цінні папери – сукупна грошова маса.

Одним з найважливіших і найвпливовіших важелів грошово-кредитної політики Національного банку є встановлення і регулювання кількості грошей в обігу.

Кількість грошей в обігу країни повинна бути такою, щоб можливо було купити за діючими цінами все те, що виготовлено в країні протягом року.

Надлишок грошей в обігу приводить до зростання цін на товари і послуги, тобто до інфляції.

Нестача грошей викликає зниження цін, що спершу є вигідним для споживачів, але пізніше це обертається спадом виробництва для виробників.

В цьому контексті В.Пинзеник зазначає, що існує прямий зв'язок між зростанням цін та реальною

заробітною платою: чим воно вище, тим гірше населенню, наголошуючи, що загальна вартість товарів ніколи не може перевищувати кількість грошей, що перебувають в обігу.⁴⁸

Друкування грошей, незабезпечених товарами, призводить лише до підвищення цін на реально існуючі товари.

Економічною суттю такого явища, за словами С.Я.Боринця, є порушена збалансованість, яка неминуче призводить до відриву загального платоспроможного попиту від вартості товарної маси, створеної в суспільному виробництві, що, в свою чергу, викликає зростання цін на предмети споживання.⁴⁹ Саме так народжується інфляція.

У визначенні оптимальної пропозиції грошей беруть до уваги, перш за все, кількісну теорію грошей, яка базується на рівнянні:

$$M \cdot V = P \cdot T,$$

де M – кількість грошей в обігу; V – швидкість обігу грошей, або середня кількість разів зміни власника грошовою одиницею за період; P – середня ціна однієї грошової операції за період; T – середня кількість грошових операцій за період.

Частіше рівняння записується в такій формі:

$$M \cdot V = P \cdot Y,$$

де P – середня ціна одиниці продукції, виготовленої за період (дефлятор сукупного національного продукту); Y – кількість одиниць виготовленої продукції за період (ідеальний сукупний національний продукт).

---

⁴⁸ Пинзеник В.М. Коні не винні, або Реформи чи їх імітація. – К.: Академія, 1998. – С.12, 22.

⁴⁹ Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини. – К.: Знання, 1999. – С.30.

Дане рівняння обміну, розроблене американським економістом І.Фішером у 1921р., стосується пропозиції грошей – Ms. Проблема попиту на гроші (Md) виражається кембриджським рівнянням за формулою А.Пігу⁵⁰ :

$$Md = KPY,$$

де: Md - попит на наявні касові залишки, реальна потреба в грошах; K – кембриджський коефіцієнт, що показує, яка частина фінансових активів зберігається у вигляді грошей; P – ціна продукції (товарів і послуг), що реалізується; Y - обсяг виробництва у фізичному вираженні.

Дане рівняння є основою сучасного монетаризму. В західній літературі формулюється теорією касових залишків.

Рівняння дають змогу зробити висновок: збільшення пропозиції грошей, не забезпечене відповідним збільшенням реального національного продукту, призводить до зростання рівня цін.

Співавтори грошової реформи в Україні підкреслюють, що гроші – лише специфічний вид благодатного товару і тому їхня “ціна” (відсоткова ставка, обмінний курс) не може не бути функцією попиту та пропозиції, а розбалансованість попиту та пропозиції на гроші віддзеркалюється у відхиленні відсоткових ставок та обмінних курсів від рівноважних значень та, зрештою, у інфляції. Це, зазначають вони, справляє найпотужніший вплив на перебіг не тільки економічних, а й соціальних процесів.⁵¹ При цьому, як зазначає Р.Кокошинські, одним з найбільш важливих уроків грошово-кредитної політики є те, що дуже важко визначити стабільну функцію попиту на гроші та в той же час планувати її зміни.⁵²

⁵⁰ Гальчинський А. Теорія грошей. – К.: Основи, 1998. – С.19.

⁵¹ Ющенко В., Лисицький В. Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні. – К.: «Скарби», 1998. – С.42.

⁵² Кокошинські Р. Грошово-кредитна політика та політика валютного курсу під час періоду трансформації: досвід та рекомендації. – Україна на шляху до

Монетаристи, на сучасному етапі, сформулювали загальний висновок щодо ролі пропозиції грошей в економіці, який зводиться до відомого постулату про те, що держава, центральний банк мають провадити в життя постійно передбачувану грошову політику, вільну від алогічних змін курсу.

При цьому, постійне зростання грошової маси, що знаходиться в обігу, приблизно рівне тривідсотковому рівню зростання реальних обсягів виробництва, являє собою найкращу грошову політику.⁵³

Пропозицію грошей в обігу формує уряд країни за допомогою провідника грошово-кредитної політики – Центрального банку. При цьому, слід відразу наголосити, що в останньому Бюджетному кодексі України, прийнятому Верховною Радою у 2001 році, статтею 15 п.6, емісійні кошти Національного банку України заборонено використовувати в якості джерела фінансування дефіциту Державного бюджету України.⁵⁴

Існують чотири групи учасників процесу створення грошей в економіці: 1.Центральний банк. 2.Фінансові посередники. 3.Вкладники. 4.Позичальники. Найголовнішим учасником є Центральный банк. Головні економічні методи Центрального банку з регулювання грошової маси в обігу (готівки та безготівки) є:

I. Визначення обігу кредитів, які видаються комерційним банкам.

II. Продаж та купівля державних цінних паперів і іноземної валюти.

III. Визначення норм обов'язкових резервів, які розміщуються комерційними банками в Національному банку.

IV. Визначення процентних ставок за кредити, які надає Національний банк комерційним банкам.

Європи. - К.: ТРАНСФОРМ, «Фенікс», 2001. – С.239.

⁵³ Долан Э.Дж. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. – Л., 1991. – С.246.

⁵⁴ Бюджетний кодекс України, підписано Президентом України 21 червня 2001 року.- Інформаційна база даних "Право".

Механізм впливу Нацбанку на грошову масу в обігу є таким:

для збільшення пропозиції грошей проводяться:

- Національний банк скуповує власні цінні папери, і/ або зменшує обов'язкове резервне співвідношення для комерційних банків, і/ або знижує облікову ставку, що призводить до:

/зростання грошової бази – готівка + резерви;

/зростання резервів банків;

/зростання депозитного проценту;

/зменшення відтоку депозитів,

Відповідно, для зменшення пропозиції грошей дії будуть протилежними. Як зазначає І.О.Лютий, вибір показників, що використовуються для встановлення цільових орієнтирів залежить від динаміки грошової пропозиції та завдань, які ставить перед собою грошово-кредитна політика.⁵⁵

Звичайно, регулювати пропозицію грошей можна було б значно легше, якщо б Національний банк був єдиним учасником цього процесу.

Але, оскільки існують ще три учасники, то заходи НБ по збільшенню чи зменшенню грошової маси в обігу, по-перше, не дають миттєвого результату, по-друге, в деяких випадках можуть мати зворотні до очікуваних наслідки. Все ж, на думку Дзюблюк О., одним з найбільш гнучких і дійових інструментів реалізації грошово-кредитної політики, що можуть застосовуватись в ринкових умовах господарювання, є операції на відкритому ринку з купівлі-продажу центральним банком цінних паперів з метою впливу на ресурсну базу комерційних банків.⁵⁶

Найбільшому контролю з боку Національного банку підпорядкована грошова база:

Грошова база = готівка в обігу + резерви

⁵⁵ Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки. – К.: Атіка, 1999. – С.149.

⁵⁶ Дзюблюк О. Деякі аспекти грошово-кредитного регулювання економіки // Економіка України. - 2000. - №4. – С.17.

$$\text{або } MB = C + R$$

Між пропозицією грошей (M1) та грошовою базою (MB) не існує тотожності, оскільки грошова база піддається впливу декількох факторів:

- рішення Центрального банку про резервні вимоги;
- рішення банків про обсяги утримання надлишкових резервів;
- рішення вкладників про розподіл їхніх коштів між готівкою і депозитами.

Величину зміни обсягу пропозиції грошей при зміні величини грошової бази демонструє грошовий мультиплікатор (m_1):

$$M_1 = m_1 \times MB$$

Підставивши в цей вираз складові пропозиції грошей (сума готівки C і чекових депозитів D) та грошової бази, отримуємо:

$$m_1 = \frac{C + D}{C + R}$$

Величина резервів (R) складається із суми обов'язкових (RR) та надлишкових резервів (ER), тому отримуємо:

$$m_1 = \frac{C + D}{C + RR + ER}$$

Величину обов'язкових резервів (RR) визначають виразом обов'язкового резервного співвідношення (r_D), яке встановлюється Центральним банком та обсягом депозитів (D), тому:

$$m_1 = \frac{C + D}{C + r_D + ER}$$

Розділивши почленно обидві частини рівняння на D , отримаємо:

$$m_1 = \frac{1 + (C/D)}{(C/D) + r_D + (ER/D)}$$

Аналогічно визначається мультиплікатор грошового агрегату M_2 – врахувавши вплив на пропозицію грошей обсягу термінових депозитів (T) та інших складових M_2 (MMF), отже:

$$m_2 = \frac{C + D + T + MMF}{C + r_2 + ER} \quad \text{та} \quad m_2 = \frac{1 + (C/D) + (T/D) + (MMF/D)}{(C/D) + r_D + (ER/D)}$$

Вищенаведені рівняння складають основу контролю за грошовим ринком та впливу на нього зі сторони Національного Банку України.

Другим аспектом грошово-кредитної політики є кредитна система, яка також опосередковано знаходиться в залежності від кількості грошей в обігу. З іншого боку, окрім пропозиції грошей, на їх вартість, тобто ставку кредиту, впливає і попит на гроші. В свою чергу, попит на гроші формується і в залежності від їх вартості – ставки кредиту.

Саме на взаємодії цих противаг і відбувається функціонування кредитного ринку.

Для суб'єктів «реальної економіки» бажаною є якомога нижча ставка кредиту, для банків – навпаки.

Кредитні відносини займають, сьогодні, одне з чільних місць в системі економічних взаємовідносин.

За словами Й.Шумпетера, кредит дозволяє підприємцеві через формування попиту на необхідні йому засоби виробництва вилучати їх із сфер традиційного застосування і відтак спрямовувати розвиток економіки по новому шляху.⁵⁷

З ним погоджується А.Гальчинський, підкреслюючи, що значення кредитних відносин в сучасній економіці важко переоцінити, оскільки кредит

⁵⁷ Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М. – Дело. 1995. – С.215.

виконує, сьогодні, ряд незамінних функцій.⁵⁸ Основними з них є:

1. Функція перерозподілу наявних в економіці грошово-фінансових ресурсів та їх зосередження у найпріоритетніших, щодо конкретної ситуації, сферах економічної діяльності.

2. Функція утворення додаткової до наявної в економіці купівельної спроможності.

3. Функція капіталізації вільних грошових доходів, не залучених у фінансовому обороті.

4. Функція грошового обслуговування обігу капіталу в процесі його відтворення.

5. Функція прискорення концентрації, централізації та інвестування капіталу.

6. Функція обслуговування кредитом інноваційного та підприємницького процесу.

7. Функція забезпечення зростання ефективності грошового обігу.

8. Функція інструменту макроекономічного регулювання господарських процесів.

Кредитні відносини, інститути, які забезпечують їх реалізацію, кредитний механізм та кредитна політика формують кредитну систему, яка розглядається як частка грошової або грошово-кредитної системи країни.

Кредитну систему як сукупність кредитних відносин та інститутів, які організовують ці відносини, становлять дві категорії учасників:

- банки (емісійні, комерційні, інвестиційні, іпотечні, ощадні та ін.);

- небанківські організації (лізингові, факторингові, інвестиційні, страхові, фінансові компанії, пенсійні фонди, взаємні фонди, ломбарди).

Головною ланкою кредитної системи є банки, а її ядром – Центральний банк. Центральний банк (національний, резервний, емісійний) є “банком банків”, головний агент держави з аналізу фінансового стану країни, обслуговування державного бюджету, розробки

⁵⁸ Гальчинський А. Теорія грошей. – К.: Основи. – 1998. – С.186.

та реалізації грошово-кредитної політики держави. Функцією Центрального банку є, також, регулювання і контроль діяльності кожного комерційного банку.

Центральному банку належить, як правило, монопольне право випуску банкнот та зберігання золотовалютного резерву країни.

Кредитні ресурси Національного банку України складаються з коштів статутного та інших фондів, залишків коштів державного бюджету, коштів на депозитних рахунках, коштів в обігу та в міжбанківських розрахунках, а також переданих за оплату Ощадним банком коштів, які формуються за рахунок вкладів населення.⁵⁹

За такими сухими, на перший погляд, строго функціональними обов'язками Національного Банку приховується визначальна його роль у фінансовій системі країни.

Так, В.М. і Т.В. Бугулови визнають, що діяльність Національного банку багато в чому залежить від стану економіки держави, а, з іншого боку, і його дії впливають на стан економіки. Тому, за їх словами, надметою діяльності Національного банку є створення грошово-кредитних механізмів, спроможних забезпечити стабільність національної грошової одиниці.⁶⁰

Але це лише одне із завдань діяльності Національного Банку.

Обов'язковою складовою кредитної системи є державні фінансові органи, які в узгодженні з Центральним банком виконують регулюючі та контролюючі функції у фінансовій сфері країни. Головним серед них є Міністерство фінансів, завданням якого є планування та виконання державного бюджету та забезпечення бюджетного фінансування.

Складовою Міністерства фінансів, або ж як окремий орган, виступає Державна скарбниця, яка

⁵⁹ Закон України "Про банки і банківську діяльність". - Офіційне видання. Закони України, том І.

⁶⁰ Бугулов В.М., Бугулова Т.В. Національний банк та його операції. – К.: МАУП, 1997. – С.4.

займається збором державних доходів та здійсненням їх витрат відповідно до державного бюджету.

Крім цього, функцією Державної скарбниці є управління державним боргом та емісія скарбницьких білетів.

Регулюючі та контролюючі органи фінансової сфери необхідні для виконання трьох основних функцій:

- забезпечення функціонування сукупності окремих банків як єдиної системи, в якій всі її учасники діють в межах єдиних юридичних та економічних законів;

- забезпечення стабільності та надійності банківської системи, тобто запобігання банкрутства банків, безпека внесків, захист інтересів вкладників;

- проведення грошово-кредитної політики уряду.

При взаємовідносинах Центрального банку з комерційними банками використовуються такі економічні методи управління:

1) проведення операцій з цінними паперами та з іноземними валютами;

2) встановлення та зміни норм обов'язкових резервів, що розміщуються комерційними банками в Центральному банку;

3) встановлення та зміни процентних ставок по кредитах;

Центральний банк звертається і до адміністративних методів у випадку, коли економічні методи є не достатніми і не дають необхідного результату, або коли виникає потреба у швидкому реагуванні на критичну ситуацію, а саме:

1) встановлення крайніх розмірів процентних ставок по наданню банками своїх кредитів;

2) встановлення нижньої і верхньої межі коливання курсу національної валюти до іноземної на певний період (валютний коридор);

3) встановлення обмежень щодо різниці курсів купівлі і продажу валюти;

4) встановлення обмежень щодо участі банків у фінансових спекуляційних операціях.

Важливою ланкою кредитної системи є державний кредит. Держава здійснює кредитну діяльність шляхом випуску позик для фінансування капіталовкладень в державні, змішані та належні місцевим органам влади підприємства. Держава надає кредити, також, з бюджетних засобів та державних кредитних фондів.

Існує особлива форма державного кредиту – державні гарантії, які надаються на позики місцевих органів управління, державних підприємств, позик кредитних банків, які призначені для житлового будівництва.

Коли держава виступає кредитором або гарантом і використовує гроші як капітал, то державний кредит в певній мірі сприяє збільшенню національного доходу, адже це, часто, зовнішній залучений капітал для потреб країни або ж внутрішні запозичення, які акумульовані державою і збережені для обороту всередині країни.

Отже, державний кредит є вагомим важелем грошово-кредитної політики.

При цьому, цей важіль, на відміну від решти грошово-кредитних інструментів, здійснює не загальноекономічний вплив на економічну ситуацію, а здатен реалізовувати конкретні програми підтримки і розвитку певних підприємств, відомств, галузей чи інвестиційних проектів, які мають важливе значення на даному етапі економічного розвитку країни. Проблемою тут є раціональність та ефективність використання залученого капіталу.

Взагалі, державний кредит має ряд характерних відмінностей від банківського кредиту:⁶¹

1. Потреба в державному кредиті виникає при фінансових ускладненнях в країні, необхідності вирівнювання диспропорції між грошовою масою і товарними ресурсами, тоді як потреба в банківському кредиті виникає у підприємств у зв'язку з нерівномірністю руху вартості в процесі виробництва і обміну.

⁶¹ Бровкова Е.Г., Продиус І.П. Финансово-кредитная система государства. – К.: Сирин, 1997. – С.108.

2. Банківський кредит має строго цільове призначення для забезпечення процесу виробництва і реалізації товарів і послуг. Державний кредит використовується, переважно, для фінансування капітальних вкладень і затрат, пов'язаних з вирішенням соціальних проблем.

3. Банківський кредит певною мірою є джерелом росту готівкових грошей в обігу. Державний кредит сприяє зменшенню готівкових грошей в обігу і зниженню додаткового випуску грошей.

4. Банківський кредит пов'язаний з тією частиною грошового обігу, в якій гроші виконують функцію засобу платежу – з участю кредиту здійснюється більша частина товарних платежів. При державному кредиті гроші використовуються не тільки як платіжний засіб, а й як засіб обігу – за готівкові гроші населення вільно купує і продає державні цінні папери.

5. При банківському кредитуванні строки повернення кредиту строго регламентуються. Якщо вони порушуються, то банк застосовує економічні санкції.

6. При державному кредиті взаємовідносини між кредитором і позичальником будуються на добровільній основі – власник цінного паперу має право реалізувати його будь-якій особі за готівку, передати у спадок, подарувати і т. д.

Державний кредит, таким чином, є важливим елементом грошово-кредитної політики держави, здатним виконувати функції регулювання галузевих та міжгалузевих грошових потоків, реалізації соціальних програм.

Але, чи не найважливішою функцією державного кредиту є здатність коригування бюджетних фінансових ресурсів. На цьому акцентує О.Д.Василик, вважаючи, що використання державного кредиту є цілком виправданою формою мобілізації коштів у розпорядження держави, чия доцільність при покритті дефіциту бюджету зумовлена тим, що це має значно менші негативні

наслідки для фінансового становища держави, ніж покриття дефіциту за допомогою грошової емісії.⁶²

Однак, з іншого боку, державний кредит зумовлює при певних обставинах зростання державного боргу. А це, при неефективному його використанні, стає обтяжливим фактором для бюджетів наступних років — на жаль це типова риса безвідповідальності практично всіх українських урядів перших 20 років Незалежності.

Макроекономічна ситуація, яка склалася в Україні, а також політична нестабільність, незбалансованість дій різних гілок влади є однією з головних причин неефективного використання державних кредитів і зростання заборгованості.

Ще одним важливим інструментом грошово-кредитної політики є залучення і розпорядження внутрішніми державними позиками.

Існують дві форми внутрішніх державних позик: випуск державних позик для вільного продажу населенню і кредитним установам; перетворення частини вкладів населення в ощадних банках і касах в державні позики.

На сучасному етапі розвитку світової економіки все більшої ваги набувають міжнародні кредитні відносини. В.О.Степаненко та І.Я.Софіщенко науково обґрунтовують це явище тим, що бурхливий процес інтернаціоналізації та інтеграції господарських відносин, розвиток світогосподарських зв'язків в умовах науково-технічної революції, зростання числа та економічної ролі транснаціональних корпорацій викликали потребу формування адекватних міжнародних грошових та кредитних ринків.⁶³

Регулювання грошово-кредитних відносин в економічній системі країни необхідне для збалансованого такого забезпечення функціонування економіки, яка б характеризувалась максимальним рівнем зайнятості та мінімальною інфляцією.

⁶² Василик О.Д. Теорія фінансів. – К.: НІОС, 2000. – С.304.

⁶³ Міжнародні валютно-фінансові відносини / За ред. А.С.Філіпенка. - К.: Либідь, 1997. - С.114.

Політика монетаризму будується на тому, що грошово-кредитна політика викликає збільшення грошової пропозиції під час спаду для заохочення витрат, а під час інфляції, навпаки, обмежує пропозицію грошей для обмеження витрат.⁶⁴

Методами Центрального банку, з регулювання грошово-кредитних відносин є:

1. Операції на відкритому ринку.
2. Зміни ціни кредиту.
3. Зміни обсягу кредиту.
4. Зміни резервів банків.

Операції на відкритому ринку є двох типів:

- 1) динамічні — спрямовані на необхідну зміну обсягу резервів;
- 2) захисні — спрямовані на відшкодування впливу на грошову базу інших факторів.

Операції на відкритому ринку є найважливішим засобом контролю пропозиції грошей. Здійснюються шляхом продажу і купівлі державних облігацій Національним банком комерційним банкам і населенню. В обох випадках Центральний банк, продаючи державні цінні папери на відкритому ринку, зменшує резерви комерційних банків, а значить, і пропозицію грошей.

Купівля цінних паперів (облігацій) Центральним банком у комерційних банків і населення має зворотні наслідки, оскільки, в обох випадках, коли Центральний банк купує держоблігації на відкритому ринку, він збільшує резерви комерційних банків, а разом з тим і грошову пропозицію. О.Дзюблюк звертає увагу на те, що тенденції в розвитку механізму реалізації грошово-кредитної політики у розвинутих країнах вказують на провідні позиції операцій на відкритому ринку серед усіх регулятивних інструментів, які використовуються центральними банками цих країн.⁶⁵

⁶⁴ Бровкова Е.Г., Проциус И.П. Финансово кредитная система государства. – К.: Сирин, 1997. – С.75.

⁶⁵ Дзюблюк О. Деякі аспекти грошово-кредитного регулювання економіки // Економіка України. - 2000. - №4. – С.18.

Крім того, як зазначає А.С.Чесноков, немає іншого сектора ринкової економіки, який так активно реагував би на всі процеси в господарській і політичній сферах, як ринок цінних паперів.⁶⁶

Водночас, російські фінансисти вказують на те, що ринок цінних паперів є регулятором багатьох стихійних в ринковій економіці процесів.⁶⁷

При цьому, треба пам'ятати, як говорить Я.М.Міркін, що держава на ринку цінних паперів виступає одночасно:

а) крупним емітентом (фінансування державного боргу) і інвестором (державна власність в цінних паперах підприємств і банків, централізовані капітальні вкладення через інвестиції в цінні папери);

б) використовує інструменти ринку цінних паперів для проведення макроекономічної (в першу чергу, грошової) політики; центральний банк, що належить державі, є найкрупнішим дилером на ринку цінних паперів.⁶⁸

Допоміжним засобом впливу на пропозицію грошей є зміни ціни кредиту.

Зміни ціни кредиту відбуваються, коли Центральний банк змінює облікову ставку: при її зростанні зменшуються обсяги взятих комерційними банками кредитів у Центрального банку і зростають їх власні ставки кредитів, що призводить до скорочення пропозиції грошей.

Зменшення облікової ставки веде до зворотних процесів.

На відміну від операцій Центрального банку на відкритому ринку зміни ним облікової ставки не дають точного і однозначного впливу на пропозицію грошей,

⁶⁶ Чесноков А.С. Инвестиционная стратегия и финансовые игры. - М., ПА-ИМС, 1994. - С.261.

⁶⁷ Рынок ценных бумаг и его финансовые институты / Под ред. В.С.Торкановского. - СПб.: "Комплект", 1994. - С.10.

⁶⁸ Миркин Я.М. Ценные бумаги и фондовый рынок. - М.: "Перспектива", 1995. - С.456.

оскільки тут багато що залежить від поведінки банків після отримання кредитів від Центробанку.

Певним “страхуючим” засобом для корекції обмежених можливостей змін ціни кредиту є зміни обсягів кредитів.

Зміни обсягів кредитів ЦБ проводить відповідно до потреб ринку:

1) позики регулюючого кредитування надаються комерційним банкам для допомоги у покритті раптового короточасного відтоку депозитів і мають бути повернені у дуже короткі строки (1-3 дні);

2) сезонні позики надаються комерційним банкам, діяльність яких пов’язана з підприємствами сезонного типу виробництва (агробанки, банки, що обслуговують курорти, риболовні і т. ін.);

3) пролонговані позики надаються комерційним банкам, у яких виникли значні проблеми. Такі позики надаються на триваліший термін, але під контролем Центрального банку, який слідкує за використанням позики та застосовує план заходів з нормалізації роботи банку.

Основною метою змін обсягів кредитів (облікового вікна) Центрального банку є забезпечення стабільності та надійності роботи банківської системи країни.

Зміни резервних вимог є могутнім важелем впливу на грошову пропозицію.

Збільшивши резервні вимоги, Центральний банк змушує комерційні банки закрити свої відкриті рахунки, згорнути кредитування і збільшувати резерви, що призводить до зменшення пропозиції грошей.

Ефект мультиплікатора при цьому дуже сильний, тому при незначному збільшенні резервних вимог пропозиція грошей на ринку значно зменшиться.

При зменшенні резервних вимог у комерційних банків вивільнюються кошти, що дає їм можливість надання додаткових кредитів, збільшуючи, тим самим, пропозицію грошей на ринку.

Отже, зміни резервів, з одного боку, є потужним засобом впливу на грошову пропозицію та створюють рівні умови для всіх банків (на відміну від вибіркової політики облікового вікна), а з іншого – можуть здійснювати вплив лише великими обсягами (неможливість використання при необхідності незначного впливу на грошову пропозицію) та здатні створити багатьом банкам проблеми з ліквідністю.

Часті зміни резервних вимог сприяють нестабільності та непередбачуваності роботи всієї банківської системи та окремих банків.

Щодо оцінки ефективності використання засобів грошово-кредитного регулювання, то, на думку С.А. Циганова, у виборі сучасного курсу й індикаторів грошово-кредитної політики основним критерієм її ефективності повинні бути не обсягові характеристики грошової маси, а результативність механізму грошової емісії, що забезпечує необхідну збалансованість попиту і пропозиції грошей як головної умови зміцнення національної валюти.⁶⁹

Період трансформації економіки характеризується певними особливостями грошово-кредитного регулювання, пов'язаними з нетиповими реакціями попиту на гроші.

Як зазначає Ю.В. Драчук, в умовах перехідної економіки формування попиту на гроші має суттєві відмінності порівняно з аналогічним процесом у розвиненому ринковому середовищі: домашні господарства позбавлені можливості зберігати гроші у формі спекулятивних залишків через відсутність достатньо розвиненої інфраструктури грошового та фінансового ринків. Тому спрацьовує ефект зміщення багатства - гроші вкладаються у високоліквідні товари і тверду валюту. При цьому, ускладнює ситуацію й інфляція.⁷⁰

⁶⁹ Циганов С.А. Шляхи підвищення ефективності грошово-кредитного регулювання економіки // Фінанси України. - 2000. - №1. – С.17.

⁷⁰ Драчук Ю.В. Формування попиту на гроші в умовах перехідної економіки // Фінанси України. - 1999. - №9. – С.37.

В залежності від рівня розвитку економічних взаємовідносин в країні визначають цілі грошово-кредитної політики, які можна розділити на три групи:

- 1) стратегічні;
- 2) проміжні;
- 3) тактичні.

Стратегічні цілі – ключові цілі в загальнодержавній економічній політиці:

- зростання зайнятості;
- збалансування платіжного балансу;
- зростання виробництва;
- забезпечення стабільності цін;
- забезпечення стабільності та регульованості курсу національної грошової одиниці.

Проміжні цілі – зміни в певних економічних процесах, які мають сприяти досягненню стратегічних цілей, доповнювати і конкретизувати їх:

- поживлення економічної активності;
- активізація інвестиційних процесів;
- мінімізація фінансових ризиків;
- стимулювання пропозиції на ринку;
- стимулювання попиту на ринку.

Тактичні цілі – полягають у регулюванні ключових економічних змінних через банківську систему на основі таких заходів:

- управління грошовою масою;
- управління відсотковою ставкою;
- управління валютним курсом;

Ці заходи забезпечують досягнення проміжних цілей. Тактичні цілі носять короткостроковий характер.

Важливо підкреслити, що цілі грошово-кредитної політики часто є взаємовиключними і потребують їх кон'юнктурного вибору залежно від конкретної

економічної ситуації та прогнозу вектору і сили її розвитку.

Така взаємовиключність цілей монетарної політики пояснюється взаємозалежністю величини зростання грошової маси в обігу і вартості грошей, та відповідно, рівнем цін, ділової активності, інвестиційної інтенсивності, а звідси і виробничої динаміки і динаміки зайнятості-безробіття, та в результаті, величиною і динамікою загального економічного росту та якості економічного розвитку країни в контексті навколишніх регіональних та загальносвітових тенденцій економічних процесів.

Так, О.Гриценко доводить, що досягти одночасно всіх цілей теоретично неможливо, тому що деякі з них суперечливі, і вимагають взаємозаперечних економічних рішень, а саме⁷¹:

зменшення інфляції ↔ зменшення безробіття
(для короткотермінового періоду)

стабілізація цін ↔ стабілізація процентних ставок
(для короткотермінового періоду)

стабільний рівень цін ↔ висока зайнятість
(для короткотермінового періоду)

зростання економічного росту ↔ зростання
добробуту населення
(для короткотермінового періоду)

---

⁷¹ Гриценко О. Гроші та грошово-кредитна політика. – К.: Основи, 1997. – С.158.

Взаємовиключність таких завдань актуальна лише в розумінні їх одночасного виконання, і лише засобами грошово-кредитної політики.

Тобто, в короткотерміновому періоді засобами грошово-кредитної політики неможливо одночасно знижувати інфляцію і знижувати рівень безробіття, бо це вимагає взаємозаперечних заходів із зменшення і зростання грошової маси в обігу відповідно.

Так само, неможливо монетарними методами одночасно стабілізувати ціни і залишати стабільними процентні ставки, бо саме зміна ставок впливає і на цінові зміни.

Неможливим є також грошово-кредитними засобами забезпечувати високу зайнятість залишаючи незмінним рівень цін в економічній системі, бо стимулювати зростання зайнятості центробанк може лише стимулюючи помірний ріст цін, який збільшуючи прибутковість бізнесу заохотить його до розростання.

Саме тому в короткостроковому періоді неможливо одночасно досягнути і підвищення темпів економічного росту і, водночас, зростання добробуту населення — або зростання прибутковості бізнесу або зростання витрат бізнесу на соціальні виплати.

Але, в поетапному, послідовному режимі ці завдання можуть і повинні досягатись один за одним, поступово, залежно від наявної економічної ситуації, ринкової кон'юнктури та загальних економічних цілей, які ставить перед собою держава на певних етапах соціально-економічного розвитку.

Засоби грошово-кредитної політики виявляються найбільш ефективними для впливу на валютні співвідношення, на рівень цін та зміни інфляційних показників в країні, що опосередковано та через часовий лаг впливає на темпи економічного розвитку і, відповідно, на зайнятість населення, а, отже, на рівень доходів населення. – А це вже є одними з головних завдань, пріоритетів, навіть суттю державної економічної політики.

Узагальнюючи, доцільно підсумувати функції, цілі та інструменти грошово-кредитної політики, об'єднавши їх в таку схему:

Схема. Схематичне зображення грошово-кредитної політики⁷².

⁷² Протас В.Ф. Макроэкономика: структурно-логические схемы. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – С.206.

6. Переваги і вади.

Грошово-кредитний і податково-бюджетний напрямки макроекономічного регулювання, володіючи кожен достатньо широким набором засобів впливу на економіку країни, тим не менше, не можуть одноосібно забезпечити повноту впливу на економічний розвиток. Не здатні вони самостійно спрямувати чітку цільову функцію економічної системи у конкретних макроекономічних завданнях та загальнодержавних економічних стратегіях. А також, кожен окремо взятий, податково-бюджетний чи грошово-кредитний напрямки економічної політики не може гарантувати максимально ефективного захисту економіки від природних чи штучних кризових явищ, таких як різкі перепади на ринках цінних паперів чи валютних ринках, або ж при інфляційних спекуляціях.

Ні грошово-кредитні, ні податково-бюджетні засоби економічного регулювання не володіють самодостатніми властивостями однозначного впливу на розвиток параметрів економічної системи країни.

Кожен із цих напрямків економічної політики здатен здійснювати свій регулюючий вплив лише на певну сукупність категорій економіки країни.

Це об'єктивна особливість інституційності управління та функціональної ролі грошово-кредитних і податково-бюджетних інструментів.

Така особливість наділяє інструментарій економічної політики своїми спеціалізованими об'єктними сферами регуляторної дії.

Подібна спеціалізація, з одного боку, дає можливість вдосконалення регуляторних механізмів кожного об'єкту економічної системи, але з іншого боку, атрофує вплив на інші її об'єкти.

Звідси, кожен із напрямків економічної політики має свої об'єктивні функціональні переваги і недоліки, зумовлені єдністю суперечностей у впливі на економіку.

Отже, до переваг грошово-кредитної політики, інституційних, функціональних, динамічних, можна віднести наступне:

1. Швидкість і гнучкість – засоби грошово-кредитного регулювання можуть оперативніше реагувати на ті зміни, які проходять в економіці, бо форми їх реалізації не потребують детальної та заздалегідь розробленої підготовки. Зміна параметрів грошово-кредитної політики не потребує спеціального законодавчого супроводу – достатньо лише рішення керівництва Національного банку країни. Для порівняння - провести в Верховній Раді новий податок або підняти ставку по вже існуючому значно складніше, ніж змінити облікову ставку Національного Банку, або рівень грошової пропозиції в обігу. Ця перевага інструментарію грошово-кредитної політики набуває особливого значення в ситуаціях фінансових криз і масштабних спекуляцій.

2. Слабка залежність від політичного впливу – Національний банк, що є провідником грошово-кредитної політики, інституційно є політично-, юридично- і фінансово- незалежною установою, максимально звільненою від обставин політичної кон'юнктури і віддаленою від політичних торгів. Результати політичних виборів не мають, також, безпосереднього прямого впливу на склад керівництва та діяльність Національного банку країни. Це дозволяє мінімізувати вплив політичних мотивів на прийняття суто економічних рішень.

3. Економічне вчення монетаристів ґрунтується на твердженні, що зміна грошової пропозиції є ключовим чинником, який визначає рівень економічної активності. - Тобто, зміною лише одного, сповна контрольованого і точного, показника – об'єму грошової маси в обігу, можна дійсно суттєво впливати на темпи економічної динаміки, залежно від тієї ринкової кон'юнктури і тих економічних завдань, які виникають в державі в певний конкретний період часу на певному конкретному етапі її економічного розвитку.

Недоліками грошово-кредитної політики об'єктивно є такі фактори:

А. Циклічна асиметрія між реальною економічною ситуацією і очікуваними результатами від грошово-кредитної політики. – Оскільки інструменти грошово-кредитної політики вважаються конкретними і швидкодіючими, такими, що зрозуміло впливають на параметри економічної системи, то такими ж швидкими і однозначними є і очікування від їх застосування. Але, оскільки економічна система залежить не лише від грошово-кредитних інструментаріїв, то невідповідність очікувань і реальної економічної ситуації може видаватись як неефективність або помилковість заходів грошово-кредитної політики.

Б. Зміна швидкості обігу грошей. – Швидкість обігу грошей має тенденцію змінюватись в напрямку, протилежному пропозиції грошей, чим стримує зміни в останній і може знівелювати старання грошово-кредитної політики. – Тобто, при інших незмінних факторах, збільшення грошової пропозиції в обігу для активізації економічної активності може зменшити швидкість обігу грошей, що сповільнює цю активність.

В. Вплив інвестицій несприятливим розміщенням своєї кривої попиту може ускладнити дії грошово-кредитної політики. – Інвестиційний голод, як і різкий інвестиційний бум вносять дезорієнтацію в напрямки і величину застосування інструментів грошово-кредитної політики, що призводить до необхідності вичікувальної позиції у її діях.

Г. Неможливість одночасно стабілізувати і грошову пропозицію і процентну ставку. – Рівень пропонування грошей і рівень процентної ставки знаходяться у протирічних тенденціях, що ускладнює їх регулювання, а значить, і старання грошово-кредитних заходів у впливі на економічні процеси в країні.

Своїми перевагами і недоліками у впливі на економічні процеси володіють і податково-бюджетні важелі регулювання. Спершу про переваги:

1. Однозначність і передбачуваність зміни збережень, доходів та продуктивності праці на зміни в оподаткуванні. – Зниження податків означає збільшення доходів «на руках», а значить і збільшення можливостей для заощаджень, що стимулює і підвищення продуктивності праці, адже працюєш більше на себе, ніж на податки, і навпаки, зворотні реакції при збільшенні податків – ця однозначна формула дозволяє чітко передбачати наслідки податкового регулювання.

2. Можливість “прямого” регулювання інвестицій через податкову систему. – Інвестиційна привабливість країни, окрім політичної стабільності і передбачуваності, найбільшою мірою залежить від рівня податкового навантаження, що забезпечує високу ефективність податкової політики у сфері спрямування вектору та інтенсивності інвестиційних потоків.

3. Можливість “прямого” управління політикою галузевих пріоритетів. – Методами простого запровадження довго-, середньо-, та короткотермінових податкових преференцій, їх виду та розміру, а також пропорціями розподілу бюджетних ресурсів центрального та місцевих бюджетів, держава може ефективно здійснювати потрібну, в певній економічній ситуації, галузеву політику.

4. Податки і бюджет - це головні інструменти проведення соціальної політики держави. – Податкове навантаження на фізичних осіб та величина і структура соціальних виплат, доходів, пільг і субсидій населення в бюджетах всіх рівнів, є ключовими інструментами реалізації державної соціальної політики, замінити або продублювати які неможливо ніякими іншими засобами економічної політики.

Недоліками податково-бюджетних важелів управління є наступні:

А. Існування часового лагу розпізнавання і реагування на порушення рівноваги в економіці. – Мова йде про ефект «часового лагу» між впровадженням заходів податково-бюджетної політики та наслідками і реакцією на ці заходи в економіці.

Б. Функціональне бюрократичне запізнювання початку дій прийнятих заходів. – Інститутом проведення податково-бюджетної політики є Уряд, який складається з чисельних міністерств і відомств, кожне з яких має свої економічні інтереси і свій стан економічних проблем. Врахування цих різнопланових проблем та узгодження цих, часто економічно протилежних, інтересів займає багато часу. І навіть після прийняття рішень бюрократична машина виконавчої урядової вертикалі працює, як правило, дуже повільно.

В. Схильність прийняття стимулюючих заходів лише під політичним тиском. – Бюрократична статика порушується, як правило, з причини тиску зацікавлених політичних мотивів, які є не завжди економічно обґрунтованими і виваженими, що призводить до викривлень оцінки економічної ситуації та спотворюють відповідні економічні заходи.

Г. Ефект витіснення інвестицій у відповідь на стимулювання. – Стимулювання інвестиційних потоків у певні галузі чи у певні проекти може призводити до згорання інвестицій в конкурентних, взаємозамінних чи суміжних галузях і проектних програмах.

Д. Ефект зростання імпорту при стимулюванні інвестицій. – Стимулювання інвестицій може призводити до росту імпорту матеріалів і обладнання для технологізації цих інвестицій у виробничий процес, що звужує можливості вітчизняних виробників відповідної продукції.

Отже, очевидним є той факт, що жоден із основних засобів економічної політики, а саме податковий, бюджетний, грошовий, кредитний, не здатен самостійно виконувати всю повноту функцій державної економічної політики. – Це зумовлено об'єктивними причинами, які полягають в природній суті і функціональній обмеженості методів впливу на параметри економічної системи країни кожного із напрямків макроекономічного регулювання — монетарного і фіскального.

Така природна спеціалізація регуляторних важелів економічної політики жодним чином не означає автономності у їх використанні, скоріше навпаки – потребу їх взаємного доповнення і системної синхронізації.

Таким чином, навіть саме існування об'єктивних переваг і недоліків кожної із податково-бюджетної та грошово-кредитної груп важелів економічної політики настановує на потребу і, навіть, необхідність їх ситуативно-вибіркового, поетапно-последовного, та, при цьому, завжди взаємоузгодженого використання.

Взаємоузгодженість використання фіскальних і монетарних важелів необхідна для нівелювання негативних впливів окремих заходів однієї групи на показники впливу заходів іншої групи, а отже для підвищення загальної ефективності економічної політики держави.

7. Взаємний зв'язок фіскальних і монетарних важелів економічної політики.

Економічні взаємовідносини між суб'єктами економіки відбуваються на єдиному економічному просторі, який сформований спільними та загальними для всіх суб'єктів об'єктами – землею, нерухомим та рухомим майном, енергетичними, трудовими, фінансовими ресурсами, інформаційним середовищем, науково-технічними досягненнями.

Численні комбінації зв'язків між суб'єктами та об'єктами економічного простору створюють систему економічних відносин. Характер економічних відносин є відображенням якості, кількості, змісту, параметрів зв'язків між суб'єктами та об'єктами економіки.

Формування характеру економічних відносин відбувається в залежності від сформованих і узаконених “правил гри” у стосунках між суб'єктами та об'єктами. “Правила гри” створюються державною владою і відображаються у методах проведення податкової, бюджетної, грошової та кредитної політики.

Оскільки бюджети (місцеві та державний) формуються в залежності від кількості та структури податкових надходжень, а структура бюджетних витрат впливає потім на кількість та структуру податків, то податкова та бюджетна політика знаходяться в тісному взаємозв'язку, створюючи потребу у тісній та єдиній податково-бюджетній політиці.

Так само, кількість грошей, попит на них формують ставки відсотків з їх отримання, створюючи тісну залежність грошової та кредитної політики.

Об'єктова різниця податково-бюджетної та грошово-кредитної політики не означає відокремленості у їх реалізації, адже економічний простір, тобто суб'єкти та об'єкти з їх зв'язками, є єдиним і нероздільним. Суб'єкти, що сплачують податки, формуючи бюджети, оперують тими ж грошима та ставками з їх залучення.

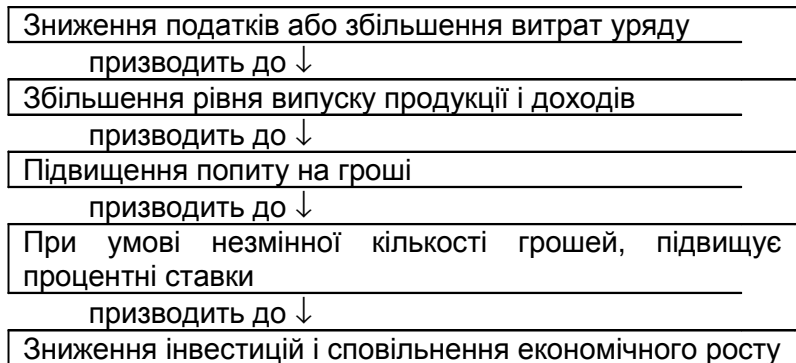

Отже, безперечним є тісний взаємозв'язок податково-бюджетних та грошово-кредитних відносин в системі економічних взаємовідносин. Звідси й засоби податково-бюджетної та грошово-кредитної політики мають бути спрямовані на досягнення єдиних економічних цілей.

Характер цих цілей може бути різним в залежності від стану економіки країни на певному етапі її розвитку, але шляхом їх досягнення має бути регулювання як податково-бюджетних, так і грошово-кредитних відносин у тісному їх взаємозв'язку і взаємозалежності.

Для чіткого розуміння взаємозв'язку податково-бюджетних та грошово-кредитних відносин доцільно розглянути ланцюги дії обох напрямків відносин, що базуються на беззаперечних економічних законах поведінки суб'єктів економіки в умовах вільного ринку.

Спершу ланцюг дії податково-бюджетних методів регулювання:

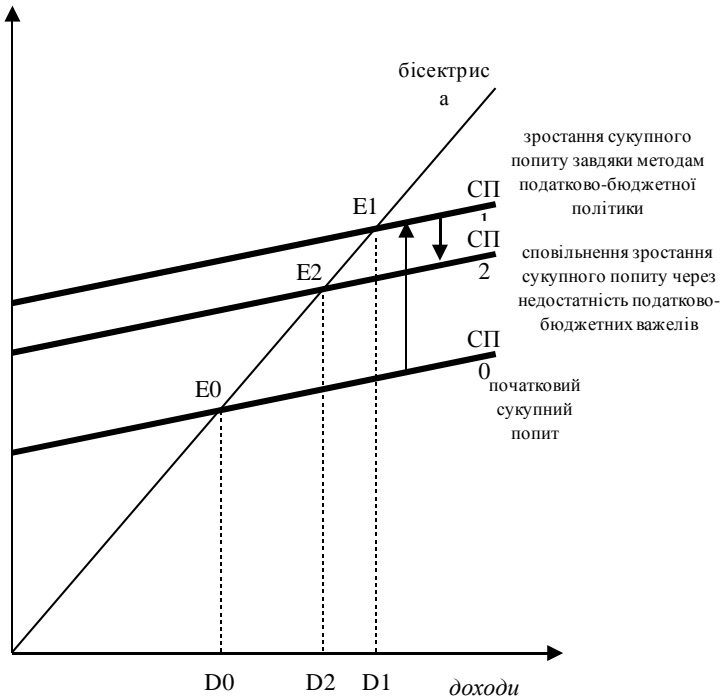
Як бачимо, позитивний ефект від податково-бюджетних заходів зі зниження податків та зростання державних витрат отримуємо лише на першій стадії у вигляді стимулювання росту випуску продукції і доходів.

Подальший розвиток подій в більш тривалому періоді дає негативні результати у вигляді зниження

інвестиційної діяльності і, відповідно, сповільнення економічного росту.

Проблема полягає в тому, що отримавши стимул для зростання доходів, економіка відчуває підвищену потребу в грошах, якщо ж кількість грошей не змінюється, то, зрозуміло, зростає їх вартість (процентні ставки), що призводить до згортання частини інвестицій і сповільнення раніше прискорених темпів економічного росту.

Графічно, використання в односторонньому порядку лише податково-бюджетних важелів регулювання можна зобразити таким чином:

Графік. Обмеженість податково-бюджетних важелів.

Обмеженість податково-бюджетних методів регулювання є об'єктивною, оскільки вони здатні

впливати лише на перерозподіл існуючих доходів або/і на зміну фізичного об'єму випуску продукції, але не здатні забезпечити грошове відображення цих змін.

Відсутність грошового забезпечення зростання фізичного об'єму випуску продукції призводить до зниження цін, а значить зниження доходності, згортання інвестицій та зростання безробіття.

Відсутність грошового забезпечення зниження фізичного об'єму випуску продукції призводить до інфляції.

Податково-бюджетні важелі впливу на економіку володіють ще одним суттєвим недоліком, пов'язаним із необхідністю значних витрат часу на політико-бюрократичні процедури в прийнятті рішень зі зміни податкових норм та бюджетних співвідношень.

Українські політичні реалії демонструють подвійний ризик непродуктивності, заангажованості, а значить необ'єктивності політиків при владі адекватно і динамічно реагувати на економічні процеси.

Така економічна неадекватність вітчизняних політиків стає головною причиною економічних спадів, обвалів і стагнації.

Часто значні витрати часу стають причиною запізень у використанні податково-бюджетних методів регулювання, що спричиняє їх неадекватність до наявної економічної ситуації.

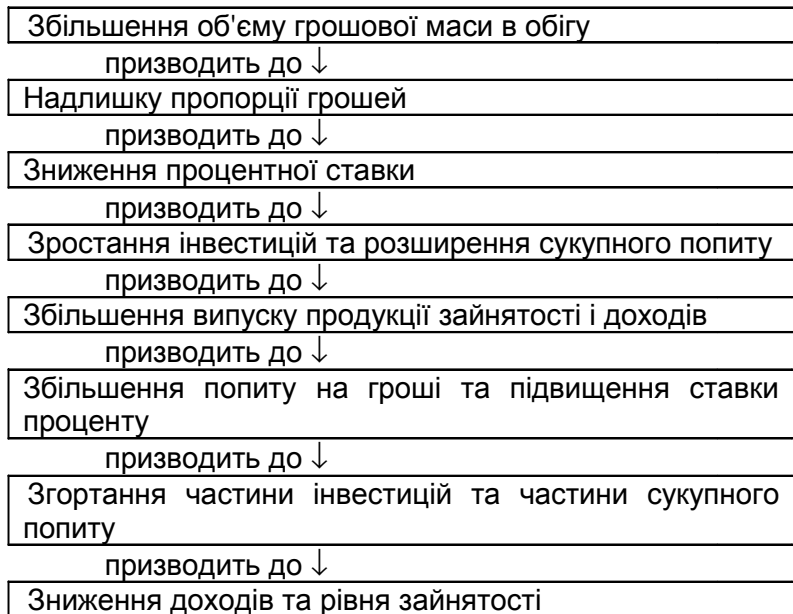
Інколи такі запізнення можуть провокувати тінізацію економіки.

Грошово-кредитне регулювання, покликане стимулювати розвиток економіки, своїми основними інструментами має регулювання грошової маси в обігу та рівня процентної ставки.

Використовуючи ці інструменти, можна досягти активізації або, навпаки, при необхідності, заспокоєння темпів розвитку економіки, але лише на перших стадіях використання грошово-кредитних засобів.

Бажання стимулювати економічний ріст, підживлюючи економіку додатковими грошима, викликає

багатоступеневу послідовну реакцію, яку можна зобразити наочно:

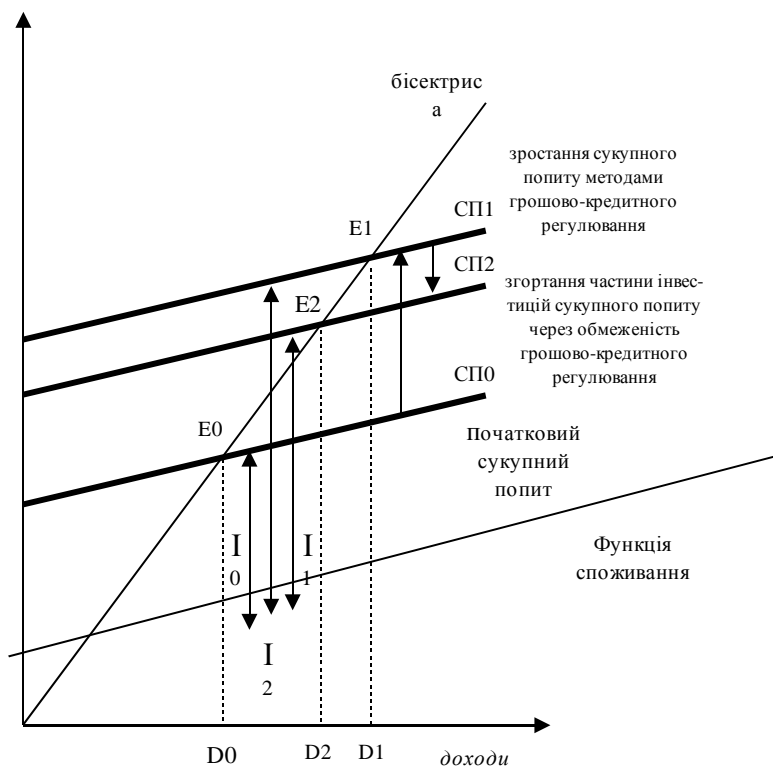

Одностороннє використання грошово-кредитних інструментів регулювання у вигляді збільшення об'єму грошової маси в обігу дає, спершу, поштовх для активізації інвестиційних процесів, нарощування випуску продукції та збільшення доходів.

Але пізніше це збільшення доходів природно переростає у хвилю зростання попиту на гроші, а значить і збільшення вартості їх залучення, а значить і коригування динаміки інвестицій у напрямку її сповільнення. А це, в свою чергу, призводить до зменшення зайнятості та, відповідно, зниження доходів населення.

Тобто, збільшення об'єму грошової маси в обігу дає стимулюючий вплив на економіку лише на тимчасовій основі, на невеликий період часу (рік-два), а далі формує зворотні процеси інвестиційної віддачі.

Графічно цей процес можна зобразити в такому вигляді:

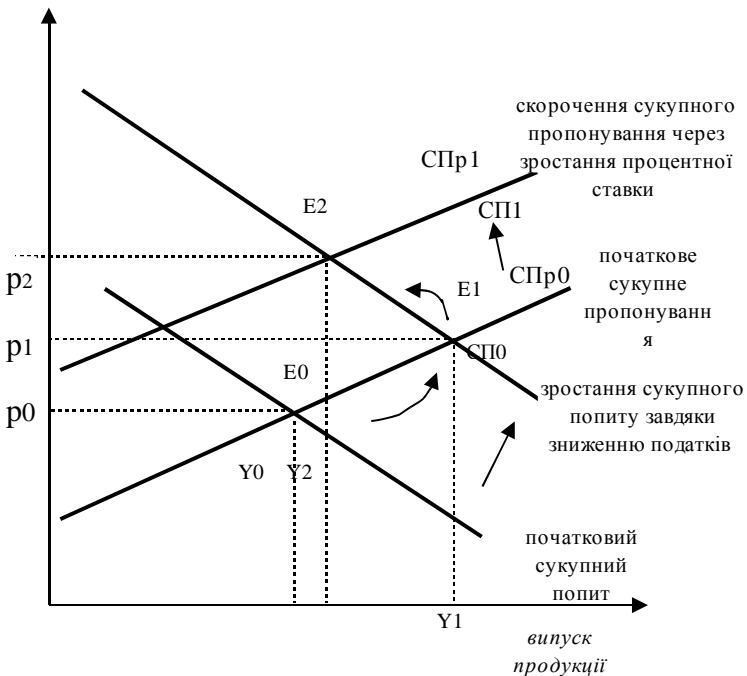
Графік. Обмеженість грошово-кредитних важелів регулювання.

Як податково-бюджетні, так грошово-кредитні методи регулювання при їх використанні впливають, зрозуміло, не лише на сукупний попит, а й на сукупне пропонування. Тут й проявляється обмеженість одностороннього використання одного чи іншого напрямку регулювання економіки.

Припустимо, використовуються, з початковою метою збільшення випуску продукції, лише податково-бюджетні важелі регулювання у вигляді зменшення

податків і/ або збільшення державних витрат. Спершу, такі заходи стимулюватимуть зростання випуску продукції і доходів, але, спричинивши підвищений попит на гроші, спровокують підвищення процентних ставок, а значить, зростання собівартості виробництва і цін, що, у свою чергу викличе скорочення пропонування:

Графік. Обмеженість одностороннього використання податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів при регулюванні сукупного пропонування.

В результаті, замість бажаного значного приросту випуску продукції при незначному підвищенні цін в економіці відбудеться значне підвищення цін при незначному прирості випуску продукції. Отримуємо своєрідний “ефект зламаного годинника” – за рухом рівноважної точки E проти годинникової стрілки. Недостатність окремо взятих податково-бюджетних і грошово-кредитних інструментів економічної політики у

забезпеченні стабільного і високого рівня зростання економіки говорить про їх недосконалість.

Як податково-бюджетна, так і грошово-кредитна політика мають свої об'єктивні переваги і недоліки. Їх можна звести у порівняльну таблицю еквівалентності за однорідними напрямками економіки.

Для кращої аналогії порівняння зведемо недоліки податково-бюджетної політики з перевагами грошово-кредитної та навпаки.

Недоліки податково-бюджетної політики	Переваги грошово-кредитної політики
Часовий лаг розпізнавання порушення рівноваги економіки.	Швидкість і гнучкість реакції Нацбанку при торгівлі цінними паперами, зміні процентної ставки та пропозиції грошей.
Адміністративна затримка реакції на порушення рівноваги.	Не потребує обговорень кожного рішення в парламенті.
Функціональне запізнювання початку дії прийнятих заходів.	Ізоляція від політичного тиску значно більша, ніж в уряді.
Схильність до стимулюючих заходів під політичним тиском.	Регулювання рівня ділової активності через зміну пропозиції грошей в обігу.
Ефект витіснення інвестицій у відповідь стимулюванню	
Ефект чистого експорту через ставку процента.	

Тепер варто, для начності, змінити напрямки і порівняти недоліки грошово-кредитної політики з перевагами податково-бюджетної політики, щоб переконатись у моливості та доцільності їх взаємоузгодженого використання:

Недоліки грошово-кредитної політики.	Переваги податково-бюджетної політики
Циклічна асиметрія при зміні ставки проценту та купівлі цінних паперів Нацбанком через непередбачуваність поведінки комбанків та населення.	Однозначність і передбачуваність зміни збережень, доходів та продуктивності праці на зміни податків
Зміна швидкості обороту грошей обернено до зміни їх пропозиції.	
Чутливість попиту на інвестиції та його непередбачуваність, що дезорієнтує політику Нацбанку.	Регулювання інвестицій через податкову політику.

Якщо зіставити важелі податково-бюджетної і грошово-кредитної політики, що використовуються в економічній політиці чи для стимулювання економіки, чи для її стримування, отримаємо таку схему:

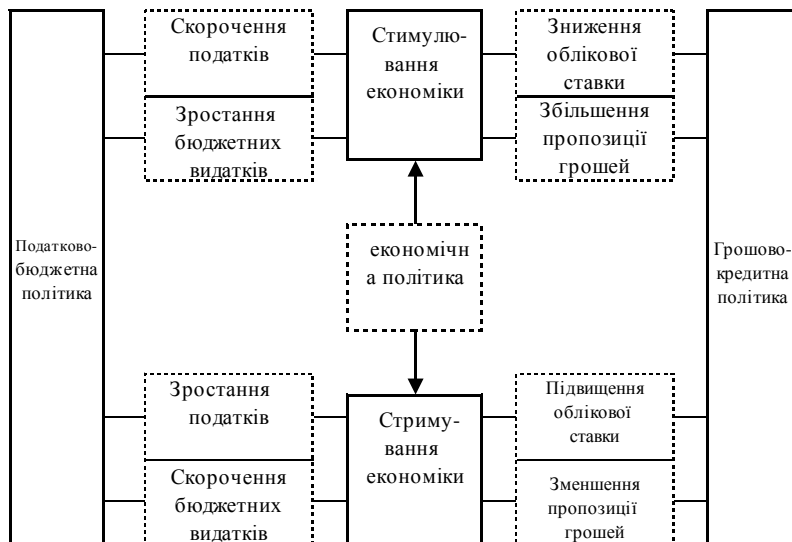

Схема. Взаємозв'язок податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів в механізмі проведення економічної політики.

Як податково-бюджетна, так і грошово-кредитна політика, бачимо, можуть теоретично власними економічними інструментами вирішувати проблеми економіки країни, спрямовувати її розвиток в необхідному на даному етапі руслі.

Як податково-бюджетна, так і грошово-кредитна напрямки економічної політики володіють, кожна, засобами як стимулювання економічного росту, так і стримування економічної активності.

І податково-бюджетна, і грошово-кредитна політика здатні вирішувати як середньострокові, так і довгострокові завдання економічного розвитку (короткострокові, за великим рахунком, доступні лише більш динамічній грошово-кредитній).

Але об'єктивні процедурні, ринкові, процесуальні обмеження, притаманні обом напрямкам економічної політики, не дають змоги в повній мірі досягати поставлених економічних цілей та максимально використовувати потенціал національної економіки.

Гарячі суперечки останніх років, відзначає відомий західний економіст Пол Хейне, про строгий розподіл відповідальності за інфляцію між фіскальною і грошовою політикою були, напевне, у великій мірі безпредметними.⁷³

Дійсно, причиною інфляції, наприклад, стає і надмірна кількість грошей в обігу, і дефіцит бюджету. Усунення лише однієї з цих причин не дасть необхідного результату у приборканні інфляції. До того ж динаміка кількості грошей в обігу значною мірою залежить від збалансованості держбюджету. В іншому випадку, зростання інвестицій та ділової активності відбувається і при зниженні процентних ставок, і при зменшенні податкового навантаження.

Політику галузевих пріоритетів можна здійснювати і цільовим бюджетним розподілом та полегшеним податковим навантаженням, і пільговим галузевим кредитуванням.

---

⁷³ Хейне Пол. Экономический образ мышления. – М.: Новости, 1991 – С.596.

Але, використання одного з напрямків економічної політики без підкріплення адекватними діями важелів іншого напрямку призводить до нівелювання кінцевого результату або ж до зворотнього економічного ефекту відносно попередньо запланованого.

Таким чином, для повноцінного використання важелів як податково-бюджетного, так і грошово-кредитного напрямків економічної політики, неспотворюваності практичних наслідків та максимізації ефективності дії кожного з них, доцільним і необхідним є узгоджене, синхронно-послідовне їх поєднання.

Вид інструментів, із набору важелів кожного з напрямків, що повинні використовуватись, має бути адекватним до того економічного завдання (стимулювання чи стримування), яке стоїть на даному етапі економічного розвитку.

А послідовність і термін дії податково-бюджетних і грошово-кредитних інструментів повинні відповідати швидкості, силі та напрямку реакції економіки на їх впровадження, та з врахуванням часових лагів практичної віддачі від дії фіскальних і монетарних інструментів економічної політики.

8. Двоє крил економіки. Літати хочемо?

Економічну політику розділяють, як відомо, на два основні напрямки відповідно до сфер економічної діяльності: виробничо-розподільчої – податково-бюджетну та обігово-розподільчої – грошово-кредитну.

Податкова та бюджетна політика в межах економічної політики безпосередньо пов'язані з виробничою стороною економічного процесу, з так званою “реальною” економікою.

Маніпулювання податками і бюджетом формує підвалини виробничо-господарських відносин як в межах окремо взятого підприємства, так і в міжкорпоративних та міжгалузевих взаємовідносинах.

Оперування податками, їх видами, кількістю, ставками, формами стягнень створює систему економічних можливостей для створення, функціонування та розвитку кожного підприємства, організації, а також отримання, споживання і збереження доходу громадян.

Податкова політика безпосередньо формує такі економічні категорії організацій як собівартість, амортизація, доходність та рівень інвестицій, а також можливості маніпулювати ними.

Оперування бюджетом, його величиною, структурою, рівнем збалансованості, принципами формування, міжрівневими пропорціями створює систему галузевих, соціальних, адміністративних пріоритетів та характеру де(про)фіцитно-ін(де)фляційності стану економічного середовища, що безпосередньо відображається на економічній діяльності всіх юридичних та фізичних осіб.

Податкова та бюджетна політика носять, більше, адміністративний характер в регулюванні економічних процесів, оскільки реалізуються шляхом встановлення законодавчих директивних норм, обов'язкових до виконання, вироблених внаслідок політичних торгів (консенсусів).

Гроші, будучи вартісним відображенням продуктів господарської діяльності, формують систему вартостей всіх продуктів, в якій відбувається безперервний процес переоцінки вартості продуктів та формується вартість самих грошей через механізм кредиту та співставлення вартості грошей на валютному ринку.

Регулюванням кількості вартісних еквівалентів - грошей, здійснюється регулювання рівня вартостей – цін. Але, зміна рівня цін залежить не лише від зміни кількості грошей (прямо пропорційно), а й від зміни кількості продуктів господарської діяльності (обернено пропорційно) та зміни вартості самих грошей (прямо пропорційно).

Зміна вартості грошей (проценту) призводить до зміни собівартості продуктів господарської діяльності і, відповідно, до зміни їх кінцевої вартості (ціни), що безпосередньо впливає на кількість реалізованих продуктів, величину отриманих прибутків і відповідно, величину податкових платежів та розмір бюджету.

Так формується перший рівень об'єктивного тісного взаємозв'язку грошово-кредитної та податково-бюджетної політики.

Другий рівень формується при зміні кількості грошей, яка викликає пряму швидку реакцію зміни рівня цін і продовження розвитку подій за першим сценарієм із продовженням відповідної ланцюгової реакції..

Аналогічний взаємозв'язок відбувається і в протилежному напрямку – від податково-бюджетної сфери, яку регулює Уряд до грошово-кредитної сфери, яку регулює Центробанк.

Змінюючи податкове навантаження на суб'єктів господарювання держава змінює, змінивши кінцеві ціни, їх прибутковість та до певної міри (крива Лаффера) рівень податкових надходжень і, відповідно, величину держбюджету, що відображається на величині сукупного попиту і пропонування, кількості грошей в обігу та, звідси, на вартості самих грошей.

Змінюючи саму величину держбюджету (дефіцит чи профіцит), держава безпосередньо змінює сукупний попит, провокує зміни сукупного пропонування і відповідні наступні зміни за попереднім сценарієм розвитку економічних подій.

Таким чином, очевидним є безпосередній об'єктивний причинно-наслідковий зв'язок податкової, бюджетної, грошової та кредитної сфер економічної системи країни.

Зміна економічних параметрів будь-якої із цих сфер викликає відповідні зміни економічних параметрів всіх інших сфер.

Зв'язок між податковою, бюджетною, грошовою, та кредитною сферами економіки існує завдяки зв'язку кількісної і вартісної парадигм економічного процесу.

Цей зв'язок відображається при проведенні податково-бюджетної та грошово-кредитної політики, при чому, як в одному, так і в іншому напрямку, тобто, має місце взаємний зв'язок.

Проведення економічної політики в Україні, за роки незалежності, характеризується певною відокремленістю, автономністю регулювання її основними напрямками – бюджетним, податковим, грошовим і кредитним.

Навіть в межах функціонально споріднених напрямків економічної політики – податкової і бюджетної та грошової і кредитної не спостерігається управлінської узгодженості в їх регулюванні.

Так, в податково-бюджетній сфері в Україні спостерігається дилема сміливості запровадження нової ліберальнішої податкової системи з ризиком бюджетної недоїмки, або ж формування скромніших бюджетів з розрахунком на запровадження нової ліберальнішої податкової системи.

В результаті такої несміливості, яка триває вже десятиліття, податкова система стає все жорсткішою із постійним зростанням армії податківців, а наповнення бюджетів все скромнішим із зростанням тіньової сфери.

В грошово-кредитній сфері хоча й помітна єдина цілеспрямованість на забезпечення стабільності національної валюти та мінімізації інфляції, але спостерігається невідповідність ліберальної, часто легковажної кредитно-боргової політики уряду та жорсткої грошової позиції Національного Банку.

Щодо узгодженості в проведенні податково-бюджетного та грошово-кредитного напрямків економічної політики, то в Україні ще не відбулося розуміння безпосереднього взаємного впливу обох груп економічних важелів на кожну із сфер регулювання, а також необхідності синхронізації цілей і дій між обома напрямками економічної політики як передумови і запоруки забезпечення стабільного економічного зростання країни.

Процес трансформації командно-адміністративної економіки в ринкову почався в Україні з проголошенням її незалежності.

Політичне звільнення потягло за собою звільнення економічне.

Економічна свобода поставила запитання: що далі робити, в якому напрямку розвиватись, який шлях економічного розвитку обрати?

Те, що економічну систему треба було змінювати, ні в кого не викликало сумнівів, адже до політичного розвалу значною мірою підштовхнув економічний занепад.

Крім цього, стара економічна система не давала змоги влитися і продуктивно працювати в системі світового господарства.

Провідні українські теоретики економіки переконані, що командно-адміністративна система господарювання, яка існувала у недалекому минулому, не відповідала новим вимогам розвитку економіки, стала гальмом реалізації об'єктивних вимог світової економіки, вона не може бути поліпшена або удосконалена зміною окремих елементів, а потребує перетворень у своїй основі відповідно до вимог нового господарського

механізму, а щоб сформувати новий економічний механізм, потрібна радикальна реформа.⁷⁴

Необхідність проведення економічної реформи була зрозуміла всім.

Питання було в тому, які реформи проводити, наскільки глибокі, що залишати із старої економічної системи (якщо взагалі залишати), а що радикально змінювати, якого типу реформи, взагалі, проводити.

Питання ці виникли на політичному рівні, як фарватері звільнення, а потім були переадресовані на рівень економічний.

А тут виникли проблеми не лише професійного, а й морально-психологічного характеру: «На жаль, досі економічний стан України належно не розкритий, його, навіть свідомі стану речей вчені, як правило, обминають, щоб часом когось не образити або не бути звинуваченим в політичній односторонності. Така, з дозволу сказати, делікатність шкодить об'єктивній істині, є джерелом для ностальгійних спекуляцій антидержавницьких сил, які гальмують проведення ефективної економічної політики в Україні, а тому вона відстає в трансформаційних процесах на постсоціалістичному просторі.»⁷⁵

Але саме економісти повинні дати відповіді на всі трансформаційні запитання.

Економічна думка в Україні, що цілком природно, з цих проблем була досить різнобарвною.

Дійшли згоди в стратегічному напрямку – побудова “соціально-орієнтованої” ринкової економічної системи.

Зміна командно-адміністративної економічної системи на ринкову систему господарювання є абсолютно радикальним процесом, який не мав аналогів у світовій практиці.

Унікальність цього процесу трансформації полягає в тому, яким шляхом країна приходить до ринкових економічних відносин.

⁷⁴ Основи економічної теорії: політекономічний аспект / За ред. Климка Г.Н.– К.: Знання, 2001.–С.450.

⁷⁵ Злупко Степан. Наукові діалоги // Львів: Тріада плюс. – 2005. – С.356.

Теоретики перехідного періоду звертають увагу на той факт, що в постсоціалістичних країнах перед державою стоїть безпрецедентне за своєю складністю завдання, обумовлене особливостями становлення в ній ринкової економіки на економічному просторі, який звільняється плановою адміністративно-командною економікою.

У всіх інших країнах становлення ринкової економіки відбувалось на основі закономірностей суспільного розвитку: товарно-грошові відносини йшли на зміну відносинам особистої залежності.⁷⁶ І. Стефанюк з цього приводу зазначає, що складність сучасної стадії економічного розвитку України полягає в необхідності одночасного виконання кількох різнопланових завдань: демонтажу успадкованої від тоталітарного режиму командно-адміністративної системи; реформування складових суспільно-господарського механізму, які доцільно зберегти за умови їх сприяння розвитку економічної незалежності та самодостатності країни; конструювання атрибутів державності, відсутніх раніше в Україні.⁷⁷

Додатковою складністю було те, що командно-адміністративна економіка була ще й структурно деформованою, зорієнтованою на ВПК та непомірно енергозатратною.

Крім того, як зазначає Ю. Бандерський, для вибору оптимальної моделі входження України у світове господарство важливе значення має невирішеність проблем геоекономічної стратегії.⁷⁸

Тут А. Філіпенко слушно зауважує, що йдеться не про наздоганяючий імітаційний розвиток перехідних суспільств, вестернізацію їх економічних і політичних структур, а про пошук своєї ніші в

⁷⁶ Теория переходной экономики / За ред. Е.В.Красниковой. – М.: ТЕИС, 1998. – С.144.

⁷⁷ Стефанюк І. Формування системи фінансового контролю // Економіка, фінанси, право. -1999.- №12. - С.13.

⁷⁸ Бандерський Ю. Реалії світогосподарських процесів і місце в них України // Економіка України. - 2000. - №1. - С.75.

загальноцивілізаційному процесі, про повнішу та органічнішу взаємодію в межах глобальної єдності, про їх взаємну гармонізацію з урахуванням ресурсних проблем, які загострюються, і наростання елементів ентропійності у світовому фінансовому господарстві.⁷⁹

Постає завдання формування абсолютно нової макроекономічної моделі. На якій теоретичній основі здійснювати перехідний процес?

На це запитання слушною є відповідь вітчизняного економіста І.Розпутенка: "...будь-яка з теоретичних розробок з претензією на наукову новизну має досить віддалене відношення до реального життя. Якщо і є щось оригінальне, то воно не в наявних фрагментах теорії, а в конкретному житті – перехідному періоді, - до якого ні класичний марксизм-ленінізм, ані концепції соціального ринкового господарства чи монетаризму прямого відношення не мають. А тому орієнтація в розвитку як економіки, так і економічної теорії на ринок повинна послідовно "обростати" новими завданнями і так само звільнятися від них в міру втрати актуальності, в міру їх реалізації. Власне, ці питання і мають чергуватися впродовж усього перехідного періоду і складати його суть."⁸⁰

Але для того, щоб було чим "обростати", потрібен хоча б будь-який стержень – концепція економічних реформ – який став би опорою в перехідний період. На жаль, за всі роки реформ ми ще не спромоглися сформувати цей стержень.

З цього приводу дуже важливе застереження надає Т.М.Литвиненко, який наголошує на тому, що у сучасній економічній науці, економічній освіті нашої держави, а також інших посткомуністичних держав змінюється одна утопічна теорія - марксизму - на іншу - неокласичну. Автор зазначає, що зміна утопічних теорій найбільшу загрозу становить для економічних реформ.

⁷⁹ Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку// К.: «Знання України», 2002. – С.24.

⁸⁰ Розпутенко І.В. Державні видатки в перехідних економіках. – К.: УАДУ. – 1998. – С.6.

Останні, на думку Т.М.Литвиненка, орієнтовані на створення певної моделі ринку, якої не існує в сучасному світі - таке спрямування пов'язане з досягненням результатів без зв'язку з діючими реальними умовами.⁸¹

В такій ситуації годі й сподіватися на якийсь успіх у проведенні реформ. "... чи існують сприятливі фактори для втілення реформ у сучасній Україні. Впадає в очі те, що ми не ставимо перед собою завдання запропонувати конкретні складники цих реформ."⁸² Ці слова нашого економіста з діаспори І.-С. Коропецького своєю дотепністю вражають у саму суть проблем економічних реформ в Україні. Чи може йому зі сторони краще видно?

Мусимо визнати, що економічна політика в Україні маючи орієнтир, погоджений суспільством, на соціальноорієнтовану ринкову економіку, не має єдиної чіткої концепції досягнення цього орієнтиру.

Так зокрема, і С.Дем'яненко також базовою, основною проблемою української економіки вбачає відсутність її цілеспрямованого реформування на дійсно ринкових засадах, що проявляється у суперечливості заявленої стратегії розвитку економіки з тактичними діями, спрямованими не на втілення цієї стратегії в життя, а на розв'язання нагальних поточних господарських проблем.⁸³

Оскільки економічна політика в країні є прерогативою держави, як інституту влади, очевидно, саме держава повинна брати на себе функції, пов'язані з реалізацією переходу економіки країни на ринкові засади функціонування.

В цьому контексті держава має, на мій погляд, виконувати ряд функцій:

- розробка, обґрунтування та реалізація стратегії економічного реформування шляхом створення

⁸¹ Литвиненко Т.М. Економічна культура фондового ринку - запорука успішного реформування економіки // Фінанси України. - 2000. - №2. - С.53.

⁸² Коропецький І.-С. Економічні праці. - К.: Смолоскип, 1998. - С.294.

⁸³ Дем'яненко С. До стратегії і тактики економічного реформування // Економіка України. - 2000. - №1. - С.59.

програми ринкових перетворень, без якої перехідний процес носить непрогнозований, неупорядкований, несистематизований, хаотичний характер.

-програма повинна носити не декларативний загальний характер, а містити набір, послідовність та терміни конкретних економічних заходів, спрямованих на досягнення тактичних та стратегічних цілей реформування;

-законодавче забезпечення реформ необхідне державі для легалізації змін в економіці, а також для створення єдиних “економічних правил гри” для всіх суб’єктів економічного процесу. Реалізація цієї функції досягається шляхом розробки та лобювання затвердження парламентом відповідних законодавчих актів;

-макроекономічне регулювання мусить забезпечувати єдиноюнаправленість економічних реформаторських процесів по всій країні з метою монолітності та передбачуваності розвитку національної економіки. Дана функція виконується засобами податково-бюджетної та грошово-кредитної політики уряду;

-мікроекономічне стимулювання в умовах перехідної економіки має надзвичайно важливе значення в контексті необхідності забезпечення нових умов роботи підприємств та організацій на основі нової ринкової системи взаємовідносин. Ця функція виконується шляхом проведення економічної політики в сферах розвитку підприємництва, забезпечення вільної конкуренції, розвитку інституцій ринкової інфраструктури;

- інвестиційне сприяння набирає неабиякої важливості в трансформаційному процесі, який вимагає залучення значних внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів не тільки для структурних змін економіки, а й для техніко-технологічної модернізації виробництва.

Завданням держави в перехідний період є створення та підтримування сприятливого інвестиційного клімату в країні, формування позитивного економічного іміджу країни.

Для виконання цієї функції необхідним є забезпечення політичної стабільності, визначеності та передбачуваності країни, економічної цілеспрямованості на реформування та розвиток, економічної та фізичної безпеки інвестора, сприяння в початковому пільговому оподаткуванні, мінімізації адміністративних перешкод.

Інвестиції дійсно є локомотивом економічного зростання.

При цьому, періоди стабільного економічного зростання, за твердженнями Дж. Одлінг-Смі та Р.Роодена, як правило, приходять у результаті значних інвестицій у сполученні із потужним зростанням ефективності, при чому загальний ріст продуктивності є більш важливим фактором, ніж нові інвестиції.

Проте, Дж. Одлінг-Смі і Р.Рооден підкреслюють, що саме інвестиції є головним рушієм зростання, бо інвестиції у завод та устаткування стануть рушійною силою економічного зростання.⁸⁴

При цьому, слід завжди мати на увазі необхідність поетапності і спадковості або послідовності реформаторських кроків.

Тут, наприклад, Джозеф Стігліц як один з ідеологів економічного реформізму і глобалізації зауважує, що «... успішні економічні програми вимагають особливої обережності для забезпечення послідовності - тобто послідовності, в якій відбуваються реформи, - і темпу... У багатьох країнах помилки в послідовності й темпах реформування призвели до зростання безробіття і рівня бідності».⁸⁵

Процес виконання державою своїх економічних функцій в умовах перехідної економіки проходить в декілька етапів, кожен з яких володіє своїм набором засобів та вимагає певного періоду і умов виконання цих функцій.

⁸⁴ Дж.Одлінг-Смі, Р.Рооден. Зростання в Україні – уроки інших країн із перехідною економікою. – Україна на роздоріжжі. - К. ТРАНСФОРМ, «Фенікс», 1998. – С.5-6.

⁸⁵ Стігліц Джозеф. Глобалізація та її тягар.- К.: «КМ Академія», 2003, – стор. 39.

Це можна зобразити схематично таким чином:

	Ф у н к ц і я	З а с о б и
Е т а п I	Програма економічних реформ	Набір, послідовність та терміни конкретних економічних заходів
↓		
Е т а п II	Законодавче забезпечення реформ	Розробка та лобювання затвердження законодавчих актів
↓		
Е т а п III	1. Макроекономіч не регулювання 2. Мікроекономіч не стимулювання 3. Інвестиційне сприяння	1. Податково-бюджетна та грошово-кредитна політика 2. Розвиток підприємництва, вільної конкуренції, ринкової інфраструктури 3. Забезпечення політичної стабільності, економічного розвитку, безпеки інвестора, адміністративного сприяння

Схема. Економічні функції держави в перехідній економіці, засоби їх реалізації та етапи виконання.

Бачимо із схеми, що економічна політика держави в умовах перехідної економіки, окрім стандартного набору притаманних функцій, доповнюється ще й додатковими функціями розробки концепції економічних реформ та їх законодавчого забезпечення.

Функції держави в умовах переходу до ринкових економічних відносин повинні розглядатись в контексті загального процесу економічних перетворень, який складається з таких основних елементів:

- 1) макроекономічна стабілізація;
- 2) лібералізація, а саме: цін, ринків, господарської діяльності;
- 3) інституційні зміни в економіці.

Необхідно чітко розуміти, що перехідний процес трансформації економіки з командно-адміністративної на ринкову, який переживає, серед інших, і Україна, має зовсім іншу природу, ніж процеси відновлення економік повоєнної Європи, чи подолання економічних криз різних країн, чи прискорення економічного розвитку “нових тигрів”. Це процеси, які важко порівняти за суттю та глибиною необхідних економічних, політичних, соціальних, гуманітарних і, навіть, ментальних перетворень. “Знищений” капіталізм в Центральній і Східній Європі, а також в колишньому СРСР відрізнявся від “призупиненого” на деякий час капіталізму в післявоєнній Німеччині і “деформованого” капіталізму в країнах Латинської Америки та інших країнах з регульованою економікою тим, що економічні інститути в першій групі країн були відображенням принципово іншої системи організації і стимулів, а перехід до ринкової економіки вимагав оволодіння новими навиками на всіх рівнях господарства.

Командно-адміністративна економічна система володіла характеристиками, які були в повному антагонізмі до засад ринкової економіки. Але найбільша різниця проходила, і все ще проходить, в площині мислення, психології, світогляду і системи цінностей. На думку В.Геєця, реалізація ліберальної ідеї ставить перед людиною необхідність формування власної поведінки згідно з самостійним вибором, що потребує навичок, поки що відсутніх у більшості наших громадян.⁸⁶ Крім

---

⁸⁶ Геєць В. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально-орієнтованої економіки в Україні // Економіка України.- 2000. - №1. – С.9.

цього, змінам підлягають і форми господарювання. В.О.Сизоненко зазначає, що перехід до інноваційної соціально-орієнтованої моделі економічного розвитку пов'язаний з формуванням організації суспільного виробництва, що базується на системі економічних відносин підприємницького типу.⁸⁷ Тягар неприродного економічного минулого ще довго буде давати про себе знати.

Докорінна зміна поведінки виробників і споживачів при переході до ринку, де пріоритетним є “ринок покупця”, є найважчою і найважливішою ланкою трансформаційного процесу, оскільки торкається глибин психології. Саме під таким кутом розглядає проблему перехідного періоду А.С.Афонін в роботах, присвячених проблемам податкового законодавства та стимулювання підприємництва. Він акцентує увагу на тому, що з поля зору науковців і політиків практично викинуто найважливіший елемент ринку – рівень розвитку людей як носіїв ринкових відносин, досконалість їх економічної поведінки і мотивації, створення відповідних мотиваційних систем.⁸⁸ Тим більше, що, як стверджують Я.Комаринський та І.Яремчук, вчені, які досліджують поведінку і діяльність людей доводять, що населення - найбільш цінний ресурс у суспільстві або підприємстві.⁸⁹ Зміна економічних систем тягне за собою зміну мислення, світосприйняття, цінностей, мотивацій, а найголовніше – стимулів та зацікавленостей для здійснення господарської діяльності. При чому, ця зміна відбувається, скоріше, лише в одному напрямку – розширення ринкових відносин як у країнах ринкової економіки, так і в тих країнах, що прагнуть до ринку.

⁸⁷ Сизоненко В.О. Підприємницька модель управління – чинник конкурентноспроможності реструктуризованого підприємства // Економіка і управління. - 2001. - №1. – С.56.

⁸⁸ Афонін А.С. Здолання ринкового фундаменталізму як передумова переходу до стимулюючої системи оподаткування. – Податковий кодекс України й стимулювання вільних підприємців. - К.: ЄУФІМБ, 2000, с.27

⁸⁹ Комаринський Я., Яремчук І. Фінансово-інвестиційний аналіз. - К.: УЕ ім. М.П.Бажана, 1996. - С.113.

Класики сучасної світової економічної думки вважають, що якщо конвергенція і буде діяти, то скоріше шляхом зростання ринкової орієнтації економіки у всіх країнах, а не шляхом переплетення соціалістичних і капіталістичних економік.⁹⁰ Це наштовхує на розуміння того, що необхідно працювати над прямим вдосконаленням та регуляторним впливом на ринкові процеси, а не намагаться якимось чином штучно схрестити ринкові та командно-адміністративні механізми у функціонуванні економічної системи країни.

Як вже зазначалось, економічна теорія та існуюча практика розглядає три основні елементи-складові економічної політики перехідного періоду: макроекономічну стабілізацію, мікроекономічну лібералізацію та докорінні інституційні зміни.

Макроекономічна стабілізація включає декілька основних важелів реалізації поставлених перед нею завдань: податково-бюджетна політика; грошово-кредитна політика; політика регулювання валютного курсу; політика контролю заробітної плати.

Макроекономічна стабілізація в перехідний період основну увагу має приділяти ліквідації успадкованого дефіциту бюджету, зменшенню долі бюджетних дотацій у ВВП, створенню стимулюючої системи оподаткування, стабільної національної валюти та контролю за помірними темпами інфляції, а також оптимізації обсягів заощаджень та інвестицій в економіці. Останнє викликає, на думку українських експертів, найбільші диспропорції потоків капіталу в українській економіці, оскільки внаслідок довготривалої невідповідності між обсягами заощаджень та інвестиціями в народне господарство їх взаємодія набула в Україні специфічних рис, що характерні для держав, у яких економіка функціонує в умовах відсутності макроекономічної рівноваги. Україна вже декілька років поспіль вдається до зовнішніх запозичень,

---

⁹⁰ Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – М: Дело, 1998. – С.767.

що призводить до нарощування державного боргу і не дозволяє нормалізувати суспільне відтворення.⁹¹

Першопричиною цього процесу є те, що: "Методи стабілізації, які використовувалися до цих пір, були засновані на класичних теоріях, але вони не принесли очікуваного результату через нестандартність ситуації. Ці теорії були прийняті як панацея від всіх негараздів, без критики, без прогнозування результату - тобто без адаптації під умови вітчизняної економіки."⁹²

Цілі економічного реформування повинні бути спрямовані на досягнення основної мети – забезпечення стабільного зростання реальних доходів.

Для досягнення макроекономічної стабілізації, як бачимо, необхідним і обов'язковим є використання як податково-бюджетних важелів (оптимізація бюджетної системи, створення стимулюючого оподаткування і, через них, регулювання величини доходів), так і грошово-кредитних важелів (зміцнення національної валюти, контроль інфляції, регулювання співвідношення споживання і заощаджень).

При цьому, на моє переконання, досягнення ефективного стабілізуючого результату можливе лише при використанні першої і другої групи важелів економічної політики у їхньому функціональному взаємозв'язку та єдиній цілеспрямованості, а головне – на основі реалізації єдиної цілісної національної моделі економічного розвитку.

На сьогодні, в цілому, можна вважати, що окремі завдання макроекономічної стабілізації в Україні є виконаними, окрім, напевне, одного, але найважливішого для подальшого економічного поступу – виведення показників доходів населення до рівня, достатнього для забезпечення довольного продовольчо-послугового споживання і систематичного заощадження.

---

⁹¹ Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / За ред. В. М. Гейця. – Х.: Форт, 2000. – с. 12.

⁹² Новак А., Бокова Л., Міліневський Д. Податкова система як база розвитку підприємства / Науковий вісник ІМЕ Ів.-Франківськ. - 2000. - №1. - С. 52.

Очевидно, провалина у цьому найсуттєвішому аспекті економічного прогресу пояснюється тривалим фінансовим провалом реальних доходів населення і підприємств часів затяжної гіперінфляції на початку 90-х, непродуманістю механізмів та непідготовленістю населення і зловживаннями в процесі приватизації, повторним фінансовим обвалом національної грошової одиниці у 1998 р., надмірно високою ступінню тінізації вітчизняної економіки впродовж всіх років Незалежності, численними податковими «ноу-хау» з витягування майже всіх вільних ресурсів підприємств, а найголовніше, відсутністю і до сьогоднішнього часу єдиної цілісної моделі економічного розвитку України, яка б цілеспрямовано реалізовувалась незалежно від змін внутрішньої політичної кон'юнктури. – Такий букет, з якого складалась до сьогодні «економічна політика», не дозволяє досі встати в один економічний ряд хоча б з країнами колишнього «соцтабору».

Мікроекономічна лібералізація включає такі основні методи: лібералізацію цін; ліквідацію бар'єрів при організації та здійсненні господарської діяльності; лібералізацію торгівлі, в тому числі зовнішньої; ліквідацію обмежень при здійсненні валютних операцій.

Політика лібералізації основними завданнями має створення умов для збільшення приватного сектору в економіці, збільшення частки продажів товарів за вільними цінами, розширення форм та засобів торгівлі з метою досягнення головної своєї мети – швидкого переходу до ринкових економічних відносин.

Для впровадження лібералізаційних заходів потрібним є використання податково-бюджетних (спрощення оподаткування та бюджетних відносин, ліквідація подвійного оподаткування в зовнішньоекономічних відносинах) та грошово-кредитних (лібералізація і регулювання цін через грошову масу, спрощення валютних операцій) важелів, при обов'язковому їх взаємоузгодженому поєднанні з унеможливленням взаємозаперечних різновекторних рішень в окремих їх складових. Недотримання цього

принципу призводить до тяжких наслідків банкрутств (втрати ринків збуту, постачальників і т.п.) підприємств та миттєвого знебожіння великих груп населення, як це відбувалось в Україні на початку 90-х.

Інституційні зміни є третьою необхідною ланкою в процесі трансформації економіки і проводяться в таких напрямках: приватизація державних підприємств; створення економічного законодавства для умов ринку; зміна системи оподаткування; раціоналізація структури економіки (промисловості; послуг; сільського господарства; величини підприємств); раціоналізація пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності, формування нових господарських взаємозв'язків між суб'єктами економічного процесу на нових принципах взаємовідносин.

Інституційні реформи в процесі трансформаційних змін покликані створити середовище суб'єктів економіки, пристосованих до економічної діяльності в умовах ринкової економіки, а також сформувані єдині і загальні "правила гри" для всіх учасників економічного процесу.

Основною метою інституційних змін є створення засад капіталістичної економіки і можливостей для ефективного функціонування товарних, фінансових ринків та ринку праці.

Здійснення інституційних змін вимагає застосування важелів як податково-бюджетного характеру (оптимізація розподільчої функції оподаткування, раціоналізація структури економіки через бюджетний розподіл та пільгове оподаткування галузей), так і грошово-кредитного характеру (раціоналізація структури економіки через кредитну політику галузей, розширення можливостей кредитних відносин через розвиток конкуренції на ринках капіталу).

Використання важелів лише одного з напрямків економічної політики не дасть достатніх стимулів і економічних інтересів для розвитку ринкової інфраструктури.

Проблема українських економічних реформ є в тому, що лібералізація, у свій час, надто активно почалась не зі сфери виробничої діяльності, а зі сфери торгівлі. Тобто, було відкрито внутрішній ринок для іноземних виробників товарів і послуг, не провівши перед цим необхідні інституційно-організаційно-регуляторні дії для налагодження належного власного, вітчизняного виробництва кінцевих споживацьких товарів і послуг конкурентного рівня. – Це була велика системна помилка українських економічних реформ першої половини 90-х, наслідки якої відчужаються зараз і будуть відчуватись ще довго, а головне, ця помилка відкинула далеко назад конкурентноздатність українських виробників.

Необхідно підкреслити, що позитивні результати проведення економічної політики в перехідний період можливі лише при комплексному впровадженні всіх трьох зазначених складових трансформаційних перетворень: стабілізації, лібералізації, інституалізації.

При цьому, важливе значення має утримання фінансової збалансованості в економіці. К.В.Павлюк акцентує увагу на тому, що у період корінної перебудови старої і формування нової економічної системи зв'язок між чинним господарським механізмом і станом збалансованості народногосподарських пропорцій значно посилюється. Дійсно, на будь-якому напрямі реформування економіки роль збалансованості всіх видів ресурсів зростає... Оскільки економіка постійно розвивається, то, маючи на увазі її збалансованість, слід постійно підтримувати відповідність її частин і підрозділів з певними рівневими пропорціями і темпами їх розвитку... К.В.Павлюк виділяє два найголовніші аспекти фінансової збалансованості в державі: перший аспект збалансованості – величина фінансових ресурсів повинна бути збалансована з їх витратами по окремих напрямках; другий аспект – збалансованість фінансових ресурсів і матеріальних благ.⁹³

⁹³ Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави. – К.: «НІОС», 1997. – С.38.

Економічні результати проведення реформ можна оцінювати з різних аспектів, але існують три основні координати виміру якості економічної політики перехідного періоду:

1) швидкість введення в дію економічних реформ – час між політичним переломом та початком реалізації комплексної економічної програми. В цей період формується нова політична та економічна еліта, яка проводить економічну політику, відредаговану під власні інтереси. Політична економія на цьому періоді віддає і значну економічну економію для країни, розуміючи те, що чим швидше країна пройде даний період, тим менше втрат зазнає національна економіка.

2) графік впровадження основних елементів економічної політики перехідного періоду. Тут має значення комбінація, послідовність та терміни, в яких заплановано запроваджувати в дію заходи стабілізаційної, лібералізаційної та інституційної політики.

3) темпи практичної реалізації запланованих заходів економічної програми. Тут розуміється швидкість проведення реформ, яка залежить як від вихідної ситуації початку реформ, так і від розстановки політичних та економічних сил країни та їхнього бачення реформаторських дій. Із швидкістю проведення реформ часто пов'язують їхній радикалізм. Хоча радикалізм характеризується ще й глибиною проведення змін.

В цій реформаторській системі координат Україна максимально наближена до нуля.

Не відбулося ні зміни політичної еліти, а тільки її «переформатування», ні проведення розроблених системних і спланованих цілісних трансформаційних реформ з поетапним завершеним їх виконанням — про реформи багато говорилося, але майже нічого системно не робилося.

На думку О.Соскіна, причиною економічної кризи в Україні є повільне та непослідовне проведення економічних трансформацій, що завдало серйозних

збитків економічному розвитку загалом, порушило процес економічної стабілізації, спричинило спад ВВП.⁹⁴

Порівняльна класифікація проведення економічної політики перехідного періоду в країнах, що мають схожий з Україною економічний потенціал яскраво демонструє, що основні реформаторські економічні заходи проводились на основі запрограмованої систематизованої комплексної програми економічних реформ на поетапній основі і в досить стислі строки – протягом двох-трьох років були проведені всі основні заходи трьох складових трансформаційної економічної політики: макроекономічної стабілізації, мікроекономічної лібералізації та інституалізації.

Українські економічні проблеми значною мірою спричинені ставленням до реформ влади. Як зазначає С.Дем'яненко, керівники виконавчої влади на місцях не бачать свого місця в системі нових економічних відносин, бояться втратити свій вплив і авторитет, а тому не зацікавлені в економічному реформуванні.⁹⁵

Небажання здійснювати реальні економічні реформи супроводжується, а скоріше, пояснюється ще й невмінням старого управлінського апарату працювати в нових економічних умовах. В.І.Кравченко з цього приводу пояснює, що дають про себе знати управлінські традиції попереднього економічного періоду, а звідси намагання розв'язувати фінансові проблеми за нових умов старими методами.⁹⁶

Слабкість і невизначеність влади щодо змісту економічних реформ заганяє економіку в глухий кут. Але, як зауважують В.Паламарчук та С.Мискевич, політичні перетворення в системі влади не є достатніми для забезпечення економічних перетворень. Сучасна дійсність, як вони підкреслюють, дедалі більше засвідчує

⁹⁴ Соскін О. Якою має бути економічна політика у період рецесії? // Економічний часопис. - 1999. - №10. – С.11.

⁹⁵ Дем'яненко С. До стратегії і тактики економічного реформування // Економіка України. - 2000. - №1. – С.56.

⁹⁶ Кравченко В.І. Фінанси місцевих органів влади України: Основи теорії та практики. – К.: НДФІ, 1997. – С.6.

й те, що навіть найрадикальніші перетворення політичної системи, моделі державної влади, механізму управління в Україні самі по собі не в змозі викликати якісні зміни, якщо останні не будуть супроводжуватися глибокими перетвореннями безпосередньо у матеріальних умовах народногосподарського відтворення, радикальними зрушеннями у системі відносин власності.⁹⁷

Дуже вичерпними є аналітичні висновки про проведення економічної політики в умовах перехідної економіки “батька” польських, найуспішніших в Східній Європі, економічних реформ Лешека Бальцеровича, які він сформулював у своїй книзі, що була присвячена підсумкам економічних реформ постсоціалістичних країн. В ній автор виділяє десять основних висновків процесу трансформації економіки,⁹⁸ а саме:

1. Радикальний підхід є менш ризикованим. Початкова стабілізація принесла кращі результати там, де радикальні програми були приведені в дію в період “надзвичайно” політики відразу після політичного перелому.

2. Між типом реформ і політичною стабільністю відсутній прямий зв'язок. Політична еволюція різних країн суттєво відрізнялась. Прикладами служать Угорщина і Чехія (політично стабільні, з різними економічними програмами і схожі економічні успіхи) та Румунія і Польща (політично нестабільні, але одна з них сформувала послідовну економічну програму і успішно реалізувала її, а інша ні).

3. Не слід на старті надто “доводити” програму. Краще “пересолити” з надмірною жорсткістю проведення програми і продовжити жорстку політику. Це потрібно тому, що невдача початкової стадії стабілізації потребує наступних спроб, але вже в гірших економічних

⁹⁷ Паламарчук В., Мискевич С. Деякі методологічні засади аналізу перехідної економіки України/ Науковий вісник ІМЕ ІВ.-Франківськ. - 2000. - №1. – С.44.

⁹⁸ Бальцерович Л. Социализм, капитализм, трансформация: очерки на рубеже эпох. – М.: Наука, 1999. – С. 251.

та політичних умовах, при більш низькій довірі до програми.

4. Грошова і бюджетна політика може бути потужною зброєю в боротьбі з інфляцією та стабілізацією валютного курсу. І навпаки, стабілізація може вислизнути після початкової лібералізації цін, якщо фінансова політика не створить довіри до збереження національних фінансових активів.

5. Особливу роль відіграє контроль за заробітною платою. Його значення впливає з неухильного запізнювання приватизації по відношенню до політики стабілізації та лібералізації.

6. Лібералізація зміцнює стабілізацію. Теоретично стабілізації можна досягнути і при збереженні широкого контролю держави за економікою. Однак на практиці існує тісний зв'язок між стабілізацією і лібералізацією, за винятком сфери заробітної плати.

7. Значення постійних валютних курсів залежить від характеру інфляційних очікувань. Дилема між контролем курсу своєї валюти (фіксація курсу або "коридор") та контролем за заробітною платою залежить від того, чи інфляційні очікування пов'язані з ростом цін чи з дефіцитом.

8. Радикальна політика стабілізації та лібералізації сприяє поживленню економіки і переходу до ринку. Переривання або невдача стабілізації призводить до втрати дорогоцінного часу і запізнювання економічного поживлення.

9. Після першочергової фази стабілізації для стійкості реформи і збереження довіри до неї необхідні:

- ріст приватного сектору;
- певні витрати, бюджетна реформа та зовнішня фінансова підтримка;
- зменшення боргів без порушення довіри до бюджетних обмежень.

На практиці мета збереження податкових надходжень не є кращим аргументом на користь свідомого сповільнення темпів змін, оскільки доходи все

одно не вдасться зберегти. Одночасно дуже високе оподаткування буде гальмувати ріст приватної економіки – це також наносить удар по реформі. Тому основні бюджетні реформи повинні стосуватись витрат. Масове анулювання боргів викликає великі сумніви.

10. Фіаско першої спроби стабілізації не є аргументом проти продовження політики лібералізації та інституалізації. В такій ситуації необхідно використовувати будь-який політичний поворот для того, щоб реалізувати стабілізаційну програму. Так, чи інакше, лібералізація та інституалізація створять кращі умови для майбутньої стабілізації.

Аналізуючи хід проведення економічної політики в Україні та порівнюючи його з вищенаведеними рекомендаціями вченого, який успішно провів економічні реформи у своїй країні, видаються показовими багаточисельні помилки, яких припускалися автори українських економічних перетворень. Якщо взагалі існують будь-які автори, особистості чи політичні об'єднання в Україні, які мали можливості для проведення комплексної економічної реформи, і могли б нести відповідальність за її реалізацію чи не реалізацію.

Українські економічні реформи виявились сиротою в полі економічного безладу, правового нігілізму, політичної апатії владних кіл та реформаторської необізнаності населення.

«Реформи по-українськи» - це перманентні зусилля окремих осіб, відданих українській Ідеї та реформам зокрема, яким вдалося за певних обставин отримати певні владні повноваження на окремі періоди часу. Це стало причиною сповільнення, а в деяких аспектах і призупинення економічних перетворень в Україні. За словами І.Родіонової, ми є свідками того, що коли розпочаті процеси (роздержавлення, лібералізація, створення ринкової інфраструктури тощо) гальмуються, тоді в економіці започатковуються зміни, що набувають системного характеру, спричиняючи консервування і навіть поглиблення неефективності економіки... Якщо аргументи на користь формування в Україні нової

економічної системи є обґрунтованими, то її слід було б назвати, на думку вченої, “економікою загальмованих перетворень.”⁹⁹

Реакція суб’єктів економічного процесу в такій ситуації є передбачуваною. В.Шаповал задає риторичне запитання з однозначною відповіддю: “Як реагує економіка на слабку державу, зухвалих роботодавців, терплячих робітників, бідних чиновників? Вона ховається в тінь.”¹⁰⁰

Один з провідних українських теоретиків П.М.Леоненко причину відсталості вітчизняних економічних реформ порівняно з нашими західними сусідами вбачає в тому, що на відміну від України, в ряді країн ЦСЄ досягнута макроекономічна стабілізація і високі темпи економічного зростання не завдяки рецептам неоліберальної ортодоксії, а навпаки, в результаті відходу від них. Виявилися, за твердженням П.М.Леоненка, досить сумнівними основні її постулати: про шкоду будь-якого державного втручання в розподіл ресурсів; про нижчу ефективність державної власності порівняно з приватною, а отже, і потребу прискореної масової приватизації; про будь-яку зміну загального рівня цін як наслідок зрушень в обсягах грошової маси.¹⁰¹

Український економіст з діаспори, зарубіжний член НАН України Іван-Святослав Коропецький у своїй статті “Перспективи успіху економічних реформ в Україні”¹⁰² наводить систематизовані висновки щодо економічної політики в умовах трансформації:

А. Економічні та політичні фактори:

1. Кризова гіпотеза: реформи успішніші, коли економічні обставини в країні стають нестерпними. Тоді

⁹⁹ Родіонова І. Гальмування об’єктивних перетворень – причина спотворень економічного розвитку // Економічний часопис. - 1999. - №6. – С.6.

¹⁰⁰ Шаповал В. Ігноруючи криву Леффера // РІЧ: економіка і культура. - 2000. - №1. - С.4.

¹⁰¹ Леоненко П.М. Порівняльний аналіз системних економічних трансформацій // Економіка і управління. - 2001. - №2. - С.104.

¹⁰² Коропецький І.С. Економічні праці. Збірник вибраних статей. – К: Смолоскип, 1998. – С. 299.

постає безлад у провідних соціальних групах, населення щораз сильніше натискає на уряд, щоб він активно діяв.

2. Зовнішня допомога – може бути інтелектуальною або фінансовою. Найважливішою формою першої є поради зарубіжних спеціалістів. Матеріальна допомога - не менш важлива, зокрема для макроекономічної стабілізації.

3. Політичні обставини – проблемою є, які уряди, авторитарні чи демократичні, є більш сприятливими для здійснення економічних реформ. За досвідом, результат реформ скоріше не залежить від політичної системи.

4. Ідеологічно правий чи лівий уряд – питання також неоднозначне. Правий уряд має підтримку в багатших класах населення, які намагаються забезпечити стабільність цін навіть ціною підвищеного безробіття. Лівий уряд підтримують професійні спілки та взагалі робітники з надією на підвищення зайнятості та заробітної плати.

5. Гіпотеза “медового місяця”: можна думати, що новий уряд, обраний на платформі економічних реформ, буде мати на початок добрі перспективи успіху. Це не однозначно підтверджується досвідом реформованих країн.

6. Солідна політична база – реформи можуть бути введені в результаті законодавства. Без підтримки впливової політичної групи чи партії, яка становить переконливу більшість у парламенті, реформи не матимуть перспективи.

7. Зруйнована та дезорганізована опозиція – це важливо для парламентської перемоги, але попередній пункт важливіший.

8. Соціальний консенсус – реформи мусять мати підтримку в усім народі, чи то з огляду на очікувані матеріальні покращення чи з психологічних міркувань (наприклад ненависть народу до радянського режиму). Бувають випадки, коли народ спочатку не підтримує реформ, але коли лідер держави досягає добрих результатів, народ піде за ним.

9. Лідер-візіонер – для успіху реформ є важливим, щоб провідником держави була людина з візією майбутнього для своєї нації. Навіть коли б реформи були спочатку непопулярними, їхній успіх чи добрі перспективи успіху привернуть народ на його бік.

Б. Роль економістів.

1. Ефективна економічна порада – допомога економічних дорадників урядові та парламентові у формі вичерпної, послідовної та одностайної поради була практично в усіх реформованих країнах передумовою успіху реформ.

2. Присутність технополя: присутність технополя (сильний економіст, який, займаючи високі політичні посади з можливістю приймати самостійні рішення щодо економіки, має можливість та відповідальність їх реалізовувати) на відповідальному посту майже завжди є дуже корисною для успіху реформ.

В. Деякі характеристики економічних реформ.

1. Вичерпність програми реформ – в неї повинні бути включені всі аспекти економіки, які потрібно змінити, та визначено, як швидко потрібно її змінити. Однак, навіть найкраще теоретично обґрунтована програма мусить бути пристосована до місцевих умов.

2. Політика щодо передвиборчих обіцянок – стосується вибору політика у застосуванні передвиборчих обіцянок на виборному етапі та ризику їх невиконання.

3. Застосування засобів масової інформації – не треба покладати забагато надій на ці засоби. Сильнішим аргументом для населення є конкретні результати реформ.

4. Адаптація опозиції – не завжди можна опозицію прихилити до економічних реформ матеріальними користями.

5. Прискорення користей для прихильників реформ – тактика до певної міри є нечесною. Але з іншого боку, не можна забувати, що реформи відбуваються не в якійсь порожнечі, а в політичному

оточенні. Тому завжди треба мати підтримку впливових кіл населення.

Економічна політика періоду трансформації в різних країнах характеризується певними спільними ознаками і для успішної її реалізації вимагає використання сукупності загальних методів, підходів та інструментів. При цьому, обов'язковим є врахування особливостей економічних умов та потенціалу країни. На це вказує і О.С.Григор'єв, наголошуючи на тому, що жодна країна, яка ступила на шлях незалежності, при розбудові власної держави не досягла успіхів, копіюючи чужий досвід.¹⁰³

З огляду на практику трансформації в постсоціалістичних країнах та “досвід” світової фінансової кризи, які відобразились в так званому “поствашингтонському консенсусі”, відомий вітчизняний вчений Філіпенко А.С. так охарактеризував особливості сучасного етапу ринкових перетворень перехідних економік:¹⁰⁴

1. Використання більш широкого і гнучкого набору інструментів і цілей економічної трансформації.

2. Ринкові перетворення мають спиратись на міцну і розгалужену національну фінансово-економічну базу та всебічне наукове об'рунтування.

3. Вирішального значення набувають інституціональні аспекти реформ, синхронізація у просторі і часі ринкових перетворень та їх законодавчого, нормативно-правового забезпечення.

4. Ключовим фактором економічної політики стає соціальна сфера, завдання, що впливають з необхідності поліпшення якості людського розвитку, вирішення нагальних і гострих соціальних питань. На додаток до наведених питань макрорівня Філіпенко А.С. пропонує головні напрямки вирішення проблем мікрорівня:

---

¹⁰³ Григор'єв О.С. Шляхи переходу до ринку // Економіка і управління. - 2001. - №2. - С.24.

¹⁰⁴ Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації. - К.: «Знання», 2000. - С.158, 160.

5. Зміна структури виробництва шляхом часткового чи повного закриття нерентабельних підрозділів, урізноманітнення та розширення асортименту, виокремлення в самостійні підприємства цілісних структурних підрозділів, започаткування нових видів економічної діяльності.

6. Встановлення ефективних коопераційних зв'язків різного ступеня жорсткості та інтенсивності – від простих договірних до створення спільних підприємств, холдингів, фінансово-промислових груп національного і міжнародного рівня.

7. Впровадження системи корпоративного управління, що базується на використанні сучасних форм менеджменту, принципів міжнародного маркетингу, гнучкої системи ціноутворення, механізмів активізації інноваційно-інвестиційної діяльності та на широкому залучені до процесу розробки і прийняття рішень акціонерів та співробітників підприємств.

Бачимо, що більшість позицій з ринкового трансформування вітчизняного “вченого-учасника економічних подій” в Україні Філіпенко А.С. збігаються з порадами стороннього “вченого-спостерігача” з української діаспори Коропецького І.-С. та рекомендаціями польського “вченого-розробника-реалізатора” найуспішніших економічних реформ на постсоціалістичному просторі Лешека Бальцеровича.

В цілому, для отримання позитивних економічних результатів економічна політика перехідного періоду повинна поетапно виконати три основні умови переведення економічної системи на ринкові відносини: макроекономічна стабілізація, мікроекономічна лібералізація та інституційні зміни. Україна досі не змогла виконати цих умов. Причиною спаду нашої економіки, як стверджує В.Рябошлик, є негативна макроекономічна політика, так як не спрацьовує механізм макроекономічної стабілізації через неузгодженість з методами керівництва плановою

економікою, і по суті це означає, що в Україні відбувається “ручне” управління економікою.¹⁰⁵

Прямим “досягненням” такого ручного управління сміливо можна назвати тотальну тінізацію української економіки, внаслідок чого вже більша частина економіки є невидимою для податково-бюджетної системи. З.С.Варналій як спеціаліст з підприємництва прийшов до висновків, що своєю податковою, зовнішньоекономічною, валютною політикою, режимом регулювання тих чи інших сфер економічної діяльності держава заганяла в тінь цілі галузі економіки. На його думку, невідповідність між новим законодавством, спрямованим на регулювання економічних процесів за принципами класичного ринку, та реальною економічною практикою спричинила деформацію господарських процесів, істотне послаблення впливу держави на розвиток економіки, що сформувало об’єктивну основу криміналізації економіки, “тіньового” накопичення капіталу, його застосування у цілях, що не відповідають інтересам розбудови національної економіки.¹⁰⁶

При цьому, не варто кидатись в іншу, чисто ринкову крайність економічної саморегуляції. О.Рогач і О.Шнирков застерігають, що розширення ролі ринкових сил в економіці країни не означає, що держава виключається з економічного життя.¹⁰⁷

Важливим є розуміння неідеальності як чистого ринкового, так і чистого державного управління економікою.

Українська наукова економічна думка вже досить давно усвідомила наявність недоліків як чистого ринкового механізму, так і державного інтервенціонізму, що зумовлює необхідність постійного пошуку оптимального поєднання, суміщення принципів

¹⁰⁵ Рябошлик В. Якою має бути економічна політика у період рецесії? // Економічний часопис. - 1999. - №10. - С.12.

¹⁰⁶ Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, причини, можливості легалізації // Економіка і управління. - 1999. - №3. - С.40.

¹⁰⁷ Рогач О., Шнирков О. Країни, що розвиваються, і транснаціоналізація світової економіки. - К.:РВЦ «Київський університет», 1998. - С.44.

економічної свободи і принципів соціальності в умовах ринкового господарства.¹⁰⁸ З цього приводу, певною золоту серединою виглядає позиція П.С.Єщенко і О.А.Бірюкова, які визначають суть сучасної соціально-економічної стратегії як поступове просування до суспільства постіндустріального типу з усіма ознаками його громадянських основ життя, формування нового технологічного способу виробництва і багатуокладної, соціальноорієнтованої, динамічної ринкової економіки, значну роль в трансформації та регулюванні якої відіграватиме держава.¹⁰⁹ Реалізація подібної стратегії, як вважає І.І.Лукінов, можлива лише як єдина загальнодержавна програма довгострокової трансформації суспільства за моделлю новітнього устрою. При цьому І.І.Лукінов зазначає, що з багатоваріантних модельних розрахунків треба обирати лише ті, які гарантують найвищий кінцевий результат при мінімізації витрат на його досягнення.¹¹⁰

Для практичної можливості реалізації економічних реформ необхідне відповідне політичне їх забезпечення провідною відповідальною політичною групою. Відсутність останньої є фактором безплідності українських економічних реформаторських потуг та безадресності як розробників, так і реалізаторів певної економічної політики в країні. Відсутність політичної відповідальності за економічні результати не зобов'язує окремих посадовців до боротьби за ці результати – це створює у владі загальну атмосферу відстороненості від цілеспрямованого проведення певного напрямку економічної політики. При цьому, необхідно застерегти від спокуси поєднання різних реформаторських економічних підходів заради політичного консенсусу – це

¹⁰⁸ Леоненко П.М., Бодров В.Г., Кредисов А.І. Соціальне ринкове господарство. – К.: Либідь, 1995. – С.59.

¹⁰⁹ Єщенко П.С., Бірюков О.А. Державне регулювання в трансформаційному суспільстві // Економіка і управління. - 2001. - №2. – С.12.

¹¹⁰ Лукінов І.І. Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду. – Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року. Мат.НК.–К.:УкрІНТЕІ. с.75.

вірний шлях у пролонгацію економічного свавілля і безсистемності економічного розвитку держави. Так, Д.Чистилін вважає, що причини багаторічного падіння ВВП на фоні конструктивних реформ в Україні слід шукати саме у взаємодії політичної та економічної систем, тобто у механізмі формування та реалізації макроекономічної політики. Він зазначає, що в Україні макроекономічну політику формує та реалізує найголовніший “гравець” – держава; в її розпорядженні – основна кількість національних ресурсів, та використовуються вони з меншою результативністю, ніж це робили б інші суб’єкти господарювання, і цим фактором пояснюється неможливість досягти загальної Парето-ефективності в українській економіці.¹¹¹

При цьому важливо підкреслити, що політична система повинна бути обслуговуючою по відношенню до економічної системи, а не навпаки, як це досі відбувається в Україні.

Як зазначає А.Н. Буренін, наша сучасна економіка є у вищій ступені політизованою сферою або, кажучи просто, виступає заложницею політики.¹¹² Економіка є первинною, першоджерелом державного буття, а політика має заключатись в представленні, забезпеченні та захисті інтересів національної економіки.

В Україні сьогодні, на жаль, економіка обслуговує політиків, точніше, політиканів. - Необхідно економічного локомотива поставити попереду вагонів політиків.

---

¹¹¹ Чистилін Д. Проблеми самоорганізації у перехідній економіці // Економіка України.-2000.- №4. – С.54.

¹¹² Буренін А.Н. Рынки производных финансовых инструментов. - М.: ИН-ФРА-М, 1996. - С.10.

9. Як підняти економічну ефективність України.

Підвищення ролі економіки в процесі українського державотворення є вже, очевидно, не простою потребою, а критичною необхідністю – національне відродження та політичне утвердження вимагає переростання у прагматичні приватні вигоди і переваги.

Політична боротьба та боротьба за власність повинні, нарешті, перерости у розуміння залежності приватних вигод і ефективність, вже приватних засобів виробництва, від ефективності економічної системи країни та рівня життя всього населення країни – якщо не розвивається все економічне поле країни, то розвиток навіть добре перерозподілених засобів виробництва та іншої власності є дуже обмеженим.

Економічну систему країни необхідно розглядати лише цілісно, як єдиний механізм взаємодії багатьох, але рівнозначущих елементів.

Кожен елемент економічної системи виконує свою функцію, але не є самостійним і самодостатнім для вирішення питань ефективності всієї економічної системи країни. Більше того, ефективність кожного елементу економічної системи залежить від ефективності інших елементів та ефективності їх взаємозв'язку – неможливо досягнути високих результатів в окремій економічній сфері, в окремій галузі чи на окремій території, якщо в інших є криза чи застій.

Так, усвідомлення та врахування взаємного зв'язку податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів впливу на економічні процеси дає можливість розглядати сучасні проблеми економіки України як наслідок неузгодженості, а часто взаємозаперечності в підходах і методах регулювання одних і тих самих параметрів економічної системи.

Практичним результатом такої неузгодженості є вже майже дводесятирічна криза-стагнація-застій національної економіки, незавершеність економічних

реформ, низький рівень життя більшості громадян країни, кризовий фінансовий і виробничо-технологічний стан більшості українських підприємств, нереалізованість наукового потенціалу України і т.д.

При зовнішніх, на перший погляд, позитивних ознаках економічного просування України в напрямку до стабільного економічного росту спостерігається, що практично в кожній частині економічної системи наявною є постійно діюча криза без ознак оздоровлення і надій на сталий економічний прогрес.

Позитивні напрацювання в одній сфері господарської діяльності нівелюються застійним станом в суміжних або дотичних сферах і, тим самим, значно послаблюють первинний рушійний механізм економічного оздоровлення – це об'єктивно пояснюється взаємопов'язаністю і взаємозалежністю ресурсних, товарно-сировинних, трудових та фінансових потоків в економічному колообігу країни.

Безумовна велика перспективність української економіки як однієї з найпотужніших серед європейських країн ніяк не може втілитись в реальні показники і характеристики європейського економічного гіганта.

Адже за багатством природних ресурсів, об'ємом виробничих потужностей, величиною і якістю трудових ресурсів, рівнем науково-технічного розвитку і наукових розробок українська економіка цілком претендує на місце в п'ятірці провідних економік Європи.

Подібний оптимізм підтримує один з провідних українських економістів Анатолій Гальчинський: «Навряд чи слід доводити те, що наша економіка володіє інтелектуальним і науково-технологічним потенціалом, а також окремими виробничими анклавами, які відповідають параметрам постіндустріалізму. Це означає, що за сприятливої ситуації та адекватної державної політики Україна може відносно швидко опанувати нову модель цивілізаційного прогресу.»¹¹³

---

¹¹³ Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів // К.: Знання України, 2002. – С.145.

Але весь цей економічний потенціал не вдається поки що втілити в економічну реальність.

Відчувається своєрідне "пробуксовування" намагань покращення економічної ситуації, коли при вистражданому одному кроці вперед, через деякий час відбувається відсування на два кроки назад.

Однією з причин виникнення і утримання такої ситуації можна, цілком об'єктивно, вважати зовнішньоекономічні чинники, викликані зовнішньополітичним тиском на молоду українську незалежну державу.

Але це тільки одна із причин, впоратись з якою було б цілком можливо при наявності адекватних економічних можливостей і ресурсів власної економіки. А останніх якраз і бракує саме через наявність суто внутрішньоекономічних причин стримування розвитку.

Ймовірно, що внутрішньою першопричиною таких економічних проблем є певний глибинний прорахунок у підходах до вирішення системних економічних завдань в Україні.

Бачу такий прорахунок у неврахуванні тісного взаємного впливу податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів економічної політики на параметри один одного, на параметри економічної системи в цілому, кожної галузі економіки та суб'єктів господарювання, а також у відсутності змодельованої системності у проведенні економічної політики з чітко визначеними довгостроковими стратегічними, середньостроковими інституційними та короткостроковими тактичними економічними цілями і завданнями.

Отже, після процесу політичної трансформації розвитку українського суспільства час перейти, врешті, до справжньої економічної трансформації, реальної, а не імітованої, глибинної, а не поверхневої.

Суть економічної трансформації полягає у розробці і впровадженні цілісної моделі економічного розвитку України.

Така модель повинна бути своєрідною економічною конституцією країни, один раз розробленою, прийнятою на озброєння на значний період часу і виконуваною владою країни не залежно від особистих якостей і примх персон на найвищих державних посадах та кольорів політичних партій при владі – це нагальна потреба для розвитку національної економіки.

При цьому, необхідним є розуміння того, що в трансформаційному процесі не обійтись без тісного політично-економічного зв'язку. Ці твердження підкреслює і відомий український економіст А.С. Філіпенко, вважаючи, що глибокий та всебічний аналіз і нашої власної економічної еволюції доби незалежності, і досвіду інших так званих транзитивних країн незаперечно засвідчує, що успіх досягається лише за умов органічного цілісного поєднання парадигмально-теоретичних моделей і концепцій з широким арсеналом практичних політичних заходів вирішення важливих економічних завдань.¹¹⁴

В умовах глобалізованого характеру світового економічного розвитку треба усвідомлювати, що «... на сучасному етапі важливим є поєднання глобальної, національної і регіональної суспільно-економічних систем. Це має не стільки теоретичне, як практичне значення.»¹¹⁵ Останнє твердження досвідченого українського вченого Степана Злупка ще раз підтверджує необхідність розгляду українського економічного розвитку лише в контексті світового економічного розвитку, з врахуванням особливостей національної економічної системи та природних і набутих національних економічних ресурсів.

Вважаю за необхідне запропонувати власне бачення стратегії економічної поведінки держави для формування такої економічної системи в Україні, яка б

¹¹⁴ Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку. - К.: «Знання України», 2002. – С.171.

¹¹⁵ Злупко Степан. Наукові діалоги // Львів: Тріада плюс. – 2005. – С.683.

вивела вітчизняну економіку із статусу транзитної зони, ресурсного придатку і дешевої робочої сили в центрі Європи на статус високоефективної економіки кращих європейських зразків.

Для цього бачу за потрібне виконання 9 (дев'яти) принципових економічних умов функціонування ефективної економічної системи України.

Для здійснення деяких із дев'яти умов вкрай необхідною є економічна далекоглядність, концептуальність і послідовність, для інших – політична сміливість і принциповість.

Але всі ці дев'ять умов є обов'язковими складовими національної моделі нової економіки держави, а саме – Трифункціональної Економічної Моделі України.

Умова перша

Економічна безпека держави

Розвиток соціально-економічних та політичних процесів в незалежній Україні протягом останніх років призвів до ситуації, коли чи не найгострішою проблемою, з можливими катастрофічними державоруйнівними наслідками, постає проблема економічної безпеки держави.

Від міри відповідальності та професійності української влади при постановці, аналізі та вирішенні цієї проблеми залежить місце економіки України в системі світового господарства, соціально-економічне становище громадян та фінансовий стан українських підприємств.

Дослідження провідних українських економістів дозволяють зробити висновок, що директивні документи й наукові розробки виявилися одноставними у визнанні того факту, що проблема економічної безпеки ніколи не існувала сама по собі, що вона є похідною від завдань економічного зростання.

Розвиток – один із компонентів економічної безпеки, і якщо економіка не розвивається, то у неї різко скорочуються можливості виживання, опірність та адаптація до внутрішніх і зовнішніх загроз. Але, при цьому, конкретний зміст проблеми взаємозв'язку економічної безпеки і економічного розвитку змінюється залежно від внутрішніх і зовнішніх умов, що складаються в даний період.¹¹⁶

Сьогодні найбільшу увагу зі сторони влади, дослідницьких інститутів, вчених привертають такі аспекти економічної безпеки держави як залежність від забезпечення країни енергоносіями всіх видів, залежність від економіко-технологічних зв'язків в межах колишнього СРСР, кредитно-боргова залежність від

¹¹⁶ Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / За ред. В.М. Гейця. – Х.: Форт, 2000. – С.24 – 25.

іноземних держав та міжнародних фінансових організацій, незаконний вивіз капіталу з України, протизаконний експорт-імпорт і транзит товарів, тощо. Всі ці руйнівні для економіки процеси, безумовно, мають місце.

Але всі вони є зовнішніми факторами, що загрожують економічній безпеці держави і, певною мірою, є вже наслідком падіння внутрішньої економічної безпеки (захищеності) країни на рівні особистості, підприємства, регіону (географічного та економіко-технологічного).

Внутрішня економічна безпека.

Внутрішня економічна незахищеність фізичних, юридичних осіб, міст, регіонів, галузей є джерелом безупинної “тінізації” економіки України та системної руйнації економічної безпеки держави. Саме послаблення чинників внутрішньої економічної безпеки зумовлює зростання економічної залежності країни від зовнішніх зв’язків і, відповідно, підвищення ролі вище перерахованих зовнішніх факторів впливу на економічну безпеку держави. Як зазначають вітчизняні експерти з економічної безпеки, в основі економічної безпеки держави (а саме держава повинна, в першу чергу, виступати її гарантом) лежить її економічний потенціал, тобто можливість і здатність економічно задовольняти всі суспільні потреби. Головними складовими економічної безпеки, на думку експертів, є економічна система і національний інтерес.¹¹⁷

Внутрішні фактори економічної безпеки держави формуються категоріями економічної безпеки особистості, підприємства, регіону.

Економічна безпека кожної із цих категорій стосується трьох складових економічного процесу:

- засобів отримання доходу;
- методів збереження активів;
- шляхів витрачання доходу.

---

¹¹⁷ Ананьїн В.О., Ковальчук С.С. Концептуальні основи економічної безпеки сучасної держави // Економіка і управління. - 1999. - №4. – С.23.

Економічна безпека особистості формується з таких чинників:

- засоби отримання доходу:
  - ✓ гарантія отримання заробітної плати;
  - ✓ гарантія отримання соціальних виплат;
  - ✓ законодавчо-економічні можливості отримання корпоративних дивідендних виплат;
  - ✓ можливості отримання казначейських процентів;
  - ✓ можливості отримання банківських процентних та дивідендних виплат.
- методи збереження доходу:
  - ✓ гарантія можливості депозитних заощаджень (в т.ч. анонімних);
  - ✓ гарантія легальності інвестицій в корпоративні цінні папери;
  - ✓ гарантія легальності інвестицій в цінні папери фінансових організацій;
  - ✓ можливості мінімізації інфляційних втрат.
- шляхи витрачання доходу:
  - ✓ гарантія легальності єдиних грошових знаків;
  - ✓ можливості уникнення знецінення наявних грошей;
  - ✓ можливості вільного вибору методів і напрямків витрачання грошей.

Зазначені чинники фінансової безпеки особистості формують у громадян України довіру до держави, її економічної політики та існуючої економічної системи, що має своє вираження у продуктивності праці, діловій активності, видах та розмірах приватних заощаджень та інвестицій у вітчизняні підприємства та фінансові установи.

Економічна безпека підприємства формується з таких чинників:

- засоби отримання доходу:
  - ✓ гарантія вільного вибору виду діяльності;
  - ✓ гарантія вільного вибору форми власності;
  - ✓ можливості залучення основних фондів;
  - ✓ можливості найму робочої сили;
  - ✓ можливості вибору форми та розмірів оплати праці;

- ✓ можливості вибору форми амортизації фондів;
- ✓ величина податкового тиску;
- ✓ можливості вільного проведення банківських розрахункових операцій;
- методи збереження активів підприємства:
- ✓ гарантія вільного розпорядження наявними безготівковими фінансовими активами;
- ✓ можливості проведення валютних операцій та взаєморозрахунків;
- ✓ гарантія власності на основні фонди та землю;
- ✓ гарантія та можливості лізингових операцій.
- методи витрачання доходу підприємств мають схожі проблеми економічної безпеки із шляхами витрачання доходів фіз. особами, але на додаток:
- ✓ можливості вільно оперувати чистим прибутком;
- ✓ правові та ринкові інвестиційні можливості.

Забезпечення цих умов створює підґрунтя для сприяння виробничій, науковій та інвестиційній діяльності вітчизняних підприємств, їх розвитку, впровадженню новітніх технологій, розширенню ринків збуту, що зменшує потреби зовнішніх фінансових впливань і, відповідно, знижує вплив зовнішніх факторів економічної безпеки держави.

Економічна безпека регіонів, а саме міст, районів, областей, економіко-технологічних регіонів пов'язана, передусім, із відносинами з місцевими та державним бюджетам, галузевою та регіональною економічною політикою уряду.

Схема. Піраміда внутрішньої економічної безпеки держави.

Забезпечення широких фінансових, бюджетних, зовнішньоекономічних можливостей на місцях є найкращою гарантією і фундаментом економічної безпеки держави.

Названі внутрішні фактори економічної безпеки держави, що стають причиною виникнення і зовнішніх, стосуються господарської та фінансово-інвестиційної діяльності громадян, підприємств, міст і регіонів. Ця діяльність на державному рівні регулюється методами економічної політики, зокрема, податково-бюджетними та грошово-кредитними важелями. Виходячи з цього, засоби податково-бюджетної і грошово-кредитної політики можуть і повинні використовуватись для усунення негативних складових внутрішніх та зовнішніх факторів економічної безпеки держави та формування надійних економічних механізмів забезпечення сприятливих умов господарської діяльності фізичних та юридичних осіб, економічного управління міст та регіонів.

Саме забезпечення нормальних умов для здійснення економічної діяльності суб'єктів економічного процесу всередині країни створює підґрунтя для налагодження безперебійної роботи всіх економічних механізмів – постачання, виробництва, купівлі-продажу, кредитування, інвестування, заощадження, тощо.

Злагоджена робота зазначених механізмів на ринкових засадах забезпечує економіку необхідним для економічного відтворення і розвитку ресурсом. Але, вільноринкові механізми не є досконалими і потребують втручання держави засобами економічної політики.

Регулюючи економічні відносини між суб'єктами економіки, держава повинна дбати одночасно і про забезпечення економічної безпеки країни в цілому та її господарських суб'єктів зокрема. При цьому, одним з основних напрямків є вирішення проблеми "тіньової економіки" як передумови реальності досягнення позитивних наслідків економічної політики.

"Тіньова економіка" є хоча і негативним, але реально діючим та об'єктивно обумовленим "додатком" до ринкової економіки, - вважає один з українських

експертів з «тіньової економіки» З.С. Варналій. На його думку, боротися з цим явищем необхідно, але розраховувати на остаточну перемогу в умовах ринку не можна, а реально можливим є таке регулювання з боку офіційних інститутів, яке мало б своїм головним завданням звуження сфери діяльності «тіні» до певних допустимих розмірів. Звідси випливає, за висновками З.С.Варналія, подвійне завдання: по-перше, створення сприятливих умов для становлення та розвитку суб'єктів підприємницької діяльності і, по-друге, створення відповідних правових, економічних, організаційних, соціально-психологічних умов легалізації тіньового капіталу.¹¹⁸ Подібною точки зору дотримується і один з провідних українських спеціалістів з нелегальної економіки В.О. Мандибуря, який запевняє, що доки існуватиме державна форма організації суспільного життя, а держава у той чи інший правовий спосіб впливатиме на економічний розвиток шляхом реалізації бюджетної, податкової, грошово-кредитної, валютної політики, доти зберігатиметься й «тіньова» економіка. В.О. Мандибуря підкреслює, що суттєво може змінюватись лише питома вага нелегальної економіки, роль, яку вона відіграє у суспільному житті, а також механізм її взаємодії з легальною економікою.¹¹⁹

Детінізація української економіки виглядає сьогодні пріоритетом загальнодержавних економічних заходів, які складаються з комплексу економічних та кримінальних законодавчих актів, які повинні зробити перебування в тіні економічно не вигідним або невиправданим, з одного боку, та дуже ризикованим і небезпечним, з іншого.

Без детінізації не можемо розраховувати ні на високий рівень інвестицій, ні на адекватну віддачу від них. Без детінізації під постійною загрозою знаходяться всі соціальні зобов'язання держави. Без детінізації будь-

¹¹⁸ Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, причини, можливості легалізації // Економіка і управління. - 1999. - №3. - С.41.

¹¹⁹ Мандибуря В.О. «Тіньова» економіка України... - К. Парламентське видавництво. - 1998. - С.7.

яке вкладення коштів частину з них спрямовує на фінансування і підтримку тіні. Адже українська економічна тінь є не виробничо-заборонною, а фінансово-звітною – тіншовими є не так підпільні виробництва, які продукують недозволені товари чи послуги, як тіншовими є всі підприємства, які створюють національний продукт, але не відображають всього об'єму своєї діяльності.

Парадигмою мусить стати розуміння того, що спершу - детінізація, а потім - програми економічного розвитку. Інакше будь-яка програма та її фінансування буде частково фінансувати тіншовий бік цієї ж програми.

Де коріння тіні? Безумовно, у приховуванні доходів для несплати податків у повному обсязі. Чому юридичні і фізичні особи не платять сповна податки? Думаю, із трьох головних причин:

1. Не хочуть платити при будь-яких умовах – це суто кримінальна проблема способу мислення певних осіб і вирішувати її можна лише застосуванням кримінального законодавства.

2. Не можуть платити через обтяжливість податкового навантаження – сплачуючи всі чисельні податки за їх ставками, економічна діяльність для підприємця стає збитковою або неприбутковою, тобто втрачає всякий сенс.

3. Не хочуть платити через недовіру владі у бюджетному розподілі зібраних податків – платник податків, спостерігаючи те, як влада «нерационально» та непрозоро використовує податкові надходження, не хоче сповна або взагалі довіряти державі свої кровно зароблені кошти.

Перша причина може усуватись лише методами кримінального переслідування і покарання.

Друга причина витікає з надмірного податкового тиску, який не витримують суб'єкти економічної діяльності, і може вирішуватись лише пом'якшенням податкового навантаження через відповідні зміни у податковій системі країни.

Третя причина може бути ліквідована лише досягненням відкритості і прозорості бюджетного розподілу і раціоналізації його принципів і співвідношень – громадяни у кожному куточку країни повинні на власній кишені і на власні очі відчувати присутність бюджетних витрат на соціальні, комунальні, гуманітарні цілі та програми (проекти) розвитку.

Треба зазначити, що усунення трьох першопричин тіньової діяльності мусить відбуватись паралельно, не виключаючи жодного елемента, інакше буде відбуватись перетікання тіньових потоків з однієї «моральної діри» в іншу.

Похідним чи, скоріше, доповнюючим економічну тінь, явищем є корупція у владних ешелонах держави. Важко визначити, чи тінь породжує корупцію, чи корупційні дії, досягнувши певних «висот», зумовлюють тіньові схеми і цілий тіньовий спосіб економічної діяльності.

Але очевидним є те, що тінь і корупція - це дві сторони однієї монети – фальшивої монети, яка підриває економічну безпеку держави.

Використовувані, при здійсненні економічної політики, податково-бюджетні та грошово-кредитні інструменти повинні, поряд з виконанням своїх основних функцій регулювання певних сфер економіки, враховувати наявність внутрішніх та зовнішніх економічних факторів, що впливають на рівень економічної безпеки держави.

Податково-бюджетна та грошово-кредитна політика повинна забезпечувати такий стан інституцій, які формують ці фактори, при якому у суб'єктів економіки не виникає об'єктивної потреби здійснювати нелегальні виробничі, фінансові, товарообмінні операції, які підривали б функціонування економічних механізмів і, відповідно, ставили б під загрозу безпеку економіки держави.

Як вже зазначалось, внутрішніми факторами економічної безпеки держави є економічна безпека громадян, підприємств, регіонів, галузей, які стосуються

методів отримання, зберігання та витрачання своїх доходів.

Кожна із категорій суб'єктів економіки володіє своїм набором методів отримання, зберігання та витрачання доходів, але всіх об'єднує спільне поле економічних "правил гри", які створюються і регулюються державною економічною політикою за допомогою податково-бюджетних та грошово-кредитних інструментів.

Таким чином, методи та форми отримання, зберігання та витрачання доходів громадянами, підприємствами та територіально-адміністративними одиницями знаходяться в економічній залежності від методів податково-бюджетної та грошово-кредитної політики, які використовуються державою в процесі регулювання економічних взаємовідносин між суб'єктами економіки.

Кожне із джерел отримання доходу, кожен спосіб його зберігання та напрямки витрачання формуються та регулюються відповідними державними законодавчими та нормативними актами, а також саморегулюються під впливом ринкових відносин в межах тих умов, які визначаються і регулюються знову ж державою відповідно до цілей економічної політики, що ставляться владою на даному етапі економічного розвитку країни.

Економічна політика, виражена засобами податково-бюджетної та грошово-кредитної політики, безпосередньо впливає на можливості та бажання законного отримання доходів та їх фіксування, форми і місця їх зберігання та сфери і величини їх витрачання.

Методами податково-бюджетної та грошово-кредитної політики держава може як стимулювати, так і стримувати кожен із процесів, може створити для них сприятливі умови, а в разі прорахунків деформувати або змусити розвиватись у прихованому вигляді. – Сама економічна політика держави є головним стимулятором як тінізації, так і детінізації господарсько-фінансової діяльності суб'єктів економіки.

Зробимо аналіз впливу податково-бюджетної та грошово-кредитної політики на кожен із методів отримання, зберігання та витрачання доходів громадянами, підприємствами та регіонами. Для кращої наочності використаємо табличну форму.

Таблиця. Фактори економічної безпеки особистості та їх регулювання.

Фактори економічної безпеки	Регулюючий напрям економічної політики	Важелі регулювання
1	2	3
Отримання доходів		
Гарантія отримання заробітної плати	Для держсектору - бюджетна політика	Державні витрати залежно від державних доходів і запозичень
Гарантія отримання соціальних виплат	Бюджетна політика у соціальній сфері	Частка соціальних витрат та її виконання бюджетом
Можливості отримання корпоративних дивідендів	Податкова політика щодо дивідендів	Ставка оподаткування дивідендів та нормування частки дивідендних виплат
Можливості отримання казначейських процентних виплат	Кредитна політика	Випуск державних облігацій, умови випуску та здатність їх виконувати
Можливості отримання банківських і посередницьких процентів, дивідендів та внесків	Грошово-кредитна політика	Регулювання грошової пропозиції, проценту, резервних вимог і контроль Нацбанку за діяльністю комерційних банків

Збереження доходів		
Гарантія депозитних заощаджень	Грошово-кредитна політика	Контроль Нацбанку за діяльністю комбанків
Можливості інвестицій в корпоративні цінні папери	Податково-бюджетна та грошово-кредитна політика	Розвиток фінансових ринків та контроль корпоративної фінансової звітності ДПА
Можливості інвестицій в цінні папери фінансових організацій	Грошово-кредитна політика	Розвиток фінансових ринків та контроль Нацбанку за їх діяльністю
Мінімізація інфляційних втрат заощаджень	Грошово-кредитна та бюджетна політика	Грошова пропозиція та малодефіцитність бюджету
Витрачання доходів		
Гарантія легальності єдиних грошей	Грошова політика	Грошовий контроль Нацбанку
Можливості уникнення знецінення наявних грошей	Грошова політика	Заходи Нацбанку із запобігання фінансових криз та високої інфляції
Можливості вільного вибору методів і напрямків витрачання грошей	Податково-бюджетна та грошово-кредитна політика	Запобігання дефіциту товарів і послуг; можливості приватних інвестицій; нові форми розрахунків

Проаналізуємо роль податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів економічної політики в забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Таблиця. Фактори економічної безпеки підприємства та їх регулювання.

Фактори економічної безпеки	Регулюючий напрям економічної політики	Важелі регулювання
1	2	3
Отримання доходу		
Гарантія вільного вибору виду діяльності, форми власності та залучення основних фондів	Загальні економічні права	Конституція України та загальне економічне законодавство
Вибір форми та розмірів оплати праці	Податково-бюджетна політика	Нормування мінімальних розмірів зарплати, її оподаткування, субсидіювання
Вибір форми амортизації основних фондів	Податкова політика	Норми амортизаційних відрахувань
Величина податкового тиску	Податково-бюджетна політика	Види, кількість та ставки податків та підходи по формуванню бюджету
Можливості банківських розрахунків	Грошово-кредитна політика	Нормування безготівкових операцій та безготівкового обігу
Збереження активів		
Можливості вільного розпорядження	Грошово-кредитна та податково-бюджетна політика	Норми безготівкових розрахунків, їх відкриття, закриття та

своїми фінансовими активами		блокування
Можливості валютних операцій	Грошово-кредитна політика	Нормування відкриття валютних рахунків та видів, форм і об'ємів валютних операцій
Гарантія власності на основні фонди, землю та лізинг	Загальна економічна політика	Законодавчі права власності та форми орендних відносин
Витрачання доходів (додатково до особистого)		
Можливість довільного розпорядження прибутком	Податково-бюджетна політика	Види та кількість податків, валютні та дивідендні обмеження
Правові та ринкові інвестиційні можливості	Податково-бюджетна та грошово-кредитна політика	Податкові та кредитні умови для інвестування, умови інвестиційних пільг

Факторами, що забезпечують економічну безпеку міст та регіонів, є такі напрямки податково-бюджетної політики:

- система оподаткування, зокрема сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів та їх пропорції;
- міжбюджетний розподіл між центральним бюджетом та бюджетами міст, районів та областей.
- створення локальних технологічних вертикальних виробничо-збутових комплексів та забезпечення їх особливим податковим та бюджетним режимом функціонування.

Грошово-кредитна політика формує рівень економічної безпеки міст та регіонів політикою Національного банку щодо розвитку банківської системи країни, її широкої регіоналізації філіями та

представництвами крупних та невеликих українських та зарубіжних банків, а також політикою кредитування регіональних виробничо-фінансових комплексів та вільних економічних зон. Іншими словами, факторами, що формують економічну безпеку міст та регіонів, є ступінь їхньої економічної, а також політичної свободи, тобто самоврядування. Це має своє відображення у величині фінансових ресурсів, що залишаються у розпорядженні на місцях, а також політичних правах.

Як показують дані вищенаведених таблиць та аналіз факторів економічної безпеки особистості, підприємства, міста і регіону у кожному секторі економічної безпеки (отримання, зберігання, витрачання доходу), для забезпечення високого рівня економічної безпеки необхідним в регулюванні є використання важелів як податково-бюджетної, так і грошово-кредитної політики.

Більше того, окремі фактори для забезпечення дієвості заходів вимагають одночасного, спільного використання податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів.

Ні податково-бюджетна, ні грошово-кредитна політика окремо взяті своїми засобами не здатні забезпечити належний рівень економічної безпеки особистості, підприємства, міста, регіону та галузі в жодному із напрямків – отримання доходу, зберігання активів та витрачання отриманого доходу.

Зовнішня економічна безпека.

Зовнішня економічна безпека держави є другою складовою загальної економічної безпеки, і формується за допомогою, переважно, політичних факторів.

Політичними засобами вирішується більша частина проблем зовнішньої економічної безпеки.

Базується зовнішня економічна безпека держави на забезпеченні і регулюванні взаємних зовнішніх потоків ресурсів, товарів і грошей. Велике значення мають міграційні потоки (трудові ресурси) та інформаційне поле.

Основним засобом регулювання і контролю вказаних потоків є зовнішня політика держави, яка формує їх напрям, наповнення та інтенсивність.

Схема. Піраміда зовнішньої економічної безпеки держави.

Безпека ресурсного забезпечення на сьогодні є однією з найважливіших і найважчих проблем економічної безпеки України. Адже українська економіка на три чверті залежить від зовнішнього постачання енергоносіїв (нафти і газу), до того ж переважно із одного джерела – Російської Федерації.

Складність історичних та політичних відносин між нашими країнами ще більше загострює цю проблематику, яка із суто економічної стала засобом політичного впливу (тиску) на Україну.

Єдиним шляхом розв'язання цього вузла є диверсифікація енергопостачання в Україну із укладанням довгострокових угод з Середньоазійськими, Кавказькими, Арабськими та Північноафриканськими країнами на взаємовигідних умовах із частковою оплатою (де це можливо) у формі інших товарів чи послуг зі сторони України.

Диверсифікація постачання енергоресурсів є проблемою, яка вже не терпить відкладання, адже її невирішеність лише переносить питання енергобезпеки на пізніші періоди – альтернативи диверсифікації енергопостачання в Україну не існує, і не може існувати!

Водночас, в такій ситуації особливого значення набувають сьогодні застосування енергозберігаючих технологій та активна розробка і впровадження новітніх джерел енергії.

Митна безпека є надважливим елементом впливу на потоки товарів в країну та з неї, і включає такі основні складові: митне законодавство, митні процедури та митний контроль. Митне законодавство як елемент податкової політики визначає спрямованість та насичення зовнішніх товарних потоків в залежності від потреб внутрішнього ринку та експортних можливостей вітчизняної економіки. Лібералізація внутрішнього ринку України реалізується, великою мірою, саме через лібералізацію митного законодавства. Митні процедури повинні забезпечувати вимоги митного законодавства, а митний контроль – дотримання процедур та присікання порушень.

Звичайно, митне законодавство не може виступати самостійною позицією економічної діяльності, бо лише забезпечує виконання певних параметрів податкової та зовнішньоекономічної політики.

Тому найбільш вузьким місцем дотримання митної безпеки держави є митні процедури та митний контроль. Корупція на митниці відбувається саме на цих двох етапах.

Масштаби корупції на українській митниці набули такого критичного розміру, що, часто, нівелюють норми, закладені в митному законодавстві, спотворюючи його суть. Боротьба з такими корупційними діями очевидно повинна вестись у двох напрямках: максимальне спрощення митних процедур і, водночас, посилення спеціального митного контролю.

Безпека зовнішніх фінансових операцій безумовно є ключовим фактором оцінки інвестиційної привабливості та зовнішньоторговельної інтенсивності економіки. А це – основа ділової активності в країні, особливо зважаючи на значну експортну орієнтацію української економіки.

Відповідність світовим стандартам і можливостям обігу грошей, обміну валют та обігу цінних паперів є обов'язковою умовою відкритості, безпеки і привабливості економічної діяльності в Україні для іноземних контрагентів та роботи з українськими партнерами за межами України.

Банківські, фондові і страхові операції в Україні і з українськими суб'єктами господарювання повинні мінімально відрізнятись або взагалі не відрізнятись від загальноприйнятої світової практики.

Міграційна безпека України набуває з часом все більшої актуальності і гостроти.

Глобалізація економічної діяльності і лібералізація візових режимів у світі, та значний дисбаланс між рівнем життя в багатих і бідних країнах вивели на поверхню проблему, яка раніше видавалась тимчасовою і навіть корисною – міждержавна міграція населення.

Масовим це явище виросло після значного полегшення візових режимів окремими країнами, для вільнішого доступу на свою територію емігрантів із бідних африканських, арабських і азійських країн, готових працювати за значно меншу платню – як засіб зниження собівартості продукції підприємств власних країн.

Політика сприяння міграції дешевої трудової сили в розвинутих країнах Європи видавалась панацеєю для підвищення конкурентноздатності власної економіки порівняно з країнами «азіатськими тиграми», які і використали у свій час дешевизну власної робочої сили для загальносвітової експансії власної продукції.

Згодом ця трудова міграція вже набрала надмірного і неконтрольованого розмаху.

Сьогодні трудова незайнятість нових хвиль міграції викликає масове незадоволення не лише серед корінного населення, а й в середовищі самих мігрантів.

Даний, в результаті негативний, досвід потрібно обов'язково врахувати в Україні для унеможливлення його повторення – тимчасова економічна вигода призвела до

важких економічних, соціальних і, навіть, політичних проблем через деякий час.

Інформаційна безпека в еру інформаційного суспільства є невід'ємною складовою економічної безпеки держави і впливає на всі без винятку сфери економічної і політичної діяльності. Інформаційна безпека стосується двох головних напрямків інформаційних потоків: спеціалізованих і масових. Спеціалізовані (закриті) інформаційні потоки (наукові, урядові, дипломатичні, військові та ін.) є об'єктом турботи відповідних служб забезпечення і безпеки. Масові (відкриті) інформаційні потоки (через засоби масової інформації) мусять бути предметом особливої уваги і, водночас, контролю на рівні державної політики. Адже вони безпосередньо формують громадську думку та ділову поведінку, що напряму впливає на розвиток політичних, соціальних і економічних відносин як всередині країни, так і з зовнішнім світом.

Інформаційна політика держави має бути обов'язковою складовою, і чи не найважливішим елементом внутрішньої і зовнішньої політики – це засіб забезпечення політичної, а значить, і економічної стабільності і передбачуваності в країні. Крім цього, державна інформаційна політика повинна захищати внутрішнє інформаційне поле країни від зовнішніх інформаційних потоків, які дестабілізують, чи можуть дестабілізуючим чином впливати на політичну або економічну ситуацію в країні, погіршувати її імідж у світі.

Важливим завданням інформаційної політики є розвиток національної культури, мистецтва, мови, спорту, а також здійснення пізнавальної, навчальної і патріотично-пропагандистської функції. Надзавданням інформаційної політики держави є гуманітарно-економіко-політична експансія України у зовнішній світ.

Практично всі фактори зовнішньої економічної безпеки держави знаходяться у сфері проведення зовнішньої політики, а значить відповідних державних органів та інституцій.

Засобами зовнішньої політики держави необхідно досягати адекватного стану у кожній із наведених складових зовнішньої економічної безпеки. При чому, жодна складова не може бути «запущена» до становища залишкового чи другорядного елемента, не може розглядатись як додатковий елемент – конструкція піраміди безпеки не терпить слабких ланок.

Економічний дисбаланс Схід-Захід.

Надзвичайним завданням сфери економічної безпеки України є вирівнювання економічного дисбалансу між Східною і Західною частинами держави. – Цей спадок нам залишився з часів радянської системної і цілеспрямованої ірраціональної економічної політики промислового гігантизму-показухи у поєднанні з політичними принципами територіального змішування-переселення націй.

Відповідно до принципів міжбюджетних трансфертів, в Україні є два обласні бюджети-донори (Донецька і Дніпропетровська області) та декілька міських бюджетів-донорів (всі п'ять міст-мільйонників та деякі крупні промислові міста, переважно Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Луганської, Київської областей та АР Крим).

Отже, в цілому, на сьогодні, з врахуванням відратувань і дотацій по областях, в Україні є п'ять областей-донорів – Київська, Харківська, Донецька, Дніпропетровська і Запорізька. Чотири останні області, розташовуючись поруч, через провідні регіональні бізнес-групи сформували певний скоординований регіональний економічно-політичний блок. В цьому не було б нічого поганого, якби дана проблема не набула не лише суто економічного характеру, а стала активно використовуватись як політичний аргумент з підтекстом шантажу політичними силами, які представляють економічні інтереси більш промислово насиченого східного регіону України.

Звичайно, промислове виробництво ПівденноСхідних регіонів України є на сьогодні ключовим елементом економічного життя держави, але сама

держава неможлива без культурної, духовної, історичної пам'яті і надбання української нації, які найбільше збереглися і розвинулись, де факто, саме у Центрально-Західно-Північних регіонах нашої держави.

Не є провиною цих регіонів те, що їх економічний розвиток був другорядним питанням для численних імперій, які в різні часи володіли цими територіями. В той самий час великою заслугою цієї частини України є максимальне збереження української національної ідентичності, автентичності і, врешті, відродження Незалежної України.

Тому, ліквідація значного східно-західного економічного дисбалансу є важливим не лише для забезпечення рівномірності економічного розвитку всіх куточків України, а й для мінімізації економічного тиску будь-якого одного з регіонів на потреби загальнонаціонального економічного розвитку та внутрішньо- і зовнішньополітичного курсу держави. – Це завдання внутрішньої геоекономічної політики держави.

Виконання цього, без сумніву, надважливого, для економічного і політичного майбутнього України, завдання означає не закриття важкого промислового індустріального виробництва у Південно-Східних регіонах держави, а розвиток нових індустрій у Центральній, Північній і Західній Україні з переважаючим акцентом на розміщення і розвиток високотехнологічних, науковоємних виробництв та туристичної інфраструктури численних і цінних рекреаційних територій та культурно-історичних центрів цієї частини України.

Не можна в державній політиці розміщення продуктивних сил допускати подальшого насичення, а на сьогодні вже перенасичення, південно-східного регіону України новим важким промисловим навантаженням. Адже це призведе до подвійного бумерангу: по-перше, поглиблення економічного дисбалансу схід-захід; по-друге, надмірного місцевого екологічного навантаження і виснаження природних ресурсів і рекреаційних можливостей, а також погіршення стану здоров'я населення південно-східного регіону.

При цьому, важка індустрія Південно-Східної частини України потребує радикального технологічного переоснащення морально і фізично застарілого обладнання і технологій, модернізації технічних і технологічних процесів, швидкого і об'ємного освоєння сучасних енерго- та сировиннозберігаючих технологій та безвідходних і замкнених виробничих циклів.

Питання регіональної економічної збалансованості та гармонії в Україні є одним з найважливіших елементів як внутрішньої, так і, як наслідок, зовнішньої економічної безпеки держави, яке вже не можна замовчувати і відкладати.

Умова друга

Розвинене фінансове середовище

Надважливою частиною економіки будь-якої країни є фінансові ринки, на яких здійснюється перерозподіл створених і залучених фінансових ресурсів – це загальне фінансове поле економічної системи.

Нагромаджуюча функція грошей зумовлює наявність в економіці великої кількості «вільних» на даний момент капіталів фізичних і юридичних осіб.

Через фінансові ринки здійснюється акумулювання цих коштів для багатьох інвесторів, що створює можливості для: виконання капіталоємких проектів; мобілізації тимчасово вільних коштів; перерозподілу коштів між різними ланками економіки, що в цілому сприяє економічному зростанню країни. Відбувається цей процес за допомогою кредиту та інших форм фінансового перерозподілу.

Існування грошей дає можливість відділити акт інвестування від акту заощадження. При цьому виграють обидві сторони: ті, хто заощаджував, мають процентний дохід на кошти, які у них певний час лежали б без усякої користі, а інвестори мають можливість розширяти свій бізнес для збільшення прибутків.

Багаторічний розвиток кредитних відносин вже призвів до розширення форм і функцій грошей. Академік А.А.Чухно з цього приводу сьогодні констатує, що за своєю економічною природою сучасні гроші є кредитними, бо кредитні відносини пронизали всю систему економічних виробничих відносин, в результаті чого вони перетворились з товарно-грошових в товарно-кредитні. Тим самим, підкреслює А.А.Чухно, здійснено історичний перехід від грошей – товару до грошей – кредиту, грошей – капіталу.¹²⁰

---

¹²⁰ Чухно А.А Концепція сучасних грошей: природа і розвиток // Економіка і управління. - 1999. - №2. - С.8.

Фінансові ринки є частиною системи ринкових відносин, основною функцією якої є спрямування грошових капіталів від тих, хто має заощадження, до тих, хто має потребу в позиках.

Завдяки фінансовим ринкам тимчасово вільні капітали перетворюються в позичковий капітал, який активно функціонує в економіці, забезпечуючи прибуток його власникам та тим, хто його використовує. Я.Комаринський та І.Яремчук констатують, що новий капітал необхідний, щоб вкласти в підприємство обладнання, запаси, щоб вдосконалити і оновити застарілі активи (майно, засоби), скоротити експлуатаційні витрати, підвищити продуктивність, а також фінансувати вартість споживчих товарів довгострокового вжитку і житлового фонду.¹²¹ Для підживлення цього процесу, з метою підвищення загального рівня ділової активності, необхідним є застосування засобів економічної політики, при чому, як податково-бюджетного, так і грошово-кредитного її напрямків. На це, фактично, вказує Т. Клименко, який з цього приводу вважає, що для стимулювання кредитування комерційними банками суб'єктів господарювання необхідно, з одного боку, мотивувати роботу підприємств, організацій, зменшивши податкові платежі та опрацювавши механізм неухильної відповідальності за позиками, і, з іншого, знизити ставку резервування НБУ.¹²²

Основна функція фінансових ринків - акумуляція та перерозподіл позичкових капіталів для інвестування їх в економіку.

Заощадження тимчасово виникають у будь-якій економічній ланці, оскільки як «заощаджувачами», так і «позичальниками» можуть бути домашні господарства, фірми, уряд.

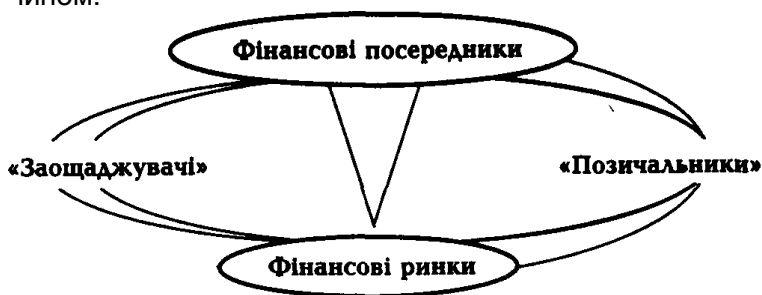
¹²¹ Комаринський Я., Яремчук І. Фінансово-інвестиційний аналіз. - К.: УЕ ім. М.П.Бажана, 1996. - С.112.

¹²² Клименко Т. Кредитна діяльність банків України // Економіка України. - 2000.- № 3. – С.37.

Економічне значення заощаджень важко переоцінити. За твердженням Ф.Мьоллєрса, без росту заощаджень неможлива стабільна монетарна і фінансова політика; без фінансового сектору – заощадження; без ефективної банківської системи і фінансових ринків – реальний економічний ріст.¹²³

Передання фондів від «заощаджувачів» до «позичальників» здійснюється безпосередньо через фінансові ринки або з допомогою фінансових посередників, які також реалізують свої функції через фінансові ринки.

Схематично цей процес можна зобразити таким чином:

Передача коштів від «заощаджувачів» до «позичальників» через фінансові ринки є прямим фінансуванням, а через фінансових посередників — опосередкованим фінансуванням. Обидві форми мають своїх виконавців, які є конкурентами. Т.Т. Ковальчук і М.М. Коваль звертають увагу на це, зауважуючи, що фондовий ринок є структурним елементом ринку фінансів, інша частина якого – ринок банківських послуг, і тому в класичному варіанті фондовий ринок є, в певному розумінні, конкурентом банківській системі. Йдеться, зокрема, за їх словами, про залучення вільних коштів на депозит, адже інакше залучені кошти розміщуються в цінні папери, котрі, за логікою здорового економічного

¹²³ Ф.Мьоллєрс. Розвиток українського фінансового сектору: пропозиції щодо реформування банківської та пенсійної системи і ринку цінних паперів. – Україна на роздоріжжі. - К.: ТРАНСФОРМ, «Фенікс», 1998. – С.257.

глузду, інвестуються безпосередньо у виробництво, продукуючу сферу.¹²⁴

Організаційно фінансові ринки є сукупністю кредитно-фінансових установ, фондових бірж, через які здійснюється рух позичкового капіталу. Фінансові ринки спеціалізуються на виконанні певних видів фінансових операцій та використанні різноманітних фінансових інструментів.

Одним з основних критеріїв функціонування фінансових ринків є їх стабільність. Стабільність фінансових ринків є запорукою зосередженості капіталу на переважно інвестиційній діяльності, а не на переважно фінансово-спекулятивній.

В цьому аспекті українські вчені є одноставними, вважаючи, що стабільність фінансових ринків забезпечується стабільністю відсоткових ставок, тому що коливання їх створює велику напругу для фінансових інститутів, а підвищення відсоткових ставок призводить до втрат капіталу за довгостроковими цінними паперами або навіть і до банкрутства фінансових організацій, які ними володіють.¹²⁵

При цьому, в умовах економічних колапсів, таких як фінансові зриви, затяжні економічні кризи, зміна економічних систем яку сьогодні переживає Україна, стабілізуючим фактором повинна виступати держава як інститут економічної влади засобами своїх фінансових грошово-кредитних та директивних податково-бюджетних важелів.

В умовах зміни економічних систем держава відіграє, передусім, креативну фінансово-ринкову функцію, а вже згодом - стабілізуючу. – При формуванні нової економічної системи одним з головних завдань є формування грошового обігу та обігу капіталів, що на перших етапах під силу організувати лише державним фінансовим інституціям – Національному банку,

¹²⁴ Ковальчук Т.Т., Коваль М.М. Ліквідність комерційних банків. – К.: Знання, 1996. – С.61.

¹²⁵ Стельмах В.С., Єпіфанов А.О., Гребеник Н.І., Міщенко В.І. Грошово-кредитна політика в Україні. –К.: Знання, 2000, - С.49.

Державному казначейству, Міністерству фінансів. Як стверджує Я.М.Міркін, особливо активну роль повинна відігравати держава на початкових етапах становлення ринку цінних паперів. Справа в тому, відзначає Я.М.Міркін, що цей ринок є настільки масштабним і ризикованим для фінансової безпеки країни, пред'являє настільки високі вимоги до інфраструктури і ресурсів на його будівництво, що тільки зусилля держави "згори" можуть запустити цей ринок в його цивілізованій і безпечній формі.¹²⁶

Роль держави у становленні національного фінансового поля полягає не лише у формуванні фінансових інституцій, а й у активізації і стимулюванні суб'єктів господарської діяльності для здійснення фінансових запозичень та розвитку фінансово-банківського сектору економіки.

При цьому, функції держави не обмежуються лише створенням фінансового ринку, а й моніторингом та контролем за діяльністю його учасників і дотриманням норм звітності. Очевидно, тому Б.Є. Кваснюк зазначає, що держава в перехідній економіці відіграє провідну роль у створенні фінансових інститутів для управління складними фінансовими операціями. Її регулятивна функція, на думку Б.Є. Кваснюка, полягає в забезпеченні розумної поведінки на ринку, протидії явищам нестійкості фінансових ринків та їх незахищеності від шахрайства.¹²⁷

Розрізняють декілька ознак, що закладаються в основу поділу фінансових ринків на види.

Боргові ринки та ринки акціонерного капіталу - ринок облігацій та ринок акцій. Існують два шляхи залучення коштів: борг та акціонування.

З погляду природи залучених коштів, фінансові ринки поділяються на такі, що дають можливість за допомогою певних фінансових інструментів:

---

¹²⁶ Миркин Я.М. Ценные бумаги и фондовый рынок. - М.:Перспектива, 1995. - С.455.

¹²⁷ Кваснюк Б.Є. Інституційні засади політики економічного зростання // Економіка і управління. - 2001. - №1. - С.16.

- взяти гроші в борг і використовувати їх згідно зі своїми намірами, тобто забезпечують потоки боргових інструментів — боргові ринки або ринки кредиту. Основними фінансовими інструментами на зазначених ринках є облігації, закладні та векселі;

- об'єднати гроші декількох інвесторів, вкласти їх у певний проект і прибутки розподіляти пропорційно вкладеним коштам — ринки акціонерного капіталу. Основними фінансовими інструментами є акції.

Найважливішою складовою ринку кредитів є ринок облігацій. Ринок облігацій є дуже важливою частиною фінансової системи, оскільки саме на ньому визначаються процентні ставки.

Слід зазначити, що процентні ставки різних видів облігацій відрізняються між собою. Крім того, кожна з них коливається, але, що важливо, загальна тенденція зміни процентних ставок різних видів облігацій залишається однаковою.

Домінуючою частиною ринків акціонерного капіталу є ринок акцій. Принциповою відмінністю акції від облігації є те, що обсяг виплат за акціями (дивіденди) не є встановленою величиною і залежить від результатів діяльності об'єкта інвестицій. Тут також існують варіанти можливих виплат. Крім того, акції не мають терміну погашення.

Ринок акцій є дуже важливим для визначення можливостей фірм з інвестування, оскільки ціни акцій безпосередньо впливають на обсяг коштів, які фірма може залучити шляхом випуску акцій.

З погляду власності на цінні папери, що продаються на ринках, фінансові ринки поділяються на:

- первинні, тобто такі, на яких цінні папери продають ті фірми або державні органи, що їх випустили з метою залучення коштів (наприклад, фірма, що продає свої акції; уряд, що випускає державні облігації);

- вторинні, тобто ринки, де цінні папери продаються та перепродуються різними власниками. Ці ринки доступніші широким колам фізичних та юридичних осіб порівняно з первинними ринками.

Важливо, що обсяг залучених коштів фірмою або урядом визначається цінами первинного ринку, тоді як зростання або зниження цін на вторинному ринку цінних паперів приносить прибутки або збитки лише тим, хто працює на цьому ринку. Однак фірмі не байдуже, які ціни встановлюються на її цінні папери, оскільки вторинний ринок відображає таку дуже важливу характеристику, як ліквідність цінних паперів.

Ліквідність цінних паперів для їх емітента є важливим параметром при оцінці вартості компанії, її інвестиційної привабливості та ступеня фінансових гарантій в разі виникнення проблем ліквідації, реорганізації, купівлі-продажу активів чи всієї компанії, злиття з іншими компаніями або їх поглинання.

З погляду форми організації вторинних ринків їх поділяють на такі:

- біржовий ринок цінних паперів. Для діяльності цього ринку організовується спеціальне приміщення — біржа, де збираються ті, хто хоче купити або продати цінні папери (представники фірм, банків, їхні агенти, брокери, фізичні особи);

- позабіржовий ринок цінних паперів. Більш сучасна форма організації роботи фінансового ринку, заснована на комп'ютерній мережі, що об'єднує дилерів.

Бажаючі звертаються до них, через комп'ютеризовані інформаційні канали з'ясовують діючі ціни та укладають відповідні угоди.

З погляду термінів дії цінних паперів фінансові ринки поділяють на:

- грошовий ринок. Ринок короткотермінових капіталів у формі позик та цінних паперів терміном здебільшого на 90 днів. У деяких країнах (США) до короткотермінових капіталів також відносять цінні папери з терміном погашення до року. В Україні ринок короткотермінових капіталів активно розвивається. Дозволено комерційний кредит та використання векселів, формуються фондові біржі з мережею брокерських контор. У березні 1995 року голова правління НБУ оприлюднив заяву про підготовчу роботу

щодо випуску державних цінних паперів терміном на 3 та 6 місяців. Інструментами грошового ринку служать скарбницькі і комерційні векселі, депозитні сертифікати, банківські акцепти, угоди про зворотний викуп (продаж) та ін.;

- ринок капіталів. Відповідно ринок довготермінових капіталів. Цінні папери грошового ринку мають вищу ліквідність та менші коливання цін порівняно з цінними паперами ринку капіталів (акції, державні та корпоративні облігації, закладні тощо). Тому на грошовому ринку активніше працюють банки та корпорації, а на ринку капіталів — такі фінансові посередники, як страхові компанії та пенсійні фонди.

Значення фондового ринку в економічній системі влучно охарактеризував А.С.Чесноков вказавши, що ринок цінних паперів є одночасно й індикатором ринкової економіки, і головним її фінансовим важелем.¹²⁸

Українську фондову проблематику охарактеризував один з експертів грошово-кредитної сфери економіки І.О. Лютий, який визначив, що специфіка фондового ринку в Україні відображає протиріччя ринкових реформ, кризовий стан економіки, політичну нестабільність і недовіру до дій Уряду з боку населення. Ці проблеми, на його думку, визначають структуру ринку цінних паперів, їхніх емітентів, а також ефективність і напрямки використання запозичених коштів.¹²⁹

Сучасний стан фондового ринку в Україні дає підстави говорити про те, що рух капіталів носить розподільчо-накопичувально-спекулятивний характер з елементами криміналу, а не інвестиційний, як це відбувається при розвинутих ринкових відносинах. Однією з головних причин такого стану Н.І.Костіна і К.С.Марахов вважають те, що відбулась переоцінка можливостей національного фондового ринку, штучне

¹²⁸ Чесноков А.С. Инвестиционная стратегия и финансовые игры. - М., ПА-ИМС, 1994. - С.3.

¹²⁹ Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки. – К.: Атіка, 1999. – С.221.

форсування його розвитку та стратегічні помилки у процесі проведення приватизації.¹³⁰

Проблеми вітчизняного фондового ринку вказано і Президентом України: “Потребує істотного поліпшення структура емісії цінних паперів. Суттєво зменшилася найбільш значуща складова фондового ринку - випуск акцій корпоративних підприємств як наслідок нерозвиненості цієї сфери інвестиційної діяльності. Спостерігається також зростання випуску векселів, що є відображенням браку обігових коштів на рахунках суб'єктів господарської діяльності. Звертає на себе увагу і невелика частка цінних паперів, якими володіють фізичні особи. Значну частину від їх загальної суми складають акції, причому основна їх маса була придбана в обмін на приватизаційні сертифікати. Тобто залишається низьким рівень мобілізації вільних коштів населення в інвестиційних цілях. Подальше розширення та удосконалення ринку цінних паперів в Україні як ще одна з визначальних складових післякризового розвитку української економіки потребує зміцнення законодавчої та нормативної бази, створення сприятливих умов для вкладення у виробничу сферу вітчизняного та іноземного капіталу, захисту інтересів усіх учасників інвестиційного процесу.”¹³¹

Для “цивілізування” фінансових ринків необхідним сьогодні є суттєвіше втручання держави. Адже саме держава є першою і, водночас, останньою ланкою у довгому ланцюгу безпеки фінансових операцій в країні. Без гарантовано безпечного і надійного функціонування фінансового ринку в країні неможливо очікувати і сподіватись на суттєві інвестиційні і кредитні вливання в національну економіку. Бо гроші не лише «люблять тишу», а й шукають надійне місце для зберігання і примноження. Тому роль держави для забезпечення

¹³⁰ Костіна Н.І., Марахов К.С. Проблеми формування фондового ринку в Україні //Фінанси України. - 2000. - №2. - С.36.

¹³¹ Послання Президента України до Верховної Ради України 6 березня 2001 р. “Підсумки соціально-економічного розвитку України у 2000 р. та завдання на 2001 р.”. – WEB сторінка Президента України.

«грошово комфорту» є визначальною і провідною. Про це свідчать рекомендації Інституту економічного прогнозування НАН України: «На всіх рівнях державної влади має бути визнано провідне значення цивілізованого фондового ринку для розвитку і зміцнення фінансової системи держави, відкритого і безперешкодного руху капіталів та запровадження ринкових регуляторів ефективної роботи корпоративного сектору економіки. Тому необхідно:

- у пріоритетному порядку розробити та прийняти на загальнодержавному рівні Єдину концепцію реформування правової бази фондового ринку, на підставі якої невідкладно переглянути і узгодити систему законодавства щодо ринку цінних паперів;

- послідовно дотримуватись принципів прозорості, конкурентності та ліквідності фондового ринку на основі зосередження вторинної торгівлі цінними паперами, особливо приватизованих підприємств, виключно на фондових біржах і ліцензованих торговельно-інформаційних системах;

- розробити та здійснити програму підготовки та періодичного перенавчання фахівців фондового ринку, запровадити сучасні програмні продукти для професійної роботи на фондовому ринку та забезпечити їх належну сертифікацію і контроль виконання;

- вжити на загальнодержавному рівні необхідних запобіжних заходів до негайного створення програмних та технічних засобів захисту інформації в електронних торговельних системах;

- сприяти розвитку депозитарних та розрахунково-клірингових установ, інших суб'єктів інфраструктури фондового ринку, у тому числі добровільних саморегулюючих об'єднань учасників ринку.

Регулятивна роль держави в розвитку фондового ринку має бути значно посилена. Головні напрямки регулювання стосуватимуться режиму портфельних

інвестицій, злиття та поділу корпорацій, попередження інсайдерських угод та фінансових пірамід, забезпечення прозорості ринку, насамперед через систематичне оприлюднення здійснюваних на ньому операцій та становища емітентів за формою і змістом Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку.¹³² При цьому А.О.Задоя, вважаючи розвинений фондовий ринок умовою мобілізації заощаджень та їх трансформації в реальні інвестиції, застерігає, що державне регулювання повинне надавати риси організованості цьому ринку, а не блокувати його.¹³³ Крім того, як зазначають російські експерти, в країнах з розвинутою ринковою економікою надзвичайно важливе значення має вплив держави на макро- і регіональні пропорції попиту і пропонування грошових ресурсів, а також на їх міжгалузеву міграцію для модернізації галузевої господарської структури за допомогою такої національної моделі ринку цінних паперів, яка, з врахуванням існуючих умов, в найбільшій мірі сприяє цілям економічного зростання.¹³⁴

З погляду державної приналежності цінних паперів, серед фінансових ринків виділяються ринки іноземних валют.

Коливання обмінних курсів мають безпосередній вплив на рівень добробуту населення країни. При цьому, висока мета турботи про добробут населення не повинна призводити до спокуси силового управління валютним ринком, як це відбувалось в Україні в перші роки незалежності. Врешті гіркий досвід навчив, і, як зазначають Р.О.Заблоцька, О.В.Сніжко і О.І.Шнирков, розуміння безперспективності політики адміністративного регулювання зовнішньоекономічних та валютних відносин знайшло відображення в Україні в

¹³² Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / За ред. Гейця В.М. – Х.: Форт, 2000. – С.374.

¹³³ Задоя А.О. Фондовий ринок як засіб мобілізації інвестиційних ресурсів. – Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року / Мат.НК. – К.: УкрІНТЕІ.- С.92.

¹³⁴ Рынок ценных бумаг и его финансовые институты / Под ред. В.С.Торкановского. - СПб.: "Комплект", 1994. - С.377.

поверненні до ринкових методів.¹³⁵ З цього приводу О.О.Траверсе застерігає, що при здійсненні валютної політики треба враховувати, що будь-яка адміністративно чи економічно не обґрунтована довгострокова зміна валютного курсу небажана, навіть якщо вона передбачає стимулювання експорту або інші конкурентні переваги.

Відповідаючи рівню розвитку національного виробництва або перебуваючи з ним у протиріччі, режим обмінного курсу може прискорити або уповільнити економічні тенденції у валютній сфері.

Плаваючі обмінні режими, на переконання О.О.Траверсе, дають змогу долати наслідки кризи, пов'язаної із заборгованістю, та протидіяти зовнішнім "шокам".¹³⁶ При цьому, великого значення набуває прогнозування обмінних курсів, яке, як зазначає П.Н.Тесля, спирається на використання широкого кола таких економічних змінних, як споживацькі витрати, інвестиції, збереження, експорт та імпорт, об'єм грошової маси, темп інфляції, індекси продуктивності праці, статистика, індекси цінних паперів і т.п. Обробка даних здійснюється методами економетрики або експертно. При чому, підкреслює П.Н.Тесля, експерти, як правило, дають більш надійні прогнози, ніж економетрики.¹³⁷

Зростання ціни іноземної валюти перш за все означає для населення скорочення можливостей споживання імпортованих товарів і збільшення споживання товарів місцевого виробництва.

Крім цього, якщо в країні відчувається дефіцит товарів місцевого виробництва, то збільшення попиту на них при обмежених можливостях виробництва (як це має місце в Україні) веде до зростання цін на ці товари.

---

¹³⁵ Міжнародні валютно-кредитні відносини / За ред. А.С.Філіпенка. - К.: Либідь, 1997. - С.196.

¹³⁶ Траверсе О.О. Встановлення валютного курсу національної грошової одиниці // Фінанси України. - 1999. - №9. - С.36.

¹³⁷ Международные финансовые рынки / Сост. П.Н.Тесля. - Новосибирск: "ЭКОР", 1995. - С.131.

З іншого боку, зростання курсу іноземної валюти веде до зменшення пропозиції товарів, виробництво яких має зв'язок з зарубіжними партнерами. При цьому, С.Я.Боринець зазначає, що якщо темпи інфляції в країні в середньому вищі, ніж в країнах торговельних партнерів, то з часом ця різниця акумулюється і призводить до зростання реального обмінного курсу.¹³⁸

Провідні українські монетаристи ще раз наголошують на абсолютно очевидному: девальвація курсу гривні однозначно веде до зростання пасивного сальдо чистого експорту, до зростання втрат від зовнішньоторговельної діяльності, до демонетизації економіки України.¹³⁹

Отже, стан ринку іноземних валют має важливе значення для економічного стану країни в цілому, відображає здоров'я її економіки та є важливим критерієм наявності передумов економічного зростання.

Для економіки, в якій значну частку займає експорт, як це є в українській економіці, ринок іноземних валют є важливим щоденним інструментом фінансової діяльності і фактором планово-прогнозного формування стратегії господарської діяльності великої кількості підприємств і, навіть, цілих галузей.

Таким чином, фінансові ринки держави є провідним носієм ділової активності в країні, є лакмусовим папірцем її економічного стану, а також важливим показником економічної стабільності в державі та найчутливішим детектором економічного зростання.

Розвиток фінансових ринків в Україні вимагає здійснення комплексу економічних заходів податково-бюджетного та грошово-кредитного характеру в напрямку активізації фінансових заощаджувальних, позичальних, обмінних, розподільчих операцій фізичних та юридичних осіб та держави як рівноправних і рівнозацікавлених сторін економічного процесу.

¹³⁸ Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини. - К.: "Знання", 1999. - С.291.

¹³⁹ Ющенко В., Лисицький В. Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні. - К.: «Скарби», 1998. - С.282.

Комплекс таких заходів має використовувати як податково-бюджетні, так і грошово-кредитні важелі у їх взаємозв'язку і взаємоузгодженості, так як це зображено в таблиці.

Таблиця. Необхідність взаємопов'язаного використання податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів економічної політики для розвитку фінансового ринку України.

Складова фінансового ринку	Взаємозв'язок складових економічної політики, що визначають розвиток фінансового ринку
Кредитний ринок	<u>Оподаткування</u> банківської сфери; <u>Оподаткування</u> небанківських фінансових організацій. <u>Кредитна</u> облікова політика НБУ; <u>Кредитна</u> галузева політика Уряду;
Фондовий ринок	<u>Оподаткування</u> дивідендів; <u>Бюджетна</u> регламентація фондових операцій державних підприємств, і органів влади; <u>Позиціювання Уряду</u> на ринку облігацій; <u>Позиціювання НБУ</u> на ринку облігацій та акцій;
Валютний ринок	<u>Оподаткування</u> валютних операцій; <u>Бюджетна</u> регламентація зовнішньоекономічної діяльності; <u>Грошова</u> політика НБУ; <u>Валютна</u> політика НБУ.

Як бачимо, стан, розвиток і динаміка кредитного, фондового і валютного ринків країни безпосередньо залежить від параметрів як податкової і бюджетної політики Уряду, так грошової і кредитної політики Національного банку.

Розвиток кредитного ринку напряму залежить від рівня податкового навантаження на банки та інші фінансові установи та, великою мірою, від політики облікової ставки Національного банку. Важливий вплив на кредитні відносини в країні здійснює Уряд при реалізації цільових галузевих кредитних програм і проектів.

Фондовий ринок країни знаходиться в залежності від позиції Уряду і Національного банку щодо державних облігацій та акцій відкритих акціонерних товариств з долею державної власності. Законодавчі параметри оподаткування дивідендів та політика бюджетної регламентації фондових операцій, безумовно, окреслюють фінансове поле для роботи з цінними паперами.

На валютному ринку, який є найбільш чутливим до посилів економічного клімату, навіть фальшивих, найбільшим впливом володіє, зрозуміло, Національний банк. Через пропозицію грошової маси, рівня банківського резервування, регулювання золотовалютних запасів, правил валютного обміну і обороту, він безпосередньо формує курсову політику. Але і бюджетні валютні параметри та оподаткування валютних операцій Урядом задають певні рамки «валютного коридору».

Отже, для прискорення розвитку фінансового ринку в Україні як необхідної умови забезпечення передумов економічного зростання обов'язковим є використання важелів податково-бюджетної та грошово-кредитної політики, при чому, у їх поєднанні та взаємозв'язку.

Умова третя

Суспільноприйнятне оподаткування

Досягнення економічного зростання як головного завдання соціально-економічного розвитку потребує злагодженої взаємодії всіх механізмів економічної системи – ринкових, державорегульованих, незалежних і неприбуткових громадських, заангажованих політико-економічних. Академік А.А.Чухно визначає механізм функціонування економіки як сукупність ринку, державного економічного регулювання, діяльності громадських організацій і об'єднань, тобто цілу систему економічних і соціальних форм, засобів і принципів їх реалізації. Вільна комбінація всіх елементів, її гнучкість і рухливість, перехід одних форм в інші – все це, за його твердженням, забезпечує успішне вирішення завдань соціально-економічного розвитку.¹⁴⁰

Практичне налагодження і підтримування функціонування механізмів економічної системи проводиться засобами проведення державою економічної політики, основними складовими якої є податково-бюджетна і грошово-кредитна.

Кожна із складових, відповідаючи за свій напрямок діяльності економіки, безпосередньо впливає на іншу складову і знаходиться від неї у значній залежності, що вимагає узгодженості у напрямках застосування кожної із складових.

Система оподаткування країни повинна відповідати діючим в державі формам власності, методам державного регулювання економіки, системі управління та обраній державою економічній моделі.

Будь-які невідповідності між податковою системою та економічною моделлю країни призводять до деформації економічних процесів.

---

¹⁴⁰ Чухно А.А. Рынок. – К.: Україна, 1995. – С.11.

Україна за всі роки незалежності ще не вирішила фундаментальної проблеми вибору економічної моделі розвитку.

З кожною зміною у вищих рівнях державного управління, чи то Президента, чи то прем'єр-міністра, змінювались принципи регулювання економіки України.

А єдиної, чітко сформульованої моделі економічного розвитку країни вироблено взагалі не було. Є окремі цілі в системі грошово-кредитних відносин, бюджетного регулювання, системі оподаткування, соціальній сфері, проблемі залучення інвестицій. Але ці цілі та методи їх реалізації переважно не адаптовані одна відносно іншої, не узгоджені, не мають концепції взаємодії, тобто не систематизовані в єдину економічну модель.

Зрозуміло, що в умовах частої зміни принципів регулювання економіки, за відсутності моделі економічного розвитку, не може іти мови про ефективну податкову систему країни.

Звідси і не дивно, що за останні 20 років десятки разів змінювались (переважно зростали) види податків, ставки оподаткування, об'єкти оподаткування, форми та терміни сплати податків.

Така ситуація призводить до обмеження фінансових можливостей юридичних та фізичних осіб, як через економічний спад, так і через необхідність приховування частини доходів, і неминуче веде до скорочення доходів держави.

Сьогодні фактично система оподаткування зводиться лише до виконання податками своєї фіскальної функції.

Функції регулювання та, особливо, стимулювання економічної діяльності сучасна податкова система України виконувати неспроможна.

Узгодженість оподаткування з економічною дійсністю має особливе значення в умовах перехідної економіки.

Створення ефективної податкової системи є однією з найважливіших умов зупинення економічної

стагнації і створення передумов для динамічного економічного зростання.

Практично це означає необхідність переорієнтації системи оподаткування з виконання нею фіскальної функції на виконання регулюючої та стимулюючої функції. Цей процес переорієнтації повинен стати стратегічним напрямком податкової політики України.

Але, перш ніж говорити про механізми вдосконалення податкової системи України, потрібно розібратись з її фундаментальними засадами – основоположними принципами оподаткування. Для цього необхідно звернутись до “лакмусового папірця” – економічної теорії. Вона підказує, що¹⁴¹:

А. Сміт у своєму “Дослідженні природи та причин багатства народів” визначив декілька базових принципів оподаткування:

1) справедливість – загальність і рівномірність оподаткування залежно від доходу, отриманого під захистом держави;

2) визначеність – термін сплати, спосіб і сума платежу мають бути точно і заздалегідь визначені і відомі платнику;

3) зручність – час і спосіб сплати податків мають бути якнайзручнішими для платника;

4) економія – мінімізація витрат на стягнення податків та раціоналізація системи оподаткування.

Доцільно доповнити сюди один із принципів, визначених А.Вагнером:

5) етичність – недоторканість особистої свободи при оподаткуванні та стягненні податків, сумірність оподаткування із платіжною здатністю платника.

Американський економіст Дж.Стігліц сформулював свої принципи оподаткування, декілька з яких сьогодні є принципово новими і необхідними:

---

¹⁴¹ Климко Г.Н., Новак А.Я. Багатовекторність напрямків стимулюючої ролі податкової системи держави. – Податковий кодекс України й стимулювання вільних підприємств: концепції, програми, технології / Матеріали ВВПК, 10-11 берез. 2000. – К.: ЄУФІМБ. – С.35.

6) економічна ефективність – податкова система не повинна перешкоджати ефективному розподілу ресурсів;

7) гнучкість – податкова система повинна бути здатною швидко, в деяких випадках автоматично, реагувати на зміну економічних обставин;

8) політична (соціальна) відповідальність – податкова система має бути спроектована так, щоб індивіди були переконані в доцільності своїх податкових виплат.

Досвід формування податкових систем та їх функціонування дає можливість доповнити ще один принцип:

9) доцільність змін – підставою для появи нових, або підвищення ставок діючих податків може бути лише збільшення відповідних державних витрат, а не ліквідація бюджетного дефіциту, що виник внаслідок економічного спаду чи недоїмки до бюджету.

Реалії сучасної української економіки дають підставу говорити авторові про необхідність запровадження і дотримання ще одного принципу:

10) недоторкана стабільність – система оподаткування повинна бути незмінною в жодній своїй складовій протягом щонайменше одного фінансового року, або будь-якого іншого, наперед визначеного періоду.

Вищенаведені принципи можуть бути своєрідними десятьма принципами функціонування ефективної податкової системи.

Тепер, необхідно зіставити існуючу сьогодні податкову систему України із зазначеними фундаментальними принципами оподаткування. Отримуємо:

1) справедливість – про дотримання цього принципу говорить об'єм “тінізації” економіки України – 55% - повне недотримання принципу; 2) визначеність – термін, спосіб і сума платежів податковим законодавством визначаються, але можуть в будь-який момент переглядатись податковими службами на місцях – тут часткове дотримання принципу, 3) зручність – аналогічно

до попереднього; 4) економія – надзвичайна роздутість апарату податкових служб України, низька продуктивність його роботи не витримує ніякої критики – повне недотримання принципу; 5) етичність – “недоторканість” при оподаткуванні (заморожування рахунків, опечатування приміщень) – масове, повсюдне явище української дійсності, а про сумірність оподаткування частково свідчить різке розмежування громадян України за доходами – повне недотримання принципу; 6) економічна ефективність – ефективний розподіл ресурсів при цілеспрямованому (хоча й вимушеному) вилученню податковою системою практично всіх обігових коштів підприємств є абсолютно неможливим – повне недотримання принципу; 7) гнучкість – швидкість реагування податковою системи України проявляється лише при необхідності придумування нових податків, баз оподаткування для додаткового вилучення коштів ще працюючих підприємств з метою латання дір бюджету – повне перекручування принципу; 8) політична (соціальна) відповідальність – доцільність своїх податкових виплат не вбачає, напевне, жоден громадянин України, дивлячись на те, як і куди “витрачаються” державні кошти – повне недотримання принципу; 9) доцільність змін – поява нових та підвищення ставок діючих податків виникає в Україні якраз внаслідок економічного спаду та необхідності покриття недоїмок до бюджету – пряме порушення принципу; 10) недоторкана стабільність – порушується щороку, практично щоквартально – повне недотримання принципу. Нестабільність податкового законодавства, з одного боку, збільшує ризик підприємницької діяльності і стає чинником виходу підприємства у “тінь”, а з іншого, - знижує надійність прогнозу бюджетних доходів.

Отже, із десяти основоположних принципів оподаткування, визначених економічною теорією за досвідом та потребами сьогодення, в Україні лише два частково дотримуються, а решта вісім – ні, з яких два - грубо порушуються.

Будувати податкову систему на таких засадах, зрозуміло, означає прирікати економіку країни на постійно діючу стагнацію.

Тому, податкова політика держави повинна бути спрямована, на першому етапі, на приведення податкової системи України до фундаментальних принципів оподаткування, що були вироблені визначними вченими, випробувані часом, перевірені позитивним досвідом провідних країн світу.

Слід зауважити при цьому, що побудова податкової системи не є, на жаль, виключно науково-економічним процесом.

Нортон Л. Стюбен прийшов до висновків про те, що у світі, на жаль, не існує жодної податкової системи, яка б відповідала всім вимогам оптимальної податкової системи. Основною причиною, за його твердженням, є та обставина, що податкове законодавство, як і будь-яке інше, - продукт політичного процесу, а політика, окрім іншого – це мистецтво компромісу та маркетингу.¹⁴²

Другим напрямком вдосконалення системи оподаткування в Україні є зменшення загальної кількості податків і зборів та ставок деяких податків з метою зниження сукупного податкового тиску на платників податків.

У своїх дискусіях щодо проблем оподаткування українські вчені прийшли до висновків, що першочергове завдання податкової політики полягає у забезпеченні стабільної та сприятливої кон'юктури господарювання у реальному секторі економіки, для чого необхідно зменшити податкове навантаження на виробництво і тим самим встановити обґрунтовані пропорції між споживанням та заощадженням. Очевидно, що без цього не можна надати додатковий імпульс активним інвестиційним процесам у виробничій сфері.¹⁴³

---

¹⁴² Нортон Л. Стюбен. Фундаментальні аспекти ефективної податкової системи // Економіка, фінанси, право. - 2000. - №2. – С.10.

¹⁴³ Проблеми реформування податкової системи в Україні: Круглий стіл, UE-PLAC, квітень, 2000.

Заплановане в новому Податковому Кодексі зменшення загальної кількості податків з 39-ти до 27-ми все ж не вирішує проблеми надмірного податкового тиску через насиченість баз оподаткування.¹⁴⁴

Зниження ставок деяких податків як окремий захід не здатне зняти проблеми високого рівня оподаткування з такою загальною кількістю податків та процедурою їх сплати. “За останні роки десятки разів змінювались види податків, їх ставки, об’єкти оподаткування, форми та терміни сплати податків. Така ситуація призводить до обмеження фінансових можливостей юридичних і фізичних осіб як через економічний спад, так і через необхідність приховування частини доходів і неминуче веде до скорочення доходів держави.”¹⁴⁵

Воронкова О.М. пропонує такі заходи для формування ефективної системи оподаткування:¹⁴⁶

- на основі майбутнього Податкового кодексу України розробити єдину методіку обчислення податків, упорядкувати податкові пільги, обґрунтовано застосовувати фінансові санкції за порушення норм оподаткування;
- досягти оптимального співвідношення між прямими та непрямими податками і зберегти тенденції зростання прямого оподаткування;
- досягти науково обґрунтованої системи диференціації ставок податків залежно від обсягів господарської діяльності суб’єктів оподаткування, виду діяльності й технологічних умов виробництва;
- підвищити відповідальність платників податків за своєчасну та повну сплату податкових платежів,

¹⁴⁴ Податковий Кодекс України, проект Кабінету міністрів України, прийнятий у першому читанні Верховною Радою України від 13.07.2000.

¹⁴⁵ Новак А.Я. Взаємозалежність моделі економічного розвитку і податкової політики в Україні. – Проблеми фінансової політи в Україні / Матеріали НПК, НДФІ, 6-7 квітня 2000. – С.168.

¹⁴⁶ Воронкова О.М. Трансформація системи оподаткування в Україні // Фінанси України. - 2000. -№1.-С.123

включаючи встановлення матеріальної та кримінальної відповідальності;

- привести податкове законодавство у відповідність з умовами Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), дотримуватися міжнародних угод щодо оподаткування.

Один з провідних українських спеціалістів в галузі оподаткування А.М.Соколовська основними напрямками вдосконалення податкової системи України бачить такі заходи:¹⁴⁷

1. Відправною точкою реформування податкової системи України є визнання того факту, що в основному вона вже склалася і попри всі свої недоліки не повинна розглядатись як така, що має підлягати докорінному реформуванню.

2. В системі податків і зборів, що справляються в Україні, окрім загальнодержавних і місцевих варто виділити спільні податки, що у визначених на довготривалій основі пропорціях будуть розподілятися між державним і місцевими бюджетами.

3. Потребує перегляду система місцевих податків і зборів. До неї обов'язково мають бути включені: податок на майно, податок на транспортні засоби, податок на спадщину і дарування, що вважаються місцевими в багатьох розвинених країнах.

4. Напрямки реформування податкової системи України мають бути узгодженими з завданням із побудови в країні соціально орієнтованої ринкової економіки.

Поєднання рекомендацій О.М.Воронкової та А.М.Соколовської виглядає закінченою формою концепції податкової реформи, так необхідної сьогодні в Україні.

Іншою надзвичайно болючою проблемою оподаткування в Україні є право податкових служб накладати арешти на банківські рахунки підприємств

---

¹⁴⁷ Соколовська А.М. Податкова ситема України: теорія та практика становлення. - К.: НДФІ, 2001. - С.340-342.

при виявленні підозри на порушення податкового законодавства без рішення суду.

Така норма призводить до блокування економічної діяльності підприємств та організацій, зриву виробничо-технологічного процесу та, часто, подальшого банкрутства підприємств.

Один з високих урядових посадовців так визначає вплив такої норми на економічний розвиток України: "В цій державі існують закони, які дозволяють десяткам чиновників встати вранці з ліжка на голову, прийти на підприємство й заарештувати рахунки. Чи вкладуть за таких умов підприємці ще раз кошти в українську економіку? Ніколи. Більше того, той, хто скуштував отруйних плодів, скаже сотням інших: не вкладайте гроші в Україну."¹⁴⁸

Однією з головних причин цьому є те, що держава у своїй податковій політиці надмірну увагу приділяє фіскальній функції податків, забуваючи про інші, не менш важливі і необхідні для забезпечення ефективності загальнодержавного економічного процесу.

У соціальному ринковому господарстві податки виконують ряд взаємопов'язаних між собою функцій: фіскальну (мобілізація і розподіл податкових надходжень), суспільну (соціальне вирівнювання), господарську (сприяння розвитку господарства), кон'юктурно-економічну (стабілізація розвитку економіки), завдяки чому створюється можливість добиватися не лише фінансових, а й багатьох інших цілей (соціальних, економічних, культурно-політичних, професійних тощо).

Ю.І.Ляшенко зазначає, що у процесі податкової діяльності необхідно визначати оптимальну пропорцію між податком і тією частиною вартості продукту, яка залишається у розпорядженні платника податку, адже ця пропорція і є, значною мірою, основою стимулюючої функції податків.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Пинзеник В. Коні не винні, або Реформи чи їх імітація. – К.: «Академія», 1998. – С.52.

¹⁴⁹ Ляшенко Ю.І. Податкова діяльність держави в умовах ринкової трансформації економіки // Фінанси України. - 1999. - №12. - С.125.

Сучасний стан економіки України зумовлює необхідність не простого функціонування податкової системи країни і виконання нею фіскальних функцій для забезпечення життєдіяльності держави, а вимагає підвищення стимулюючої ролі оподаткування.

Стимулююча функція податкової системи сьогодні повинна стати домінуючою, як необхідна передумова зупинення економічної руйнації і формування підвалин для зростання економіки.

Необхідним є визначити декілька основних напрямків спрямування векторів податкової системи в сторону стимулювання економіки:

1. Розвиток виробництва
2. Стимулювання підприємства (ділової активності)
3. Зростання зайнятості
4. Забезпечення зростання податкових надходжень
5. Стимулювання інвестицій
6. Легалізація тіньових капіталів
7. Стимулювання зростання доходів громадян

1. Розвиток виробництва як мета стимулюючого оподаткування може забезпечуватись такими податковими підходами:

- а) уникнення подвійного оподаткування;
- б) гнучка, вигідна і зручна система амортизаційних відрахувань на вибір платника;
- в) максимальне розширення видів витрат, які можуть заноситись до собівартості виробництва.

2. Стимулювання підприємства (ділової активності) може здійснюватись такими податковими важелями:

а) часткове або повне звільнення від оподаткування на деякий термін новостворюваних підприємств;

б) занижені ставки оподаткування для малих підприємств.

3. Зростання зайнятості необхідно забезпечувати такими податковими методами:

а) часткове або повне звільнення від оподаткування підприємств із переважаючою працею інвалідів, студентів, колишніх ув'язнених, випускників навчальних закладів і т. ін.

б) регресивне оподаткування фонду заробітної плати підприємства.

4. Забезпечення зростання податкових надходжень здійснюється, насамперед, при дотриманні вищенаведених десяти принципів ефективної податкової системи.

5. Стимулювання інвестицій можна досягати через:

а) відсутність оподаткування на ввіз капіталів, обладнання, техніки за винятком торгівельних цілей;

б) пільгове оподаткування на деякий термін підприємств з крупними інвестиціями.

6. Легалізація тіншових капіталів має надзвичайно велике значення для економіки України і може активізувати нерухомі для держави (за різними оцінками) 20-28 млрд. дол. при проведенні таких податкових заходів:

а) беззастережне дії умов з попереднього пункту;

б) податкова та кримінальна амністія зароблених і вивезених коштів за винятком випадків пов'язаних із вбивствами і каліцтвом.

7. Стимулювання зростання доходів громадян необхідне для підвищення рівня життя населення і може досягатись за допомогою деяких податкових методів:

а) необтяжливий податковий тягар на фізичних осіб в цілому;

б) звільнення від оподаткування фізичних осіб з низьким та нижчим за середній рівнями доходів;

в) звільнення від оподаткування благодійних організацій;

г) пільгове оподаткування операцій, що проводяться з пенсіонерами, інвалідами, дітьми.

Стимулююча роль податкової системи, не дивлячись на її значення, не повинна шкодити виконанню процесу оподаткування двох інших функцій – фіскальної і регулюючої, а повинна виходити з необхідності узгодженості та цілісності складових податкової системи.

Зосередженість податкової політики на забезпеченні виконання податками своєї фіскальної функції та нехтування необхідності і значимості розподільчої та, особливо, стимулюючої функцій податків затуляє податковий пояс на українських підприємствах вже до максимуму.

Такої ж думки дотримується і Ю.С.Кононенко, вважаючи, що фіскальна система повністю себе дискредитувала і є всі ознаки її кризи. Сьогодні, на його думку, потрібні радикальні реформи в системі оподаткування, а саме треба відмовитись від фіскальної моделі управління, яка на наступному витку свого “вдосконалення” перетворить нашу державу не в демократичну, а в авторитарну.¹⁵⁰

Для вирішення проблеми обтяжливості податкової системи і, як наслідок, безупинної тінізації економіки Б.Малашонок і Г.Володимирський пропонують концепцію оподаткування під назвою “Три податки”¹⁵¹, в яку входять: 1) єдиний диференційований податок з реалізації – забезпечує зміну напрямку інтересів підприємців і керівників підприємств в сторону

¹⁵⁰ Кононенко Ю.С. Закон України: Податковий кодекс: Проект. – К, 2000. – С.7.

¹⁵¹ Малашонок Б., Володимирський Г. Податкова терапія економічної кризи. – К., СУФІМБ, - С.2 – 5.

збільшення різниці між виручкою і затратами, відпадає необхідність використання послуг тіншового сектору; 2) соціальний збір – нараховується на фонд заробітної плати і складає 30% від базової (середньої) зарплати; 3) податок з доходів громадян – нараховується за прогресивною шкалою при неоподаткованому мінімумі рівному середній зарплаті в країні.

Новітню пропозицію для податкової системи запропонував І.Й.Малий, зазначивши необхідність запровадити інвестиційний податковий кредит, який дозволяв би фірмам виключати із суми податків суму своїх інвестицій в приріст основних фондів виробничого призначення. Таким чином, як твердить І.Й.Малий, скорочуються витрати інвестування і створюються більш сприятливі умови для довгострокового кредитування.¹⁵²

У щорічному посланні Президента України до Парламенту 6 березня 2001 р. засвідчено деякі аспекти реформування системи оподаткування в Україні: “У 2001 р. необхідно прийняти Податковий кодекс та реформувати на його основі податкову систему, що забезпечить:

- відчутне зниження податкового навантаження;
- розширення бази оподаткування;
- вирівнювання умов оподаткування для всіх платників податків за рахунок скасування пільг, часових відстрочок, надлишкових податкових кредитів;
- створення ефективної та прозорої системи адміністрування податків, узгодженої із забезпеченням прав і обов'язків платників податків та інших обов'язкових платежів.”¹⁵³

¹⁵² Малий І.Й. Довгострокове кредитування: проблеми та перспективи / Наукові праці НДФІ, випуск 10-11, 2000. - С.85.

¹⁵³ Послання Президента України до Верховної Ради 6 березня 2001 р. “Підсумки соціально-економічного розвитку України у 2000 р. та завдання на 2001 р.” – WEB сторінка Президента України.

На жаль, ні тоді, ні Податковим Кодексом 2011 року подібні, безумовно потрібні завдання не лише не були виконані, а навпаки — критично спотворені і перетворили податкову систему України в економічний абсурд.

Значною мірою ефективність податкової системи визначається структурою податків та відповідністю цієї структури вимогам економічного процесу в даний період розвитку економіки.

Важливим є факт того, що, звичайно, прийнятність для платників податків сплати конкретних податків у повному обсязі, чи сплата їх взагалі, залежить від величини ставки кожного податку — тобто обгрунтованої поміркованості величини податку.

Платники податків є надзвичайно чутливими до надмірності як кількості податків, так і їх ставок — надмірний податковий тягар змушує ховати дохід

Роль і місце кожного податку формується залежно від стратегії і тактики податкової політики (якщо такі існують) і повинні відповідати кон'юктурі економічних взаємовідносин між суб'єктами економіки та культурі відносин платників податків з державою, а також бути адекватними суспільним потребам і уподобанням.

Адекватність суспільним потребам є необхідною передумовою “добровільності і повноти” сплати податків.

В економічному розвитку провідних країн світу спостерігаються закономірні тенденції у змінах структури податків в бік зменшення ролі оподаткування підприємств та збільшення ролі оподаткування громадян, що вимагає дотримання політики зростання доходів населення.

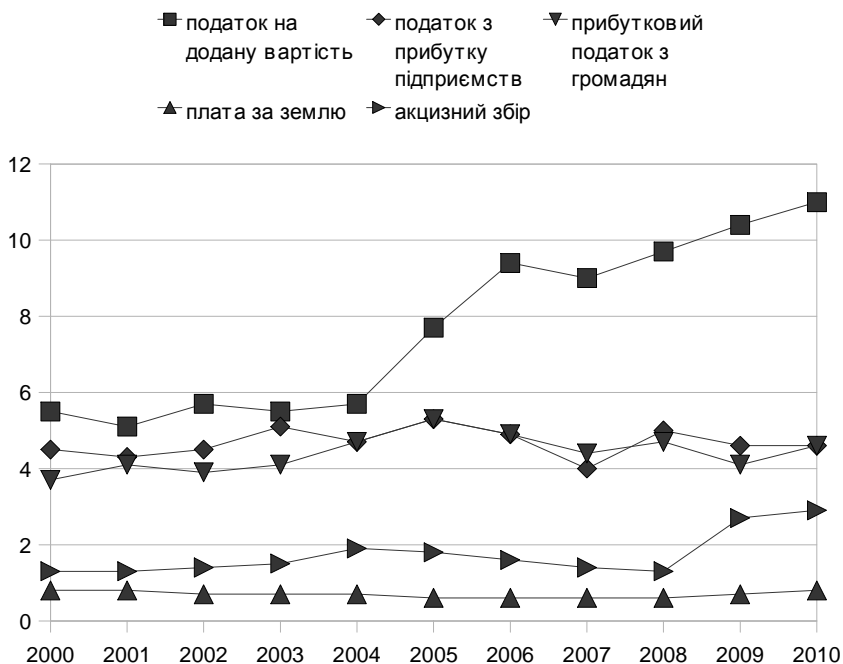
Структура податків в Україні вже також піддається певним тенденційним змінам.

Про це, очевидно, найкраще може засвідчити сформований графік, який безпосередньо зображує ряд важливих закономірностей розвитку основних видів податкових надходжень до бюджету України.

Початком спостережень я взяв “гривневий” період економічного життя країни.

Графік. Структура основних податків у ВВП

Очевидною є тенденція на збільшення ролі податку на додану вартість, та зрозумілим є виправданий оптимізм українського Уряду на його очікуване зростання у 2002-2004 рр. та у подальших роках. Те саме стосується і податку з прибутку підприємств. Натомість, інша чітка тенденція на досить високі темпи зростання частки прибуткового податку з громадян, яка відповідає тенденціям провідних розвинених економік світу, не надто підтрималась у 2004 році. Відносною стабільністю відзначаються акцизний збір і плата за землю.

Хоча земля, із встановленням земельних відносин власності, адекватної оцінки землі і розвитком земельної інфраструктури повинна зайняти значно вагоміше місце в структурі державних податкових і неподаткових доходів.

З огляду на вищезазначені тенденції необхідно визнати загальне зниження ефективності податкової системи в Україні, свідченням чого є надмірне збільшення, впродовж тривалого часу, частки у ВВП основного “детекторного” податку – податку на додану вартість. Як результат, загальне зменшення частки Зведеного бюджету у структурі ВВП.

Податок з прибутку підприємств є найменш перспективним, оскільки його податкова база – прибуток підприємств, є економічною категорією, яка найлегше піддається фінансово-бухгалтерським маніпуляціям зі сторони підприємств-платників. Заниження доходів, завищення собівартості, поєднання першого з другим, інші “проводки” дозволяють керівникам і бухгалтерам підприємств значно спотворювати реальний рівень прибутку і ухилятися повністю або частково від сплати цього податку.

Натомість, необхідним є підтримання і розвиток природного процесу збільшення частки прибуткового податку з громадян, що спостерігається в Україні, - але ж це вимагає постійної турботи Уряду про збільшення доходів громадян та їх максимальної легалізації, що в свою чергу потребує проведення високоефективної соціально-орієнтованої економічної політики та викорінення причин тінізації економіки для припинення практики виплати зарплати «в конверті».

Недооцінка фактичних результатів і тенденцій податкових надходжень від кожного податку, побудова програмних майбутніх економічних показників всупереч цим результатам, повторні спроби видавати бажане за дійсне – все це є основою суттєвих прорахунків у податково-бюджетному процесі, результатом чого є щорічні значні недоїмки до державних бюджетів всіх рівнів, продовження роботи в тіні значної кількості суб’єктів господарювання та, як наслідок, неможливість суттєвого і відчутного підвищення рівня доходів громадян.

Варто, також, особливо наголосити про необхідність зміни підходів до політики в сфері

амортизаційних відрахувань як однієї з ключових складових активізації резервів внутрішніх інвестиції в Україні. В цьому питанні М.І.Вдовиченко ставить своєрідний діагноз-рекомендації, які зводяться до того, що "... з огляду на світовий досвід потребує вдосконалення амортизаційна політика в Україні: передбачене законодавством оподаткування капітального доходу від індексації вартості основних фондів, недостатньо диференційована шкала норм прискореної амортизації для основних фондів третьої групи, застосування понижувального коефіцієнта амортизаційних відрахувань, спроби узаконити перерахування до бюджету частини амортизації - все це значно дестимулює реальні інвестиції."¹⁵⁴

Податкове навантаження та принципи амортизаційних нарахувань є визначальними для формування можливостей розвитку підприємств за рахунок власних коштів, а, отже, і розширення меж внутрішніх інвестицій в українській економічній системі.

Податкова система України потребує глибокого вдосконалення, аж до необхідності перегляду доцільності існування деяких видів податків, податкових пільг, та, навіть, баз оподаткування.

Надмірність податкового навантаження яскраво підтверджена таким критерієм як рівень тінізації економіки, який в Україні за різними оцінками складає 45 - 55 %. При такій величезній частці тіньового економічного обороту неможливо говорити про якісний і суттєвий кількісний розвиток вітчизняної економіки, та, особливо, про підвищення рівня життя населення – тіньова економіка є несоціалізованою економікою, вона не бере участі ні в загальних, ні в цільових соціальних виплатах і програмах.

Оскільки, одним з найважливіших аргументів для платника податків є нормативна і раціональна прийнятність податкових відрахувань, то українська податкова система потребує приведення її до рівня

¹⁵⁴ Вдовиченко М.І. Податкове регулювання: досвід США і його використання в умовах України // Фінанси України. - 2000. - №3. - С.71.

економічної доцільності, неконфіскаційності та підприємницької і громадської прийнятності за кількістю податків, доречністю баз оподаткування та виправданістю ставок податків.

Іншою потребою української податкової системи є її нормативно-адміністративне спрощення.

Всі ці завдання можна було б виконати із прийняттям єдиного Податкового Кодексу України. Але, безумовно, не такого, який було прийнято наприкінці 2010 року — цей ПК не реформував податкову систему держави, а просто законсервував її у тому стані, в тих параметрах, які хаотично формувались впродовж 20 років.

Умова четверта

Раціональний бюджетний розподіл

Гострою проблемою економіки України є структура бюджетної системи держави та частка бюджетування в структурі ВВП.

Її гострота найбільше відчувається в регіонах України, де сучасна бюджетна система держави не створює можливостей для реалізації розвитку місцевого самоврядування. А, як стверджують А.М.Поддєрьогін та Л.Ю.Наумова, ринкова економіка потребує суттєвого збільшення використання фінансових ресурсів на території, де вони створюються. Для цього, підсумовують автори, необхідне відповідне реформування стратегії у сфері фінансів, щоб вона була орієнтована на регіони.¹⁵⁵ Так, В.М.Іванов зазначає, що практика роботи останніх років показала, що місцеві органи влади не можуть збалансувати свої доходи з нормативами мінімальних внесків через те, що їх дохідна база дуже мала, тому вони потребують відрахувань від загальнодержавних доходів до місцевих бюджетів.¹⁵⁶

Розвиток місцевого самоврядування в умовах відсутності на місцях фінансових ресурсів для його забезпечення виглядає лише імітацією бажань задовольняти потреби місцевих еліт для контролю за ними.

Можна скільки завгодно говорити про «розвиток місцевого самоврядування», організувати на цю тему безліч науково-практичних конференцій, семінарів, навіть слухань у Верховній Раді України, але без належного бюджетного забезпечення потреб місцевих громад все це - лише пусті слова та зображення вигляду турботи про проблему та її вирішення.

¹⁵⁵ Поддєрьогін А.М, Наумова Л.Ю. Деякі питання фінансової стабілізації в Україні // Фінанси України. - 1999. - №12. - С.8.

¹⁵⁶ Іванов В.М. Бюджетна система. - К.: МАУП, 1999. - С.43.

До того ж, нестачу гарантованого фінансування на місцях дуже «вигідно» поправляти в ручному режимі на власний розсуд – чудове поле для хабарництва і корупції.

Лише один практичний економічний показник має значення у даній проблемі – міжбюджетне співвідношення розподілу Зведеного бюджету України між Державним (центральною) бюджетом і місцевими бюджетами.

Першопричиною такої проблеми є те, що за роки незалежності прослідковується тенденція надмірної централізації бюджетного регулювання.

Про це свідчить таблиця, сформована за фактологічними даними прийнятих бюджетів:

Таблиця. Динаміка структури бюджетної системи України.

Частка у Зведеному бюджеті, %	1990	1995 <small>157</small>	1999 <small>158</small>	2004	2006	2008	2010
Державного бюджету	51,7	61,1	70,7	72	72,6	77,8	79,7
Бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя	48,3	38,9	29,3	28	27,4	22,2	20,3

Чітка тенденція надмірної централізації економіки є прямо протилежною вимогам становлення ринкових відносин з одного боку, та розвитку місцевого самоврядування з іншого.

Порівняно з радянською економікою (див. дані за 1990р.), яка вважалась дуже централізованою, сучасна українська економіка стала гіперцентралізованою.

¹⁵⁷ Василик О.Д. Державні фінанси України. – К.: Вища шк., 1997. – С. 35.

¹⁵⁸ Закони України «Про Державний бюджет України».

Надмірна централізованість бюджетного регулювання породжує виникнення і розвиток декількох негативних економічних явищ:

– надмірна доцентровість руху державних фінансових потоків;

- неефективність централізованого використання державних фінансових ресурсів;

- відсутність достатніх важелів бюджетного регулювання на місцях;

- надмірне розмежування фінансового забезпечення між столицею держави та за її межами;

- нерівномірність державного фінансового регулювання по країні галузей, областей, районів, міст, системи соціального забезпечення, державних підприємств та бюджетних організацій;

- неможливість розвитку місцевого самоврядування.

Б.М.Данилишин також вважає, що залишається проблемою централізація процесу державного регулювання економіки і зосередження певної частини функцій, повноважень і ресурсів в регіонах.

Вирішення цієї проблеми, на думку Б.М.Данилишина, пов'язане з політичним спрямуванням розвитку держави.¹⁵⁹

Останнє викликає певну насторогу, особливо після того, як у 2001 році було прийнято новий Бюджетний кодекс України, який передбачає розмежування видатків між бюджетами, при якому з Державного бюджету України фінансуються видатки за

---

¹⁵⁹ Данилишин Б.М. Передумови та перспективи сталого економічного розвитку України. – Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року / Матеріали НК.-К.:УкрІНТЕІ. – С.116.

21 напрямком, з бюджетів сіл, селищ, міст районного значення фінансуються видатки за 4 напрямками, з бюджетів районних та міст республіканського і обласного значення фінансуються видатки за 6 напрямками, з бюджетів обласних фінансуються видатки за 6 напрямками.¹⁶⁰

Виходячи з цього, впливає висновок про необхідність в Україні в період трансформації економіки на додаток до макроекономічної стабілізації, мікроекономічної лібералізації та інституалізації - додаткової постановки і виконання ще однієї умови та вирішення окремої проблеми перехідної економіки – децентралізації бюджетного регулювання економіки.

Проблема децентралізації економіки має визначальне значення для розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Чим більше повноважень і ресурсів в центрі, тим менше їх на місцях, а це зводить нанівець всі зусилля самоврядування.

Не допоможе, в такому випадку, і адміністративна реформа, якщо вона не підкріплена зміною принципів міжбюджетного розподілу.

З цього приводу, У.Тіссен вказує на те, що послуги місцевого врядування повинні диференціюватись згідно з місцевими смаками та умовами. А це вимагає, підтверджує У.Тіссен, свободи дії місцевих властей по відношенню до програмних витрат, тобто фіскальної децентралізації.¹⁶¹

Крім питання децентралізації бюджету держави варто зупинитись на необхідності вдосконалення самого бюджетного процесу.

В цьому контексті С.І.Мельничук звертає увагу на те, що чимало країн удосконалили свої бюджетні процедури: було змінено не лише бюджетну класифікацію з метою відображення державних

¹⁶⁰ Бюджетний кодекс України. Підписано Президентом України 21 червня 2001 року. Глава 14. - Інформаційна комп'ютерна база даних "Право".

¹⁶¹ Тіссен У.: Фіскальний федералізм у західноєвропейських та інших країнах. - К.: ТРАНСФОРМ, «Фенікс», 2001. – С.288.

планових завдань і програм, а й ужито заходів для запровадження контролю над діяльністю уряду шляхом зіставлення витрат і результатів.¹⁶²

Іншою стороною бюджетної проблематики в Україні є низька частка Зведеного бюджету в структурі ВВП, тобто, низький рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту країни через бюджет держави.

Це зумовлює неспроможність держави виконувати суспільні функції в повному обсязі - страждають від цього, передусім, соціальні сфери.

В такій ситуації важко говорити про вагому, тим більше системну, бюджетну підтримку розвитку економіки.

Адже, велике значення для системного економічного планування мають саме бюджетні програми, особливо ті, що стосуються розвитку комунікаційної, транспортної, транзитної, інформаційної інфраструктури держави, а також комплекс соціальних, освітніх, культурних програм.

Повноцінне виконання зазначених завдань неможливе без бюджетної підтримки та цільових державних інвестиційних програм.

Рівень бюджетного перерозподілу відносно обсягу ВВП є універсальним мірилом того типу ринкової економічної системи, який сповідує держава.

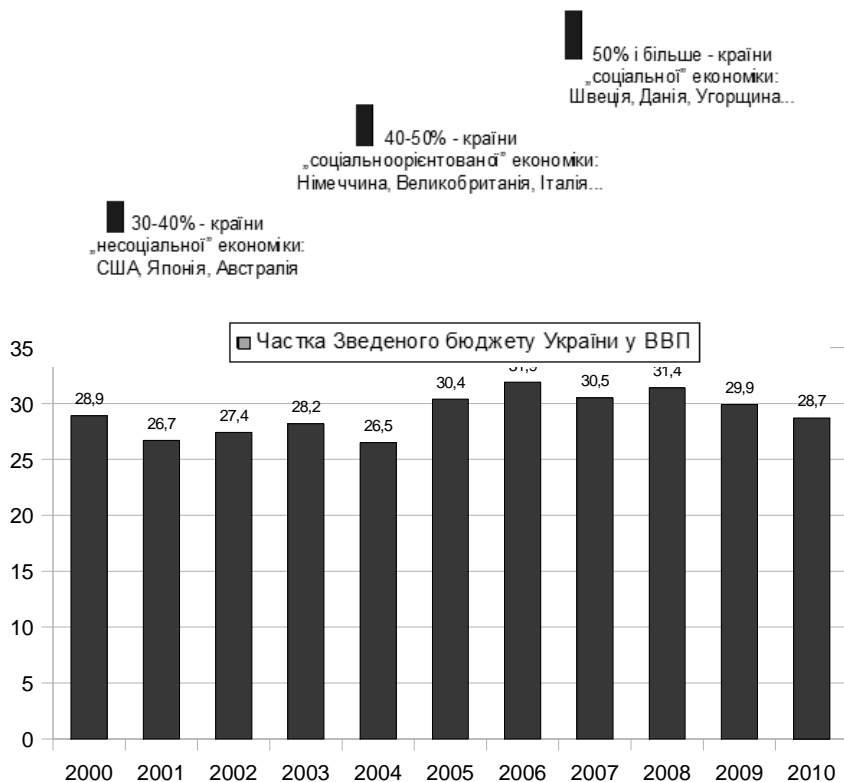
Водночас, цей показник відображає загальний рівень суспільних економічних взаємовідносин і значною мірою є критерієм турботи державної влади про потреби суспільства, а також є певним свідченням рівня тінізації економіки країни.

Зіставлення рівня бюджетного перерозподілу в структурі ВВП в Україні з аналогічними показниками країн-представників трьох основних типів ринкових економічних систем дає можливість зрозуміти суть економічної моделі, яка сформувалась з часу відновлення незалежності держави.

---

¹⁶² Мельничук С.І. Державному бюджету - економічне обґрунтування //Фінанси України. - 1999. - №11. - С.22.

Діаграма. Частка Зведеного бюджету у ВВП

Дані сформованої діаграми чітко і красномовно свідчать про те, що задекларований в Акті про державну незалежність України та в Конституції України курс на формування в державі «соціально-орієнтованої» ринкової економіки відверто ігнорується реальною економічною політикою двох десятиліть, якщо не сказати - прямо суперечить цьому курсові.

Адже при такому низькому рівні «бюджетизації» економіки розмови про соціальну орієнтованість економічної політики залишаються не більше ніж лише розмовами та благими намірами.

Крім цього, такий низький рівень бюджетного перерозподілу в державі є результируючою надмірно жорсткої податкової політики, як наслідок - безупинної тінізації економіки, високої корумпованості в управлінні важливими фінансовими і ресурсними потоками країни, відсутності систематизованої макроекономічної та інвестиційної політики сприяння, а в результаті - надвисокої залежності економіки від політичних процесів.

Виникла ситуація податкового бумерангу – при високому рівні оподаткування спостерігається низький рівень бюджетних надходжень. – Суб'єкти господарювання відмовляються сплачувати повністю або частково надмірні податкові зобов'язання, дивлячись при цьому, як неефективно і корумповано використовуються залучені через податки бюджетні кошти. А це означає, що податкова система України не виконує своєї головної функції – функції перерозподілу економічних ресурсів.

Політичні декларації про побудову в Україні соціально-орієнтованої ринкової економіки, першочергову турботу про соціальні обов'язки держави повинні, врешті, перерости у реальний економічний вираз, який, у відношенні соціальних витрат, можна надійно здійснювати, переважно, через бюджетний розподіл. – Компенсувати соціальну функцію держави не в змозі жодні, навіть найкращі і наймасштабніші корпоративні соціальні проекти чи програми, оскільки вони завжди носять тимчасовий, одноразовий і вузькоспрямований характер і можуть слугувати лише додатком, доповненням до системної соціальної політики держави.

Для повноцінного виконання державою своїх соціальних зобов'язань і функцій немає іншого механізму як соціальні витрати бюджетної системи країни, тобто Державного (центрального) і місцевих бюджетів, які акумульовані у Зведеному бюджеті України.

Частка соціальних витрат у структурі видатків Зведеного бюджету України яскраво, а головне по факту характеризує реальну, а не декларативну, соціальну спрямованість бюджетної політики держави.

Щоб зрозуміти реальний стан справ у цій царині, необхідно визначити рівень соціальної орієнтованості української бюджетної системи, що найдоступніше можна зробити за допомогою таблиці зіставлення рівня соціальних витрат Зведеного бюджету України.

Таблиця. Рівень соціальних витрат у структурі Зведеного бюджету України.¹⁶³

Показники млрд.грн.	2002	2003	2004	2005	2006	2008	2010
Видатки Зведеного Бюджету України	60,3	75,8	102,5	142	175,5	309,2	410,7
Соціальні витрати	33,9	39,7	52,5	85,7	99,3	177,2	234,5
Частка соціальних витрат у Зведеному бюджеті України, %	56,1	52,4	51,2	60,3	56,6	57,3	57,1

Для порівняння: рівень соціальних витрат в структурі державної бюджетної системи таких сусідніх з нами і ще недавно «єдиносоцблокових» країн як Польща, Угорщина, Прибалтійські країни сягає 70%, що у поєднанні з набагато вищим ніж в Україні рівнем бюджетизації економіки, забезпечує значно вищий рівень життя населення цих країн у порівнянні з рівнем життя українців, при значно менших економічних ресурсах і економічному потенціалі порівняно з Україною — ось чому українці змушені їздити на заробітки до країн східної Європи, які є на порядки біднішими за нас ресурсно.

¹⁶³ Україна у цифрах у 2006 році. Державний комітет статистики України./ Статистичний довідник. – К.: Консультант. 2007 р., стор. 25-26; www.ukrstat.gov.ua

При цьому, треба вказати на неприпустимість, під прапором «соціальної турботи», різко підвищувати соціальні виплати, чи то напередодні чи під час виборчого періоду, чи то як елемент тактичного політичного популізму-шантажу – наслідком таких соціальних PR-ходів є лише випереджувальний різкий ріст цін, тобто, спровокована додаткова інфляція, яка суттєво підриває купівельну спроможність населення.

Тобто, на зміну небаченої монетарної гіперінфляції перших років Незалежності в Україні з'явилось і, на жаль розвинулось, явище «політичної інфляції», головними двигунами якої є різкі і непередбачені раніше бюджетом соціальні виплати з одного боку, та стурбовані настрої українських і закордонних суб'єктів економічного процесу напередодні, під час і після виборчого процесу, що виражається у додатковому заощадному споживанні та додаткових валютних спекуляціях і хитаннях.

Такі обставини Україна переживала вже не один раз і вони щоразу нівелювали або значно зменшували певні попередні досягнення економічного росту.

На відміну від економічної, політична інфляція значно гірше піддається аналізу, прогнозуванню і передбачуваності, що робить її особливо небезпечною і жорстокою по відношенню до всіх економічних суб'єктів.

Тому соціальна політика повинна бути, власне, політикою, а не широкими і гарячкуватими жєстами. – Соціальна функція держави повинна бути системною, спадково-зростаючою, послідовною, але, водночас, лише стабільно забезпечуваним, плановим і прорахованим елементом податково-бюджетної політики держави на основі реального економічного розвитку.

Отже, бюджетна система України потребує здійснення трьох головних заходів для підвищення ефективності виконання державою своїх завдань у функції розподілу економічних ресурсів:

1. Децентралізація бюджетної системи України - збільшення частки місцевих бюджетів у структурі Зведеного бюджету України.

2. Збільшення рівня бюджетизації економіки України – частки Зведеного бюджету в структурі ВВП.

3. Збільшення частки соціальних витрат у структурі видатків Зведеного бюджету України.

Соціальна спрямованість економіки України означає не постійно повторювану розмову про це, а конкретні параметри економічної системи, які дозволяють повноцінно, а не за традиційним залишковим принципом, функціонувати соціальним економічним механізмам.

Ефективність і раціональність бюджетного розподілу в державі забезпечується базовими відрегульованими механізмами міжбюджетних співвідношень, структури доходів і витрат Державного і місцевих бюджетів, структури узагальненого акумулювання-витрачання Зведеного бюджету та самим ступенем бюджетизації економічної системи країни.

Умова п'ята

Взаємоузгодженість фіскальної і монетарної політики

Податково-бюджетні (фіскальні) та грошово-кредитні (монетарні) важелі регулювання економічних процесів повинні використовуватись для виконання визначених загальноекономічних завдань, які на певних етапах вирішує держава та в контексті обраної загальної моделі економічного розвитку.

Податково-бюджетні інструменти економічної політики беруть на себе функцію виробничого, розподільчого і соціального забезпечення економічного процесу, а грошово-кредитні – фінансового.

При цьому, безумовним є взаємний вплив напрямку і ступеня використання інструментів кожного із групи важелів економічної політики на параметри всіх сфер економічної системи, адже жодна сфера економіки не функціонує автономно.

Кожен із напрямків економічної політики повинен узгоджуватись один з одним, тобто з різних сторін спрямовувати економічний розвиток в одному напрямку для досягнення єдиних економічних цілей.

Неузгоджений рух, а тим більше різновекторний рух важелів економічної політики нівелює всі її зусилля.

Багатовекторність в політиці можлива, і навіть, буває корисною і вигідною, а в економіці вона неприпустима – економіка це ріка, що повинна текти лише в обраному руслі, а політика є човном, що може рухатись у будь-якому напрямку, але лише в межах ріки.

Впливаючи на економіку протилежними силами у податково-бюджетному та грошово-кредитному напрямках, держава дезорієнтує суб'єктів економічного процесу у їхньому розумінні економічних прагнень держави, а також у розумінні стратегії власного розвитку.

А це негативно впливає на інвестиційну діяльність та ділову активність як вітчизняних підприємців, так і зацікавлених зарубіжних – ризики переважають вигоди.

Економічне поле країни, яке характеризується незрозумілістю політики влади, непередбачуваністю та, відповідно, високою ризикованістю не може викликати великого інтересу в інвесторів та їх готовності вкладати великі кошти в стратегічний розвиток.

Це стосується як зарубіжних, так і українських інвесторів.

В таких умовах можна розраховувати лише на короткотермінові або, у кращому випадку, середньотермінові невеликі інвестиції, що передбачають швидку віддачу. А це - не інвестиції розвитку, а інвестиції завоювання ринку для спустошення гаманців вітчизняних споживачів, і не більше того.

Міжпараметричний аналіз макроекономічного регулювання в Україні наштовхує на один цікавий і, водночас, неприємний факт – податково-бюджетний та грошово-кредитний напрямки економічної політики в Україні не відповідають один одному за впливом на розвиток економіки.

Протягом одного календарного періоду податково-бюджетні важелі економічної політики впливають на економічний процес стримуючим чином, а грошово-кредитні важелі, в цей самий період, здійснюють стимулюючий вплив. І навпаки в інші календарні періоди.

Відрізняється, також, ступінь величини впливу на розвиток економічного процесу – помірний і дуже надмірний ступені показників однієї групи важелів у певний календарний період дисбалансуються один з одним.

Для поглиблення аналізу економічної політики, що проводиться в Україні, доцільно зіставити основні параметри податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів і звести їх в одну таблицю:

Таблиця. Невідповідність податково-бюджетної та грошово-кредитної політики в Україні.

Напрямок економічної політики	Важелі регулювання	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Вплив на економічний розвиток								
												2001-02	2002-03	2003-04	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10
Фіскальна	ВВП, млрд.грн.	204,2	225,8	267,3	345,1	441,4	537,7	720,7	948,1	913,3	1095									
	Державні видатки, млрд.гр.	55,5	60,3	75,8	102,5	142	175,5	226,1	309,2	307,4	377,9									
	у % до ВВП	27,2	26,7	28,3	29,7	32,2	32,6	31,4	32,6	33,7	34,5	Стр	Стим	Стим	Стим	Стим	Стр	Стим	Стим	Стим
	Податкові надходж. млрд.гр.	36,7	45,4	54,3	63,1	98,1	125,7	164,3	229,4	226,5	283,8									
у % до ВВП	18,2	20,1	20,3	18,3	22,2	23,4	22,8	24,2	24,8	25,9	Стр	Стр	Стим	Стр	Стр	Стим	Стр	Стр	Стр	
Монетарна	Грошова маса (М3), млрд.гр.	45,7	64,9	95,04	125,8	171,0	261,1	396,2	515,8	487,3	597,9									
	До поперед. року, %	141,9	141,8	146,5	132,4	135,9	134,5	151,7	130,2	94,5	122,7	Дуже стим	Дуже стим	Стим	Стим	Стим	Дуже стим	Стим	Дуже стр	Стим
	Облікова ставка НБУ, %	19,0	10,0	7,0	7,5	9,5	8,5	8,0	12,0	10,25	7,75	Дуже стим	Стим	Стр	Стр	Стр	Стим	Дуже стр	Стим	Стим

Дані: Статистичний довідник. Держкомстат України. Офіційний сайт НБУ. 2001-2010 рр.

Фактичні дані основних параметрів економічної політики України красномовно свідчать про невідповідність податково-бюджетної та грошово-кредитної політики в стратегічних напрямках впливу на розвиток економіки.

Порівнюючи використання важелів податково-бюджетної політики за досліджені періоди у 1998-1999 рр., бачимо, що вони були спрямовані на здійснення прямо протилежного впливу на економіку. При цьому, в податковій політиці за ці періоди спостерігається ефект зворотної реакції - стимулюючий вплив на економіку викликаний не політикою ДПА, а захисною реакцією на її жорсткість зі сторони суб'єктів економіки - відшліфовування до ідеального "оптимізації оподаткування", або, простіше, приховування доходів.

Очевидно, що в податково-бюджетній політиці були лише бажання задовольнити потреби всіх з державної та бюджетної сфери та латання бюджетних дір придумуванням і стягненням нових податків і зборів. Крім цього, часто бажане видавалось за дійсне – високі соціальні зобов'язання, дотації хронічно збитковим держпідприємствам, обтяжливе утримання роздутого держапарату та ін.

В грошово-кредитній політиці в основному за періоди 1998-99 р.р., 1999–2000 р.р., 2000-01 р.р., 2001-02р.р. та 2002-03 р.р. проводилось однонаправлене використання головних важелів (облікової ставки та грошового пропонування), але різниця у ступені використання була надто неадекватною. Зрозуміло, що причиною такої неадекватності були фінансові проблеми держави, пов'язанні з погашенням зовнішньої та внутрішньої заборгованості та загальна економічна ситуація в

країні. Як зазначає з цього приводу А.Кургінян, "...почавши реформування економіки з фінансової сфери, всі українські уряди і, найголовніше, законодавці цим і обмежились. Чим більшими були успіхи фінансово-банківської системи, підкреслює А.Кургінян, тим більшою ставала прірва між фінансовими інструментами держави й об'єктами, котрі ці інструменти повинні обслуговувати."¹⁶⁴

Загальне порівняння використання важелів податково-бюджетної та грошово-кредитної політики демонструє взаємозаперечність основних їх параметрів за впливом на економічний розвиток країни, окрім періоду 1999-2000 років.

Отже, очевидно є невідповідність стратегічних економічних напрямків проведення податково-бюджетної та грошово-кредитної політики в Україні. О.О.Траверсе приходиться до схожого висновку, вважаючи, що власний досвід переконливо засвідчує, що причини хронічної економічної кризи слід шукати не в монетарній, а в загальноекономічній політиці держави, яка не забезпечила адекватної ринкової трансформації реальної економіки і насамперед належної структурної її перебудови.¹⁶⁵

В такій ситуації невизначеності бажань і цілей в економічному просторі, вихід можна шукати в світовому досвіді.

Але, при цьому, треба розуміти, що зарубіжний досвід треба враховувати, а не копіювати, оскільки в кожній країні є специфічні і неповторні економічні фактори-передумови. А ще, тут важливе місце займає сьогодні фактор часу –

¹⁶⁴ Кургінян А. Проблеми регулювання внутрішнього валютного ринку України // Економіка, фінанси, право. - 1999. - №9. - С.13.

¹⁶⁵ Траверсе О.О.: Встановлення валютного курсу національної грошової одиниці // Фінанси України. - 1999. - №9. – С.35.

надзвичайно висока динаміка сучасних економічних процесів у світі формує унікальність економічної ситуації ледь не кожні півроку. Крім цього, О.Рогач і О.Шнирков зазначають, що традиційних ресурсів (фізичний капітал, сировина тощо) недостатньо для успішного розвитку в сучасних умовах. Для цього, на їхню думку, необхідні ресурси людського капіталу та накопичення досвіду підприємницької культури.¹⁶⁶

Провідні українські теоретики вважають, що найважливіше завдання сьогодні в Україні – знайти ключ до створення не просто ринкової економіки самої по собі, а тієї системи організації ринкового господарства, яка найповніше розкривала б можливості та стимули для ефективної реалізації всього спектру суспільних потреб, а для цього аж ніяк не достатнім та й неможливим є точне перенесення чужого (навіть найкращого) досвіду на рідний ґрунт.¹⁶⁷

Надмірне зловживання переносом на українську перехідну економічну систему ринкових моделей економічно розвинутих країн, з їхнім же фінансуванням впровадження таких моделей, створило численні штучні шоково-боргові проблеми на додаток до об'єктивно існуючих.

Необхідно підкреслити, що пріоритетним повинні бути забезпечення внутрішньої фінансової і макроекономічної стабільності та стимулювання зростання економіки, що, зрештою, в майбутньому і дасть можливість скорочувати борги держави.

---

¹⁶⁶ Рогач О., Шнирков О. Країни, що розвиваються, і транснаціоналізація світової економіки. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – С.40.

¹⁶⁷ Леоненко П.М., Бодров В.Г., Кредисов А.І. Соціальне ринкове господарство. – К.: Либідь, 1995. – С.9.

Невідповідність податково-бюджетної та грошово-кредитної політики за своїми цілями та напрямками і ступенями використання інструментів призводить, і на досвіді “розвитку” економіки України підтверджується, до взаємного нівелювання намагань кожної досягти певних економічних цілей.

Неузгодженість податково-бюджетної та грошово-кредитної політики прирікає економіку країни на тривалу кризову стагнацію, розкручування інфляції, технологічне відставання, безупинну “тінізацію” та зменшення відсотку бюджетних надходжень в структурі ВВП. А головне, невідповідність податково-бюджетної та грошово-кредитної політики одна одній за вектором впливу на економіку призводить до дезорієнтування суб’єктів економічного процесу.

Отже, з вищесказаного випливає висновок про те, що для успішного проведення економічної політики країни, практичної реалізації її цілей та отримання прогнозованих результатів необхідним є взаємоузгоджене, односпрямоване використання податково-бюджетних та грошово-кредитних інструментів у їх взаємозв’язку та логічно-ситуативній послідовності та поетапності з метою досягнення єдиної стратегічної економічної мети на певному етапі економічного розвитку держави.

Неузгодженість фіскальних і монетарних параметрів в економічній системі дезорієтує суб’єктів економічного процесу в напрямках і темпах виробничої, торгівельної та, особливо, інвестиційної діяльності, що в результаті штовхає їх до захисної реакції – тіньового приховування або вивозу капіталу за межі України.

Отже, узгодженість і передбачуваність параметричних змін фіскальних і монетарних

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

важелів економічної політики є вкрай важливим елементом формування стабільної і прогресивної економічної системи, особливо в період трансформації.

Свідченням цього є, навіть, практично тотожні рекомендації вчених різних країн (українця Філіпенка, поляка Бальцеровича та українця з діаспори Коропецького) щодо заходів, необхідних для покращення результатів економічних реформ у постсоціалістичних країнах.

Для реалізації цих рекомендацій є потреба у використанні і податково-бюджетних і грошово-кредитних важелів.

Це видно із згрупованої таблиці:

Таблиця. Тотожність реформаторських поглядів-рекомендацій вчених різних економічних шкіл та необхідність взаємного використання податково-бюджетних і грошово-кредитних важелів для їх впровадження.

Л.Бальцерович ¹⁶⁸	І. Коропецький ¹⁶⁹	А.С. Філіпенко ¹⁷⁰	Необхідні важелі економічної політики
Грошова і бюджетна політика має бути потужною зброєю у збереженні національних	Навіть найкраще теоретично обґрунтована програма мусить виходити з	Ринкові перетворення мають спиратись на міцну і розгалужену національну	Стабільна <u>нацвалюта</u> ; стимулюючі <u>податки</u> ; <u>податковий</u> захист укр.фірм; всестороння

¹⁶⁸ Бальцерович Л. Социализм, капитализм, трансформация: очерки. – М.: Наука, 1999. С.251.

¹⁶⁹ Коропецький І.-С. Економічні праці. – К.: Смолоскип, 1998. – С.296-301.

¹⁷⁰ Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації. – К.: Знання, 2000. – С.– 256-261.

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

фінансових активів.	місцевих умов та інтересів.	фінансово-економічну базу.	<u>бюджетна</u> підтримка головних галузей.
Дуже високе оподаткування буде гальмувати ріст приватної економіки – це наносить удар по реформі. Тому основні бюджетні реформи повинні стосуватись витрат.	Стрімке оподаткування, яке стоїть на перешкоді творенню нових підприємств, повинно бути якомога швидше усунене – потрібно поширити податкову базу серед населення та на підприємствах.	Скорочення витратної частини бюджету – ключ до оптимізації податкової системи і принципової зміни акцентів у фіскальній політиці від пригнічення виробництва до його зростання.	Зниження <u>податкового</u> навантаження; зміна <u>бюджетних</u> пріоритетів; розширення <u>кредитних</u> можливостей для підприємств.
Необхідно обмежити рефінансування кредиту для збиткових державних підприємств. Масове анулювання боргів викликає сумніви.	Від держави вимагається перестати субсидіювати неприбуткові підприємства та фінансувати проекти, в яких віддача капіталу надто повільна.	Зміна структури виробництва шляхом часткового чи повного закриття нерентабельних підрозділів.	Відмова від <u>кредитування</u> збиткових підприємств; відмова від <u>бюджетного</u> утримання нерентабельних організацій.
Особливу роль відіграє контроль за заробітною платою. Необхідний також контроль інфляції, що	Соціальний консенсус – реформи мусять мати підтримку в усім народі з огляду на очікувані матеріальні	Ключовим фактором економічної політики впливає необхідність поліпшення якості людського	<u>Оподаткування</u> фізичних осіб; <u>бюджетна</u> політика щодо зарплати та соціальних виплат; контроль інфляції

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

знецінює грошові вклади населення.	покращення. В розподілі доходів не повинно бути великої нерівності.	розвитку.	<u>грошовою масою</u> , курсом валюти та дефіцитністю <u>бюджету</u> .
------------------------------------	---	-----------	--

Економісти, що є представниками трьох різних економічних шкіл, які працювали в трьох різних економічних середовищах маючи свої погляди на механізми, порядок та часові проміжки у здійсненні економічних перетворень демонструють необхідність, при проведенні цих перетворень, синхронно використовувати важелі як податково-бюджетної, так і грошово-кредитної політики. Це чітко зрозуміло із виділених засобів крайнього правого стовпця таблиці.

Підсумовуючи, слід узагальнити, що для забезпечення виходу економіки України з тривалої кризи-стагнації та переходу до реального сталого економічного зростання, необхідно активізувати проведення економічних реформ в трьох основних напрямках трансформації:

- повторна макроекономічна стабілізація;
- мікроекономічна лібералізація;
- ринкова інституалізація.

При цьому, потрібно зосередитись на виконанні декількох необхідних макроекономічних завдань українських економічних перетворень:

1. Оптимізація податкової системи України відповідно до десяти базових принципів оподаткування та переорієнтація її функцій з, переважно, фіскальної до регулюючої та стимулюючої.

2. Децентралізація бюджетного регулювання.

3. Переорієнтація банківської діяльності із спекулятивних фінансових операцій на кредитування господарських суб'єктів.
4. Утримання стабільності національної грошової одиниці.
5. Взаємоузгоджене однонаправлене використання податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів економічної політики у їх тісному послідовному причинно-наслідковому взаємозв'язку.

З точки зору інституційних повноважень та управлінських функціональних особливостей, для забезпечення взаємоузгодженого проведення податково-бюджетного та грошово-кредитного напрямків економічної політики необхідним є запровадження нового принципу розробки і проведення макроекономічного регулювання в країні – через запровадження дії Регуляторного Формуляру.

Регуляторний Формуляр – система формул (принципів) макроекономічного регулювання економічних процесів країни на основі взаємоузгодженого використання інструментів грошово-кредитної політики Національного банку і податково-бюджетної політики Уряду.

Регуляторний Формуляр повинен розроблятися і реалізовуватися спільно Національним банком і Урядом країни, як інституціями, які мають можливість і офіційно уповноважені здійснювати, відповідно, грошово-кредитне і податково-бюджетне регулювання в економіці.

Регуляторний Формуляр повинен містити три основні системні складові:

1. Планове макрорегулювання;
2. Антикризове макрореагування.
3. Прогнозна макрокорекція.

Складова планового макрорегулювання має передбачати систематизовані спільні дії грошово-кредитного регулювання Національного банку і податково-бюджетного розподілу Уряду на визначений період часу відповідно до обраної, на цей період, економічної політики, яка здійснюється в рамках стратегічного курсу держави, який реалізовується за допомогою певної моделі економічного розвитку. Планове макрорегулювання «Регуляторного формуляру» повинно регламентувати використання податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів економічної політики на певних стадіях економічного процесу в країні, і зводити їх взаємоузгодженість до автоматизму.

Розписи «Регуляторного формуляру» щодо типу, ступеня і напрямку вживання інструментів фіскальної і монетарної політики у конкретних економічних умовах повинні враховувати необхідність їх синхронної взаємодії, при дотриманні принципів циклічності та ефекту часових лагів.

Складова антикризового макрореагування в «Регуляторному формулярі» повинна передбачати комплекс податково-бюджетних заходів Уряду з одного боку, та використання грошово-кредитних агрегатів Національного банку з іншого, у випадках хаотичних чи системних кризових явищ в економіці, які можуть виникати як із внутрішніх, так і з зовнішніх причин. Ця частина «Регуляторного формуляру» повинна бути своєрідною

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

макроекономічною інструкцією на екстренні випадки дестабілізуючих ситуацій.

Складова прогнозної макрокорекції «Регуляторного формуляру» має враховувати аналітичні прогнозні параметри загальноекономічного розвитку держави та тенденції розвитку світової енергетичної, товарної та фінансової кон'юнктури, і передбачати відповідну корекцію податково-бюджетної політики Уряду і грошово-кредитної політики Національного банку.

Основним призначенням «Регуляторного формуляру» є приведення податково-бюджетного та грошово-кредитного регулювання до взаємоузгодженості і цілісності та автоматизація цього макроекономічного регулювання з метою мінімізації впливів зміни політичної кон'юнктури на загальноекономічний курс держави.

Умова шоста

Корпоратизація

Економічний стан українських підприємств та реалії світового глобалізованого економічного розвитку вимагають здійснити в Україні необхідний механізм інституційних змін – *корпоратизацію* – поєднання крупних і середніх профільних українських підприємств у спільний технологічний ланцюг, організаційну структуру, юридичну форму та фінансову схему – *корпорації* – за принципом належності до певного виду ринків товарів/послуг.

Глобалізована світова економіка.

Українська економіка не може підтримувати чи не підтримувати глобалізацію, заперечувати чи визнавати її - глобалізація вже відбулась, і це є вже доконаним фактом. Вона вже функціонує за своїми писаними (міжнародним економічним законодавством, угодами) і неписаними (об'єктивними і суб'єктивними ринковими) законами, правилами, умовами. Українська економіка може лише пристосуватись або не пристосуватись до цих умов, пристосуватись вдало або невдало.

Відомий американський економіст, колишній старший віце-президент Світового Банку так описує явище і перспективи глобалізації світової економіки: «Глобалізація сама по собі не є ні доброю, ні поганою. Вона має потугу принести величезне добро, і для країн Східної Азії, які запроваджували глобалізацію на своїх *власних* умовах, власними темпами, вона стала величезною вигодою. Але більшості країн світу вона не принесла подібних позитивних змін. Для багатьох вона більше скидається на невблаганне лихо...Я вважаю, що глобалізація - усунення бар'єрів для вільної торгівлі й тісніша інтеграція національних економік – може бути доброю силою і що вона має *потенціал*, щоб зробити

багатшим кожного у світі, зокрема – бідних... Глобалізацію можна змінити на краще, і коли це буде зроблено, коли вона відбуватиметься чесно й належним чином, а всі країни, на яких вона відбивається, матимуть право голосу, тоді з'явиться можливість того, що вона допоможе створити нову глобальну економіку, в якій зростання буде не тільки стійкішим, а й у якій плоди зростання розподілятимуться більш рівномірно».¹⁷¹

Сучасні німецькі економісти виносять «вирок» незворотності глобалістичних економічних процесів: «... нова економіка не стане обмежуватися невеликим колом високорозвинених країн, урешті-решт вона охопить усю світову економіку. Позиції підприємств і цілих народних господарств у міжнародному поділі праці будуть через це визначатися цілком інакше; конкуренція остаточно й безповоротно стане глобальною конкуренцією».¹⁷²

Отже, хочемо ми цього, чи ні, але і економіка Україна повинна буде функціонувати, базуючись на економічних умовах глобалізованого світу.

А умови глобалізованої світової економічної системи є такими, що основними гравцями на світових ринках, і, водночас, законодавцями правил гри є крупні національні і транснаціональні корпорації. Саме корпорації виробляють основний споживацький продукт, розвивають технології, науку, культуру - рухають світом. Саме корпорації фінансують владу у країнах, та й опозицію до влади також. Саме корпорації, внаслідок конкурентної боротьби в глобалізованих масштабах світу, формують рівень розвитку продуктивних сил сучасної економіки.

Причини глобалістичних процесів мають не політичне, а суто економічне коріння – крупні компанії змушені виходити на зовнішні ринки для забезпечення

¹⁷¹ Стігліц Джозеф. Глобалізація та її тягар. К.: «КМ Академія», 2003. – С. 16-42.

¹⁷² Клодт Хеннінг. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки. – К.: «Таксон», 2006, - С. 15.

збуту великої кількості власної продукції, а для мінімізації її собівартості – переносити частину виробничих процесів ближче до нових ринків збуту, особливо у країни з дешевшими природними і трудовими ресурсами. Збільшення масштабів і видів діяльності чисельних підприємств, розміщених в багатьох країнах і об'єднаних спільним виробничо-збутовим процесом, призвело до їх розростання в крупні транснаціональні корпорації.

Отже, корпоративна форма організації праці, об'єктивно, стала наслідком еволюції розвитку виробничих відносин. Ці відносини вимагають задоволення все більшої кількості природних, трудових, фінансових потреб.

Вже для забезпечення економічних потреб включаються політичні механізми, адже основними платниками податків і фінансувальниками політичних сил є також корпорації та їхні сурогати.

Сьогодні, колись вимушене, а тепер необхідне завоювання нових ринків в масштабах світу набуло рис справжньої війни – міжкорпоративно-міждержавної економічної війни. І навіть сучасні суто військові конфлікти і війни часто несуть за собою тінь корпоративних інтересів.

Місце України в глобалізованому світі.

Так, світом правлять корпорації. Ми мусимо спитати в себе: чи хочемо ми зайняти достойне місце в цьому світі і впливати на його розвиток, чи віддамося на милість його сьогоднішніх творців, а значить станемо у повну їхню залежність? Тобто, виборювати місце України в глобалізованому світі можна за одним з двох підходів – максималістським або мінімалістським. Якщо обирати перший варіант відповіді, то не існує іншого шляху економічної поведінки, як створювати власні крупні національні/транснаціональні корпорації. Якщо обирати другий варіант, то потрібно усвідомлювати, що за умов відкритості вітчизняного економічного простору, наші підприємства будуть розкуплені існуючими світовими

корпораціями з різних континентів і стануть частиною їхнього виробничого і торгівельного процесу.

А це означає повну залежність від економічної політики інших країн. Це значить, що економіка України, як і сьогодні, функціонуватиме лише як сировинний придаток, транзитна зона, доступні виробничі потужності та дешева робоча сила в центрі Європи.

Якщо обирати шлях побудови української економіки як однієї з найпотужніших економік Європи, що відповідає її ресурсам і потенціалу, то необхідно залучитись до світових економічних процесів на тих умовах, які вже сформувались на сьогодні, і здобувати в світовому економічному просторі своє достойне місце.

Однією з необхідних умов чи ознак потужної економіки країни є наявність в ній потужних національних і транснаціональних корпорацій – фундаменту і стін економіки.

Передумова економічного підйому України – корпоратизація.

Отже, реалії розвитку світових економічних відносин зумовлюють необхідність проведення в Україні системного інституційного перетворення – корпоратизації - для забезпечення конкурентноздатності вітчизняної економіки у глобалізованому економічному середовищі.

Мова йде про *вертикальні корпорації*, що містять виробничу вертикаль від обробки сировини – до виготовлення готового споживацького товару (послуги). Перші паростки українських вертикальних корпорацій вже ростуть – ОБОЛОНЬ, Наша Ряба, NORD. Та вони лише починають проростати, і пішло на ці поодинокі приклади аж 20 років.

Проведення корпоратизації дозволить порівняно швидко сформувати нові господарські зв'язки для українських підприємств на зміну старих радянських, які розірвались з розвалом колишньої радянської держави. Адже саме з причини розриву радянських господарських

зв'язків зупинили чи майже зупинили свою роботу колись забезпечені ресурсами і замовленнями заводи і фабрики, комбінати і об'єднання. Корпоратизація налагодить нові вертикалі технологічного процесу виробництва кінцевих споживацьких товарів і послуг, що дозволить підприємствам зайняти своє місце в цьому технологічному ланцюгу.

Корпоратизація не є черговою жахалочкою із закінченням на «-зація», - це об'єктивна необхідність, в якій має потребу українська економічна система, яка, бажаючи того чи ні – є частиною вже глобалізованого світового економічного середовища.

Проведення корпоратизації доцільно здійснити на основі сформованих ринків товарів і послуг, виходячи з потреб цих ринків. Тобто, формування об'єднань підприємств у корпоративну організаційну форму необхідно проводити за принципом належності продукції підприємств до певних ринків – від ринку та його потреб, і до наповнення підприємств-учасників корпорації.

При цьому, форма власності підприємств-учасників корпорації не має принципового значення. Адже мова йде не про зміну форми власності чи власників підприємств, а про пошук найефективнішої організаційної схеми, яка дозволить кожному підприємству досягати оптимальних економічних результатів своєї діяльності.

Корпоратизація немає нічого спільного з переглядом і зміною форми власності чи власників підприємств-учасників корпорації, або їх фінансової незалежності – це не каральна, а креативна економічна операція, спрямована на підвищення ефективності роботи кожного українського підприємства, незалежно від його форми власності, виду діяльності та регіону розміщення.

Корпоратизація дозволить вийти на якісно вищий організаційний, технологічний, фінансовий і маркетинговий рівень роботи підприємств-учасників

корпорацій, що, безумовно, є вигідним і для власників підприємств.

Цілями корпоратизації є:

- збереження виду діяльності українських підприємств;
- формування українськими підприємствами нових господарських зв'язків на зміну старих радянських;
- оптимізація технологічного процесу виробництва товарів/послуг;
- мінімізація собівартості виготовлення продукції;
- підвищення якості товарів/послуг;
- розширення ринків збуту;
- зменшення затрат на маркетингове позиціонування на ринку та маркетингове обслуговування продукції;
- збільшення об'ємів продажу продукції українських підприємств;
- завоювання українською продукцією вагової частки світових ринків товарів і послуг.

Механізм і принципи корпоратизації.

Процес корпоратизації може відбуватись двома шляхами. Перший шлях – ринковий. Це, безумовно, природний, демократичний, об'єктивний і може видаватись як найсправедливіший шлях. Але в умовах сучасного рівня української економіки цей шлях призведе до того, що українські підприємства, в реаліях відкритості вітчизняного економічного простору, будуть розкуплені вже існуючими і добре працюючими світовими корпораціями з різних континентів, оскільки вони володіють зараз значно більшими фінансовими ресурсами, та стануть частиною їхнього виробничого і торгівельного процесу. А це значить - повна залежність від економічної політики інших країн. Тому Україні сьогодні потрібен інший шлях – організаційно-регуляторний. За цим сценарієм ініціатором, організатором і рушійною силою процесу корпоратизації повинна стати державна влада, шляхом проведення відповідної

державної політики – організацією міжгалузевої кооперації підприємств, програмами кредитування, дистрибуційною підтримкою, маркетинговим забезпеченням...

Формувати об'єднання підприємств у корпоративну організаційну форму необхідно за принципом належності продукції підприємств до певних ринків – від ринку та його потреб, до наповнення підприємств-учасників корпорацій.

До кожної корпорації потрібно залучити ті підприємства, які забезпечують весь технологічний ланцюг виробництва товарів чи послуг, що відносяться до певного ринку. Наприклад, до автомобільної корпорації бажано залучити підприємства-виробники двигунів, КПП, мостів, кузовів, фар, автоелектрики-електроніки, пластмас, коліс, шин, і т.д. Так само і для корпорацій ринку авіації, електроніки, меблів, сантехніки, одягу, взуття, іграшок, продуктів харчування і т.д. всіх інших ринків.

Отже, економічний принцип корпоратизації:
ринок → корпорація → підприємства

На кожному з основних ринків товарів і послуг доцільно сформувати від 1 до 3 крупних корпорацій. При цьому, деякі корпорації можуть працювати на декількох суміжних ринках.

До основних ринків товарів і послуг відношу такі:

- 1) продукти харчування;
- 2) одяг і аксесуари;
- 3) взуття і аксесуари;
- 4) миючі засоби;
- 5) косметика і гігієнічні засоби;
- 6) парфумерія;
- 7) іграшки;
- 8) меблі;
- 9) дерев'яні будівельні вироби;

- 10) будівництво;
- 11) будівельно-оздоблювальні матеріали;
- 12) сантехніка;
- 13) електротовари;
- 14) побутова техніка;
- 15) аудіо-відео техніка;
- 16) комп'ютерна і офісна техніка;
- 17) комп'ютерне програмне забезпечення;
- 18) зв'язок;
- 19) обладнання і приладобудування;
- 20) сільгосптехніка;
- 21) автомобілі і автотранспорт;
- 22) автоперевезення;
- 23) вагонобудування;
- 24) залізничні перевезення;
- 25) авіація;
- 26) авіаперевезення;
- 27) суднобудування;
- 28) судноперевезення;
- 29) пошта і послуги;
- 30) банки і фінансові послуги;
- 31) ліки і засоби;
- 32) медичні послуги;
- 33) спорттовари і послуги;
- 34) туризм;
- 35) торгівля;
- 36) освіта і послуги;
- 37) інформаційне середовище;
- 38) паливоенергетика і послуги;
- 39) космос, озброєння.

Кожній корпорації, яка працює на певному ринку, необхідно сформувати пакет брендів (торгових марок) для своєї продукції – задля широкого і ефективного маркетингового позиціонування на ринку. Спектр брендів потрібен для задоволення всього спектру сегментів споживачів – «цінових», «стильових» та «респектабельових» категорій споживачів.

Створення брендів на кожному ринку необхідно проводити відповідно до специфіки ринку, тобто особливостей симпатій споживачів до певного типу товарів чи послуг, та особливостей тих характеристик продукції, які є найбільш важливими для споживачів конкретного типу товарів чи послуг.

Крім цього, при створенні брендів необхідно враховувати наявність і перспективність експортного потенціалу товарів чи послуг, що продаватимуться під цим брендом.

Адже деяка продукція призначена лише для внутрішнього ринку, а інша має, чи може мати, експортну перспективу.

Також, дуже важливим елементом бренду є його іміджевий потенціал та PR-перспективність – споживачі купують не лише (а в багатьох випадках – не стільки) сам товар чи послугу, а й антураж, думку, емоційне враження від них, які формуються за допомогою іміджевих, рекламних та PR прийомів.

В сучасному висококонкурентному світі виробити якісний товар – це лише необхідна умова для його продажу, але не достатня.

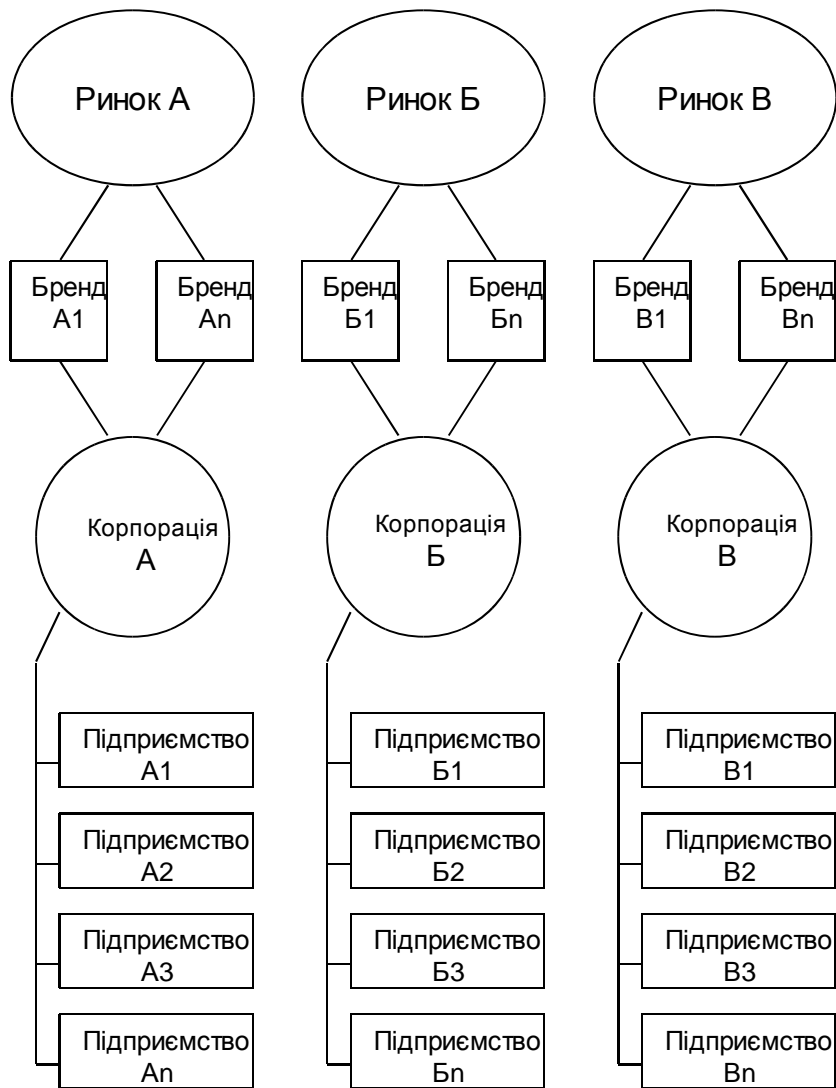
Достатня умова – це вміння подати, представити товар, наповнити його адекватними іміджевими характеристиками, рисами, які забезпечать йому широкий споживацький інтерес, а значить, і попит.

Для цього і формують бренд.

Отже, маркетинговий принцип корпоратизації
виглядатиме так:

ринок → бренди → корпорація → підприємства

Схематично принцип корпоратизації можна зобразити таким чином:

Переваги вертикальних корпорацій.

Корпоративна вертикаль буде сприяти стимулюванню підвищення якості виробництва кожного елементу кінцевої продукції.

Адже виробники цих елементів будуть чітко усвідомлювати, що вони отримують свої доходи лише у випадку продажу кінцевої споживацької продукції, що вимагає забезпечувати високу якість кожного її елементу – це для технологів та інженерів, робітників та спеціалістів, виробників сировини, напівфабрикатів, комплектуючих та збірників є колективною відповідальністю за кінцевий результат, тобто за готовий товар чи послугу.

Значною перевагою корпоративної форми організації роботи українських підприємств є можливість помітного зниження собівартості виготовлення готової споживацької продукції – кожен складовий елемент готового товару чи послуги може додаватись один до одного не на правах продажу, з усіма податковими, соціальними і прибутковими нарахуваннями, а на умовах виробничої собівартості переміщуватись до кінцевої технологічної ланки аж до складання готового товару чи послуги, чи, навіть, до роздрібного їх продажу.

При цьому особистий інтерес в отриманні доходу власників проміжних виробництв може дотримуватись через перенесення прибуткового доходу своїх підприємств на дивідендний дохід + частку прибуткового доходу всієї корпорації.

Можливо, у перші роки це будуть не завжди рівноцінні показники, але в середньостроковій та, безумовно, в довгостроковій перспективі крупні корпоративні доходи дадуть значно більшу вигоду співвласникам підприємств цих корпорацій, ніж у

випадку самостійної, наперед нерівної, конкурентної боротьби окремих некорпоративних підприємств.

Цілий ряд крупних і середніх українських підприємств, які виробляють сировинну продукцію для різних галузей та сфер застосування, повинні бути задіяні як підприємства-учасники відразу у декількох корпораціях.

Можливо, участь таких підприємств в корпораціях не буде повноцінною з юридичної точки зору, але з технологічної, фінансової, управлінської та маркетингової – це мають бути цілісні виробничо-збутові комплекси.

Важливою характеристикою діяльності крупних корпорацій є те, що для забезпечення повноцінної роботи всіх їх структурних елементів і зв'язків між ними, та для виконання спеціальних «гнучких» завдань, включаються в роботу ще сотні дрібних підприємств та організацій, які не входять до складу самих корпорацій – це тисячі і тисячі додаткових робочих місць на «обслуговуючих» підприємствах.

Крупна вертикальна корпоративна форма взаємодії підприємств-учасників корпорацій, дозволить утримувати та забезпечувати високий рівень наукової роботи у власних лабораторіях корпорацій.

При цьому, наукові дослідження і розробки будуть носити дуже прагматичний характер, спрямований на вдосконалення конкретної продукції корпорації – гасло «науку – у виробництво» зможе матеріалізуватись. Адже, як цілком слушно вказує Б.Гаврилишин, «в Україні ... треба змінювати структуру економіки на наукоємну, збільшити темп інновацій через кращу співпрацю

наукових інституцій, політехнічних інститутів, університетів із підприємствами...».¹⁷³

Очевидно, саме крупна вертикальна корпоративна форма організації виробництва є найкращою формою співпраці науки і виробництва.

Корпоратизація є дієвим механізмом виведення технологічних, організаційних, управлінських та фінансових відносин в українському підприємстві на новий, якісно вищий рівень. При цьому, можливим і потрібним є поєднання використання досвіду роботи як світових корпорацій, так і прикладів успішної конкурентної боротьби українських компаній.

Корпоратизація дозволить розпочати широку конкурентноспроможну боротьбу української продукції на внутрішньому і зовнішніх ринках. Адже, треба розуміти, що конкуренція як на внутрішньому українському ринку, так і на світових ринках носить лібералізований і вже глобалізований характер.

А це означає, що українська продукція навіть на внутрішньому ринку вже сьогодні, а з часом ще більшою мірою, конкурує не так між собою, як із іноземною продукцією, яка переважно є продуктом крупних корпорацій. А на зовнішніх ринках глобалізований характер конкурентної боротьби набуває вже визначальних рис - головною серед цих рис є, знову ж таки, конкуренція між крупними корпораціями.

В таких умовах у окремішніх організаційних форм підприємств, у разі самостійного позиціонування на ринках, шансів у конкурентній боротьбі немає – конкурувати з крупними корпораціями можуть лише інші крупні корпорації.

¹⁷³ Гаврилишин Богдан. До ефективних суспільств:

Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові / Вид. 3-тє, доп. – К.: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – С. 244-245.

Велика користь від проведення корпоратизації буде отримана для підвищення ефективності використання державних бюджетних ресурсів, як центральних, так і місцевих, спрямованих на економічний розвиток. Адже після корпоратизації державні програми і проекти розвитку, при чому як виробничі, так і наукові, зможуть значно конкретизуватись до практичного вдосконалення, а отже підвищення конкурентноздатності конкретної вітчизняної продукції.

Таким чином, кошти платників податків не будуть розпливатись по галузевих горизонталях. У так званих програмах «розвитку галузі» державні кошти, спрямовуючись за галузевим принципом, використовуються, здебільшого, для фінансування проведення якоїсь окремої господарської операції, окремого виду робіт, а не виробництва кінцевого споживацького продукту.

А це означає, що бюджетні ресурси витрачаються на окремий елемент виробництва споживацької продукції, а не на весь споживацький продукт.

Це призводить до ситуації, коли витрачені державні кошти на якусь господарську операцію нівелиюються на інших технологічних операціях виробництва кінцевого товару чи послуги.

Наприклад, державні кошти, витрачені на підтримку фермерських господарств, які вирощують цукровий буряк, не призводять ні до підвищення якості цукру, ні до його здешевлення для споживачів. Бо між вирощуванням цукрового буряку і його продажем в торгівельній мережі знаходяться ще багато виробничо-торгівельних операцій. І на цих операціях їх гравці, чи численні посередники, повністю нівелиюють всі зусилля і великі витрачені

кошти держави, які колись були спрямовані «на цукрову галузь». Якби ж, до прикладу, на тому ж цукровому ринку існували корпорації, до складу технологічної вертикалі яких входили б всі необхідні підприємства для виробництва готового споживацького продукту (фермерські цукровобурякові господарства, переробні підприємства, фасувальні підприємства, транспортна колона і пряме торгівельне або дистрибуційне підприємство), то державні кошти можна було спрямувати не на галузеві горизонталі, а на вертикальні корпорації, які б використали їх для вдосконалення (якісного/цінового) кінцевого споживацького продукту – цукру. При цьому, значно полегшеним буде і контроль за ефективністю використаних бюджетних коштів – легко можна спитати: що змінилось у конкретного товару (ціна, якість) після здійснення державних витрат.

Сама по собі зміна організації роботи українських підприємств на засадах корпорацій не гарантує безумовного успіху українського бізнесу у світі, але вона є тією системною моделлю, яка запустить механізм налагодженого виробництва і збуту української споживчої (а не лише сировинної) продукції у великих об'ємах і на рівні світових стандартів якості, обслуговування та іміджу.

Корпоратизація – це необхідна умова формування високопродуктивної організаційної, технологічної, фінансової та збутової моделі роботи українських підприємств для підвищення їх конкурентноздатності в умовах глобалізованих світових економічних відносин. Достатня умова успіху українських корпорацій – це їх високоефективний менеджмент. – Разом - це рушійна сила економічного розвитку України.

Умова сьома

Маркетингова атака

Після формування крупних українських корпорацій внаслідок програми корпоратизації, необхідно створити для кожної корпорації портфель брендів (торгових марок) для продажу під ними на ринку продукції, яка вироблятиметься корпораціями. Це дуже відповідальна частина роботи, від якої великою мірою залежатиме успіх українських товарів і послуг як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Адже контакт товару чи послуги із споживачем відбувається через бренд, яким цей товар названий і зпозиціонований.

Після процесу створення брендів необхідним буде наступний крок – широка маркетингова підтримка і обслуговування новостворених українських брендів, тобто масштабна і тривала маркетингова атака українських брендів на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Брендування.

В сучасному матеріалізованому світі, в цивілізованій частині якого спостерігається перевиробництво і переспоживання, виробити якісний товар є лише необхідною умовою його продажу, але не достатньою – достатньою умовою є вміння гарно подати інформацію про товар чи послугу, тобто сформулювати і підтримувати його імідж. Крім цього, важливим є вміння донести товар до споживача саме «там-тоді-так», як цього потребує чи хоче споживач – це завдання маркетингової політики.

Тому, для забезпечення повноцінної системи збуту виробленої продукції, новостворені бренди новосформованих українських корпорацій потребуватимуть комплексної Програми маркетингового обслуговування, маркетингової підтримки та лобювання.

Програма повинна включати комплекс заходів з трьох основних елементів-засобів формування іміджу бренду:

- реклама (пряма і опосередкована);
- PR-методи;
- PROMO-заходи.

Другим напрямком комплексної Програми маркетингового обслуговування повинно стати, в тому числі за допомогою державної політики, забезпечення широкого доступу української продукції під новими брендами до оптової і роздрібно торгівельних мереж всередині країни та лобювання і поширювання інтересів вітчизняного продукту на зовнішніх ринках – це завдання внутрішньої і зовнішньої дистрибуції.

Враховуючи достатню відкритість внутрішнього ринку та високий рівень конкуренції на зовнішніх ринках, маркетингова діяльність нових українських корпорацій повинна носити агресивний і насичений характер – для нових брендів, створених для українських корпорацій, є потреба провести активну маркетингову атаку.

Українське виробництво вже не має часу на тривале розгойдування і вичікувальну позицію на ринку в розрахунку на його сприятливу кон'юнктуру – надто багато часу втрачено за 20 років криз і стагнацій в українській економіці.

Нові українські бренди необхідно підтримати на початковому етапі їх становлення на державному рівні методом цільових маркетингових

програм. Ці програми повинні включати: дистрибуційне забезпечення в торгівлі української продукції; рекламне забезпечення в державних та підтримку в недержавних ЗМІ та рекламних носіях; іміджеву PR-підтримку державних установ, організацій, популярних посадових осіб та політичних лідерів; PROMO-акційне використання в державних та громадських внутрішніх і зарубіжних подіях і заходах.

Створення нових українських брендів необхідно проводити, виходячи з потреб і характеристик ринків, на яких ці бренди будуть позиціонувати.

Ринок або сегмент певного ринку є вихідною точкою для створення бренду та його іміджевого позиціонування.

Саме цільове призначення певної продукції для певного ринку чи його сегменту визначає те, яким повинен бути бренд даної продукції для даного ринку (сегменту ринку).

Уточнюючими факторами при формуванні бренду є параметричні характеристики ринку, на який бренд розрахований, та перспективи розширення цього ринку, а також можливість позиціонування бренду на схожих чи суміжних ринках.

В залежності від ринку (сегменту) і його характеристик формується імідж бренду з притаманним стилістичним та емоційним навантаженням. Імідж бренду буде формувати певні стереотипи (установлену думку, враження) щодо продукції, яка буде продаватись під цим брендом.

Завдання маркетингу в тому, щоб стереотипи сприяли продажам продукції. Крім цього, імідж бренду повинен чітко спрямовувати

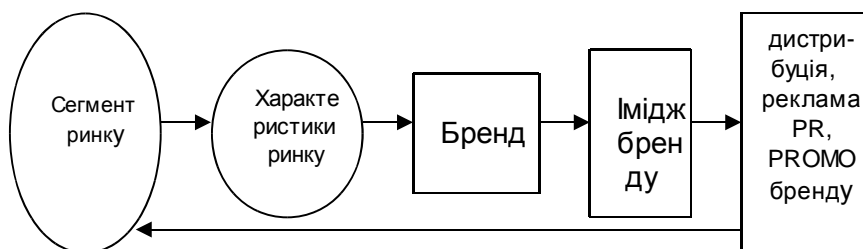
Андрій Новак. Як підняти українську економіку

продукцію під цим брендом саме до того цільового споживача, сегменту ринку, для якого і призначений даний бренд.

Відповідно до визначеного ринку (сегменту) забезпечується дистрибуція (поширення в торгівлі) продукції під даним брендом – товар повинен бути наближений саме до того типу споживача, для якого він був вироблений. А відповідно до іміджу бренду формується рекламна стратегія, PR-діяльність та PROMO-заходи, необхідні для формування та підтримування визначених іміджевих характеристик (стереотипів) бренду та його поширення серед відповідних категорій споживачів. Через іміджеве сприйняття бренду та доступність продукції під брендом у торговельній мережі, «там-тоді-так», як цього потребує споживач, відбувається його позиціонування на своєму ринку (сегменті).

Так формується колообіг позиціонування бренду на ринку.

Схематично процес створення бренду та його поширення можна зобразити таким чином:

Одним брендом та його іміджевими характеристиками неможливо задовольнити уподобання різних категорій споживачів.

Адже потреби, бажання і смаки споживачів різняться за багатьма показниками: купівельна спроможність, вік, стать, регіональні стереотипи, стильові симпатії і т.д.

Отже, обов'язково необхідно дотримуватись принципу спеціалізації брендів відповідно до категоріальної сегментації ринку.

Національні торгівельні мережі.

Окремої уваги потребує проблема дистрибуції, або поширення в торгівельній мережі, товарів і послуг українських виробників. – Це питання доступу до ринку товарів і послуг вітчизняного виробництва.

Адже сьогодні український виробник має значні проблеми із тим, щоб принаймні широко представити свою продукцію для свого ж вітчизняного споживача. Це актуально навіть для цілком якісних українських товарів, які не поступаються відповідним імпортним аналогам за якістю і ціною.

Відкриття, лібералізація внутрішнього ринку на початках Незалежності та природний «голод» радянської людини до всього імпортного з одного боку, та розрив старих господарських зв'язків і обвал власного виробництва з іншого боку, призвів до ситуації, коли за лічені роки український виробник втратив внутрішній ринок товарів і послуг, а також великі ринки колишніх радянських республік та країн «соціалістичного табору» по всьому світу.

Відновлення позицій вітчизняного виробника на внутрішньому ринку відбувається дуже важко і за рахунок великих дистрибуційних витрат у боротьбі з набагато фінансово могутнішими іноземними виробниками, які вже освоїли український ринок. До того ж, іноземні виробники,

які, переважно, представлені крупними корпораціями, мають добре розроблені і випробувані маркетингові технології завоювання ринків, на відміну від українських виробників, які лише вчаться працювати в умовах «маркетингових війн». Ці дистрибуційні витрати українських виробників могли б бути використані для оновлення чи розширення виробництва, підвищення зарплат, покращення якості продукції і т.п.

Оскільки держава раніше надто легко і невчасно «здає» внутрішній ринок, то існують навіть моральні зобов'язання, тим більше економічні, з його «повернення» для українського виробника.

На переважній більшості ринків у внутрішньому споживчому середовищі може і повинна панувати продукція вітчизняних підприємств.

Внутрішній ринок є базовим трампліном для українських виробників як для випробування якості власної продукції, так і для відпрацювання методів конкурентної маркетингової боротьби з іноземними брендами.

Результати і досвід цієї конкурентної боротьби на внутрішньому ринку дадуть змогу відпрацювати ефективні маркетингові методи і програми при наступному широкому виході на зовнішні ринки українських брендів.

Після формування українських корпорацій та брендів для їх продукції держава повинна взяти активну участь у здійсненні комплексної програми поширення (дистрибуції) цієї продукції на внутрішньому ринку.

Виконати це вкрай необхідне завдання можна за допомогою використання колись

централізованої торгівельної мережі чотирьох типів:

- 1) гастрономи (продтовари);
- 2) універмаги (промтовари);
- 3) універсами (продтовари і промтовари);
- 4) будинки торгівлі (продтовари і промтовари).

Використати їх для виконання державної програми дистрибуції вітчизняних товарів і послуг в умовах значної частки їх приватизації можна двояким методом:

по-перше, законодавче зобов'язання виділення певного відсотку торгівельних площ у кожному торгівельному відділенні для вітчизняної продукції;

по-друге, входження держави (там де це потрібно) на правах співвласника торгівельних підприємств шляхом збільшення статутного фонду за рахунок проведення комплексної реконструкції-розширення торгівельних площ.

Державний сектор економіки, щоб бути повноцінним і самодостатнім, повинен включати не лише витратні бюджетні сфери (соціальні, освітні, медичні, культурні, спортивні і т.д.) та виробничі потужності, а й повинен мати великі збутові, торгівельні мережі.

Це необхідно державі для можливості безпосереднього і оперативного впливу на ситуацію на основних ринках товарів і послуг в разі значних і небажаних цінових чи забезпечувальних коливань.

Держава повинна не заперечувати ринок чи здійснювати адміністративний тиск на нього, а бути активним і крупним гравцем на ринку, і так впливати на його розвиток, як цього вимагає економічна політика в певній економічній ситуації – це дозволить державі проводити цінову політику не

адміністративно-правовими нормативними, заборонними, обмежувальними, каральними засобами, а більш ефективними і прийнятними для бізнесу економічними ринковими важелями, шляхом простого пропонування власного рівня цін на товари і послуги у власних торгівельних мережах.

Це шлях, який дозволить виконувати відразу декілька завдань: впливати на рівень цін в країні (а це - одна з головних економічних турбот держави), забезпечувати доступ товарів вітчизняного виробництва до торгівельної полиці (це значить стимулювати збут української продукції), розвивати торгівельні мережі за межами України (і так забезпечувати прямий доступ вітчизняного продукту до іноземних ринків).

В умовах наростання конкуренції торгівельних мереж в Україні, особливо з приходом крупних іноземних торгівельних мереж, доцільно згадані вище чотири типи торгівельних підприємств в Україні об'єднати у крупні вітчизняні торгівельні мережі, або, навіть, у єдину національну торгівельну мережу.

При цьому, права нинішніх власників приватизованих торгівельних підприємств повинні бути повністю збережені і закріплені правами співвласників великих мереж у долях, відповідних до внесків у загальний статутний фонд крупних мереж.

Вітчизняні крупні торгівельні мережі повинні не лише домінувати на внутрішньому ринку, а поступово виходити на зовнішні, представляючи там продукцію українських виробників, забезпечуючи їм певний рівень експортних продажів. – Це певний рівень гарантованого і

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

прогнозованого збуту української продукції на європейському і світовому ринках.

Симбіоз, у внутрішній та зовнішньоекономічній діяльності, крупних національних корпорацій-виробників та крупних вітчизняних торговельних мереж може здійснити швидкий якісний і кількісний прорив української продукції як на внутрішній, так і на європейські та світові ринки.

Національна Маркетингова Програма.

Отже, проведення комплексної національної програми маркетингової підтримки і обслуговування українських брендів, які належать українським корпораціям, є надважливим завданням для відновлення позицій українських виробників на внутрішньому ринку та поступового експансійного завойовування часток на європейському та світовому ринках.

Національна Маркетингова Програма повинна включати всі процеси позиціонування українських брендів: від створення, тобто самого брендування, їх дистрибуційного поширення у розгалужених торговельних мережах, і до формування і підтримки іміджевих характеристик через рекламні, PR, PROMO прийоми – це «маркетингова атака» українських брендів.

Для розробки і впровадження маркетингових програм для брендів національних корпорацій та загального маркетингового обслуговування національних проектів і програм розвитку доцільно створити в Україні спеціалізовану Національну Маркетингову Компанію.

Дана державна інституція, можливо, повинна навіть мати певний незалежний статус (не входить до складу Кабінету міністрів) для того, щоб не узалежнювати свою суто економічну, а надто,

суто ринкову діяльність від примх часто змінюваних політичних керівників Уряду. – Це необхідно для унеможливлення лобювання інтересів певних українських компаній через політичних лідерів на внутрішньому і зовнішніх ринках через державну установу.

Національна Маркетингова Компанія повинна бути виразником ринкових інтересів всіх українських брендів.

Створення такого інституту необхідно для цільової високоефективної роботи з формування перспективних українських брендів та їх професійного маркетингового забезпечення на рівні національних та міжнародних стандартів ринкового позиціонування.

Окремим завданням Національної Маркетингової Компанії повинна стати комплексна програма вироблення і реалізації іміджевого позиціонування української держави в очах світової громадськості - Україні необхідно сформувати систему сприйняття її світом. Імідж України є базовим критерієм її оцінки як для світових інвесторів, так і для потенційних туристів з усіх куточків планети.

Основними функціями і повноваженнями Національної Маркетингової Компанії мають бути:

- адміністративно-правова організація на базі українських підприємств завершених техно-економічних комплексів з виробництва кінцевих споживацьких товарів і послуг – корпорацій, та маркетингове створення для них конкурентоздатних торгівельних марок – брендів;
- маркетингове обслуговування нових українських брендів;
- маркетингове обслуговування існуючих українських брендів;

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

- системне маркетингове забезпечення міжнародного іміджу України для підвищення її інвестиційної і туристичної привабливості у світі;

- комплексна маркетингова розробка і супровід національних інвестиційних, інформаційних, соціальних, правових, політичних, туристичних, культурних, гуманітарних програм і проєктів.

Комплексний і системний підхід в маркетинговій політиці держави в даний період економічного розвитку України виглядає як необхідний компонент сучасної загальної економічної політики.

Умова восьма

Економічний розділ Конституції України

Умови розвитку національної економічної системи, умови господарювання для всіх суб'єктів господарювання в Україні сьогодні надмірно залежать від політичних процесів в державі, дій окремих політиків і окремих політичних сил, які, як правило, не мають реальної визначальної підтримки суспільства.

Політична боротьба в країні відзначається надзвичайною гостротою і безкомпромісністю зі сторони всіх ключових політичних гравців. Часто політичні війни ведуться лише для самого факту перемоги над політичним опонентом, а наслідки таких війн і таких «перемог» для країни, її громадян, для розвитку економіки учасниками політичного процесу не враховуються та ігноруються.

Після розвалу радянської тоталітарної політичної системи в Україні, плюралізм і демократичні засади незалежного політичного життя породили великий сплеск політичного різнобарв'я – одна за одною створювались партії, сягнувши кількості понад 180 політичних одиниць. Кожна партія або своєю назвою, або статутом проголошувала приналежність до певної ідеології в класичному політологічному розумінні. Але, насправді, ідеологія, як виявилось, для тотальної більшості українських партій слугувала лише зовнішньою обгорткою.

Реальною метою створення майже всіх партій в Україні та їх подальшого ділення на клони, з приставками і без, виявилось або задоволення особистих амбіцій окремих політиків, або

отримання влади будь-якою ціною, або ж поєднання першого і другого, і все з однією метою – використання влади у корисних цілях, а не реалізація задекларованих партійних програм відповідно до заявленої ідеології.

Наслідки такого ходу політичного процесу в Україні за 18 років Незалежності виявились катастрофічними: фізичне вимирання 6 млн. населення; серед тих, хто «вижив» біля 6 млн. виїхали за кордон на заробітки, щоб прогодувати свої сім'ї (це в умовах відсутності війни чи перманентних бойових дій в країні або якоїсь епідемії); серед тих, хто залишився в Україні середня зарплата на місяць становить еквівалент 160 Євро (при наявній великій заборгованості), а середня пенсія - 60 Євро, при майже європейських цінах на товари і послуги; більшість вітчизняних підприємств не працює і на третину своєї номінальної потужності радянських часів; місцеві бюджети по всій країні не мають коштів для виконання елементарних господарських робіт...

Соціально-економічні результати періоду Незалежності України є чи не найгіршими серед країн колишнього «соцтабору», з якими ми на початку 90-х починали з однакових посткомуністичних економічних умов, при тому, що за економічними ресурсами Україна є найбагатшою державою не лише серед країн колишнього «соцтабору», а й серед всіх європейських країн.

Такі плачевні економічні результати є наслідком лише однієї першопричини – економічної непридатності сучасного політичного «бомонду» України, з причин або непрофесійності (а звідси – безрезультативності), або непатріотичності (а звідси – безвідповідальності і злочинності), або ж фатального поєднання першого і другого.

Вихід з такої ситуації бачу в необхідності захисту національної економіки, її суб'єктів від економічної непридатності більшості українських політиків та суто популістської діяльності більшості українських партій.

Форму захисту вбачаю у прийнятті максимально високого правового законодавчого документу рівня конституційної норми – Економічної Конституції України, або економічного розділу у загальній Конституції України.

Цей документ повинен містити загальноекономічні, але конкретні цифрові економічні параметри, за межі яких не може виходити, і які повинна виконувати влада будь-якого політичного забарвлення – це мотиватор ефективної і державотворчої економічної політики для Уряду і Національного Банку України.

Вважаю, що економічними параметрами, які мають бути закріплені конституційними нормами є такі:

1. Рівень бюджетизації економіки (частка Зведеного бюджету країни у Валовому Внутрішньому Продукті) – параметр, яким характеризується загальний *рівень соціальної орієнтованості економічної системи країни*, адже майже всі соціальні зобов'язання виконуються за допомогою бюджетного розподілу держави.

Нагадаю, що головним економічним пунктом Акту про державну Незалежність України 1991 року є побудова «соціально-орієнтованої ринкової економіки». Світовий досвід називає країни соціально-орієнтованими ті, в яких рівень бюджетизації складає 40-50% ВВП.

Для довідки: за роки Незалежності України цей показник у лічених роках ледь перетинав позначку у 30 % ВВП (див. Діаграму на стор. 226).

На перший погляд, може виглядати, що цей показник неможливо контролювати і регулювати, наче він є об'єктивним наслідком роботи економічної системи, зокрема, в частині податкової системи.

Але, для цього і існує в країні влада, щоб не пливти по хвилі наслідків роботи економічної системи, а, власне кажучи, формувати і розвивати національну економічну систему, забезпечувати такі співвідношення використання національних економічних ресурсів, які дозволяють рівномірно розвиватись всім суб'єктам економічного процесу, всім верствам населення.

Тому, пропоную законодавче закріплення Рівня бюджетизації економіки України конституційною нормою: *«Частка Зведеного бюджету України складає не менше 40% ВВП»*. - Це буде досить цільовим загальним завданням для уряду будь-якого політичного кольору з формування дійсно соціально-орієнтованої економічної системи України, що вимагатиме і реальної детінізації економіки, і приборкання корупції, і наведення податкового порядку...

2. Соціальний рівень бюджету (частка соціальних витрат у Зведеному бюджеті країни) – параметр, яким характеризується *рівень соціальної спрямованості економічної політики держави*.

До сьогодні цей показник в Україні лише одного року сягнув 60% позначки (див. Таблицю на стор. 228), тоді як, наприклад у сусідній Польщі він коливається біля показника 70%.

До соціальних витрат бюджету відносяться: виплата пенсій за віком, за фахом, за станом здоров'я; виплата заробітніх плат працівникам державних органів влади, державних організацій

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

освіти, культури, мистецтв, охорони здоров'я, спорту, працівникам державних підприємств; виплата соціальних допомог, субсидій, пілг та інші соціальні витрати.

Соціальна сфера є найбільш чутливою, найбільш болючою і, водночас, найбільш гострою проблемою в сучасних економічних умовах України. Саме соціально залежні та соціально незахищені верстви населення найбільшою мірою відчують на собі, а значить і на своїх сім'ях, різкі перипетії соціально-економічних і політичних стресів, криз і стагнацій, які відбуваються в країні. Саме соціально незахищені громадяни України найбільше страждають від нерозумних, гарячкуватих або ж злочинних дій певних політиків, які в певний час, за певних обставин отримують владні повноваження того чи іншого рівня. Окрім того, соціальні бюджетні виплати є, як правило, невисокими і забезпечують громадянину лише можливість помірного споживання, а це означає, що величина соціальних виплат бюджету практично повністю реінвестується у вітчизняну економіку.

Тому, пропоную конкретну цифрову економічну законодавчу конституційну норму соціального рівня бюджету країни у такому вигляді: *«В структурі видатків Зведеного бюджету України не менше 65% витрат спрямовуються на соціальні статті»*.

Така конституційна норма захистить певний гарантований рівень соціального забезпечення населення від гарячих перипетій та їх наслідків політичного протиборства, недолугості чи злочинності.

3. Міжбюджетне співвідношення розподілу бюджетних ресурсів між центральним (Державним) і місцевими бюджетами – показник, від

якого реально залежить розвиток місцевого самоврядування, тобто можливість самоврядного господарювання місцевих громад.

Можна скільки завгодно говорити про розвиток місцевого самоврядування і регіонів на численних круглих столах, конференціях, семінарах, але, насправді, можливість розвитку місцевого самоврядування залежить, головним чином, від одного конкретного економічного показника - міжбюджетного співвідношення Державного і місцевих бюджетів.

Для довідки: у часи розвалу радянської економічної і політичної системи головною економічною причиною неефективності радянської економіки називалась її надмірна централізованість. Так от, «надмірною централізованістю» називалось міжбюджетне співвідношення розподілу бюджетних ресурсів через центральний бюджет 52%, а через місцеві бюджети, відповідно, 48% (дані 1990р.). Тобто, приблизно, 50/50 – це тоді означало вкрай негативне явище – на місцях повинно бути більше ресурсів для оперативного і динамічного реагування на особливості місцевих економічних умов і потреб.

За роки Незалежності в Україні міжбюджетне співвідношення сягнуло показника 80% / 20% на користь центрального (Державного) бюджету у порівнянні з місцевими! (див. Таблицю на стор. 222).

При такому міжбюджетному співвідношенні всі розмови про необхідність розвитку регіонів, місцевого самоврядування залишаються не більше ніж розмовами, або свідомим спотворенням популістських заяв і гасел політичних сил

реальними економічними діями Урядів цих самих політичних сил.

Тому, пропоную на даному етапі економічного розвитку країни законодавче конституційне закріплення показника міжбюджетного співвідношення на такому рівні: «*В структурі Зведеного бюджету України не менше 50% доходів формується і не менше 50% витрат розподіляється місцевими бюджетами*». Пізніше цей показник необхідно поступово підвищувати до рівня 60%.

4. Граничний дефіцит бюджету (величина дефіциту Зведеного бюджету до величини ВВП) - параметр, яким характеризується збалансованість і надійність державних фінансів, певна макроекономічна стабільність.

Явище дефіциту бюджету країни виникає, коли Уряд планує здійснювати більше витрат, ніж очікує чи реально отримує доходів у бюджетній системі.

Взагалі, сам по собі дефіцит бюджету не є катастрофою, і має значення не так його наявність, як джерела його покриття. Головне, щоб дефіцит бюджету не покривався лише інфляційним додатковим друком грошових знаків (як це було в Україні на початку 90-х у перші роки Незалежності).

Але, щоб убезпечити країну від неочікуваних, непланових, негативних інфляційних і девальваційних коливань, та для публічної демонстрації економічної прогнозованості, рівень дефіциту бюджету варто обмежувати гранично допустимими нормами.

Кожна країна самостійно визначає гранично допустиму норму дефіциту бюджету. Але, країни Європейського Союзу вважають і нормативно

закріплюють величину граничного дефіциту бюджету на рівні 3% ВВП.

Оскільки, стратегічний зовнішньополітичний курс України спрямований на вступ до Європейського Союзу, доцільно законодавчо закріпити цей важливий показник на рівні загальноприйнятих європейських стандартів. Крім того, сам рівень граничного дефіциту бюджету у 3% ВВП є дійсно непоганим контрольним показником для безпечного ведення річного державного фінансового обороту.

Тому, пропоную конституційне закріплення показника дефіциту бюджету таким чином: *«Граничний розмір дефіциту Зведеного бюджету України становить не більше 3% Валового Внутрішнього Продукту»*.

5. Мінімальний особистий дохід – показник, який відображає рівень матеріального забезпечення громадян країни. Особисті доходи громадян є, напевне, найважливішим критерієм ефективності роботи економічної системи країни та її спрямованості на інтереси народу.

Для кращої деталізації і наближеності до потреб громадян, показник мінімального особистого доходу варто формувати з трьох рівнів:

1. Мінімальний розмір пенсії;
2. Мінімальний розмір місячної заробітної плати;
3. Мінімальний розмір погодинної оплати праці.

Рівень доходів населення необхідно забезпечити мінімальним економічним показником для захисту економічних прав громадян на гідні умови життя, праці, відпочинку. Держава для того й існує, щоб забезпечувати своїм громадянам достойне життя і можливість саморозвитку.

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

Тому, пропоную законодавче конституційне закріплення показників мінімального особистого доходу такими нормами:

- «Мінімальний розмір пенсії становить 1,5 величини прожиткового мінімуму».

- «Мінімальний розмір заробітної плати становить 2 величини прожиткового мінімуму».

- «Мінімальний розмір погодинної оплати праці становить 1/100 частки мінімального розміру заробітної плати».

При цьому, для запобігання соціально-економічних спекуляцій влади, в даному розділі обов'язковим є закріплення загального принципу визначення прожиткового мінімуму. А саме:

- «Прожитковий мінімум коригується щорічно в сторону збільшення з коефіцієнтом 1,2 від показника інфляції за рік, що минув, і встановлюється Законом «Про державний бюджет України» на наступний рік. У випадку дефляції за рік, що минув, прожитковий мінімум на наступний рік залишається незмінним» - цей пункт виконує дуже корисну функцію гарантування постійного підвищення реальних мінімальних доходів громадян на рівні вищому, ніж інфляційне зростання.

Такі конкретні, конституційно закріплені економічні показники гарантованих доходів громадян забезпечать мінімальний гідний рівень матеріального добробуту людини і, водночас, стимулюватимуть владу України будь-якого політичного забарвлення до ефективної управлінської економічної діяльності на благо інтересів широких верств населення країни.

б. Гранична девальвація національної валюти Гривні – показник, яким

характеризується стабільність і передбачуваність змін курсу національної грошової одиниці.

Це надзвичайно важливий критерій довіри до національної валюти, як зі сторони внутрішнього інвестора, так і для зовнішніх контрагентів, які працюють або мають намір працювати на території України чи з українськими партнерами.

Прогнозованість вартості грошової одиниці є важливим елементом для розробки бізнес-проектів та розрахунків доходності і прибутковості майбутньої діяльності інвестора.

Кожен громадянин України, отримуючи доходи в національній валюті, хоче бути впевнений у надійності, стабільності і передбачуваності цієї валюти – будь-яке вагоме чи різке знецінення Гривні надовго підірве довіру до її здатності виконувати такі функції грошей як вартісну, накопичувальну, інвестиційну. А без цього не варто розраховувати на збільшення приватних банківських збережень та підприємницьких операцій в національній валюті, на розвиток національного фінансового ринку, на дедоларизацію вітчизняної економіки.

Тому, вважаю за доцільне конституційне закріплення граничного рівня курсу національної грошової одиниці протягом фінансового року задля гарантованого забезпечення її стабільності та упередження від валютних зривів і дестабілізуючих панічних спекуляцій. А саме:

- *«Курс національної валюти Гривні щодо іноземних валют не може знецінюватись більше ніж на 3 % протягом одного фінансового року»*

Це означає, що якщо, наприклад, на початок року курс Гривні до долара США становить 5.00, то на кінець року він не може бути вищим за 5.15.

Звичайно, виконання такого конституційного пункту майже повністю лягає на відповідальність Національного Банку України як провідника грошово-кредитної політики в країні, хоча й залежить і від зовнішньоекономічної політики Уряду.

При сучасних золотовалютних резервах Національного Банку України подібна конституційна норма максимально гарантуватиме суб'єктам економічного процесу надійність середньострокових і довгострокових операцій з Гривнею.

7. Гранична максимальна Облікова ставка НБУ – показник, що впливає на формування рівня банківського проценту в країні.

Однією з найбільших проблем і, водночас, найбільших гальм для розвитку «реального» сектору економіки, малого і середнього підприємництва, є надмірно високі ставки банківського кредитування, що існують на сьогодні в Україні. – Це великою мірою стримує загальні темпи росту національної економіки.

А для споживачів це відображається у високих ставках кредитування на купівлю товарів, автотранспорту, нерухомості, що значно знижує купівельну спроможність, і, відповідно, реальне зростання рівня життя населення.

При цьому, начебто, адекватно високі ставки депозитних вкладень не покривають потреб майбутнього споживання через високі темпи росту цін, які практично нівелюють депозитну вигоду. До речі, і самі високі темпи росту цін підганяються високими комерційними кредитними ставками, адже підприємець спершу бере кредит для своєї діяльності, а потім для його покриття змушений

Андрій Новак. Як підняти українську економіку
адекватно закладати його відсоток у собівартість і ціну своєї продукції.

Впродовж «гривневого періоду» ставка НБУ коливалась, переважно, на рівні 9-12 %, що є дуже високою планкою для формування рівня комерційного банківського проценту. Найнижчий рівень облікової ставки НБУ, на нетривалий період, становив 7 %, що також не задовільняє потреб розвитку підприємництва.

Тому, бачу необхідність у постановці загальнофінансового завдання для діяльності Національного Банку України у вигляді обов'язковості виконання конституційної норми з граничного максимального рівня облікової ставки у такому формулюванні:

- *«Гранична максимальна облікова ставка Національного Банку України становить 5 % річних»*

Подібний, конституційно закріплений і обов'язковий до виконання, економічний показник поставить конкретне завдання для НБУ і відкриє можливості для поступового зниження рівня процентних кредитних ставок в країні.

8. Граничне зовнішньоторгівельне сальдо (негативне) – показник, який визначає збалансованість національних зовнішньоекономічних рахунків.

Зовнішньоторгівельне сальдо є зведеним балансом експортно-імпортного руху товарів в масштабах національної економіки. Сальдо є позитивним в разі перевищення експорту відчизняної продукції над імпортом іноземної – така ситуація вважається бажаною для національних рахунків. Негативне сальдо виникає при перевищенні імпорту над експортом країни – це

Андрій Новак. Як підняти українську економіку
оцінюється, як поганий діагноз для вітчизняної економіки.

Насправді, важливе значення має не так факт перевищення експорту над імпортом чи навпаки, як сама структура експорту з країни та імпорту в країну. – Якщо в структурі експорту країни переважають готові споживацькі товари, високотехнологічні, науковоємні продукти, то це є свідченням високого рівня розвитку економіки країни. Якщо ж експортним продуктом є, переважно, сировинні або напівфабрикатні товари, як сьогодні в Україні (металопрокат, хімія, зерно – основа українського експорту), то це говорить про те, що національна економіка знаходиться на стадії примітивного індустріалізму.

Отже, наявність позитивного чи негативного зовнішньоторгівельного сальдо ще не вказує на рівень чи напрям розвитку національної економіки – важливішою є структура експорту та імпорту.

Але надмірно висока величина негативного сальдо може сама по собі започатковувати негативні тенденції розвитку національного валютного і фінансового ринку та якість і структурну спрямованість розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання, та підірвати стабільність національної грошової одиниці Гривні.

Тому, пропоную затвердження конституційної норми граничного рівня негативного зовнішньоторгівельного сальдо таким чином:

- *«Граничне негативне зовнішньоторгівельне сальдо України не може перевищувати 3 % Валового Внутрішнього Продукту»*

Це буде спільним завданням для Уряду та Національного Банку України, і гарантуватиме

Андрій Новак. Як підняти українську економіку
певну зовнішньоекономічну збалансованість національної економічної системи.

9. Граничне податкове навантаження – є категорією, від якої, значною мірою, залежать такі економічні критерії країни, як зручність і вигідність ведення підприємницької діяльності, інвестиційна привабливість країни у світі, ефективність і справедливість податкової системи, рівень тінізації економіки і т.п.

Необхідно припинити безмірне і безсистемне нарощування податкового масиву в Україні, що призвело до небаченої тінізації економіки, неможливості легальної підприємницької діяльності, масових і масштабних спекуляцій з використанням пільгових і «ВЕЗ-х» податкових режимів, тотального хабарництва у справлянні/ухилянні податків.

Тому, в сучасній ситуації вважаю необхідним конституційне закріплення певних загальних податкових категорій, які зменшать рівень податкового навантаження на всіх суб'єктів економіки України і впорядкують процес сплати податків. А саме:

- «Обов'язковими базами оподаткування є: дохід громадян і підприємств, прибуток підприємств, земля, надра землі, рухоме і нерухоме майно».

- «В один період часу існує загальнодержавних не більше 10 податків, не більше 10 зборів, не більше 10 акцизів»

- «В один період часу існує не більше 10 місцевих податків, не більше 10 місцевих зборів в кожній одиниці місцевого бюджету»

- «Ставка оподаткування на категорію «оборот» не перевищує 5 % від суми обороту»

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

- «Ставка оподаткування на категорію «дохід підприємства» не перевищує 10 % від суми доходу»

- «Ставка оподаткування на категорію «дохід фізичної особи» не перевищує 30 % від суми доходу»

-«Ставка оподаткування на категорію «додана вартість» не перевищує 15 % від суми вартості»

- «Ставка оподаткування на категорію «прибуток» не перевищує 25 % від суми прибутку»

- «Всі платники податків є рівними перед законом – пільг в оподаткуванні не існує, окрім як у 5 видах діяльності: 1. охорона здоров'я, 2. освіта, 3. наука, 4. культура, 5. спорт»

- «Форми і принципи сплати всіх видів податкових платежів є незмінними протягом бюджетного року».

Такі конституційно закріплені норми будуть формувати загальні рамки податкової системи країни і унеможливлять її скочування до рівня податкового ярма, яким вона є на сьогодні в Україні.

Виходячи з подібних конституційних податкових норм, необхідно формувати Податковий Кодекс України і всі інші акти податкового законодавства.

10. Порядок ведення економічної політики – це методологія причинно-наслідкового і систематизованого підходу до етапів і послідовності заходів проведення державної економічної політики.

Економічна політика в Україні проводиться за методологічно неправильною послідовністю кроків - починаючись від формування і затвердження Державного бюджету України.

Насправді, річний Державний бюджет - це не перший етап, а останній вінець забезпечення виконання певної річної Програми соціально-економічного розвитку. Але й річна Програма повинна бути лише певним етапом реалізації стратегічної Моделі економічного розвитку країни.

Навіть радянська економіка розвивалась за стратегічними «п'ятирічними планами», а японська економіка розвивається відповідно до затверджених «семирічок». Тоді як далекоглядність української економічної політики вимірюється одним бюджетним роком.

Тобто, методологічно правильна і управлінськи ефективна послідовність проведення державної економічної політики є такою:

національна економічна Модель => щорічні Програми для поетапної реалізації Моделі => щорічні Державні бюджети для реалізації річних Програм.

Протягом всіх років Незалежності чи не всі українські уряди зводили свою економічну політику до складання і затвердження Державного бюджету, після прийняття якого затверджували річну Програму діяльності уряду лише з метою забезпечення недоторканості уряду на один рік після затвердження Програми.

Тому, вважаю за необхідне конституційною нормою закріпити правильну послідовність проведення державної економічної політики в Україні таким чином:

- *«Державний бюджет України розробляється Урядом і Президентом України і затверджується Верховною Радою України на виконання і після затвердження річної Програми соціально-економічного розвитку, яка розробляється і приймається спільно Урядом і*

Андрій Новак. Як підняти українську економіку
Національним Банком України і затверджується
Верховною Радою України, на виконання і після
затвердження Верховною Радою України
стратегічної Національної Економічної Моделі
України.

*Національна Економічна Модель України
затверджується конституційною нормою як
складова Конституції України».*

Отже, наведені вище десять пунктів Економічної Конституції України, або економічного розділу в загальній Конституції України, формують загальні, але конкретні цифрові економічні параметри податкової, бюджетної, грошової, кредитної складових економічної системи країни, виконання і дотримання яких буде обов'язковим для кожного українського уряду і керівництва Національного Банку України, незалежно від політичної складової керівництва цих найвищих інститутів економічної влади.

Це необхідно для унеможливлення соціально-економічних спекуляцій, популізму і зловживань зі сторони влади будь-якого політичного забарвлення і політичних назв, та, перш за все, - для впорядкування, систематизації та моделювання державної економічної політики, а також її декорупціїзації.

Умова дев'ята

Модельний шлях економічного розвитку

Глобальний, де-факто, економічний світ вимагає нових методів і механізмів ведення не лише міжкорпоративної конкурентної боротьби, а й міждержавної економічної конкуренції.

Саме від результатів міждержавної економічної конкуренції, рівня та перспектив розвитку національної економіки, залежить сьогодні політичне місце держави у світі та її міжнародний авторитет.

Не розмір території, не величина населення, не кількість озброєння прямо визначають міжнародну вагу держави на сучасній світовій арені. – Рівень економічного розвитку, науково-технічний потенціал, інвестиційна привабливість, розвиненість інфраструктури, комфорт і безпека ведення бізнесу, рівень життя населення – це сьогодні головні критерії оцінки національного авторитету.

Сучасний рівень та інтенсивність міждержавної економічної конкуренції є настільки високими, що держави сьогодні виступають в ролі цілісного суб'єкта економічного процесу, а не як об'єкт, на якому цей процес відбувається.

Тобто, роль сучасної держави тепер не лише у створенні умов для господарювання, а й у активній участі в глобальному світовому господарському процесі як суб'єкта, що створює конкурентні переваги для всіх своїх «резидентів».

Що може сформувати державу як цілісного суб'єкта світового економічного процесу? – Лише

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

цілісна модель економічного розвитку держави, модель економічної системи країни.

Саме так – глобальний світ вимагає глобальних гравців – крупні корпорації, держави, кон'юнктурні об'єднання корпорацій та геоекономікополітичні об'єднання держав. – Лише такі гравці маєть конкурентні шанси і конкурентні переваги.

Без системного і змодельованого національного економічного розвитку країни, така країна не має конкурентних шансів у глобальному економічному і політичному світі. – Це вже аксіома, яка не потребує доведення.

Можна вивести ще одну аксіому сучасного світу: «виграє сильніший, а сильніший той, хто багатший – інтелектуально, духовно, матеріально».

Як перетворити безумовно величезний інтелектуальний, духовний, природоресурсний потенціал українського народу в одухотворене національне багатство держави і відчутну кожному матеріальну заможність? – Лише організувавши інтелектуальні, духовні, ресурсні цінності в ефективну економічну систему, яка перетворює їх у фінансово виражені матеріальні цінності.

Без ефективної економічної системи держави всі історично набуті земельні, культурні, інтелектуальні цінності народу не можуть виразитись у національні матеріальні блага, не дивлячись на зусилля кожного окремого індивіда.

Саме тому, сьогодні культурні і освічені українці змушені виїжджати з багатющої української землі за її межі і реалізовувати себе в ефективних економічних системах інших країн, - неефективна економічна система України не дає можливості розкритись і матеріалізуватись ні інтелектуальному,

ні культурному, ні природонаділеному потенціалу як індивідів зокрема, так і нації в цілому.

Економічна система України потребує моделювання сучасних ефективних форм і методів ведення господарства для організації ефективного використання багатого ресурсного потенціалу держави у національне та індивідуальне багатство українців.

Тобто, економічна система України потребує національної економічної моделі розвитку.

Саме цілісна економічна модель держави може організувати ефективнішу роботу всіх національних суб'єктів економічного процесу. - При чому, не лише на національній території, а й у конкурентній боротьбі на світовому ринку.

Моделювання національного економічного розвитку необхідне для забезпечення тривалої конкурентоздатності в глобальному світі українських суб'єктів господарювання та високого рівня життя населення України і можливостей громадян реалізувати свій всебічний потенціал – адже це головний сенс існування національної держави.

Подібно до того, як жодна технічна система не будувється і не працює ефективно без попереднього математичного її моделювання, так і економічна система працює значно ефективніше, якщо вона сформована відповідно до моделі економічного розвитку суб'єктів господарювання – фізичних і юридичних осіб, резидентів і нерезидентів.

Подібно до того, як кожен суб'єкт господарювання (підприємство, організація, сім'я, особа) моделює (планує, стратегує) свою діяльність, виходячи із наявних і потенційних ресурсів, стану ринку своєї сфери, наявної і

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

потенційної кон'юнктури, - так і держава як найбільший суб'єкт господарювання повинна моделювати власний економічний розвиток, а отже і всіх своїх контрагентів.

Економічна політика держави не повинна зводитись, як в Україні, лише до розпису державного бюджету. Державний бюджет - це не початок, а вінець економічного планування – він є кошторисом виконання певної річної соціально-економічної програми розвитку країни, яка, в свою чергу, має бути певним елементом стратегічної національної економічної моделі.

Тобто, правильна і вкрай необхідна для України послідовність проведення економічної політики в державі є такою:

Модель національного економічного розвитку > щорічні соціально-економічні *Програми* з реалізації цієї Моделі > щорічні державні *Бюджети* на виконання цих Програм.

Український досвід всього періоду Незалежності демонструє те, що економічна політика Урядів починалась розписом Державного (Зведеного) бюджету, та й ним і закінчувалась. У деякі роки, щоправда, приймались «Програми» діяльності Уряду, які затверджувались, здебільшого, вже після прийняття Державного бюджету і слугували лише законодавчим інструментом річної «недоторканості» Уряду - захистом від відставки.

Змодельованість економічної поведінки, економічних правил гри, розвитку національного економічного потенціалу, розподілу результатів економічної діяльності та стратегічного економічного курсу створюють довгочасні

Андрій Новак. Як підняти українську економіку.
національні конкурентні переваги та стабільність
національного економічного і політичного
зростання.

Отже, єдиноправильна послідовність
проведення національної економічної політики:

Модель > Програма > Бюджет

Національна модель економічного розвитку
– це необхідна умова ефективної організації
національних ресурсів для перетворення
національних історичних надбань у національні
блага, національне благополуччя.

10. Трифункціональна Економічна Модель України.

Економічна ситуація в Україні сьогодні вимагає проведення масштабних, комплексних і системних перетворень вітчизняної економічної системи для здійснення якісного і кількісного підйому української економіки.

Вже давно настав час в Україні перейти від фази державного політичного утвердження до фази економічної парадигми функціонування і розвитку держави. – Адже відтепер саме економічний розвиток України буде визначати її місце у світовому співтоваристві.

Саме величина і ефективність вітчизняної економіки є і буде головним критерієм оцінки України як держави і українців як нації.

Саме продукт економічного розвитку буде забезпечувати необхідні ресурси для збереження і примноження тисячолітніх надбань і природних талантів українського народу.

Тепер економічний розвиток є фактором державного самоутвердження, національної самоідентифікації і національного єднання. - Можливо, економічний розвиток і є сучасною українською національною ідеєю.

Єдиним механізмом забезпечення економічного розвитку країни є економічна політика держави.

Лише державна економічна політика формує складові, параметри складових та принципи взаємодії складових економічної системи країни та визначає напрямок розвитку цієї системи і її цільові функції, тобто формує модель національної економіки.

Лише економічна політика держави задає «правила гри» для суб'єктів економічного процесу.

Отже, економічна політика держави є ключовим механізмом національного розвитку, який визначає долю держави як такої.

Звідси, дотримання економічних інтересів та економічних мотивів при проведенні економічної політики є першочерговим принципом здійснення влади на всіх її рівнях. Цей постулат зустрічає величезний опір на наших теренах. – Економічна політика в Україні підпорядкована все ще не економічним мотивам та інтересам держави, а політичним мотивам, інтересам і амбіціям українських політиків, - через що їх політиками і назвати важко, лише політиканами.

Необхідно припинити при проведенні економічної політики в Україні практику «економічного самоїдства», принципи «латання дір» і підходи «соціально-економічного популізму». – Це надто важкі тягарі для економіки країни, які стримують її розвиток, не дозволяють важко виробленому національному економічному продукту самовідтворюватись і примножуватись.

Економічну систему України необхідно, по-перше, зробити системою, по-друге, зробити економічною, тобто господарською. А будь-яке господарювання базується на розрахунках можливостей, доцільності і ефективності.

Таким чином, формування нової економічної системи в Україні необхідно здійснювати, виходячи з розрахунків можливостей власних економічних ресурсів, з врахуванням економічної доцільності на основі світового досвіду, та з організацією ефективних форм економічної діяльності господарюючих суб'єктів.

Перетворення економічної системи України повинні носити, як не дивно, не структурний характер, про що вже стало «модно» говорити в українських економічних і політичних колах протягом останніх 12-15 років, а характер організаційно-регуляторних змін.

Адже проблема полягає не в структурі української економіки, а в її ефективності, або, іншими словами – продуктивності.

Проблема не в тому, що в українській економіці не вистачає якихось структурних галузевих елементів, або є надлишок існуючих галузевих структур, яких треба було б позбуватись, або ж у певних структурних співвідношеннях між галузями і видами економічної діяльності.

Проблема полягає в тому, що ефективність переважної більшості галузей української економіки є низькою. Проблема в тому, що існуючі структурні елементи вітчизняної економічної системи є взаємно неузгодженими та неефективними або низько ефективними.

А економічна ефективність і узгодженість - це вже якраз не так структурна проблема, як організаційна, а також регуляторна.

Тобто, Україні потрібні не структурні реформи, а функціональні реформи.

Отже, головною проблемою економічної системи є її ефективність в цілому, та всіх її складових зокрема. Вирішення цієї проблеми лежить не в структурній площині, а в організаційній та регуляторній площинах.

Економічна система працює на основі роботи і взаємодії трьох головних своїх функцій:

- функція виробництва;
- функція продажу виробленого;
- функція розподілу результатів проданого.

Колообіг цих функцій є рушійною силою, механізмом і двигуном економіки.

Всі функції економічної системи знаходяться у тісному причинно-наслідковому взаємозв'язку і не можуть існувати у розриві між собою.

Загальна ефективність економічної системи країни залежить від ефективності всіх трьох головних її функціональних складових та ефективності їх взаємодії.

Слабкість будь-якої функціональної складової унеможлиблює ефективний розвиток всієї економічної системи, оскільки слабка функціональна ланка нівелює ефективність роботи інших функцій. - Навіть потужний двигун при проколотих колесах не дозволить автомобілю рухатись і, навпаки — навіть ідеальні колеса при спрацьованому двигуні не зрушать автомобіль з місця, і навіть ідеальна коробка передач не допоможе ні в першому, ні в другому випадку.

Відповідно до функціональних складових економічної системи, українська економіка потребує комплексу заходів для підвищення ефективності національної економічної системи.

Ці заходи стосуються всіх трьох функцій економічної системи, і спрямовані на підвищення ефективності як кожної функціональної складової зокрема, так і на підвищення ефекту взаємодії між всіма функціями економічної системи країни в цілому.

Заходи включають вказані у попередніх розділах дев'ять умов вискооефективної економічної системи України у всіх її функціях.

Конкретизовану систематизацію заходів у кожній функції економічного колообігу наводжу у схемі.

Конкретизована схема
Трифункціональної Економічної Моделі України:

Функція виробництва. Головною, формуючою функцією економічної системи є функція виробництва матеріальних благ - товарів і послуг. Вона є базовою економічною категорією в моделі соціально-економічного розвитку. Функція виробництва започатковує колообіг всіх трьох функцій економічної системи. Цією функцією, власне, розпочинається сам господарський, економічний процес. Первинний механізм запуску і роботи економічної системи працює від функції виробництва. Це - джерело енергії економічної системи, без якого неможливий жоден економічний поступ. Рівень розвитку функції виробництва в країні визначає рівень розвитку всієї країни в цілому та створює розуміння перспектив її цивілізаційного прогресу. Виробництво товарів і послуг є засобом реалізації всіх потреб окремої людини і суспільства в цілому. Від стану функції виробництва залежить стан розвитку решти ланцюга економічних функцій – функції продажу і функції розподілу. Адже, не виробивши нічого, не можна нічого продати і потім розподілити результати від проданого. Це функція зачаткового механізму роботи всієї економічної системи. Функція виробництва пройшла довгий еволюційний шлях від виробництва приватного для приватних потреб в межах однієї родини – натуральне одноопераційне господарство, до виробництва міжнародного для задоволення потреб споживачів на всій планеті – трансконтинентальне багатоопераційне господарство. Ця еволюція змінювала форми, принципи і масштаби виробничих відносин - від примусових робіт на основі повинних зобов'язань праці до вільного найму з дотриманням високих соціальних стандартів праці, від широкопрофільних

універсальних робіт до вузької спеціалізації та поділу праці, від товарного індивідуалізму до стандартизації і уніфікації. Значної еволюції зазнали і типи міжвиробничої конкурентної боротьби – від жорстоких протистоянь за місце на ринку, до взаємного міжкорпоративного спільного розвитку ринку та узгодженого формування нових ринків товарів і послуг. Найбільший еволюційний крок функція виробництва пройшла за останнє століття, коли виробничі відносини прийшли до крупної корпоративної форми організації виробництва і збуту продукції, захопивши таким чином частково і функцію продажу в системі економічних відносин. Саме крупна корпоративна форма сьогодні є найбільш ефективною, а тому і домінуючою формою виробничих відносин у світі. Вона дозволяє максимально уніфікувати, стандартизувати, спеціалізувати виробничі технології, прагматизувати наукові розробки та максимально розширити технології збуту виробленої продукції. – Це природний шлях еволюції господарювання. Корпорації домінують в економічному світі тому, що вони є найбільш продуктивними, найбільш ефективними виробниками товарів і послуг, та найкраще організовують збут і обслуговування власної продукції. Більше того, для ще більшого підвищення своєї виробничо-збутової ефективності останніми роками спостерігається тенденція, і смію прогнозувати – закономірність, об'єднання між собою самих корпорацій з метою покращення конкурентоспроможності власної продукції та ще більшого розширення спектру номенклатури власних виробів і послуг. Яскравими прикладами можуть слугувати міжкорпоративні об'єднання Сіменс-Бош, Даймлер-Крайслер, Рено-Ніссан,

Міттал-Акселор та ін. Мета багатofункціональна – мінімізація собівартості продукції за рахунок уніфікації і здешевлення вартості робочої сили; підвищення якості продукції за рахунок об'єднання корпоративних науково-дослідних досягнень; розширення збуту продукції за рахунок об'єднання ринкових можливостей; покращення рівня обслуговування через обмін досвіду і взаємне додавання сервісних точок; укрупнення капіталу, що підвищує можливості експансії та конкурентного витіснення або поглинання.

Глобалізований, тобто планетарний, характер сучасних світових економічних відносин був «ініційований», або спровокований, саме корпоративними формами виробничих відносин. І сьогодні міжкорпоративна конкуренція глобального світового масштабу є найяскравішою рисою і, водночас, найвпливовішим явищем сучасного економічного світу. – Це ті економічні реалії, в яких, бажаючи того, чи ні, повинна працювати українська економічна система, суб'єкти української економіки.

Ставлення до глобалізованих економічних відносин у світі, до глобалізації як такої є різним, часто критичним. Але при цьому, треба не забувати, що глобалізація - це не штучний нав'язаний процес, а наслідок природної еволюції виробничих економічних та геополітичних відносин. Заперечувати глобалізм - це те саме, що і заперечувати прогрес.

Прогрес людства проявляється як у негативних сторонах його життєдіяльності, так і в позитивних. Завдання полягає в тому, щоб прогрес, як і глобалізм, слугував більшою мірою позитивним процесам і меншою мірою негативним процесам у світі. Завдання у тому, щоб прогрес і глобалізм

були спрямовані на досягнення мирних, моральних і життєдайних цілей людського існування.

Отже, глобалізація та її економічне вираження в домінуючій корпоративній формі виробних відносин є тим, вже сформованим середовищем, в якому повинна працювати і українська економічна система. - Це факт, який не залежить від нашого бажання, наших симпатій чи антипатій.

Це ті світові економічні умови, в яких повинні працювати і жити всі суб'єкти української економіки.

Таким чином, корпоративна форма організації виробничих відносин є найбільш продуктивною, ефективною, конкурентоздатною в сучасних і майбутніх умовах та тенденціях світового економічного розвитку.

Для забезпечення високої ефективності і конкурентоздатності у світових масштабах українська економіка та її системноформуючі суб'єкти потребують організації своїх виробничих відносин у найефективнішу їх форму – корпоративну.

Тобто, функція виробництва в українській економічній системі повинна отримати свою головну рушійну силу – ряд крупних і середніх українських корпорацій.

При цьому, треба особливо підкреслити, мова йде про «вертикальні» корпорації, ті, до складу яких входять підприємства, що здатні забезпечити всю вертикаль організаційного, техніко-технологічного, наукового, фінансового процесу виробництва кінцевих споживацьких товарів і послуг. Звичайно, в українській економіці вже сьогодні існує ряд компаній, які себе називають корпораціями. Але це, переважно, «горизонтальні»

корпорації, до складу яких входять підприємства з однотипним видом діяльності і одно-, дво-, або малоопераційним виробничим процесом. Це корпоративні об'єднання, наприклад, металургійних комбінатів, або вугледобувних підприємств, чи хімічних заводів, і т.п. Ці корпоративні об'єднання обмежені виробництвом проміжної, сировинної продукції, яка далеко не є кінцевим товаром, а лише початковою ланкою виробництва споживацької продукції. При цьому, більшу частину виробленої сировини українські «горизонтальні» корпорації реалізують за межами України – якраз через відсутність вітчизняних «вертикальних» корпорацій, яким ця сировина була б потрібна для масового виробництва кінцевих споживацьких товарів і послуг. Коли основну частину українського експорту складають сировинні матеріали, то таку економіку не можна віднести до ефективних і сучасних. – Покажіть мені чим торгує країна, і я скажу який рівень її економічного розвитку.

Змінити рівень української економіки із низькоефективної до високоефективної можна лише, організувавши високу ефективність функції виробництва.

А це можливо зробити, як було доведено вище, лише організувавши найефективнішу форму виробничих відносин - корпоративну.

Оскільки навколишній економічний світ, який є для нас конкурентним, вже давно працює в такій формі, то для поступального наближення і вирівнювання конкурентної боротьби, українській економіці необхідно якомога швидше і продуманіше організувати ці корпоративні форми на кожному із основних ринків товарів і послуг.

Таким чином, для забезпечення максимальної ефективності та високої

конкурентності української економіки в умовах глобалізації в Україні необхідним є формування високоефективної функції виробництва вітчизняної економічної системи через проведення системноформуючого організаційного процесу - корпоратизації.

Цей організаційний механізм повинен стати відповідним напрямком державної економічної політики і проводитись з врахуванням дотримання всіх прав власності та інвестиційних і кредитних зобов'язань українських підприємств.

Детальніше процес корпоратизації описаний вище, у відповідному розділі книги, але стосовно функції виробництва в економічній системі України, необхідно підкреслити фундаментальне, системноформуюче значення цього процесу для майбутнього рівня розвитку української економіки. – Корпоратизація є єдиним засобом і останнім шансом виведення української економіки на рівень найпродуктивніших економічних систем світу.

В Україні можливо і потрібно сформувати біля ста вертикальних корпорацій: 30 — в аграрній сфері, 30 — у промисловій сфері, 30 — у сфері послуг, та 10 — у високотехнологічній Hi-TECH сфері, склавши, таким чином “велику сотню” української економіки — U-100 (Ukrainian-100).

Звичайно, функція виробництва в Україні не може і не буде виконуватись за допомогою лише корпоративної форми організації виробничих відносин, а й за допомогою окремих малих і середніх підприємств, але крупні корпорації в сучасних найрозвинутіших країнах світу є локомотивами національних економік.

Тому й українська економіка для входження до ряду провідних економік світу повинна збудувати в себе ці локомотиви – вертикальні корпорації.

Функція продажу.

Наступною ланкою механізму економічної системи, після функції виробництва, є функція продажу, яка покликана забезпечувати реалізацію продукту виробленого функцією виробництва. Це надзвичайно важливий міжфункціональний зв'язок в системі економічних відносин – від функції виробництва до функції продажу. Вироблений економічний продукт – товар чи послуга, не має для економіки ніякої цінності, якщо він не проданий. Більше того, непроданий продукт стає для економіки тягарем, адже ресурси для його виробництва вже були затрачені. В цьому ракурсі, функція продажу в економічній системі виглядає не менш важливою за функцію виробництва, а, можливо, навіть вирішальною, такою що є результатом всього економічного процесу.

В українській економічній системі після радянської закритої політичної і тотально державної економічної системи функція продажу стала першим відкритим середовищем, до якого з'явився доступ як для внутрішнього приватного підприємництва, так і для зовнішніх гравців. Саме з цієї причини і відбувся обвал вітчизняної економіки, знищення українського виробника – Україна прийняла досвід розвинених країн не з тієї функції економічної системи – ми відкрилися світові з функції продажу, замість того, щоб застосувати у себе спершу передові світові форми (корпоративні форми) функції виробництва, яка створює матеріальний національний економічний продукт. Інакше кажучи, реформування економіки України почалось не з того кінця, а тому воно і не дало, вже аж за 18 років, відчутних результатів як для громадян, так і для вітчизняних підприємств. Цим було скомпрометоване саме поняття реформ. Тому

«здачу» функції продажу в українській економічній системі іноземним товарам, нарешті, потрібно поступово виправляти. Звичайно, виправляти її можна після налагодження продуктивної роботи функції виробництва, але без відвоювання своїх позицій вітчизняною функцією продажу піднятися з колін українським виробникам буде неможливо – цей щільний міжфункціональний причинно-наслідковий зв'язок можна піднімати на якісно вищий рівень роботи лише одночасними заходами в обох функціях економічної системи. Сьогодні ситуацію у сфері функції продажу в Україні треба сприймати таким чином: на багатьох ринках широка присутність імпорту забезпечує високий рівень конкуренції, що сприяє задоволенню потреб споживачів, але для вітчизняних товарів, тих, які не поступаються імпортним якістю і ціною, ця конкуренція є, переважно, завідомо нерівносільною. Причина одна – значно більші фінансові можливості іноземних виробників, що є, в основному, крупними корпораціями, які, реалізуючи принципи «політики завоювання нових ринків», можуть дозволити собі значно кращі і масштабніші маркетингові дії. Крім того, іноземні корпорації володіють ефективнішими методами продажів. Вони, внаслідок значно більшого досвіду ринкової конкурентної боротьби, вже давно розглядають функцію продажу в економічній системі не лише як завдання простого донесення товару до споживача через торгівельну мережу, а оволоділи знаннями, які забезпечують зворотній зв'язок із споживачем для кращого розуміння його потреб і бажань – а це дозволяє налагоджувати виробництво саме тих товарів і послуг, і саме з тими характеристиками, які потрібні споживачу. Таким чином, конкуренція вітчизняного продукту з

такими світовими виробниками виглядає на сьогодні малоперспективною. За допомогою сучасних маркетингових технологій іноземні виробники завоювали серця і думки українських споживачів, а значить, і їх гаманці. Особливо легко і швидко ми попались на споживацький гачок через тривале перебування у бідній, переважно низькоякісній і одноманітній радянській споживацькій дійсності. Але, з будь-якої ситуації завжди можна знайти вихід. Ця ситуація, окрім її розуміння і усвідомлення, потребує відповідних контраргументів, тобто, контрзаходів, адже сама констатація фактів проблеми не вирішить. Найпростіше і найефективніше ці контрзаходи можна реалізувати, якщо вони будуть системними і масштабними. А це під силу здійснити лише методом відповідного напрямку державної економічної політики – національної маркетингової політики. Лише глобальна системоформуюча ініціативна роль держави здатна, по-перше, об'єднати і сконцентрувати зусилля українського виробничо-торгівельного середовища, а по-друге, спрямувати його ресурси у спільному напрямку завоювання вітчизняних ринкових долей на внутрішньому і зовнішньому ринках – тільки тоді функція продажу в українській економічній системі буде працювати на інтереси українського виробника. Оскільки, за 18 років було втрачено багато часу, а це значить, втрачено багато економічних ринкових позицій, то національна маркетингова політика, окрім своєї системності і масштабності, повинна носити і надзвичайно динамічний та агресивний характер – характер своєрідної «маркетингової атаки».

Маркетингова діяльність складається з п'яти основних складових: дослідження товарів і

споживачів ринку; поширення товару на ринку (дистрибуція); реклама товару; PR-діяльність; PROMO-заходи. Маркетингову атаку в національній маркетинговій політиці необхідно проводити у всіх цих основних напрямках, комплексно і системно, тобто з розробленими стратегічними, тактичними і оперативними цілями і завданнями, та в єдиній моделі державної і корпоративної поведінки. Чому в єдиній? – Бо в сучасному висококонкурентному світі при виконанні функції продажу велике значення мають не лише фактичні техніко-технічні характеристики товарів, а й їх імідж, - а для деяких видів ринків імідж має навіть вирішальне значення при здійсненні споживацького вибору. А імідж багатьох товарів, брендів сьогодні можна і потрібно органічно доповнювати іміджем країни-виробника цього товару. Оскільки Україна як держава і українці як нація знаходяться зараз лише на перших стадіях пізнання світом, то ми зараз маємо чудову можливість підсилювати іміджеве сприйняття вітчизняних товарів емоційним сприйняттям своєї країни у світі, і навпаки – імідж своєї країни ми зараз можемо наповнювати українським продуктом. На сьогодні це, переважно, продукт, вироблений у сфері спорту і мистецтва. Але його обов'язково треба доповнювати і високоякісними українськими товарами, послугами, технологіями, наукою, освітою і т.д. Саме тому українська маркетингова атака повинна носити технологічно комплексний та обопільно державно-корпоративний характер.

Більш детально основні аспекти, методи, засоби проведення української маркетингової атаки описані вище, у відповідному розділі книги.

Підсилення функції продажу в українській економічній системі методом проведення комплексної маркетингової атаки дозволить не

лише відвоювати втрачені позиції українських виробників на внутрішньому ринку, а й забезпечить набуття необхідного маркетингового досвіду конкурентної боротьби зі світовими виробниками для подальшого використання цього досвіду у конкурентній боротьбі на зовнішніх ринках та наступального просування українського споживацького продукту на світові ринки.

Функція розподілу.

Завершальною ланкою функціонального колообігу в економічній системі країни є функція розподілу результатів реалізованого функцією продажу і створеного функцією виробництва. Тобто, функція розподілу визначає те, як будуть розподілені фінансові результати виробленого і проданого економікою країни матеріального продукту. Хоча, в українських реаліях ще трапляються ситуації, коли функція продажу набирає не фінансового, а товарообмінного характеру, тобто у вигляді бартерних операцій. При чому, бартерна практика зустрічається як у внутрішніх «взаєморозрахунках», в тому числі для реалізації функції розподілу, так і в зовнішньоекономічній діяльності. Але заради справедливості треба зазначити, що бартер в українській економічній практиці впевнено відходить у минуле.

Найважливішу роль у функції розподілу відіграє держава, оскільки саме в цій функції і знаходиться основний сенс існування державного утворення і влади як такої. Саме через функцію розподілу в економічній системі країни влада держави може забезпечувати виконання своїх прямих політичних, інфраструктурних і соціальних завдань. Крім цього, важелями функції розподілу влада може створювати загальні умови економічної

діяльності для всіх суб'єктів економіки та спрямовувати економічний розвиток країни у певному напрямку. Звичайно, окрім державної ролі у функції розподілу велике значення в ній відіграють і всі суб'єкти економічної діяльності. Свій внесок в роботу функції розподілу вони роблять, розподіляючи за певними напрямками чистий залишок своїх доходів після сплати всіх витрат і податків, а також самою структурою своїх витрат.

Першим, і найгострішим в Україні, серед завдань держави в механізмі функції розподілу є забезпечення економічної безпеки країни. Це питання в різні роки Незалежності перебувало, начебто, у різних стадіях гостроти і актуальності, але насправді завжди було дуже важким для будь-якої української влади. Навіть у періоди відносного спокою і певного рівня гарантій, проблеми економічної безпеки були лише відтягнуті в часі. Причиною такої болючості є невирішеність головного аспекту виконання всіх завдань економічної безпеки – економічного розвитку.

Саме економічний розвиток країни може продукувати необхідні ресурси для самовідтворення, в тому числі для самозабезпечення і самозахисту. Лише економічний розвиток, реальний, а не номінальний, легальний, а не тіньовий, гарантує державі можливості для забезпечення своєї економічної системи необхідними внутрішніми і зовнішніми ресурсами. Лише високий рівень економічного розвитку може убезпечити країну від енергетичних, валютних, фондових, інфляційних, природних і навіть політичних загроз, обвалів, катастроф. Економіка, яка динамічно розвивається, здатна гідно витримувати будь-які економічні виклики і перепони. Тому, головним джерелом виконання

державою завдань економічної безпеки є розвиток її економіки.

Неможливо переоцінити значення ще одного фактору економічної безпеки – економічного балансу між східною і західною частинами України. Існуючі на сьогодні великі диспропорції по цій лінії закладають підвалини не лише для економічного, а й для політичного тиску одного з регіонів країни на решту держави. Це є неприпустимим з огляду на стратегічний економічний та політичний курс розвитку України, - оскільки ще радянський спадок економічної політики, яка виконувала, з одного боку, політичні завдання національного змішування з російською домінантою, та показного промислового гігантизму, з іншого боку, не можуть бути основою для внутрішньої і зовнішньої політики незалежної України, бо це не відповідає стратегічним національним інтересам. Вирішувати проблему східно-західного економічного дисбалансу необхідно, створюючи нові виробничі потужності в сферах високих технологій виключно у західному, центральному та північному регіонах України. Таким чином, можна буде, через декілька років досягнути в країні певного внутрішнього геоекономічного балансу: південно-східний регіон – анклав важкої індустрії, північно-західно-центрального регіон – анклав високих технологій. Економічний баланс такого типу дозволить раз і назавжди зняти проблему економіко-політичного, а заодно і національно-культурного протистояння по лінії схід-захід, і перевести його в стан взаємодоповнення і взаємопідсилення.

Детальніше фактори економічної безпеки держави та їх стан і розвиток в Україні описані вище, у відповідному розділі книги, але в контексті функції розподілу необхідно підкреслити, що

напрямок забезпечення економічної безпеки країни є майже повністю питанням центральної влади країни. У всякому разі, формування загального поля і механізмів економічної безпеки в країні повинні проводитись, виходячи з загальнодержавних інтересів, незалежно від політичних, культурних, територіальних симпатій чи антипатій представників як центральної, так і місцевих владних органів – податкові, бюджетні, валютні, кредитні, інфляційні, енергетичні зміни відбуваються у всьому економічному середовищі країни.

Економічна безпека держави в багатьох аспектах стосується і фінансової сфери. При цьому, важливою складовою функції розподілу є фінансове середовище країни, в якому відбувається грошовий обмін фінансовими інтересами суб'єктів економічної системи.

Стан фінансового середовища багато в чому визначає ефективність всієї функції розподілу в економіці. Рівень розвитку фінансових інституцій дуже сильно впливає на можливості розвитку всіх господарюючих суб'єктів. Це відображається і в швидкості та надійності проведення фінансових операцій, їх анонімності, і в можливостях здійснення міжвалютних обмінів, і в доступності (дешевизні) кредитних ресурсів, і в розвинутості та ефективності фондового ринку, і в стані культури страхування, і у доступності та рівні відкритості зовнішніх фінансових контактів з усім фінансовим світом. Будь-які заборони чи обмеження в проведенні цих фінансових обороток стають стримуючим і гальмуючим фактором для швидкості фінансового обороту, а значить, і для рівня ділової активності в країні. В українських реаліях, внаслідок «доброї» пам'яті про численні пірамідні фінансові

афери та банкрутства і зникнення ресурсів банків, ще потрібен певний час для відновлення довіри до фінансових установ та їх окремих послуг. Одним із важких напрямків фінансового забезпечення є страхування, яке українські громадяни і підприємства проводять, переважно, лише при умовах його обов'язковості для здобуття певних документів, дозволів, здійснення певних транспортних послуг чи зовнішньоекономічних операцій і т.п. Культура страхування як ситуативного, так і соціального в Україні ще знаходиться на початкових етапах розвитку. Ця сфера потребує роз'яснювально-агітаційно-примусового підходу зі сторони держави у відповідних диференційованих напрямках економічної політики. Роль, значення і розвиток фінансового середовища в Україні більш детально подано у відповідному розділі книги, та основна роль фінансового середовища у функції розподілу полягає в акумулюванні вільних капіталів суб'єктів економіки у фінансових установах і їх подальшому спрямуванні у найвигідніші та найнадійніші напрямки вкладення. В умовах України це означає і підвищення загальної культури збереження заощаджень в фінансових інституціях, а не у власних схованках. А це проблема не лише довіри до банків, страхових і трастових компаній, а й покращення знань і навиків проведення громадянами фінансових операцій. Фінансове середовище країни - це своєрідна коробка передач швидкостей в механізмі функції розподілу економічної системи. Звідси і відповідне значення фінансової сфери в економіці країни.

Значну частину механізму функції розподілу економіки країни складає податкова система. Податковий механізм є одним з

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

найбільших потоків перетікання результатів роботи функції продажу у початок роботи функції розподілу. Він, насправді, є первинним розподільчим механізмом, з якого розпочинається державний вплив на роботу функції розподілу економічної системи країни. Податковий розподіл результатів економічної діяльності в країні дає можливість владі через інститути державного і місцевих бюджетів виконувати всі свої безпосередні функції і обов'язки. Але, перш ніж розподіляти податки, їх треба зібрати. А для цього оподаткування, виконуючи фіскальну, стимулюючу і розподільчу функції, повинно бути для платників податків прийнятним за багатьма критеріями. Серед них найважливішими критеріями є: доцільна кількість видів податків; правильність баз оподаткування; помірність ставок оподаткування; простота і зручність нарахування і сплати податків; об'єктивність і виправданість пільгових податкових режимів; конструктивний, а не каральний стиль роботи податкових органів. Та, напевне, найважливішим аргументом дисциплінованості і повноти сплати податків для платників цих податків є доведена видимість ефективності використання податкових надходжень у державній політиці бюджетних витрат. - Важко переконувати платників податків у сумлінному ставленні до оподаткування, якщо вони спостерігають за неефективним, нецільовим, недоцільним використанням бюджетних коштів. Лише симбіоз із об'єктивною допустимістю податкового навантаження та довіри до влади у використанні податкових коштів може бути достатнім мотиватором для повного і дисциплінованого процесу сплати податків їх платниками. Таким чином, для повноцінного виконання завдань оподаткування в механізмі

функції розподілу економічної системи податкова система країни повинна носити суспільно прийнятний характер.

Слідом за процесом збору податків відбувається наступний етап механізму функції розподілу економічної системи – розподіл акумульованих податкових коштів через систему державних і місцевих бюджетних витрат. Саме система бюджетних витрат є головним ресурсом держави для здійснення своєї державофункціональної ролі. При цьому, через структуру бюджетних витрат та міжбюджетних співвідношень держава виконує не лише прямі правові, захисні, соціальні, інфраструктурні функції, а також повинна виконувати ініціативну функцію визначення напрямків і темпів розвитку національної економіки. Останнє, в умовах ринкових економічних відносин, начебто, є для держави необов'язковим. А багато хто вважає, що держава не повинна втручатись в ринкові процеси, мовляв «держава там тільки заважає». Але така думка може бути, напевне, лише наслідком впадання в іншу крайність після діаметрально протилежного, суцільно державного економічного минулого. Провідні розвинуті країни світу вже 70-50 років тому на власному гіркому економічному досвіді пересвідчилились і зрозуміли недосконалість чистих ринкових відносин, в яких роль держави обмежується лише забезпеченням дотримання правових норм економічного законодавства. Після цього вони засвоїли регуляторні методи впливу на економічні процеси засобами монетарних та фіскальних інструментів на основі економічних теорій монетаризму і кейнсіанства. А вже 30-40 років як уряди найрозвинутіших країн світу впливають на економічні процеси не лише

регуляторними методами, а й безпосередньою участю держави в ситуаціях на ринках. Здійснюється останнє шляхом співучасті у власності компаній, що є основними гравцями на ринках і так званими громадськими проектами, фінансованими або підтримуваними урядом. І все ж, найвпливовішим методом впливу на економічну ситуацію в країні є регуляторний інструментарій державного і місцевих бюджетних витрат – це основний розподільчий елемент механізму функції розподілу в економічній системі країни. Тому, бюджетний розподіл повинен носити раціональний принцип, поєднуючи в собі необхідність держави виконувати і свої прямі державоохоронні функції, і ряд соціальних функцій, і економікостимулюючі функції системноформуючого характеру. Детальніше раціональні принципи бюджетного процесу в Україні описані вище, у відповідному розділі книги. Та, стосовно контексту функції розподілу треба акцентувати на винятковому значенні в бюджетному процесі політичних впливів. Адже державний і місцевий бюджети є найласовішими об'єктами політичної боротьби – можливість розподілу бюджетних ресурсів для більшості, якщо не для всіх, політичних сил є чи не головною прихованою метою політичної боротьби. А тому бюджетний розподіл стає часто не засобом реалізації певних економічних завдань держави, а джерелом самозбагачення для політичних сил, лідерів та їх лобістських сфер. Тому принципи і процеси бюджетного розподілу в країні треба максимально відсторонити від мінливості політичних змін та апетитів політиків. Зробити це можна через запровадження автоматичних механізмів-формул бюджетного розподілу залежно від обраних і затверджених короткострокових,

середньострокових і довгострокових цілей економічної політики держави, та з врахуванням можливих змін економічної ситуації в країні і світі. Тому для забезпечення більшої ефективності та надійності раціональний бюджетний розподіл потребує максимальної «автоматизації».

Системним регуляторним ядром механізму функції розподілу економічної системи є принципи співвідносного використання грошово-кредитних та податково-бюджетних важелів регулювання. Сьогодні зрозумілим є те, що співвідносність використання монетарних і фіскальних інструментів економічної політики потрібно здійснювати за принципом взаємоузгодженості.

Монетарна і фіскальна ланки економічної політики не можуть працювати у довільному напрямку кожна з власними цільовими параметрами, будучи неузгодженими між собою за векторами впливу на розвиток національної економіки.

Параметричні установки монетарних і фіскальних інструментів мають бути спрямовані в однаковому напрямку дії на економічну активність – або стимулюючим впливом, або стримуючим впливом. – Залежно від потреб етапності синусоїди економічного розвитку. Неузгодженість спрямованості монетарних і фіскальних важелів економічної політики призводить до дезорієнтованої, тобто хаотичної, поведінки суб'єктів економіки, які не відчуваючи в такій ситуації суті прагнень держави, займають вичікувальну інвестиційну позицію, особливо у великих стратегічних проектах. Це, як наслідок, призводить до ланцюгових гальмівних процесів в економічній системі країни, адже більшість орієнтується на сильних гравців, які, в свою чергу,

орієнтуються на дії держави в економічній політиці. На жаль, саме така ситуація, сьогодні, відбувається з проведенням економічної політики в Україні. – Національний банк України, проводячи грошово-кредитну політику, своїми інструментами здійснює стимулюючий вплив на економіку, що є цілком правильно на даному етапі економічного розвитку. Тоді як частозмінювальні уряди намагаючись задовольняти власні лобістські інтереси своїх чільників та соціальні популістські вимоги, витягують податковим механізмом майже всі ресурси із суб'єктів економіки, не дозволяючи їм дбати про поступальний динамічний розвиток, а бюджетні ресурси спрямовують на об'єкти власності своїх лобістських груп, а не на системні програми розвитку національної економіки.

Таким чином, українські Уряди здійснюють, переважно, стримуючий вплив на економічний розвиток.

Отже, у вітчизняній економічній політиці необхідно привести до спільного знаменника використання важелів грошово-кредитної політики НБУ та податково-бюджетної політики Уряду для того, щоб зробити ці два напрямки взаємозгодженими у впливі на економічний розвиток країни. Детальніше принципи та механізми взаємоузгодженого використання монетарних і фіскальних важелів економічної політики описані вище, у відповідному розділі книги. У контексті одного з механізмів функції розподілу необхідно підкреслити, що взаємоузгодженість монетарної і фіскальної політики не лише якісно здійснює розподільчу функцію, а й має мотивуючий вплив на функції виробництва і продажу в економічній системі країни. Адже, це взаємопов'язані і взаємозалежні функції.

Роботу функції розподілу забезпечують багато механізмів і сфер економічної діяльності. Ці механізми знаходяться в зоні відповідальності різних органів законодавчої і виконавчої гілок влади, окрім того, що є сферами інтересів і/або діяльності недержавного сектору. Це зумовлює потребу певної синхронізації роботи цих механізмів, а також їх системності, плановості, передбачуваності і надійності, та з мінімальними можливостями впливу мінливих політичних течій. – Така потреба викликана необхідністю контрольованості процесів, що відбуваються у функції розподілу.

Забезпечити синхронність і системність роботи всіх складових механізмів функції розподілу може певний єдиний надмеханізм, за допомогою якого можна регулювати роботу в економіці всієї функції розподілу.

Адже, необхідність системного впливу на роботу функції розподілу зі сторони держави є очевидною, з погляду на визначальність цієї функції у можливостях держави виконувати свої прями та опосередковані завдання.

Таким надмеханізмом регулювання функції розподілу в економічній системі України може стати запровадження законодавчо забезпеченого та інституційно врегульованого макроекономічного принципу - «регуляторний формуляр». Він повинен призвести до певної системності і стратегічності у здійсненні державою своїх розподільчих функцій.

«Регуляторний формуляр» повинен містити конкретні формули (принципи і механізми) регулювання державою процесів розподілу результатів роботи економіки, та його впливу на всі сфери життєдіяльності країни – це системний

формульний регулятор роботи функції розподілу в економічній системі країни.

Цей економіко-правовий документ має поєднувати в собі середньо- і довгострокові програми забезпечення економічної безпеки держави, механізми розвитку фінансового середовища країни і його суб'єктів, розвиток системи оподаткування, принципи бюджетного розподілу та міжбюджетних співвідношень, методи і засади взаємоузгодженого використання податково-бюджетних і грошово-кредитних інструментів економічної політики.

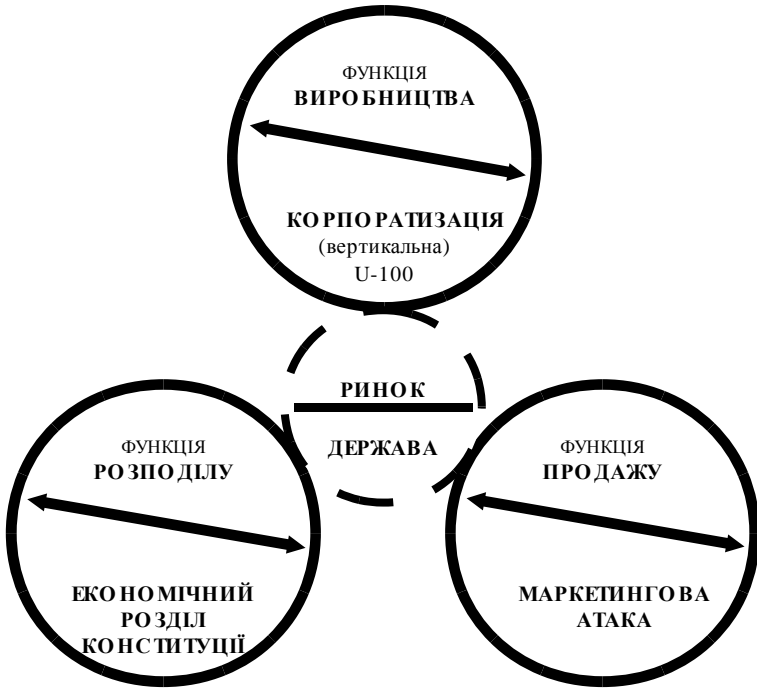
«Регуляторний формуляр», при умові його дотримання, здатен максимально автоматизувати планові і оперативні заходи цілісної стратегії економічної політики держави, мінімізувавши вплив на неї політичних (політиканських) процесів.

Іншим важливим завданням «регуляторного формуляру» повинне стати законодавче закріплення головних системоформуючих параметрів національної економічної моделі, від яких залежить і якими визначається тип економічної системи країни.

Отже, модель економічного підйому України, яку я пропоную, включає необхідні механізми, які забезпечують ефективну роботу трьох основних функцій економічної системи – функції виробництва, функції продажу і функції розподілу.

У кожній із цих функцій Модель передбачає ключові заходи, які підсилюють роботу функцій економіки, систематизують її, і виводять на рівень сучасних світових економічних відносин. – Це нагальна потреба для підвищення ефективності економічної системи України.

Схема. Загальний алгоритм дій
Трифункціональної Економічної Моделі України.

У функції виробництва - це проведення в Україні корпоратизації, задля формування на кожному із основних ринків товарів і послуг найефективнішої, за світовим досвідом, форми виробничо-збутових відносин – крупної корпоративної. Тобто формування біля 100 крупних українських корпорацій вертикального типу (U-100 (Ukrainian-100)), які міститимуть необхідні підприємства, що забезпечуватимуть всю вертикаль науково-техніко-технологічного процесу виробництва і збуту готових споживчих товарів і послуг.

У функції продажу - це здійснення комплексної і масштабної маркетингової атаки брендів українських корпорацій на внутрішньому і, поступово, на зовнішніх ринках задля відвоювання позицій вітчизняних виробників на українському ринку та поступової експансії українських готових споживацьких товарів і послуг на зовнішні ринки. А також для формування і підтримування привабливого інвестиційного і туристичного іміджу України як держави та українців як нації.

У функції розподілу - це запровадження механізму синхронізації і систематизації розподільчих функцій держави в їх основних напрямках: економічної безпеки країни, розвитку фінансового середовища, оптимізації податкової системи, раціоналізації бюджетного процесу, узгодженої фіскальної і монетарної політики – «регуляторного формуляру». Цей регуляторний механізм доцільно підкріпити у вигляді затверджені конституційної норми – економічного розділу Конституції України.

Модель економічного підйому держави є – це Трифункціональна Економічна Модель України. Справа за її сприйняттям та реалізацією.

У відповідь на кризу

**Технологія Антикризисового Бюджетування
України**

Економічна криза в Україні кінця 2008 початку 2009 року, що виникла «неочікувано» внаслідок світової фінансової кризи, як скальпель хірурга, відкрила всі глибинні внутрішні економічні проблеми держави.

Світова фінансова криза для української економіки - це не причина, а результируюча прихованої фінансової та глибокої економічної кризи в державі, з усіма ознаками економічного краху пострадянських методів проведення економічної політики пострадянськими політичними чиновниками України.

В жодній країні Європи немає такої глибини прояву економічної кризи, як в Україні: найвищий рівень інфляції, найбільша девальвація національної валюти, найглибше зниження доходів населення, найгірше падіння промислового виробництва, найбільше зростання безробіття, найнижчий рівень соціального забезпечення... - все це – результируюча найнеефективнішого проведення податково-бюджетної політики українськими Урядами та грошово-кредитної політики Національним Банком України.

Глибинні економічні проблеми в Україні проростають ще з часів спотвореної функціонально і структурно, ресурсно необмежено-безвідповідальної, мілітаризованої, екстенсивної та ірраціональної надполітизованої радянської економічної системи, яка при безмежних ресурсах відтворювала низький рівень розвитку

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

продуктивних сил та дуже скромний рівень життя населення. Це економіко-політичний спадок, який лише комуністично заангажована людина може сприймати з вдячністю.

Проте, за майже два десятиліття Незалежності українська економічна влада не спромоглася здійснити жодного суттєвого кроку в напрямку модернізації національної економіки відповідно до вимог сучасного глобалізованого світу та глобальної міжкорпоративної та міждержавної економічної конкуренції.

Принципи проведення економічної політики за роки Незалежності в Україні нагадували не науково-методологічний підхід і системний прогнозний розвиток, а принципи латання економічних дір та гасіння фінансових пожеж.

З цих причин, восени 2008 року Україна виявилась, серед європейських країн, найбільш вразливою і нестійкою до проявів світового фінансового колапсу, який у нашій державі проявив себе не лише як фінансова криза, а й як загальна структурно-функціональна економічна криза.

Тому, відповідаючи на прояви економічної кризи, в Україні необхідно здійснити ряд оперативно-тактичних кроків для стабілізації економічного стану і забезпечення прогресивного конкурентоспроможного розвитку національної економіки.

Пропоную - антикризові заходи мають не лише ліквідувати нагальні фінансові банківські та бюджетні провали, а й повинні здійснити системний функціонально-структурний злам перспектив розвитку української економічної системи.

Антикризові заходи мають бути об'єднані єдиним підходом: по-перше, функціональних змін діяльності господарюючих суб'єктів; по-друге,

структурних перетворень на вимогу часу; по-третє, перспективними перевагами у глобальній світовій конкуренції.

Ці заходи потребують трирічної реалізації у межах так званої «Технології Антикризогового Бюджетування України» (ТАБУ).

При цьому, слід зауважити, що будь-які дії, спрямовані на порятунок лише окремого сегменту економічної системи (наприклад банківського), не лише не вирішують глибинних економічних проблем України, а й пролонгують регулярну повторюваність економічних зривів, без перспектив на стабільне економічне зростання. – Всі сектори економічної системи країни є взаємозалежними і, при загальному критичному стані більшості секторів, оперативна допомога одному із секторів не змінює загального стану економічної системи.

Для підвищення ефективності економічної системи необхідні функціонально-структурні зміни всієї системи, а не підтримка окремих суб'єктів господарського процесу, чи груп суб'єктів.

Тому, антикризові заходи повинні забезпечити, з одного боку, оперативне реагування на фінансові зриви у банківському секторі та у бюджетній сфері, а з іншого – спрямувати економічний розвиток держави у функціонально і структурно перспективних напрямках, які б заклали фундамент конкурентних переваг в майбутньому.

До загальних системних антикризових заходів відношу наступні.

I. Макроекономічна стабілізація Технології Антикризогового Бюджетування України:

А) зміцнення національної грошової одиниці Гривні – через:

- повну заборону ведення банківських операцій в іноземних валютах (кредити, депозити,

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

страхування...) на території України, – лише в Гривні, - окрім зовнішньоекономічних операцій;

- повну заборону ведення господарсько-торгівельних розрахунків та операцій в іноземних валютах на території України, – лише в Гривні, - окрім зовнішньоекономічних операцій;

- закриття «обмінних пунктів», обмін валют - лише у відділеннях банків, аеропортах, вокзалах та готелях;

– активні своєчасні інтервенції НБУ на валютному ринку;

Б) *стабілізація банківської системи* – через:

- державне управління проблемними банками тимчасовими адміністраціями НБУ;

- націоналізацію де-факто збанкрутілих українських банків до державних Ощадбанку і УкрЕксімбанку;

– укрупнення недержавних середніх і малих українських банків у 4-5 крупних;

В) *оптимізація Державного бюджету* – через:

- скорочення витратної частини бюджету;

- зниження податкового навантаження;

– збільшення доходної частини завдяки децентралізації Зведеного бюджету, розширення податкової бази від зниження норм оподаткування та залучення державних позик.

Г) *утримання соціальних виплат* - через неухильне дотримання соціальних статей Державного і місцевих бюджетів.

Д) *мінімізація безробіття* - через державне регулювання трудової міграції із проблемних галузей економіки у пріоритетні сектори Технологічного Антикризисного Бюджету України.

II. Акумулявання Технологічного Антикризowego Бюджету України:

А) *виділення коштів із Державного бюджету* - через виділення частини коштів із Спеціального та Загального фондів Державного бюджету України на «проведення антикризових заходів».

Б) *залучення зовнішніх і внутрішніх позик* - через процедуру державних зовнішніх і внутрішніх позик, та позик на перспективні інвестиційні проекти під державні гарантії.

В) *формування «Антикризового Фонду Олігархів»* - через політико-правове стимулювання залучення коштів українських мільярдерів і мультимільйонерів на правах господарсько-правової співучасті у реалізації об'єктів Технологічного Антикризowego Бюджету України з одночасною суспільною легітимізацією «набутих», за роки Незалежності, капіталів найбагатшими людьми України.

Г) *товарно-кредитно-емісійна програма «Український товар – під низький кредит державного Ощадбанку – емісія НБУ на цей кредит під цей товар»*, тобто, за принципом «Товар – Кредит - Емісія» - програма, яка дозволить: по-перше, оживити внутрішнє споживання; по-друге, здійснювати необхідну емісію гривні лише під конкретне товарне забезпечення; по-третє, значно стимулювати збут і виробництво вітчизняних виробників.

III. Розподіл Технологічного Антикризowego Бюджету України за пріоритетними секторами із заборонаю використання іноземних товарів і послуг при наявності вітчизняних:

А) **аграрний сектор** – не менше 50% ТАБУ, - як сектор, який виявився найбільш стійким у

кризовий період, має найшвидшу економічну віддачу і найвищу вітчизняну конкурентоздатність на світовому ринку, та, водночас, потребує великої кількості робочих рук у весняно-осінній період, який буде найкритичнішим у зростанні безробіття.

Б) **будівельний сектор** – 20 % ТАБУ, - як сектор (нежитлове, житлове, промислове будівництво, автодорожнє і залізничне будівництво...), що потребує великої кількості робочих місць різної кваліфікації, - на 1 робоче місце забезпечує 7 робочих місць в інших галузях, має досить швидку економічну віддачу та забезпечує виконання сучасних інфраструктурних потреб держави і виконання робіт з проведення Євро-2012 та, водночас, забезпечить замовлення для проблемних металургійної, хімічної, машинобудівної, енергетичної та інших галузей національної економіки.

В) **машинобудівний сектор** – 20% ТАБУ, - як сектор (приладо-, верстатобудування, кранобудування, тракторобудування, автомобілебудування, вагонобудування, суднобудування, літакобудування...), що потребує економічного порятунку, та, водночас, забезпечить виконання робіт для перших двох пріоритетних секторів, а також забезпечить замовлення для проблемних металургійної, хімічної, енергетичної, електротехнічної, електронної та інших галузей національної економіки.

Г) **інші сектори** – 10 % ТАБУ, - ті сектори, які або є суміжними до пріоритетних, або забезпечують розвиток інфраструктури та підвищення зайнятості в Україні.

Це необхідні антикризові заходи, які здатні вирішити і короточасні завдання фінансової стабілізації, і, водночас, закласти перспективні

Андрій Новак. Як підняти українську економіку.
функціональні і структурні механізми для національного економічного прогресу.

З одного боку, криза значно підірвала опори функціонування української економічної системи, але з іншого – криза дала чітке розуміння про моральну і фізичну зношеність цих опор і нагальну потребу формування нових засад функціонування економічної системи України – на принципах нового, модельного шляху економічного розвитку держави.

Пропоную, в якості такого модельного шляху, - Трифункціональну Економічну Модель України.

Післямова

Економіка України, як і будь-якої іншої країни, повинна розвиватись за певною системою, логікою, причинно-наслідковою послідовністю, виходячи з наявних і потенційних економічних ресурсів країни, на базі наукових економічних знань та з врахуванням досвіду і тенденцій сучасного світового економічного розвитку. Тобто, національна економіка має розвиватись за певною моделлю, яка відповідає цим критеріям. Модель економічного розвитку країни, окрім цього, мусить закладати механізми конкурентноспроможної боротьби суб'єктів вітчизняної економіки не лише на внутрішньому ринку, а й на світових ринках товарів і послуг. Перехідний період «первинного накопичення капіталу», бюджетного «деребану», принципу «латання дір» в українській економіці надто затягнувся – час продуманих системних заходів проектування, налагодження роботи і прогресу економічної системи країни. Відчутних змін ефективності роботи економічної системи країни неможливо досягнути лише змінюючи пріоритети бюджетних витрат, чи дисциплінуючи процес сплати податків платниками, чи забезпечуючи стабільність національної грошової одиниці, чи виділяючи пільгові кредити на окремі соціальні або галузеві програми – це заходи стабілізації і оптимізації, але не прогресу економіки. Економічний прогрес потребує не перестановки доданків місцями, від чого, як відомо, сума все одно не змінюється, а зміни самих доданків, тобто зміни якості самих складових економічного процесу. Це означає необхідність зміни елементів і принципів їх взаємодії у кожній із функціональних

складових економічної системи – виробничій, збутовій і розподільчій. Іншими словами, українська економічна система потребує виведення на принципово інший та якісно вищий рівень роботи всіх трьох функцій економіки – функції виробництва, функції продажу і функції розподілу. Здійснення такого перетворення потребує виконання комплексу завдань економіко-управлінського, адміністративного, правового, організаційного і регуляторного характеру.

Для виходу економіки України, при сучасній економічній ситуації, із затяжного «перехідного періоду» та поступу до динамічного економічного зростання необхідним є виконання восьми умов-завдань:

1) відновлення та зміцнення економічної безпеки держави - вимагає зосередження уваги на ліквідації першопричин загроз економічної безпеки держави, якими є не зовнішні фактори як похідні, а внутрішні як первинні. Виконання цих завдань неможливе засобами лише податково-бюджетної або грошово-кредитної політики, а потребує комплексного поєднання їх важелів;

2) прискорення формування та розвитку ринкової інфраструктури, особливо фінансових ринків - є запорукою динамізації розвитку ринкових економічних відносин, руху капіталу та інтенсифікації інвестиційної діяльності, що вимагає вдосконалення законодавства, яке врегульовує операції на фінансових ринках, а також потребує значного уможливлення-розвитку кредитних відносин через їх податкову підтримку та бюджетну систематизовану пріоритетність;

3) зміна підходів у проведенні податково-бюджетної політики від фіскально-централізованого до стимулююче-самоврядного - є

однією з найнагальніших потреб економічної політики як передумови створення сприятливого середовища для стимулювання вітчизняного виробництва та ефективного використання фінансових ресурсів держави;

4) оптимізація грошово-кредитної політики від надмірної її жорсткості до адекватності загальному стану економіки країни - є актуальною проблемою економічної політики, особливо в необхідності наближення до реальності курсів обміну національної валюти та збалансування експортно-імпортних інтересів українських підприємств і держави в цілому;

5) взаємоузгоджене, однонаправлене використання податково-бюджетних та грошово-кредитних інструментів економічної політики у їх тісному послідовному об'єктивному причинно-наслідковому взаємозв'язку - є принциповим підходом при проведенні економічної політики як запорука усунення негативних наслідків економічного регулювання та форма забезпечення дієвих механізмів стабільного економічного зростання – з цією метою створення і введення в дію надмеханізму здійснення планових та оперативних заходів державних розподільчих функцій для систематизації головних завдань економічної політики держави та мінімізації впливу на них політичних течій – запровадження «регуляторного формуляру»; продовження реальних економічних реформ від лібералізації і стабілізації до повторної стабілізації та інституалізації - є необхідною передумовою логічного завершення процесу трансформації економічної системи України з командно-адміністративної на ринкову, і залежить від адекватних дій в сфері грошової і, особливо,

кредитної політики, а також значної деформації засад податкової політики і бюджетного розподілу, тобто має місце потреба зміни у підходах проведення як податково-бюджетного, так і грошово-кредитного напрямків економічної політики держави, при їх взаємній узгодженості;

6) проведення корпоратизації як необхідної складової інституційних змін української економіки перехідного типу в умовах глобалізованих світових економічних відносин – для формування найбільш ефективних виробничо-збутових господарських форм виробництва готових споживацьких товарів – вертикальних корпорацій;

7) організація та проведення комплексної Національної Маркетингової Програми в стилі масованої «маркетингової атаки» для торгових марок (брендів) українських корпорацій спершу на вітчизняному ринку, а пізніше - на європейському і світовому ринках, а також для реального формування і підтримування іміджу України у світі;

8) прийняття Економічної Конституції України, або економічного розділу в загальній Конституції України з конкретними 10-ма економічними цифровими параметрами податкової, бюджетної, грошової, кредитної системи держави, за межі яких не може виходити Уряд будь-якого політичного забарвлення – з метою подальшого унеможливлення впливу негативу політичної боротьби на суто економічні процеси в країні та на сталий і передбачуваний економічний розвиток.

Виконання цих завдань потребує використання важелів податкового, бюджетного, грошового і кредитного характеру, при чому, в більшості випадків у їх поєднанні, як в бажаному, так і в об'єктивно необхідному відношенні. А також

системного модельного розвитку корпоративної форми взаємодії підприємств однієї та споріднених галузей, при комплексному маркетинговому обслуговуванні вітчизняних торгових марок.

Економічна політика, розділена за об'єктивною функціональністю своїх інструментів на податково-бюджетну та грошово-кредитну, не повинна розділятися за спрямованістю цілей. В іншому випадку, коли інструменти податково-бюджетної та грошово-кредитної політики використовуються з метою досягнення протилежних економічних цілей, різновекторне втручання в економічні процеси призводить до руйнації всіх цілей.

Досвід проведення економічної політики в країнах розвинутої ринкової економіки, а також досвід успішних економічних реформ в багатьох постсоціалістичних країнах демонструє, що найефективнішою економічна політика є тоді, коли її податково-бюджетні та грошово-кредитні заходи не стають у протиріччя один одному, а взаємно підсилюються і узгоджуються.

Так, при контролі-приборканні інфляції повинні застосовуватися не лише контроль за грошовою масою і валютним курсом, а й мінімізація або й ліквідація дефіциту бюджету. Для стимулювання виробництва мають запроваджуватися і послаблення податкового тиску, і здешевлення кредитних ресурсів. При проведенні політики галузевих пріоритетів доцільно використовувати і відповідну бюджетну адресацію, галузеві податкові пільги і пільгове галузеве кредитування.

Як показує теорія, існують об'єктивні причинно-наслідкові зв'язки податкової, бюджетної, грошової та кредитної сфер економічної системи,

зумовлені тісним зв'язком кількісного і вартісного вираження продуктів господарської діяльності та універсальністю-відокремленістю вартісного еквіваленту – грошей. Даний зв'язок носить двосторонній характер, оскільки зміна чи кількісного, чи вартісного вираження результатів господарської діяльності та їх розподілу викликає зміну іншого вираження та зміну співвідношень розподілу, і навпаки.

Виходячи з цього, для ліквідації першопричин неефективності економічної політики в Україні та стимулювання економічного розвитку суб'єктів господарювання та держави в цілому доцільним видається у проведенні економічної політики користуватись підходом, який базується на взаємоузгодженому, єдиноцілеспрямованому використанні інструментів основних напрямків макрополітики – податково-бюджетного і грошово-кредитного. Для забезпечення дієвості механізмів реалізації такого підходу пропонується вживання таких заходів:

По-перше, необхідною є законодавча база для нормативно-правового забезпечення цілісного і взаємоузгодженого проведення єдиноспрямованої економічної політики в її основних напрямках – податково-бюджетному та грошово-кредитному, що вимагає прийняття Верховною Радою України відповідного закону про спільну розробку і затвердження Урядом і Національним Банком Програми економічної діяльності на певний фінансовий період, що гарантувало б взаємну узгодженість основних параметрів економічної політики для досягнення єдиних економічних цілей.

По-друге, в процесі вживання заходів із забезпечення економічної безпеки держави для їх розробки та реалізації слід створити відповідний

комітет з представників Уряду, Національного Банку та Служби Безпеки України з повноваженнями і завданнями з комплексності розгляду і вирішення проблем економічної безпеки держави засобами взаємоузгодженого використання податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів.

По-третє, процедура розробки та попереднього розгляду законопроектів, що стосуються макроекономічної політики, повинна здійснюватись змішаними групами з членів комітетів Верховної Ради з податкового, бюджетного, грошового і кредитного регулювання, що унеможливило б неузгодженість законодавчих полів для податково-бюджетного та грошово-кредитного напрямків економічної політики.

По-четверте, досягнення певних економічних цілей можливе окремо взятими або податково-бюджетними або грошово-кредитними важелями, але лише в короткостроковому періоді, а в середньостроковому і довгостроковому, при неадекватності і неузгодженості обох груп важелів, - руйнуються будь-які попередні досягнення з подальшим погіршенням загальної економічної ситуації – розуміння цього законодавчою і виконавчою гілками влади та всіма ланками виконавчої влади є принципово необхідним.

По-п'яте, необхідним є створення спільної узгоджувальної групи з повноважних представників Уряду і Національного Банку для здійснення регулярного моніторингу-аналізу впливу використання тих чи інших важелів податково-бюджетної та грошово-кредитної політики на загальну економічну ситуацію, адекватність напрямку і ступеня вжитих інструментів один

одному і загальній економічній ситуації, а також доцільності дії важелів економічної політики, їх параметрів, тривалості дії та характеристик кінцевих результатів їх використання.

Як підтверджує практика зарубіжних країн, використання податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів економічної політики у взаємозв'язку та єдиній економічній спрямованості дає прискорені результати у досягненні поставлених економічних цілей. Як свідчить гірка практика розвитку економіки незалежної України, причиною тривалого економічного спаду є не лише невміле використання окремих інструментів економічної політики (грошова маса, оподаткування, бюджетний розподіл), а й, навіть при функціональній допустимості, невідповідне і різноспрямоване використання податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів.

Забезпечення загального економічного зростання в Україні вимагає сукупності податково-бюджетних та грошово-кредитних заходів, спрямованих на досягнення чітко визначених економічних цілей єдинообраного напрямку. Основною характеристикою економічної політики держави повинна стати однонаправленість її податково-бюджетних та грошово-кредитних важелів у векторі впливу на економіку. Якщо держава на певному періоді часу ставить завдання стимулювання економіки, то для досягнення цієї мети повинен використовуватись стимулюючий характер як податково-бюджетних важелів (зниження податкового тиску і збільшення державних витрат), так і грошово-кредитних важелів (збільшення грошової маси і зниження проценту), і навпаки при необхідності стримування

економічного росту згідно циклічності економічного розвитку.

I, безумовно, фактор, який не може бути не врахований в сучасному світі – міжнародні загальноекономічні процеси.

Світова економіка кінця ХХ – початку ХХІ століття найбільш яскраво характеризується одним поняттям – інтеграція. Інтеграційні, тобто об'єднувальні, процеси в міжнародному масштабі особливо активізувались після Другої Світової війни, яка стала поштовхом для зміни силових методів вирішення міждержавних суперечок на економічні. Політичні наслідки війни породили паралельний розвиток двох головних економічних напрямків – “соціалістичного” та “капіталістичного”. Після політичного розпаду “соцтабору” почався і економічний його розпад. Кожна із країн почала проводити самостійну економічну політику. Практично всі соціалістичні країни обрали “капіталістичний” шлях свого розвитку, тобто ринкову економічну модель. Безумовно, це обов'язково призводить до необхідності інтеграції в світову економіку. Так, світова економічна інтеграція набрала єдиного глобального характеру за участю переважної більшості існуючих країн світу, за винятком воюючих країн та країн, що знаходяться під владою воєнних режимів. Глибокі інтеграційні процеси торкнулися всіх сфер економіки: в промисловості процес міжнародного поділу праці викристалізувався майже до ідеального, в сільському господарстві, крім цього, вдосконалюється система поділу ринків збуту, торгівля товарами і послугами зустрічає на своєму шляху все менше перешкод, потоки капіталів мають як ніколи широкий вибір для інвестування і кредитування.

На початку XXI століття можна говорити про те, що у світовій економіці сформувалась певна система глобальної інтеграції, очевидними параметрами якої є:

- інтеграція праці, виробництва і збуту на світовому господарському рівні у формі транснаціональних корпорацій та міжкорпоративних об'єднань;

- транснаціоналізація капіталів, їх вільних обіг на всіх стадіях розвитку та у всіх його формах;

- інтернаціоналізація грошових відносин, злиття національних валют, створення спільних валют;

- зміцнення ролі міжнародних економічних організацій і політичних інститутів;

- взаємопов'язаність між собою окремих держав, груп держав, окремих регіонів у сферах виробництва, торгівлі, фінансового, фондового, ресурсних ринків;

- злагоджена взаємодія міжнародних економічних організацій, держав у випадках кризових ситуацій у певних регіонах, або галузях світового господарства.

Саме з 90-х років спостерігається очевидне підвищення ролі і значення міжнародних міжкорпоративних і міждержавних зв'язків. Більше того, можна говорити про те, що фаза світової інтернаціоналізації, для якої характерним був ріст міжнародної економічної співпраці на мікро- і макрорівнях до рівня важливої складової корпоративного і загальнодержавного прогресу, переростає сьогодні у фазу світової глобалізації, коли міжнародні економічні відносини набирають вже вирішального значення для забезпечення економічного росту держав та їх національних компаній. Безумовно, такий рівень

взаємопроникнення економік різних країн, в загальному, є позитивним фактором, який здатен певною мірою гарантувати довготривалість економічного розвитку, адже створює можливість відфільтрувати негативні моменти (слабкі місця) економік кожної країни та відбирати і ефективно розвивати те найкраще і найпрогресивніше, що є в економічній моделі кожної країни.

Однак тенденції глобалізації світової економіки, особливо фінансових ринків, мають і негативні сторони.

По-перше, “спільна хода” на шляху економічного розвитку дещо пригальмує ті держави або окремі галузі економіки держав, які здатні розвиватись швидше і ефективніше за інших, існуючі домовленості про ринки збуту, технології, технічні стандарти і норми не дозволяють “висуватись” (наприклад, декілька автомобільних компаній вже сьогодні створили двигуни, які витрачають пального у 1,7-2 рази менше, ніж існуючі, але міжнародний “лобізм” нафтових корпорацій та держав, для яких нафтопродукти є основним джерелом надходження коштів, не допускають впровадження цих двигунів, погрожуючи загальним пропорційним підняттям цін на нафтопродукти).

По-друге, глобалізація відносин суб'єктів світової економіки перетворює їхню взаємопов'язаність у сприятливе поле для розвитку “ланцюгової реакції” у випадках виникнення кризової ситуації у будь-якого із суб'єктів. Останнє, без сумніву, є найбільшчим і найслабшим місцем у процесі світової економічної глобалізації.

Системне прогнозування розвитку подій на міжнародних фінансових ринках значно збільшує можливості для мінімізації наслідків ймовірних криз,

зривів, крахів і т.д. Україні як державі, яка орієнтується на інтеграцію у світову економіку, вкрай необхідно налагодити системне прогнозування міжнародних фінансів. Але сьогодні надзвичайно важливо вжити заходів із запобігання впливу міжнародних фінансових криз на економіку України. До таких заходів можна віднести:

1. Стабілізація внутрішньої економічної ситуації. Може бути досягнена лише відродженням власного виробництва товарів і послуг шляхом створення сприятливих умов для розвитку підприємництва - на сьогодні тут треба говорити про зміну податкового законодавства, бюджетної системи, відносин власності на провідні підприємства України, землю, забезпечення стабільності національної валюти та розвитку кредитних відносин.

2. Диференціація зовнішньоекономічних відносин. Об'єм зовнішніх відносин з однією (будь-якою) країною не повинен перевищувати 10-15% від загального об'єму. Зрозуміло, що такого рівня диференційності і, відповідно, захищеності у зовнішніх економічних відносинах досягти за декілька років неможливо. Але залежати на третину від однієї країни у своєму зовнішньому товарообігу є дуже небезпечно. Особливо, якщо ця країна, Російська Федерація, є дуже нестабільною як політично, так і економічно. Завдання зі зменшення залежності України від РФ повинне стати одним із найголовніших для Уряду.

3. Переорієнтація високотехнічних та конкурентноспроможних галузей економіки та підприємств України із нестабільних ринків СНД на стабільніші та набагато розвинутіші і платіжездатніші ринки Західної Європи, Північної і Південної Америки, Східної Азії, Австралії.

Зрозуміло, що для виконання цього завдання українська продукція повинна не лише вирости у конкурентоспроможності, але й взагалі добитися доступу до цих ринків. Тут необхідне “лобіювання” Міністерства закордонних справ та Міністерства зовнішньоекономічних відносин та стимулююча податково-бюджетна політика щодо виробників високотехнологічної продукції.

4. Зменшення розмірів внутрішнього і зовнішнього державного боргу. Вимагає перегляду структури бюджету та кредитної політики уряду.

5. Демоніполізація економіки України вимагає вольових рішень владних структур - скасування податкових пільг монопольним виробникам та податково-бюджетне і кредитне сприяння малим і середнім підприємствам.

Україна як суб'єкт світової економіки заявила про намір інтегруватися до неї, і вже сьогодні зробила досить немало в цьому напрямку: налагодила зовнішньоекономічні відносини з багатьма країнами світу, бере участь, в різних статусах, у найвпливовіших міжнародних фінансових і торговельних організаціях та інститутах, розробляє і впроваджує міжнародні проекти з виробництва та експлуатації високотехнологічної техніки і т.п. Звичайно, на сучасному етапі ще рано говорити про високий ступінь інтегрованості економіки України у світову економіку, але вже сьогодні необхідно говорити і здійснювати аналіз того, як треба інтегруватись, з ким і якими методами. Від цього залежить успішність входження до світового економічного співтовариства. Вже зараз треба акцентувати на наступному:

- інтеграція не повинна відбуватись заради самої інтеграції, а лише виходячи з економічних

інтересів України як держави в цілому та її підприємств зокрема;

- предметом зовнішньоекономічної співпраці має бути рівноправне партнерство для задоволення потреб споживачів шляхом створення та розвитку виробничих потужностей, нових робочих місць, новітніх технологій для виробництва товарів і послуг із реальною перспективою (гарантією) виходу на зовнішні ринки збуту;

- партнерами на світовому ринку повинні обиратись суб'єкти, виходячи з таких вимог: а) стабільність фінансово-виробничих показників; б) світовий рівень найсучасніших технологій; в) перспектива довготривалого і прогнозованого партнерства;

- пристосування до умов глобалізованої світової економіки для української економіки може відбутись лише через корпоратизацію вітчизняних суб'єктів економічної діяльності як єдину форму конкурентоспроможності зі світовими корпораціями, які задають умови розвитку сучасного світу.

Для вирішення поставлених проблем необхідним є комплексне використання важелів податково-бюджетної та грошово-кредитної політики у їх взаємозв'язку та системній послідовності.

Кажучи образно, податково-бюджетна та грошово-кредитна політика є своєрідними двома крилами птаха економіки. Недієздатність будь-якого із крил, або їх неузгоджена, взаємозаперечна робота може призводити лише до падіння. Якщо ми хочемо, щоб наша економіка була на висоті, то необхідною є взаємоузгоджена, синхронна, централізовано керована робота обох її крил в чітко визначеному напрямку руху.

Комплекс економічних проблем, з якими живе сучасна Україна, може мати вирішення лише через комплексний підхід до ефективності функціонування економічної системи країни.

Тому, питання підвищення ефективності української економіки є питанням ефективності комплексу взаємодії трьох функцій економічної системи та ефективності кожної із цих функцій зокрема.

Трифункціональна Економічна Модель України базується на запровадженні механізмів підвищення ефективності роботи трьох головних функцій економічної системи – функції виробництва, функції продажу і функції розподілу. Вона виходить з реалій та економічного потенціалу України, а також використовує переконливий позитивний досвід світових економічних відносин.

Сприйняття, впровадження і дотримання, при проведенні вітчизняної державної економічної політики, Трифункціональної Економічної Моделі України дозволить забезпечити якісний і кількісний прорив національної економіки в когорту найрозвинутіших економік світу.

Найважливіше

Найактуальніше питання сьогодення для української держави - це перетворення політичного утвердження в економічні результати. Відсутність відповідей на найнеобхідніші економічні потреби громадян України призводить до вимирання та переселення нації. – Далі така ситуація не може продовжуватись. Економічна ідея повинна замінити безуспішні пошуки політичної ідеї. Для цього розвиток національної економіки, а значить зростання добробуту українців, мусить стати головною суттю діяльності української влади.

Котрий рік не знаємо, що робити з власною економікою: яку економічну модель формувати; куди прилаштувати підприємства-гіганти; як бути з енергозабезпеченням та наденергоємністю; що робити із застарілими або непотрібними технологіями; як відновити чи замінити старі економічні зв'язки; з ким розвивати, а з ким згортати зовнішньоекономічні відносини; чим утвердити довіру до національних грошей; як побороти тотальні приховування доходів та не(до)сплату податків; хто заслуговує на бюджетні пріоритети; як підвищити продуктивність праці та ефективність управління; де знаходяться ресурси для економічного зростання; де, взагалі, вісь механізмів економічної системи країни?

Шукаючи відповідей, вже понад 20 років кидаємось у крайнощі всіх типів: від економічного соціалізму з “человеческим лицом” до вільного ринку американського зразка; від максимального збереження державної власності до тотального роздержавлення; від безупинної роботи грошового верстату до жорсткого монетаризму; від бажання

задовольнити всіх і заради цього залучати кошти на самовбивчих умовах до затягування профіцитного бюджетного поясу; від жорстокої податкової політики до списання боргів цілих галузей.

А чого варті пошуки можливостей засіяти український ґрунт «шведською», «німецькою», «японською», «корейською», «американською», «китайською» чи «польською» економічною моделлю або ж «раціональним їх поєднанням»?

Такі дії нагадують розгубленого в пустелі, що бігає між міражами (в даному випадку – економічними).

Але давайте схаменемось, прокинемось і відкриємо очі! Ми ж з вами не пустельний народ! Наша їжа - не змії з кактусами, і не консерви з гамбургерами! Ми - носії не триструнної культури!

У нас багатотисячолітні письмо і астрономічні знання! Перші в Європі системи Права й Освіти, найстаріша національна грошова одиниця! Нас не вчили будувати, ткати, обробляти землю, дерево і метал! Ми завжди давали собі раду, коли ніхто не втручався у наше господарство, поділ праці, внутрішню і зовнішню торгівлю, обіг грошей!

Поглянемо на наші економічні реалії не з позиції жертви комуністичного ірраціонального мілітаризму, колективізації, націоналізації, гігантизму та екстенсивності розвитку, а з позиції володаря найкращих на континенті природних та земельних ресурсів, надвигідного географічного розміщення, величезного науково-технологічного багатства та невичерпного інтелектуального і духовного потенціалу.

Якщо ж ми озирнемось на свою українську - руську - трипільську історію та культуру, то легко зрозуміємо – наші сучасні економічні (як і

національні) проблеми є не відображенням нашої слабкості, а підтвердженням неприйнятності для нашого народу тієї псевдоісторії, псевдокультури, псевдоправа і псевдоекономіки, які в різні часи нав'язувались і нав'язуються нам як зі Сходу, так і з Заходу з єдиною метою – заволодіти нашим розумом, руками та землею.

На жаль, це не фобія, а правда життя, підтверджена тисячами років історії. Час, нарешті, винести з неї національні егоїстичні уроки!

Національний егоїзм мусить стати основою нашого життя, всіх видів діяльності, в тому числі економічної. Не розумно говорити, що економіка не має до цього відношення, що, нібито, вона не залежить від кольору шкіри, віку, національності.

Так, закони економіки єдині, як закони фізики, хімії чи біології, але на відміну від згаданих наук, законами економіки можна маніпулювати, використовувати вибірково, дозовано, комбінаційно, обмежувати або стимулювати їх прояви, та, врешті, при потребі штучно створювати деякі економічні правила гри.

Тут якраз і повинен проявлятися національний егоїзм. Необхідність його в економіці така ж, як і в культурі, мистецтві, освіті, спорті.

На нашому чорноземі проросте лише “українська” економічна модель, своя рідна зрозуміла і прийнятна для нашого народу та наших умов.

Національний егоїзм в економіці повинен проявлятися у трьох напрямках:

- врахування національної автентичності при створенні економічної системи;
- неухильне дотримання та захист національних економічних інтересів;

- використання національного досвіду управління господарством.

В чому секрет японського, шведського, німецького, корейського, певною мірою китайського економічного “дива”? В ринковій економіці? Ні, - ринкових економік у світі декілька десятків. В багатівіковому стабільному накопичувальному економічному розвитку? Ні, згадані країни по декілька разів на кожні з останніх століть піддавались військовій, територіальній, культурній, духовній руйнації. В нещадній експлуатації численних колонізованих народів? Ні, - згаданим державам це вже давно невідомо. Може в якійсь спеціально придуманій економічній моделі, продукті штучного інтелекту? Якраз навпаки, – економічні моделі даних держав сформовані, виходячи з природних об’єктивних особливостей національних: 1) менталітету; 2) природонаділеного багатства; 3) оточуючого геополітекономічного сусідства.

Основними і визначальними економічними факторами, які формують умови життя-буття народу є:

- етногенезно-культурно-історично сформований менталітет;

- склад, величина і характеристики наземно-підземного багатства території проживання народу;

- склад, кількість і рівень розвитку оточуючих його сусідніх народів.

Ці три базові економічні фактори диктують кожному народові його військові, політичні і культурні пріоритети, а найбільше – спосіб ведення господарства – економіку.

Кожен із трьох факторів формує основні складові елементи економічного процесу: природонаділеність – ЩО виробляти, менталітет –

ЯК виробляти, геосусідство – ЧИМ, З КИМ, ЯК ОБМІНЮВАТИСЬ виробленим.

Засадничим є те, що народ не здатний, за великим рахунком, змінити жодної із триосновних економічних факторів свого буття – їх він отримує, як кажуть, “від бога”. Все, що можна змінювати – ефективність використання кожного фактору в економічних інтересах народу.

Саме ефективність використання факторів у їх комбінаторному поєднанні, а не їх первісні якісні параметри, визначає рівень економічного розвитку народу.

Згадаймо триосновні фактори вищезгаданих економічно успішних країн.

Німеччина: природонаділеність – якість і родючість землі є достатніми для самозабезпечення, а багатство корисними копалинами середнє; менталітет – висока працездатність, виконавська дисципліна, наполегливість, в цілому – трудоголіки; геосусідство – численне, всі оточуючі сусіди, сухопутні і морські, є високо розвинутими культурними народами. Враховуючи особливості менталітету та види природоресурсних обмежень, Німеччина зробила ставку на техніку-механіку, електротехніку, хімію, традиціоналізм в сільському господарстві, а, враховуючи надзвичайно сприятливе оточуюче середовище, у своїх контактах задовольняється, здебільшого, активними зовнішньоекономічними зв'язками зі своїми геосусідами і через них просувається далі від своєї базової “території інтересів”.

Швеція: природонаділеність – обмежується володінням декількома видами природних ресурсів (ліс та деякі руди) та незначними сільськогосподарськими можливостями, але через

незначну величину населення спроможна на 90% задовольняти свої потреби у продуктах харчування; менталітет – працездатність нижча німецької, при високій схильності до мистецької творчості та авангардизму; геосусідство – лише два сухопутні сусіди, але вони, як і морські сусіди є розвиненими і висококультурними країнами. Враховуючи реалії природного багатства, основними галузями є машинобудування (наявність руд) та деревообробна і целюлозно-паперова промисловість. Особливості менталітету відображенні у всебічній увазі та сприянні культурі та шоу-бізнесу, які є значною статтею доходів та експорту країни (наприклад, податкові надходження від групи АВВА в часи її популярності були вищими за надходження від автомобільного гіганту VOLVO); традиції шоу-бізнесу стабільно продовжуються шведськими світовими суперзірками “Euro”, “Roxete”, “Army of lovers”, Dr. Alban, “Ace of Base”, “Vacuum” та ін., які приносять значні фінансові потоки в країну), а також у соціальній спрямованості економічної політики при забезпеченні функціонування економіки п’ятнадцятьма промислово-фінансовими “сім’ями”. В зовнішньоекономічній діяльності, відповідно до природоресурсних, ментальних та геосусідських особливостей, проводиться целюлозно-паперова, деревообробна, машинобудівна та шоу-бізнесова експансія на світові ринки далеко за межі оточуючих територій.

Японія: природонаділеність – дуже скромна і змушує імпортувати 80% сировини і енергоресурсів та 30% потрібних продуктів харчування; менталітет – велика самовіддача і дотошність в роботі в кращих національних культурних традиціях; геосусідство – несприятливе:

чотири морські відносно близькі сусіди, з яких лише один є розвиненою країною (Південна Корея) і три високомілітаризовані (Росія, Китай, КНДР). Виходячи з несприятливих природоресурсних і геосусідських реалій в економіці країни, після Другої Світової Війни було обрано курс на виробництво низькоресурсної продукції електроніки і робототехніки, а острівне розміщення було використано для широкого розвитку риболовлі і суднобудування, в якому, як і в машинобудуванні, завдяки масовому впровадженні електронних і робототехнічних технологій було досягнуто високої продуктивності праці і низької собівартості, що дозволило національним виробникам проводити глобальну світову експансію власної продукції чотирьох провідних галузей: суднобудування, машинобудування, електроніка, рибна продукція. При цьому, ключову роль в галопуючому розвитку економіки відіграє система управління, побудована на традиціях національної культури відносин між людьми, старшинної ієрархії та міжкорпоративних стосунків. Економічна система Японії є взірцем максимально ефективного використання найкращих якостей національного менталітету, наявних природоресурсних можливостей і геосусідських особливостей.

Китай: природонаділеність – родючість і кількість придатної землі достатня для самозабезпечення продуктами харчування величезного населення країни, а поклади багатьох корисних копалин є надмірними і використовуються в експорті; менталітет – найчисельніша в світі, древня і висококультурна нація виробила протягом тисячоліть усталену світоглядну систему, яка характеризується, в політекономічному аспекті, родинно-старшинно-класовою ієрархією влади,

майнових і територіальних прав; з цих причин в Китаї прижилися і наразі найдовше зберігаються ідеї комуністичного устрою, що є прихованою формою саме такого світогляду; геосусідство – понад десяток сухопутних та декілька морських сусідів, при чому всі вони, крім двох морських (Японія, Південна Корея), є низько розвиненими країнами. Величезні природні та трудові ресурси не дають адекватної економічної віддачі в межах ортодоксальної комуністичної політичної доктрини. Усвідомивши це, керівництво Китаю займається пристосуванням ефективної для китайського світогляду політичної доктрини комунізму до найефективнішої на сьогодні економічної доктрини ринкової економіки. Економічна політика проводиться за моделлю почергових галузевих пріоритетів, де найважливіші і найперспективніші галузі (сільське господарство, легка промисловість, побутова електроніка) висуваються у локомотив економічного потягу країни, який повинен підтягувати інші галузі економіки. На сьогоднішній день можна говорити, що Китаю досить вміло вдається пристосувати особливості національного світогляду та культури до ефективної системи економічної діяльності.

Наведений досвід економічно розвинених та стрімко прогресуючих країн говорить про те, що дієвими і найефективнішими є ті моделі економічного розвитку, які побудовані на основі, а не всупереч, наявних параметрів національних природонаділеності, менталітету, навколишнього геосусідства.

Ключовим при цьому виявляється фактор національного менталітету, який є головним формуючим матеріалом для створення

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

національної самоідентичності, націоформування та утворення і розвитку національної держави.

Саме менталітет народу повинен бути стрижнем економічної системи держави цього народу, оскільки в ньому відображені національні культура, традиції і досвід господарювання в умовах власних природних багатств та оточуючого сусідського господарсько-торгівельного середовища. Що не кажи, а на землі і в хаті найкраще господарюють їх споконвічні володарі за власноруч і власнорозсуд сформованими “правилами гри”, при чому на всіх рівнях: особистому - домашніх господарств; організацій і підприємств; та на рівні влади.

Для України питання економічної самоідентифікації - це ще й питання політичної, культурної, історичної самоідентифікації і національного утвердження.

Андрій Новак. Як підняти українську економіку
Для заміток

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція (Основний Закон) України.
2. Закон України “Про банки і банківську діяльність”.
3. Закон України “Про бюджетну систему України”.
4. Закон України “Про господарські товариства”.
5. Закон України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”.
6. Закон України “Про оподаткування доходів підприємств і організацій”.
7. Закон України “Про підприємництво”.
8. Закон України “Про підприємства в Україні”.
9. Закон України “Про систему оподаткування”.
10. Закон України “Про товарну біржу”.
11. Закон України “Про ціни і ціноутворення”.
12. Закон України “Про цінні папери і фондову біржу”.
13. Закон України «Про Державний бюджет України» на 1992-2010 роки.
14. Бюджетний кодекс України.
15. Податковий Кодекс України, проект Кабінету Міністрів України, прийнятий у першому читанні Верховною Радою України від 13.07.2000.
16. Послання Президента України до Верховної Ради України 6 березня 2001 р. “Підсумки соціально-економічного розвитку України у 2000 р. та завдання на 2001 р.”. – WEB сторінка Президента України.
17. Постанова КМУ "Про підсумки виконання ДБУ за 1991 рік та завдання щодо забезпечення виконання ДБУ на 1998 рік" від 6 березня 1998 р.
18. Іванов В.М. Бюджетна система. - К.: МАУП, 1999.

19. Азаров В., Турченко М. Основні напрями реформування державного підприємства // Економіка України. – 1995. - №2. – С.59-63.
20. Ананьїн В.О., Ковальчук С.С. Концептуальні основи економічної безпеки сучасної держави // Економіка і управління. - 1999. - №4.
21. Андрусов А.М. Бухгалтерский учет и отчетность в банке: практическое руководство с документами и комментариями. – М.: АО «Менател-информ», 1994.
22. Анри Кульман.: Экономические механизмы. – М.:Прогресс -Универс, 1993.
23. Асонов Г.Ф., Хуторненко С.А., Шаблий Е.И. Особенности экономической культуры в США, Японии и странах Западной Европы. – К.: УкрНТИ, 1992.
24. Афонін А.С. Здолання ринкового фундаменталізму як передумова переходу до стимулюючої системи оподаткування. – Податковий кодекс України й стимулювання вільних підприємців. - К.: ЄУФІМБ, 2000.
25. Балансовий звіт. BankExec International. KPMG Peat Marwick. Policy Economic Group. Лютий, 21-25, 1994. К., 1994.
26. Бальцерович Л. Социализм, капитализм, трансформация: очерки.–М.:Наука, 1999.
27. Бальцерович Л. Свобода і розвиток: економія вільного ринку. – Львів, 2000.
28. Башмакова Т.А. Западноевропейская интеграция: финансовый аспект. – М.: Финансы и статистика, 1998.
29. Башнянин Г.: Чому не йдуть реформи? // РІЧ: економіка і культура. - 2000. - №1.
30. Безналичные расчеты и кредит. / Под ред. Тимохина Н.П. – М.: Финансы и статистика, 1987.

31. Бендерський Ю. Реалії світогосподарських процесів і місце в них України // Економіка України. - 2000. - №1.
32. Бланкарт Шарль. Державні фінанси в умовах демократії. – К.: Либідь, 2000.
33. Бланкарт Шарль. Державні фінанси в умовах демократії / За ред. В.М.Федосова. – К.: Либідь, 2000.
34. Бобров В.Я. Основи ринкової економіки. – К.: Либідь, 1995.
35. Богиня Д., Волинський Г. До питання щодо різних варіантів ринкових реформ // Економіка України. – 1994. - №3. – С. 29-34.
36. Бондаренко А.Ф., Головка Г.М., Алибекова Б.Ш., Мищенко В.И. Основы маркетинга / Под ред. В.И.Мищенко. – Сумы: Слобожанщина, 1995.
37. Боринець С.Я.: Міжнародні валютно-фінансові відносини. - К.: "Знання", 1999.
38. Брагинский С.В. Кредитно-денежная политика в Японии. – М.: Финансы и статистика, 1989.
39. Браунинг П. Современные экономические теории. – М.: Экономика, 1986.
40. Бровкова Е.Г., Продиус И.П.: Финансово-кредитная система государства. – К.: Сирин, 1997.
41. Брусиловская Н.А. Роль кредита в интенсификации общественного производства. – М.: Наука, 1986.
42. Бугулов В.М., Бугулова Т.В. Національний банк та його операції. – К.: МАУП, 1997.
43. Буренин А.Н. Рынки производных финансовых инструментов. - М.: ИНФРА-М, 1996.
44. Вавилов Ю.Я. Государственный кредит: прошлое и настоящее. – М.: Финансы и статистика, 1992.

45. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, причини, можливості легалізації // Економіка і управління. - 1999. - №3.
46. Василик О.Д. Державні фінанси України. - К.: Вища школа, 1997.
47. Василик О.Д. Теорія фінансів. - К.: НІОС. – 2000.
48. Василик О.Д. Фінанси в економічній системі держави // Фінанси України. -2000. - №1.
49. Васильев Г.И. Кредитование внешнеэкономической деятельности в новых условиях хозяйствования. – М.: Финансы, 1990.
50. Вдовиченко М.І. Податкове регулювання: досвід США і його використання в умовах України // Фінанси України. - 2000. - №3.
51. Воронкова О.М. Трансформація системи оподаткування в Україні //Фінанси України. - 2000. - №1.
52. Гаврилишин Богдан. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові / Вид. 3-тє, доп. – К.: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.
53. Галиця І. Деякі аспекти економічної політики на сучасному етапі //Економіка України. - 2000. - №4.
54. Гальчинський А. Теорія грошей. – К.: Основи. – 1998.
55. Гальчинський А.С. Сучасна валютна система. – К.: Либра, 1993.
56. Гальчинський А.С. та ін. Основи економічної теорії. - К.: Вища школа, 1995.
57. Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів // К.: Знання України, 2002.
58. Гесць В. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально-орієнтованої економіки в Україні // Економіка України. - 2000. - №1.
59. Гнатишак М. Державні гроші України 1917-1920 років. – Клівленд, Огайо, 1973.

60. Гончарова Н. Державне регулювання економіки: індикативне планування у Франції // Економіка, фінанси, право. - 1999. - №12.
61. Государственные финансы / Под ред. Федосова В.М. – К.: Лыбидь, 1991.
62. Григор'єв О.С. Шляхи переходу до ринку // Економіка і управління. - 2001.- №2.
63. Грищенко О. Гроші та грошово-кредитна політика. – К.: Основи, 1997.
64. Данилишин Б.М. Передумови та перспективи сталого економічного розвитку України. – Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року / Матеріали НК - К.: УкрІНТЕІ, 2001.
65. Дем'яненко С. До стратегії і тактики економічного реформування //Економіка України. - 2000. - №1.
66. Деньги, кредит, банки. / Под ред. Кравцовой Г.И. – Минск: Меркванне, 1994.
67. Дж.Одлінг-Смі, Р.Рооден. Зростання в Україні – уроки інших країн із перехідною економікою. – Україна на роздоріжжі - К.: ТРАНСФОРМ, «Фенікс», 1998.
68. Дзюблук О. Деякі аспекти грошово-кредитного регулювання економіки //Економіка України. - 2000. - №4.
69. Долан Э.Д. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. – М.: Бизнес, 1994.
70. Драчук Ю.В. Формування попиту на гроші в умовах перехідної економіки //Фінанси України. - 1999. - №9.
71. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / За ред. Гейця В.М. – Х.: Форт, 2000.

72. Ермошенко Н.Н. Антимонопольное законодательство и конкуренция. – К.: УкрНИИНТИ, 1991.
73. Єпіфанов А.О., Сало І.В., Дяконова І.І. Бюджет і фінансова політика України – К.: Наукова думка, 1997.
74. Єщенко П.С., Бірюков О.А. Державне регулювання в трансформаційному суспільстві // Економіка і управління. - 2001. - №2.
75. Завгородня О.О., Тарасевич В.М. Фіскальні ресурси держави та їх роль в активізації інвестиційних процесів // Фінанси України. - 2000. - №3.
76. Задоя А.О. Фондовий ринок як засіб мобілізації інвестиційних ресурсів. Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року / Матеріали НК. – К.: УкрІНТЕІ, 2001.
77. Злупко Степан. Наукові діалоги // Львів: Тріада плюс. – 2005.
78. Карлін М.І. Теоретичні аспекти стимулювання праці в умовах фінансової нестабільності // Фінанси України. - 2000. - №2.
79. Кваснюк Б.Є. Інституційні засади політики економічного зростання // Економіка і управління. - 2001. - №1.
80. Клименко Т. Кредитна діяльність банків України // Економіка України. - 2000. - №3.
81. Клишко Г.Н., Новак А.Я. Багатовекторність напрямків стимулюючої ролі податкової системи держави. – Податковий кодекс України й стимулювання вільних підприємців: концепції, програми, технології / Матеріали ВВПК, 10-11 берез. 2000. – К.: ЄУФІМБ.
82. Клодт Хеннінг. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки. – К.: «Таксон», 2006. – 306 с.

83. Ковальчук Т.Т., Коваль М.М. Ліквідність комерційних банків. – К.: Знання, 1996.
84. Кокощинські Р. Грошово-кредитна політика та політика валютного курсу під час періоду трансформації: досвід та рекомендації. – Україна на шляху до Європи. - К.: ТРАНСФОРМ, «Фенікс», 2001.
85. Комаринський Я., Яремчук І. Фінансово-інвестиційний аналіз. - К.: УЕ ім. М.П.Бажана, 1996.
86. Кононенко Ю.С. Закон України: Податковий кодекс: Проект. – К, 2000.
87. Коропецький І.-С. Економічні праці. Збірник вибраних статей. – К: Смолоскип, 1998.
88. Костіна Н.І. та ін. Фінанси: система моделей і прогнозів. – К.: Четверта хвиля, 1998.
89. Костіна Н.І., Марахов К.С. Проблеми формування фондового ринку в Україні // Фінанси України. - 2000.- №2.
90. Котлер Ф. Основы маркетинга. – М.: Прогресс, 1990.
91. Кравченко В.І. Грошова реформа в Україні і особливості становлення національної грошової системи / Матеріали НПК в НДФІ, 23-24 травня 1996.
92. Кравченко В.І. Фінанси місцевих органів влади України: Основи теорії та практики. – К.: НДФІ, 1997.
93. Красавина Л.Н. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения. – М.: Финансы и статистика, 1994.
94. Кургінян А. Проблеми регулювання внутрішнього валютного ринку України // Економіка, фінанси, право. - 1999. - №9.
95. Леоненко П.М., Бодров В.Г., Кредисов А.І. Соціальне ринкове господарство. – К.: Либідь, 1995.

96. Леоненко П.М. Порівняльний аналіз системних економічних трансформацій // Економіка і управління. - 2001. - №2.
97. Лисенков Ю.М., Костинський О.В., Величко Ю.В. Ринок цінних паперів: забезпечення діяльності комерційного банку. Практичний посібник. – К.: ІНТЕЛ, 1993.
98. Литвиненко Т.М. Економічна культура фондового ринку - запорука успішного реформування економіки // Фінанси України. - 2000. - №2.
99. Лукінов І.І. Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду. – Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року / Матеріали НК.–К.:УкрІНТЕІ, 2001.
100. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки: Монографія.- К.: Атіка, 1999.
101. Ляшенко Ю.І. Податкова діяльність держави в умовах ринкової трансформації економіки // Фінанси України. - 1999. - №12.
102. Макконел К.Р., Брю Ст. Економікс. – М.: Республика, 1992.
103. Малашонок Б., Володимирський Г. Податкова терапія економічної кризи. – К., ЄУФІМБ, 2001.
104. Малий І.Й. Довгострокове кредитування: проблеми та перспективи / Наукові праці НДФІ, випуск 10-11, 2000.
105. Мандибура В.О. «Тіньова» економіка України... - К. Парламентське видавництво. – 1998.
106. Матеріали семінару по операціях з іноземною валютою. Fundamentals of Credit. KPMG Peat Marwick. Policy Economic Group. 18-22 квітня 1994. К., 1994.

107. Международные финансовые рынки / Сост. П.Н.Тесля. Новосибирск, "ЭКОР", 1995.
108. Мельник М. Українські проблеми. – К.: Смолоскип, 1999.
109. Мельник С., Криниця С. Про формування місцевих бюджетів //Економіка України. - 2000. - №1.
110. Мельничук С.І.: Державному бюджету - економічне обґрунтування //Фінанси України. - 1999. - №11.
111. Мескон М.Х, М.Альберт, Ф.Ходуори. Основы менеджмента. – М.:Дело, 1992.
112. Миркин Я.М.: Ценные бумаги и фондовый рынок. - М.: Перспектива, 1995.
113. Міжнародні валютно-кредитні відносини / За ред. А.С.Філіпенка. - К.: Либідь, 1997.
114. Налоги в развитых капиталистических странах: теория, практика, проблемы. – М.: НИФИ,1990.
115. Нікбахт Е., Гроппелі А. Фінанси.– К.: Основи,1993.
116. Новак А., Бокова Л., Міліневський Д.: Податкова система як база розвитку підприємства. / Науковий вісник ІМЕ, Ів.-Франківськ. - 2000. -№1.
117. Новак А.Я. Податкова політика як регулятор іноземних інвестицій. – Зовнішньоекономічна політика України... /Матеріали III НПК УАЗТ, 26 травня 2000.
118. Новак А.Я. Взаємозалежність моделі економічного розвитку і податкової політики в Україні. – Проблеми фінансової політики в Україні /Матеріали НПК, НДФІ, 6-7 квітня 2000.
119. Нортон Л. Стюбен. Фундаментальні аспекти ефективної податкової системи // Економіка, фінанси, право. - 2000. - №2.

120. Опарін В.М. Фінанси. – К.: КНЕУ, 1999.
121. Основи економічної теорії / За ред. С.В.Мочерного – Тернопіль: Тарнекс-Світ, 1993.
122. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / За ред. Г.Н.Климко.- К.: Знання, 2001.
123. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / За ред. Г.Н.Климко.- К.: Знання, 1997.
124. Павловський М. Світ і Україна на порозі третього тисячоліття – шляхи розвитку // Економіка, фінанси, право. - 1999. - №12.
125. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави. – К.: «НІОС», 1997.
126. Паламарчук В., Мискевич С. Деякі методологічні засади аналізу перехідної економіки України / Науковий вісник ІМЕ. Ів.-Франківськ. - 2000. - №1.
127. Пашута М.Т., Калина А.В. Прогнозування та макроекономічне планування. - К.: МАУП, 1998.
128. Пебро М. Международные экономические, валютные и финансовые отношения. – М.: Прогресс-Универс, 1994.
129. Пинзеник В.М. Коні не винні, або Реформи чи їх імітація. – К.: «Академія», 1998.
130. Поддєрьогін А.М, Наумова Л.Ю. Деякі питання фінансової стабілізації в Україні // Фінанси України. - 1999. - №12.
131. Проблеми впровадження національної валюти в країнах Центральної та Східної Європи – практичні аспекти. Збірник матеріалів міжнародної конференції. Комісія Верховної Ради України з питань економічної реформи, Національний банк України, Економічна служба Президента. – К.: Інтелсфера, 1992.
132. Проблеми реформування податкової системи в Україні / Матеріали НК. Круглий стіл, UEPLAS, квітень, 2000.

133. Протас В.Ф. Макроэкономика: структурно-логические схемы. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997.
134. Протас В.Ф. Макроэкономика: структурно-логические схемы. – М.: ЮНИТИ, 1997.
135. Рапопорт В.Ш. Системная модель управления инфляцией. – К. Скарбница, 1994.
136. Рогач О., Шнирков О. Країни, що розвиваються, і транснаціоналізація світової економіки. – К.:РВЦ «Київський університет», 1998.
137. Родионов С.С. Денежно-кредитное регулирование экономики. – М.: Финансы и статистика, 1991.
138. Родіонова І. Гальмування об'єктивних перетворень – причина спотворень економічного розвитку // Економічний часопис. - 1999. - №6.
139. Розпутенко І.В. Управління державними видатками в перехідних економіках. – К.: Основи, 1993.
140. Розпутенко І.В. Державні видатки в перехідних економіках. – К.: УАДУ. – 1998.
141. Рынок ценных бумаг и его финансовые институты / Под ред. В.С.Торкановского. - СПб.: "Комплект", 1994.
142. Рябошлик В. Якою має бути економічна політика у період рецесії? //Економічний часопис. - 1999. - №10.
143. Савлук М.І., Сивульський М.І, Зулаєва К.Г. та ін. Гроші та кредит. – К.: Либідь, 1992.
144. Сало І.В. Фінансово-кредитна система України та перспективи її розвитку. – К.: Наукова думка, 1995.
145. Сизоненко В.О. Підприємницька модель управління – чинник конкурентноспроможності реструктуризованого підприємства // Економіка і управління. - 2001. - №1.

146. Симоненко В. Удосконалення фінансово-економічної бази бюджетів України // Економіка України. - 2000. - №3.
147. Соколовська А.М. Податкова система України: теорія та практика становлення. - К.: НДФІ, 2001.
148. Соскін О. Якою має бути економічна політика у період рецесії? //Економічний часопис. - 1999. - №10.
149. Стельмах В.С., Єпіфанов А.О., Гребеник Н.І., Міщенко В.І. Грошово-кредитна політика в Україні. – К.: Знання, 2000.
150. Стефанюк І. Формування системи фінансового контролю // Економіка, фінанси, право. - 1999. - №12.
151. Стігліц Джозеф. Глобалізація та її тягар.- К.: «КМ Академія», 2003. – 252 с.
152. Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Держава, податки, бізнес (із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки). – К.: Либідь, 1992.
153. Суторміна В.М., Федосов В.М., Рязанова Н.С. Фінанси зарубіжних корпорацій. – К.: Либідь, 1991.
154. Тенденції української економіки.: TACIS, UEPLAG, лютий, березень, 2001. - С.24, 46.
155. Теория переходной экономики / Под ред. Е.В.Красниковой. – М.: ТЕИС, 1998.
156. Тимошенко И.И. Макроэкономика. – К.: УФИМБ, 1995.
157. Тиссен У. Фіскальний федералізм у західноєвропейських та інших країнах. - К.: ТРАНСФОРМ, «Фенікс», 2001.
158. Траверсе О.О. Встановлення валютного курсу національної грошової одиниці // Фінанси України. - 1999. - №9.

159. Україна у цифрах у 2000 -2005р.р.: Короткий статистичний довідник. / Держкомстат України. - К.: Техніка.
160. Україна у цифрах у 2006 році. Державний комітет статистики України / Статистичний довідник. – К.: Консультант. 2007 р.
161. Ф.Мьоллерс. Розвиток українського фінансового сектору: пропозиції щодо реформування банківської та пенсійної системи і ринку цінних паперів. – Україна на роздоріжжі. - К.: ТРАНСФОРМ, «Фенікс», 1998.
162. Федосов В.М., Огородник С.Я, Сутормина В.Н. Государственные финансы. – К.: Лыбидь, 1991.
163. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – М: Дело, 1998.
164. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації. – К.: Знання, 2000.
165. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку. - К.: «Знання України», 2002.
166. Хейне Пол. Экономический образ мышления. – М.: Новости, 1991.
167. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал. – М.: Прогресс-Универс, 1993.
168. Циганов С.А. Шляхи підвищення ефективності грошово-кредитного регулювання економіки // Фінанси України. - 2000. - №1.
169. Цінні папери: сутність, біржові операції, обіг. Збірник нормативних документів та методичних матеріалів. Українська фондова біржа. – К.: Поліграфкнига, 1992.
170. Чесноков А.С. Инвестиционная стратегия и финансовые игры. - М., ПАИМС, 1994.
171. Чистилін Д. Проблеми самоорганізації у перехідній економіці //Економіка України. - 2000. - №4.

172. Чухно А.А. Концепція сучасних грошей: природа і розвиток // Економіка і управління. - 1999. - №2.

173. Чухно А.А. Рынок. – К.: Україна, 1995.

174. Шаповал В. Ігноруючи криву Леффера // РІС: економіка і культура. - 2000. - №1.

175. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Дело, 1995.

175. Ющенко В., Лисицький В. Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні – К.: Скарби, 1998.

Андрій Новак. Як підняти українську економіку
Для заміток

Андрій Новак. Як підняти українську економіку

Монографія

АНДРІЙ НОВАК

**ЯК ПІДНЯТИ
УКРАЇНСЬКУ ЕКОНОМІКУ**

Трифункціональна Економічна Модель України

Видання третє, доповнене

Редагування – О. Б. Новак
Дизайн, макет – В. Я. Сидорович

Персональний сайт автора:
www.andriynovak.info

Підписано до друку: 01.09.11р. Здано до друку: 07.09.11р.
Формат 60x84/16. Папір офс. Друк офс. Гарнітура Arial.
Вид-во «Гнозіс». Ум. друк. арк.

Тираж третього видання: 12 000 екз.

Тираж другого видання: 6 000 екз.

Тираж першого видання: 3 000 екз.

Загальний тираж: 21 000 екз.

Українська Видавнича Спілка
Видання та друк - видавництво "Гнозіс"
Київ, вул. Межигірська, 82-А

**Київ – Торонто - Мюнхен
2011**